

AKADEMİK KAYNAK
AKAD

HAKEMLİ ALTI AYLIK EDEBİYAT VE DİL ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF ACADEMICAL SOURCE
JAS

A BIENNIAL PEER REVIEWED JOURNAL OF LITERARY SCIENCES
AND LANGUAGES

BAHAR 2013/1

AKADEMİK KAYNAK
AKAD
Hakemli Altı Aylık Edebiyat ve Dil Araştırmaları Dergisi
JOURNAL OF ACADEMICAL SOURCE
JAS
A Biannual Peer Reviewed Journal of Literary Sciences and Languages

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Ali DUYMAZ	Doç. Dr. Mustafa ÖZSARI
Prof. Dr. Bahattin KAHRAMAN	Doç. Dr. Salim ÇONOĞLU
Prof. Dr. Hülya SAVRAN	Yrd. Doç. Dr. Zöhre BİLGEGİL
Prof. Dr. Mehmet BAŞTÜRK	Yrd. Doç. Dr. Abdülkerim GÜLHAN
Prof. Dr. Sadık ERDEM	Yrd. Doç. Dr. Ayşe BÜYÜKYILDIRIM
Doç. Dr. Birsnel ORUÇ ASLAN	Yrd. Doç. Dr. Haluk AYDIN
Doç. Dr. Dilek İNAN	Yrd. Doç. Dr. Hüseyin DURGUT
Doç. Dr. Ertan ÖRGEN	Yrd. Doç. Dr. Sadet MALTEPE
Doç. Dr. Kahraman BOSTANCI	Yrd. Doç. Dr. İsmail ULUTAŞ
Doç. Dr. Mehmet NARLI	Yrd. Doç. Dr. Yusuf ÖZÇOBAN

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN <i>Emekli Öğretim Üyesi-Türkiye</i>	Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ <i>İstanbul Aydın Üniversitesi Öğretim Üyesi-Türkiye</i>
Prof. Dr. Louis HEBERT <i>University of Québec in Rimouski-Kanada</i>	Prof. Dr. Kamal ABDULLA <i>Bakü Slavian Üniversitesi-Azerbaycan</i>
Prof. Dr. Ö Faruk HUYUGÜZEL <i>Doğu Akdeniz Üniversitesi- KKTC</i>	Prof. Dr. Muhsin Macit <i>Anadolu Üniversitesi -Türkiye</i>
Prof. Dr. Rıza FİLİZOK <i>Gediz Üniversitesi-Türkiye</i>	Doç. Dr. Jabbor ESHONKUL <i>Özbekistan Bilimler Akademisi-Özbekistan</i>
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU <i>Emekli Öğretim Üyesi-Türkiye</i>	Doç. Dr. Galina MIŞKİNENE <i>Vilnius University-Litvanya</i>

Editörler / Editors

Prof. Dr. Ali DUYMAZ
Doç. Dr. Mustafa ÖZSARI
Yrd. Doç. Dr. Yusuf ÖZÇOBAN
Yrd. Doç. Dr. Haluk AYDIN

Yabancı Dil Editörleri / Foreign Language Editors

Prof. Dr. Mehmet BAŞTÜRK
Doç. Dr. Dilek İNAN

Adres / Address

Bahçelievler Mahallesi Cumhuriyet Caddesi Marmara Apartmanı No. 85/87 BALIKESİR

Eposta: mustafaazsari@hotmail.com

Telefon: 0533 619 44 96

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof. Dr. Bahattin KARAMAN <i>Balıkesir Üniversitesi</i>	Doç. Dr. Kaplan ÜSTÜNER <i>Harran Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Hatice ŞAHİN <i>Uludağ Üniversitesi</i>	Doç. Dr. Salim ÇONOĞLU <i>Balıkesir Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Osman YILDIZ <i>Süleyman Demirel Üniversitesi</i>	Yrd. Doç. Dr. Dilek ERENOĞLU <i>Eskişehir Osmangazi Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Recep DUYMAZ <i>Trakya Üniversitesi</i>	Yrd. Doç. Dr. Ferzane DEVLETABADI <i>Eskişehir Osmangazi Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Cafer ŞEN <i>Uşak Üniversitesi</i>	Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN <i>Balıkesir Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Dilek İNAN <i>Balıkesir Üniversitesi</i>	Yrd. Doç. Dr. Haluk AYDIN <i>Balıkesir Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Hatice ŞİRİN USER <i>Ege Üniversitesi</i>	Yrd. Doç. Dr. Murat CERİTOĞLU <i>Gaziantep Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Kahraman BOSTANCI <i>Balıkesir Üniversitesi</i>	Yrd. Doç. Dr. Ünal ZAL <i>Niğde Üniversitesi</i>

İÇİNDEKİLER

Hülya SAVRAN	'Korkıt Ata Kitabı'nda Tasvir Fiilleri <i>Descriptive Verbs in 'Korkıt Ata Kitabı'</i>
Hüseyin DURGUT	Türk Dilinde Bedensel Özürleri İfade Eden Sözler Üzerine <i>On Words in Turkish Language Expressing Physically Handicapped People</i>
Yusuf ÖZÇOBAN	Birinci Türk Dili Kurultayının Balıkesir Basınına Yansımaları <i>Reflections of the First Turkish Language Convention on Balıkesir Press</i>
Ali DUYMAZ	M. Fuat Köprülü'nün Azerbaycan Folkloru ve Edebiyatıyla İlgili Çalışmalarına Bir Bakış <i>An Overviev of Works of M. Fuat Köprülü Related to Azerbaijani Folklore and Literature</i>
Reyhan İsmet ÖZSARI	Tasvirî Anlatım ve Ebubekir Hazım Tepeyran'ın Küçük Paşa Adlı Romanında Tasvirî Anlatımın Kullanılışı <i>Descriptive writing and usage of descriptive writing in Ebubekir Hazım Tepeyran's novel named Küçük Paşa</i>
Mustafa ÖZSARI	Çek Yapısalcısı Jan Mukarovski'nin Standart Dil ile Şiirsel Dil Ayrımı Üzerinde Bazı Dikkatler <i>Some Attentions about Czech Structuralist Jan Mukarovsky and his distinction between standart language and poetic language</i>
Kahraman BOSTANCI	Türkiye Edebiyat Mecmuası ve Dizini <i>Türkiye Edebiyat Mecmuası and its Index</i>
Abdülkerim GÜLHAN	Klasik Şiirimizin Mahallî Bir Temsilcisi Olarak Edincikli Ravzî <i>Ravzî from Edincik A Local Representer of Classic Poetry</i>
GÖÇ DOSYASI	
İsmet ÇETİN	Sürgün ve Göç -Bir Sürgünün Hikâyesi: Fahrettin Murtazaoğlu <i>Deportation an immigration - A story of the deportation: Fahrettin Murtazaoğlu</i>
Doğan KAYA	Şehre Göç ve Köye Özlem Olgusunun Âşık Edebiyatındaki Yansımaları-Sivas Örneği- <i>A Reflections in Minstrel Literature of the fact migrate to the cities and longing to village</i>

BAŞLARKEN!

Akademik Kaynak Edebiyat ve Dil Araştırmaları Dergisi, elinizdeki bu sayıyla yayın hayatına başlamış bulunmaktadır. Dergi, başta Türk Dili ve Edebiyatı olmak üzere, edebiyat teorileri, karşılaştırmalı edebiyat, halkbilimi, dilbilim, göstergebilim ve belâgat gibi değişik alanlarda yapılacak özgün araştırmaları bilim dünyasına, dolayısıyla kamuoyuna duyurmayı amaçlamaktadır.

Akademik Kaynak Dergisi'nin, kısa adıyla AKAD'ın, merkezi Balıkesir'dir. Derginin bu sayısında, ağırlıklı olarak Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde çalışan öğretim elemanlarının yazıları yer almaktadır. Gelecek sayılarımızda Balıkesir Üniversitesi dışından dergimize gönderilecek yazıları beklediğimizi ve memnuniyetle yayımlayacağımızı belirtmek isteriz.

Akademik Kaynak Dergisi, şimdilik yılda iki sayı ve hakemli olarak yayımlanacaktır. İlerleyen dönemlerde, derginin yılda dört sayı olarak yayımlanması hedeflerimiz arasındadır.

Bilindiği gibi, Balıkesir, kültür, edebiyat ve basın tarihi bakımından epeyce zengin bir mirasa sahiptir. Balıkesir'de on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, yüksek öğretim düzeyinde edebiyat eğitimi veren bir medrese olduğu gibi, yine aynı dönemde *Karesi* (1886) adıyla haftalık bir gazete yayımlanmaya başlamıştır. II. Meşrutiyet döneminde basın hayatı bakımından oldukça canlı bir dönem yaşayan Balıkesir, aynı çoğulculuğu Yunan işgali döneminde dahi sürdürmüştür. İşgalden sonra, Balıkesir basınına, yeni gazetelerin yanı sıra dergiler de katılmıştır. 1 Nisan 1923'te ilk sayısı yayımlanan *Dilek'i*, *Çağlayan* (1925), *İrmak* (1928), *Gençler Yolu* (1929), *Kaynak* (1933) ve *Yeni Kaynak* (1956) dergileri takip etmiştir. Kimisi oldukça kısa ömürlü olmakla beraber, söz konusu dergiler, içerikleri ve yazar kadrolarıyla sadece Balıkesir'de değil aynı zamanda Türkiye genelinde adlarından söz edilen süreli yayın olmayı başarmışlardır. Hasan Basri (Çantay), Ruhi Naci (Sağdıç), Esat Adil (Müstecaplıoğlu), Orhan Şâik (Gökyay), Sabahattin Ali, Arif Nihat (Asya), Tokadizâde Şekip, Mustafa Seyit (Sütüven), İsmail Hikmet (Ertaylan), Cezmi Tahir (Berktin), Tahir Harimi Balcıoğlu, Osman Balkır ve ismini sayamadığımız daha nice isim akademik ve edebî yazılarının önemli bir bölümünü Balıkesir'de çıkan dergilerde yayımlamışlar, bazıları bu dergiler aracılığıyla Türkiye genelinde, hatta yurt dışında tanınma imkânı elde etmişlerdir. Dolayısıyla biz de bir devamlılık olması bakımından, *İrmak*, *Çağlayan* ve *Kaynak* dergilerinden ilham alarak dergimize *Akademik Kaynak* adını vermeyi uygun bulduk.

Derginin yayımlanmasında, Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyelerinin önemli katkıları oldu. Kendilerine öncelikle teşekkür ediyoruz. Ayrıca hem yazar hem hakemlerimiz dergimizin planlanan zamanda yayımlanması için özel bir çaba sarf ettiler; onlara da müteşekkirimiz. Son olarak yayıncımız, Altınpost Yayınevinin sahibi Yaşar Hız Bey'e de gösterdikleri anlayıştan dolayı teşekkürü bir borç biliriz.

Editörler

'KORKIT ATA KİTABI'NDA TASVİR FİİLLERİ

Hülya SAVRAN*

Özet

Zarf fiil ekli bir ana fiil ile yardımcı bir fiilin kaynaşmasından oluşmuş birleşik fiillerde yardımcı fiil, ana fiildeki oluş ve kılışın biçimini, tarzını tasvir eden tasvir fiilleridir. Bu birleşik yapılarda her iki fiil de anlamca birbirine bağlıdır ve tek bir oluş ve kılışı gösterir. Bu birleşik yapılarda tasvir fiili, ana fiildeki oluş ve kılışa daha renkli bir ifade gücü katar. Bu yapılar, bir taraftan dile canlı ve sanatlı ifade gücü kazandırırken, diğer taraftan da anlatımın daha ayrıntılı, incelikli ve açıklayıcı olmasını sağlar.

Tasvir fiiller, Türk Dilinin en eski dönemlerinden beri kullanılmış, günümüz lehçelerinde de zengin örneklerle sahip özel fiillerdir. Kazak Türkçesi de, tasvir fiillerinin kullanım zenginliği bakımından dikkate değer lehçelerimizden biridir.

Bu yazıda, 'Korkıt Ata Kitabı'ndan hareketle Kazak Türkçesindeki tasvir fiilleri ayrıntılarıyla incelenmiş ve işlevlerine göre sınıflandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kazak Türkçesi, Korkıt Ata Kitabı, tasvir fiilleri.

Descriptive Verbs in 'Korkıt Ata Kitabı'

Abstract

Auxiliary verb is descriptive verb in compound verb that consists of auxiliary verb and gerund. In that compound verb, both of these verbs connected each other in terms of meaning and describe only one occurrence and action. Descriptive verb describes occurrence and action which is expressed by main verb. Descriptive verb adds more colored expression vigor to occurrence and action of main verb. These verbs bring in rich and colorful expression vigor to language and it makes expression more detailed, ingenious and explanatory.

Descriptive verbs have been using since old times of Turkish Language. These verbs are exclusive verbs that have generous samples.

This article is examined descriptive verbs in a detailed manner in Kazakh Turkish based on 'Korkıt Ata Kitabı' book and they classified by functions.

Key Words: Kazak Turkish, Korkıt Ata Kitabı, descriptive verbs.

Birinci fiili zarf fiil, ikinci fiili çekimli fiilden oluşan birleşik fiiller grubunda, esas fiili oluşturan zarf fiili, çeşitli niteliklerle tasvir eden ikinci fiiller, 'tasvir fiilleri' olarak adlandırılır. Ana fiil ve yardımcı fiilden oluşan bu birleşik fiilde her iki fiil, özel bir anlam oluşturacak biçimde birleşirler. Yardımcı fiil görevindeki tasvir fiilleri aslında esas fiil oldukları halde bu birleşimde, bu özelliğini

* Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hsavran@balikesir.edu.tr

kaybedip, zarf ekli ana fiilin gösterdiği iş, oluş, kılış ve hareketin tarzını çeşitli özelliklerle nitelerler; bu iş, oluş, kılış ve hareketin çok ince farklılıklarını vererek anlatıma çok çeşitli incelikler ve renkli ifadelerle zenginlik katarlar.

Birleşik fiil olabilmek için birleşik yüklem kuruluşundaki bu fiillerin, anlam yönünden kendi aralarında bir araya gelip kendilerine özgü dilbilgisel anlamı olan fiil birimlerinden biri olarak kalıplaşmaları gerekir.

Bu tür birleşik fiiller, Türk Dilinin takip edilebilen en eski dönemlerinden beri kullanılagelmiş özel şekillerdir. Bu fiil şekilleri, bu gün de Türk Dilinin bütün lehçelerinde olduğu gibi Kazak Türkçesinde de çok zengin örnekleriyle dikkat çekmeye devam etmektedir.

Balakayev, Kazak Türkçesinde bu birleşik fiilleri şekil olarak, ana fiilin aldığı zarf fiil ekine göre ikiye ayırmıştır: Ana fiilin -(I)p eki aldığı birleşik fiiller ‘Kesmeli (belirli)’ (*okıp otır-, alıp kir-, bilip çık-* gibi), -A/-y ekli birleşik fiiller ‘Bosañ (serbest)’ (*jey otır-, jüre tur-, köre jat-* gibi) birleşik fiillerdir. Kesmeli (belirli) birleşik fiillerde iş, oluş ve hareketin destekli, belirli bir şekilde geliştiğini; Bosañ (serbest) birleşik fiillerde iş, oluş ve hareketin özel değil, ikinci bir işle bağlantılı ve ilgili olarak geliştiğini bildirir. (Balakayev 1967: 158).

Tatar Türkçesi dilbilgisi kitaplarında, fiillerde derece ve usul anlamlarının (derece-ısul me’nesi) yardımcı fiillerle ifade edilmesinde, tasvir fiillerden yararlanır ve bu fiiller, yardımcı fiiller olarak ayrıntılarıyla ele alınır. Konu, sürecin başlama derecesi ve usulü (*yaz-, ciber-, alıp kit-, alıp birép kit-, başla-, totın-, kéréş* tasvir fiilleriyle) sürecin iki sınır arasında geçmesi, devam etmesi (*yat-, tor-, kal-, utır-, bir-, bar-, kil-, töş-, tot-, mataş-* tasvir fiilleriyle) ve sürecin tamamlanma derecesi ve usulü (*kit-, al-, töş-, kuy-, kal-, taşla-, at-, sal-, bir-, cit-, citkér-, bét-, bétér-, çık-, çigar-* tasvir fiilleriyle) olarak üç bölümde incelenir. (Borhanova 2002: 191-198).

Kazak Türkçesi dilbilgisi kitaplarında fiiller, ‘sıypat kategoriyası (oluş süresi)’ bakımından da incelenir. Buna göre bazı fiiller hareket ve oluşun sürekliliğini (sozılıñkı sıypat) (*okıp otır-, okıp jür-, javıp tur-, tüsip jat-*), bazı fiiller de hareket ve oluşun bitişini (ayaktalğan sıypat) bildirirler. (Balakayev 1967: 160, 161). Bu kategoriye tasvir fiillerin sağladığı özellikler ortaya çıkarır.

İşin, hareketin ya da eylemin ortaya çıkış ya da yerine getirilme dereceleri farklı farklı olabilir. Bazen bu ortaya çıkış ya da yerine getirilme uzun bir zamanda olur, bazen de bitmiş olabilir. Tek bir fiil çoğu zaman sürece ait söz konusu bu özellikleri tam ve açık veremeyebilir. Eylemin ortaya çıkışının ya da oluş derecesinin çeşitli durumları en iyi şekilde tasvir fiilleriyle verilebilir. Örnek olarak; “Suv kaynadı.” “Suv kaynap jattı.” “Suv kaynap ketti.” Bu üç cümle de suyun kaynaması bilgisini verse de ve hepsi de geçmiş zamanda ifade edilse de, her birisinde anlam bakımından çeşitli ayrıntılar ve farklılıklar gizlidir. 1. cümlede, olan iş hakkında bilgi verilir. 2. cümlede, ‘jat-’ yardımcı fiili sürecin uzunca bir zamanı kapsadığını, 3. cümlede ‘ket-’ yardımcı fiili eylemin sona erme noktasında olduğunu etkili ve şiddetli bir biçimde anlatır. (Balakayev 1967: 160)

Kazak Türkçesinde fiillerin gösterdiği oluş veya hareketin devamlı veya uzun süreli olduğunu ifade etmek için, -(I)p zarf fiil ekli ana fiil ile ‘kalıp etistikteri (kalıp fiilleri)’ denilen jatur, tur, jür ve otır yardımcı fiilleri kullanılır. (Tamir 1999: 1106)

Verdikleri anlam farklılıklarına ve inceliklerine göre ele alındığında pek çok çeşitlere ayrılan tasvir fiillerinin Kazak Türkçesi Korkıt Ata Kitabı’nda da dikkate değer örneklerini görebiliriz. Kitapta kullanılan tasvir fiilleri; *al-, apar-, äkel-, bar-, basta-, ber-, bil-, bol-, jat-, jazda-, jet-, jetkiz-, jiber-, jönel-, jür-, kal-, kel-, ket-, kir-, koy-, kör-, otır-, öt-, sal-, şık-, tart-, tasta-, tur-, tüs-‘tür*. Kitapta geçen tasvir fiilleri; yeterlilik bildiren, tezlik bildiren, süreklilik bildiren, yaklaşma bildiren, kendisi için yapma bildiren, başkası için yapma bildiren, başlama bildiren, bitirme bildiren, yön bildiren, tamamen yapma bildiren, kararlılık ve kesinlik bildiren, her şeye rağmen gerçekleşme bildiren, bir durumdan başka bir

duruma geçmeyi bildiren, istek, ısrar bildiren, uyarı, hatırlatma, tavsiye bildiren, hareketin deneme olduğunu bildiren, izin bildiren, hareketin bir defalığına yapıldığını bildiren, beklenmezlik bildiren, asıl hareketin sonucunda bir durumun oluştuğunu bildiren, hareketin veya durumun hiç olmamış olduğunu bildiren tasvir fiiller olarak sınıflandırılmıştır. ¹

Korkut Ata Kitabı'nda Tasvir Fiillerin Sınıflandırılması

1. Yeterlilik Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta, yeterlilik için kullanılan tasvir fiilleri *al-*, *bil-*, *bol-*, *jet-*, *jetkiz-* ve *kal-*'dir. Bu fiiller anlama, yeterlilikle birlikte muktedirlik, gücü yetme, mümkünlük, olabilirlik, imkânsızlık, olmasına izin verme ya da vermeme, olmasını isteme ya da istememe anlamları da verir.

al-

Asıl fiile -A/-y zarf fiili ile bağlanır. Anlama yeterlilik, iktidar, gücü yetme, mümkünlük, eylemin gerçekleşmesine izin verme ya da vermeme, eylemin gerçekleşmesini isteme ya da istememe ifadeleri katar.

Suvar taram-taram bolıp kaşama tasıp akkanımen, teñizderdi *toldıra almaydı*. "Sular bölük bölük olup taşarak denizleri dolduramaz." (7, 14-15)

Birin-biri *jeñe almay*, tiresip biraz turdı. "Birbirini yenemeyip direnip biraz bekledi." (13, 30)

Osılay etpeserjiz onı *öltire almaysız* "öyle etmezseniz onu öldüremezsiniz (onu öldürmeniz mümkün değil)" (15, 2)

bere almaymın onı kırık karakşığa. "veremem onu kırık hayduta." (20, 25)

Kazanga munı eşkim *habarlay almadı*. "Kazan'a bunu hiç kimse haber veremedi." (23, 18)

senderden men *korka almaymın* "sizden (asla) korkmam" (24, 15)

Özgesin tñjiriniñ özi bilmese men *jory almadım*. "Kalanını Tanrı'nın kendisi bilmezse ben yoramadım." (25, 15)

äyelimnen *kosıla almaymın* "kadınımla evlenemem (bu şartlarda evlenmem doğru olmaz, mümkün değil.)" (53, 18)

ol uldı *bola almaydı*. "onun oğlu olamaz (onun oğlu olması imkânsız)." (64, 9-10)

jan degen tätti, onı *bere almaymın* "can dediğin tatlı, onu veremem (vermeyi istemem)" (70, 30-31)

bil-

Asıl fiile -A/-y zarf fiili ile bağlanır. Anlama yeterlilikle birlikte gücü yetme ifadesi de katar.

odan da jüzip *öte biliñder*. "oradan da yüzüp geçebilin." (98, 6)

bol-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. Fiilin olumsuz kullanımında eylemin gerçekleşmesinin imkânsızlığını anlatır.

Bürgemen *küresip bolmaytın* bolgan soñ "Pire ile güreşilemeyeceğini anladıktan sonra" (41, 21)

jet-

¹A. Tan'ın, *Kırgız Türkçesinde Tasvir Fiilleri* adlı kitabında kullanılan sınıflandırmadan yararlanılmıştır.

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. Yeterlilikle birlikte, tamamıyla kaybetmediği kelime anlamından hareketle anlama yön ifadesi de katar.

Uluğ *ösip jetilse*, ol ot basınığ mereyi, bas-közi. “Oğlun büyüyüp yetişirse, o ocak başının sevinci, başı gözü.” (7, 28)

äke-şeşeşe, eliğe aman-esen *barıp jetsen* “anana babana, iline sağ salim varabilirsen” (45, 10)

birliğimdi *bilip jetpegen eken* “birliğimi bilememiş” (68, 2)

jetkiz-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. Jet- fiilinin geçişli- ettirgen şeklidir. Bu nedenle, tıpkı jet-gibi anlama yeterlilikle birlikte yön ifadesi verir.

Kelgen bekterdiğ bärin *sanap jetkizüv* kıyın. “Gelen beylerin hepsini sayabilmek zor.” (65, 30)

kal-

Asıl fiile -A/-y zarf fiili ile bağlanır. Anlama yeterlilikle birlikte mümkün olamama, imkânsızlık ifadeleri verir.

Kazan öziniğ äyelin *tanımay kaldı*. “Kazan kendi karısını tanıyamadı.” (64, 26)

onığ kırık jigiti de *körmey kaldı*. “onun kırk yiğidi de göremedi.” (68, 10)

Domrudığ ottay jangan közderi tük *körmey kaldı*. “Dumrul’un ateş gibi yanan gözleri bir şey göremedi.” (68, 10-11)

2. Tezlik Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta tezlik ifade eden tasvir fiilleri *al-, ber-, jiber-, kal-, koy-, sal-*’dır. Fiil, tezlikle birlikte eylemin, işin kolaylıkla oluverdiğini ya da birdenbire olduğunu bildirir.

al-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. Hareketin, işin birden bire olduğunu bildirir. Bu anlamda beklenmezlik de vardır.

Bayrak *jılap aldı*. “Beyrek ağlayıverdi.” (49, 6)

kolın sanına urıp, *jılap aldı*. “elini dizine vurup, ağlayıverdi.” (55, 16)

ber-

Asıl fiile -A/-y zarf fiili ile bağlanır. Hareketin tezliğini ve birden bire olduğunu anlatır.

bos koya berdi. “boş koyuverdi.” (13, 20)

Hanım osını aytıp ah urıp, *jılay berdi*. “Hânım bunları söyleyip ah edip, ağlayıverdi.” (17, 22)

emşegi sütke tolıp parlap *koya berdi*. “memesi sütle dolup parlayıp koyuverdi.” (19, 1)

Sütün ayakka *sava berdi*. “Sütünü ayakta sağıverdi.” (19, 2)

Kaşkan iyit soñına tüşip, *kuva berdi*. “Kaçan itin peşine düşüp kovalayıverdi.” (26, 25)

Kız *söyley berdi*. “Kız söyleyiverdi.” (48, 13)

jiber-

Asıl fiile -A/-y zarf fiili ile bağlanır. Hareketin çabucak, hızlı, ani ve beklenmedik bir şekilde yapıldığını anlatır. Bu özelliklerinden dolayı hareket, keskin ve etkili bir şekilde yerine getirilmiştir.

İyterdi körgende ol karkıldap turıp *külip jiberdi*. “İtleri görünce o kakhaha atıp gülüverdi.” (41, 14)

tesikten *kirgizip jiberedi*. “delikten sokuluverdi.” (41, 20)

Kan Töräli öziniñ juka jamılgışın *aşıp jibergende*, “Kan Turalı kendi ince örtüsünü açıverdiğinde,” (76, 25)

Arıstan kelgende bel omırtkasın *üzip jiberdiñ*. “Arslan geldiğinde bel omurgasını kırıverdin.” (78-79, 1)

Tagavor onıñ nayzasın *kagıp jiberip*, “Tekür onun süngüsünü kapıverip,” (87, 36)

kal-

Asıl fiile -A/-y zarf fiili ile bağlanır. Hareketin tezlikle birlikte birdenbire yapıldığını ya da kararlılığını anlatır.

kalay söylep ketkenin de *bilmey kaldı*. “ne söyleyip gittiğini de bilmeyiverdi.” (46, 32)

Sol kezde bala attan *tüse kaldı* da, “O sırada çocuk attan iniverdi de,” (104, 39)

koy-

Asıl fiile -A/-y zarf fiili ile bağlanır. Hareketin tezliğini, kararlılığını, birdenbire olduğunu anlatır.

Sözge maldanıp *kele koyatın* bala ol emes. “O söz dinleyip geliverecek çocuk değil.” (14, 39)

Seni men *öltire koyayın* degenim jok, “Seni ben öldürüvereyim diye bir niyetim yok,” (83, 22)

sal-

Asıl fiile -A/-y zarf fiili ile bağlanır. Hareketin aniden olduğunu anlatır.

Kele sala äyel körşilerine barıp, şaptığa bastaydı. “Geliverince kadın komşularına gidip, öfkelenmeye başlar.” (10, 2)

bir akımak esikten *kire salıp*, “bir ahmak kapıdan giriverip,” (50, 39)

tura salıp umtılsa, “kalkıverip saldırsa,” (111, 8)

3. Süreklilik Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta süreklilik bildiren tasvir fiilleri *otır-, jat-, tur-, jür-, ber-, kal-, kel-, tüs-*tür.

Otır-, jat-, tur-, jür- fiilleri Kazak Türkçesi dilbilgisi kitaplarında ‘kalıp fiilleri’ olarak adlandırılır. (Balakayev 1967: 160)

Geçişsiz fiil olan kalıp fiillerinde ifade edilen hareket özneye doğrudur; bu nedenle daha çok olma bildirirler. Bu fiiller, Kazak Türkçesinde gerçek şimdiki zaman çekimini yaparlar ve ‘osı şak’ adını alırlar. Bu durumda iken fiiller, kalıplaşmış olarak geniş zaman çekimindedirler. Ama *tur-, otır-, jür-*’de bu çekim kısalmış, *jat-*’ta ise ‘jatır’ şeklinde olup kısalma olmamıştır. (Ergönenç Akbaba 2011: 126).

Ama bu fiilleri asıl dikkat çekici kılan, sözlük anlamlarını koruyup asıl fiil olarak kullanıldıkları gibi yardımcı fiil olarak başka fiillerle de kullanılarak, bu fiillerin gösterdiği hareketin veya oluşun uzun süreli ya da sürekli yapıldığını anlatabilmeleridir.

Bu kalıp fiilleri, yardımcı fiil olarak kullanıldıklarında çoğu zaman kendi anlamlarını kaybederler. Fakat *tur-, otır-, jür-*’de kısmen de olsa, fiillerin gerçek anlamları sezilebilir; *jat-* fiili gerçek anlamını tümüyle kaybeder.

Otır- ve *jür-*, yalnızca insan ve hayvanların hareketlerindeki sürekliliği anlatırken, *jat-* ve *tur-*, canlı ve cansız bütün hayvanların hareket ve oluşlarının sürekliliğini anlatmada kullanılır. Bu fiillerin ifade ettiği devamlılığın süresi de birbirlerinden farklıdır. Uzun süre devam eden hareket ve oluşlar için *jat-* ve *jür-*, daha kısa süren hareket ve oluşlar için *tur-* ve *otır-* kullanılır. *Jat-* bazen kısa süreyi ifade etmek için de kullanılabilir. (Tamir 1999: 1106-1107)

Otır-, hareketin şu an yapılmakta olduğunu anlatır. *Jat-*'ta zaman düne, bugüne, yarına yayılmıştır. *Tur-*, hareketin kısa aralıklarla, fakat devamlı olarak yapıldığını anlatır; harekete şu anda ara verilmiş de olabilir. *Jür-*'de devamlılık vardır; fakat işe bir süreliğine ara verilmiştir; aslında iş yapılmaya devam edilecektir. (Ercilasun 1991: 1055)

otır-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. Bazen -A/-y zarf fiiliyle de bağlandığı olur. Hareketin şu anda yapılmakta olduğunu, hareket veya oluşun daha kısa süre devam ettiğini bildirir. Bazen, hareketin başlama anından itibaren gelişimini de anlatır.

Ne *sandalıp otırsın*, "Ne boş boş konuşup duruyorsun." (10, 13)

olardıñ suluv kızdarın *oljalap otır*. "onların güzel kızlarını kaçırıp duruyor." (14, 18)

Bu tüsti körgeli men öz oyım men sezimderimdi bir jerge *jynay almay otırmın*. "Bu düşü gördüğümden beri ben kendi düşüncemle sezgilerimi bir yere toplayamıyorum." (25, 11)

Kelse, Bayrak *kaygırıp otır eken*. "Gelse, Beyrek üzülüp duruyormuş." (44, 41)

Magan tek seniñ kasımda bolğanıñ *batıp otır*. "Bana yalnız senin yanımda olman batıyor." (57, 28)

Olar bir-birine kezek-kezek äzil söz *tastap otırdı*. "Onlar bir birine sırayla kırıcı söz söyleyip duruyor." (86, 6)

seniñ jolıñda basın *berip otır*. "senin yolunda başını veriyor" (125, 34)

jat-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. Ama *bar-* ve *kel-* fiilleriyle birlikte kullanıldığında -A/-y zarf fiiliyle bağlanır. Hareketin ve oluşun uzun süre devam ettiğini anlatır. Zaman düne, bugüne, yarına yayılmıştır.

Dirse hanınñ ulı üş balamen topay *oynap jatır edi*. "Dirse Han'ın oğlu üç çocukla aşık oynuyordu." (13, 22)

Onıñ *kele jatkanın* kırık karakşı da körip: "Onun gelmekte olduğunu kırk namert de görüp:" (19, 35)

Olar bizdiñ alıp *kele jatkan* barlık buyım darımızdı tonap aldı. "Onlar bizim alıp geldiğimiz bütün eşyalarımızı yağmaladı." (35, 29)

bulardıñ oñaşa jerde toy *toylap jatkanın* bilip, "bunların kendi başlarına bir yerde eğlenip durduğunu bilip," (42, 7)

Elimde ne *bolıp jatkanın* bildiñder me, kırık jigit? "İlimde ne olup durduğunu bildiniz mi, kırk yiğit?" (44, 31-32)

balası men ekevi mas bolıp *uyıktap jatır*, "oğluyla birlikte sarhoş olup uyuyor," (57, 1)

Uşıp *bara jatıp* Koyşığa: "Uçuyorken Çoban'a:" (91, 1)

tur-

Asıl fiile -(I)p ve -A/-y zarf fiili ile bağlanır. Daha kısa süren hareket ve oluşların ifadelerinde kullanılır. Hareket, kısa aralıklarla ama devamlı olarak yapılmaktadır. Emir kipindeki kullanışlarında hareketin kısa süre için, kısa süreliğine yapıldığı daha belirgindir.

kütüp turuvga tagatı kalmadı. “beklemeye takati kalmadı.” (17, 27)

Endigi söz öziñde *kalıp tur*, “Şimdi söz sende kalıyor,” (24, 9)

Kara Koyşı, sen *tura tur*. “Karaçuk Çoban, sen duradur.” (30, 10)

Bänüv-Şeşek betine perde *jamilıp turıp*, odan: “Banı Çiçek yüzünü örtü örtedurup, ona.” (38, 9)

Ne *ottap tursıñ öziñ?* “Ne boş boş konuşup duruyorsun sen?” (40, 4)

Janımda takat *kalmay tur*. “Canımda takat kalmamakta.”

Kara ülek kelgende neden *sasıp tursıñ?* “Kara buğra gelince neden şaşırıyorsun?” (79, 1)

jür-

Asıl fiile -(I)p ve -A/-y zarf fiili ile bağlanır. Uzun süre devam eden hareket ve oluşları bildirir. Jür-‘ün ifade ettiği oluş ya da harekete bir süre ara verilmiş olabilir ama iş aslında yapılmaya devam edecektir. Çünkü burada da süreklilik esastır. Devam etmekte olan hareket ya da oluş, önceden başlamış olabilir.

Meni *erigip jür* dediñderme? “Beni işsizlikten canı sıkılıyor mu dediniz?” (10, 6)

Sol kezde bala kustardı *kuvıp jürüp*, äkesiniñ kasınan şavıp ötti. “O sırada çocuk kuşları kavalayıp, babasının yanından koşup geçti.” (16, 2)

Begdür ruvınan murtın kızıl kanga *boyap jüretin* Ämen keldi. “Bügdüz boyundan bıyığını kanla boyayan Emen geldi.” (32, 2)

‘Bamş’ dep *atap jür ediñ*, “‘Bamsa’ diye adlandırdın,” (37, 13)

bir ozan kobızben jür *aytıp jür eken*. “bir ozan kopuzla türkü söyleyip dururmuş.” (45, 41)

jol jagasına tas *üyip jür eken* “yol kenarına taş yığıp dururmuş” (46, 13)

muratına jetkizermin *dep jürüvşi edim*. “muradına erdiririm der dururdum.” (61, 32)

ber-

Asıl fiile -A/-y zarf fiili ile bağlanır. Hareketin ve işin o an yapılmakta olduğunu, eylemin şu anda da devam ettiğini ifade eder.

Dirse han bolsa, balam öldi dep oylap, kannen-kapersiz *jata berdi*. “Dirse Han ise, oğlum öldü diye düşünüp, habersiz yatıyordu.” (19, 9)

Bu sözdi añda jürgenderge aytpa, äskerimniñ katarın buzba, olar añdarın *avlay bersin*. “Bu sözü avda bulunanlara söyleme, askerimin düzenini bozma, onlar avlanadursunlar.” (25, 16)

Ursañ, isinip-kebinip, *ulgaya beredi eken*. “Vursan, şişip kabarıp büyür dururmuş.” (91, 13)

Kamşı tiygen sayın mes *ülkeye berdi, ülkeye berdi*. “Kamçı dokunduktan sonra nesne büyüdü, büyüdü.” (91, 21)

kal-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. İş ya da hareketin, yapan tarafından tamamlanmadığını, bu nedenle de hareketin, başlama ile bitme arasındaki zaman diliminde bulunduğunu bildirir. Hareket başlamıştır ama sonlandırılmamıştır. Aslında süreklilikten ziyade harekette tutukluk hâkimdir. İş bir

bakıma askıda kalmıştır. Süreklilik ifadesi, kalıp fiillerindeki kadar açık ve net değildir. Aslında buradaki süreklilik, asıl fiilin anlamından kaynaklanmaktadır.

Dirse hannıñ jas balası kaşpay, alañ ortasında ögizge karsı karap *turıp kaldı*. “Dirse Hân’ın genç oğlu kaçmadan, alanın ortasında öküze doğru dura kaldı.” (13, 24)

bu jaydı Dirse hannıñ äyeli *bilip kalgan edi*. “bu durumu Dirse Hân’ın hanımı öğrenmişti.” (19, 21)

Bayrak *oylanıp kaldı*. “Beyrek düşünüp kaldı.” (48, 18)

munara üstinde turgan kız onıñ alıp dene müşelerin *körip kalıp*, tal boyına ot jügirgendey boldı, “minare üstünde duran kız onun alp vücudunun uzuvlarını görüp, dal gibi bedenine ateş sarmış gibi oldu, (76, 26)

kel-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. İşin, geçmişten şimdiki zamana göre gelişimini, konuşma anına kadar olan eylemi anlatır. Burada hareketin yönü hareketi yapana doğrudur; bu nedenle anlama, yön ifadesi de hâkimdir.

Sol ögiz *jügirip kelip* tüyedey tastı süzer bolsa, onıñ kül-talganı şığıp, un boluvşı edi. “O öküz koşup gelip deve kadar taşı toslayacak olsa, paramparça olup, un olurdu.” (13, 15)

tüs-

Asıl fiile -A/-y zarf fiili ile bağlanır. İşin ve hareketin güçlenerek süregeldiğini veya hareketin ya da işin belirli bir zaman aralığında kısmen devam ettiğini anlatır.

ösek-jala otın odan sayın *ürley tüsti*. “iftira ateşini üflemeyi sürdürdü.” (14, 29)

Bala sözün *ayta tüsti*. “Çocuk sözünü söylemeyi sürdürdü.” (63, 19)

4. Yaklaşma Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta yaklaşma bildiren tasvir fiili *jazda-*’dır. Asıl fiile -A/-y zarf fiili ile bağlanır. Bir işin olmasına çok az kaldığını ama olmadığını, bir işin olma sınırına yaklaşmış olmadığını ve durduğunu anlatır.

Korkaktar jer tesigine kirip *kete jazdadı*. “Korkaklar yerin deliğine girip gideyazdı.” (32, 22)

Ol küni korkaktar jerdiñ tesigi bolsa, sogan kirip *kete jazdadı*. “O gün korkaklar yerin deliği olsa, oraya girip gideyazdı.” (65, 34-35)

5. Tamamen Yapma Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta tamamen yapma bildiren tasvir fiilleri *jiber-, kal-, ket-, öt-, sal-, şık-,tasta-, tüs-*’tür. Bir işin, hareketin tamamen yapıldığını anlatır. Bu tasvir fiillerinde kesinlik ve kararlılık anlamları da sezilir.

jiber-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. İşin ya da hareketin tamamen yapıldığını anlatırken kesinlik ve kararlılık anlamları da taşır.

Bayraktı duvaldıñ sırtına *tüsirip jiberdi*. “Beyrek’i duvarın üstüne indirdi.” (45, 15)

Bayrak kobızın sarnatıp, *öleñdetip jiberdi*. “Beyrek kopuzunu çalıp, şarkı söyledi.” (51, 19)

Öziniñ avır şokparın aspanga *laktırıp jiberip*, atimen şavıp barıp, jerge tüsirmey kağıp aluvşı edi. “Kendi ağır güzünü göğe fırlatıp, atıyla koşup, yere düşürmeden kapıp alıyordu.” (75, 31)

Töbeközdiñ közine *tığıp jiberdi*. “Tepegöz’ün gözüne soktu.” (95, 7)

kal-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. İşin, hareketin tamamen yapıldığını, sonlandırıldığını bildirir. Burada tamamlanan iş veya hareket çoğu zaman özneyi tamamen kuşatan iş veya harekettir.

Bul sözdi suñgak boylu Börli suluv *estip kaldı da*, “Bu sözü uzun boylu Burla Hatun işitip kaldı da,” (28, 9)

Karşardıñ kötergen kolu *karısıp kaldı*. “Karçar’ın kaldırdığı kolu kenetlenip kaldı.” (40, 16)

Kan-Töräli özin täñirige tapsırıp, tüyeni ayagımen *tevip kalganda*, ülek bakırdı. “Kan Turalı kendini Tanrı’ya emanet edip, deveyi ayağıyla teptiğinde, buğra bağırdı.” (79, 40-41)

Jav *kelip kaldı!* “Düşman geldi!” (81, 4)

ket-

Asıl fiile -(I)p ve -A/-y zarf fiili ile bağlanır. Asıl fiilin özelliğine göre, tamamen yapma bildirmesinin yanında yön anlamı ve tezlik ya da ansızın olma anlamlarını da verir. -A/-y zarf fiiliyle kullanıldığında, ilave bir iş, asıl işe ek bir iş daha yapıldığını anlatır.

Alakanday kara jüregi *kaltırap ketti*. “Avuç içi kadar kara yüreği titredı.” (25, 33)

Ol da Bayraktı *tanıy ketti*. “O da Beyrek’i tanıdı.” (45, 19)

Arkan moynı men kolın *kıyıp ketipti*, “Urgan boynuyla elini kesmiş,” (63, 10)

Karnı aşkanda, uyasın tastap, biyikke şamgap *uşıp ketedi*. “Karnı acıktığında, yuvasını bırakıp, tepeye yükselip uçup gider.” (79, 36)

öt-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. Esas fiilin ifade ettiği iş veya hareketin tamamen yapıldığını anlatır.

ömirinşe *zarlanıp ötedi*. “ömrünce ağlar.” (63, 5)

Suvı köp suluv özenderdi *kesip ötip*, Kazannıñ diyvanına barıñdar. “Suyu bol güzel ırmakları kesip, Kazan’ın divanına varın.” (124, 30)

sal-

Asıl fiile -(I)p ve -A/-y zarf fiili ile bağlanır. -A/-y zarf fiiliyle bağlandığında, tamamen yapılmanın yanında hareketin beklenilmediğini, birden bire yapıldığını anlatır. -(I)p zarf fiiliyle bağlandığında hareketin tamamen yapıldığını tezlik ifadesiyle birlikte verir. Aynı zamanda bu fiilde iş ve hareketin konuşana, nesneye veya bir konuya yöneldiği anlamı da vardır.

Sol sütke tav gülin *undap salıp*, balanıñ jarasına jaktı. “O süte dağ gülnü ufalayıp, çocuğun yarasına sürdü.” (19, 3)

attarın egistikke *aydap saldı*, “atlarını otlağa sürdü,” (107, 2)

şık-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. Bu fiilde, tamamen yapma anlamıyla birlikte kesinlik ve kararlılık anlamları da vardır.

Özi kalıñdıktıñ kızıl şekpeniñ kiyip alıp, ortaga *julınıp sıgıp*: “O nişanlı kızın elbisesini giyip, ortaya atılıp.” (51, 3)

Astına mingen Kavkaz jüyriginiñ basın burıp, keyin *taykıp sıktı*. “Bindiği hızlı Kazılık atının başını çevirip, geri döndü.” (87, 39)

Bir küni sol bulakka kelgen koylar *ürkip sıktı*. “Bir gün o pınara gelen koyunlar ürktü.” (90, 24)

tasta-

Asıl fiile –(I)p zarf fiili ile bağlanır. Bu fiil, asıl fiilde ifade edilen hareketin tamamen yapıldığını anlatır.

Tırda gävir, 39 joldasımdı senderge *amanat kılıp tastap* baramın, “Dinle kâfir, 39 yoldaşımı size emanet edip gidiyorum,” (45, 35)

Men tırnaktarın *kınalap tastagan* talay kızdın etin jep, özderin kuştım, “Ben tırnaklarını kınalayıp bırakan nice kızın etini yiyip, kendilerini kucakladım,” (97, 24)

tüs-

Asıl fiile –(I)p zarf fiili ile bağlanır. Bu fiil, tamamen yapma anlamında hareketin seviyesini de verir.

Ol Korkıttın ayagina *kulap tüsip*: “O Korkut’un ayağına yığılıp:” (41, 31-32)

Kiyimşeñ küyinşe Bayraktın aldına barıp *kulap tüsti*. “Üzerindekilerle birlikte olduğu gibi Beyrek’in önüne varıp yığıldı.” (52, 20)

6. Kendisi İçin Yapma Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta kendisi için yapma bildiren tasvir fiilleri *al-* ve *tart-*’tır. Asıl fiilin ifade ettiği hareketin ya da işin, öznenin lehine veya kendisi için yapıldığını anlatır.

al-

Asıl fiile –(I)p zarf fiili ile bağlanır. Hareketin ya da işin, kendisi lehine yapıldığını en açık biçimde anlatan tasvir fiildir.

Bay kazınasın, mol akşaların *tonap aldı*. “Zengin hazinesini, bol akçelerini yağmalayıp aldı.” (23, 13)

Kazan bektin inisi gävirlerdin ağaşka *baylap algan* tuvin kılışpen şavıp, jerge tüsirdi. “Kazan Bey’in kardeşi kâfirlerin ağaca bağladığı tuğunu kılıçla kesip, yere düşürdü.” (32, 37)

Bagalı buyımdar, oğan jaksı tartuvlar *satıp aldı*. “Pahalı eşyalar, ona güzel armağanlar satın aldı.” (35, 6)

Sol jerge meni *bastap alıp* jürin der, “O yere beni götürüp gidin,” (35, 33)

Kazandı uyku üstinde *basıp almak boldı*. “Kazan’ı uyku üstünde basıp alacak oldu.” (57, 3)

tart-

Asıl fiile –(I)p zarf fiili ile bağlanır. Al- tasvir fiili kadar olmasa da *tart-* da kendisi için yapma bildirir.

Onan da meniñ kol kobızımdı *äkelip tartıp*, äruvagımdı jebep turuñdar “Oradan da benim el kopuzumu getirip ruhumu destekleyin” (77, 4)

7. Başkası İçin Yapma Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta başkası için yapma bildiren tasvir fiili *ber-*’dir. Asıl fiilin ifade ettiği hareketin ya da işin başka birinin lehine yapıldığını veya başka birine yönlendirildiğini anlatır.

ber-

Asıl fiile –(I)p zarf fiili ile bağlanır.

Akılsız Karşar onıñ soñına tüşip, *kuvıp berdi*. “Akılsız Karşar onun ardına düşüp kovaladı.” (40, 8)

Bayandür han İyeknkke barlık jıyırma tört taypanın jaksı batırların *kosıp berdi*. “Bayındır Hân Yigenek’e bütün yirmi dört boyun iyi yiğitlerini yanına koştı.” (86, 33)

Jav eli tutkında jatkan ogız Kazılıktı *bosatıp berdi*. “Düşman halk tutsak olan Kazılık Koca’yı çözdü.” (88, 28)

Sonı bektermen batırlarga *bölip berip*, köñilderin rıza kluvşı edim. “Onu beylerle yiğitlere bölüp, gönüllerini memnun ederdim.” (99, 9)

Aruzda ketken meniñ kegimdi *alıp bersin*, “Aruz’da kalan benim öcümü alsın,” (125, 6)

8. Başlama Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta başlama bildiren tasvir fiilleri *basta-*, *jiber-*, *ket-*, *kir-*’dir. Başlama bildiren tasvir fiilleri işin, hareketin, oluşun ve eylemin başlayıp geliştiğini anlatır.

basta-

Asıl fiile –A/-y zarf fiili ile bağlanır. Esas fiilin ifade ettiği oluşun ya da eylemin başladığını anlatır. Başlama anlamı, zaten tasvir fiilin kendisinde de mevcuttur.

Sodan soñ mañdayın sabalap, *jılana bastaydı da*. “Ondan sonra alnına vurup, ağlamaya başlar da.” (9, 30)

Şoşingan kustar dürildep *uşa bastadı*. “Ürken kuşlar gürültüyle uçmaya başladı.” (15, 31)

Dirse hanga *söyley bastadı*. “Dirse Hân’a söylemeye başladı.”

Gävirlir attarına kamşı basıp, *sadak tarta bastadı*. “Kâfirler atlarına kamçı basıp, ok atmaya başladı.” (24, 24)

Kara Koyşı tatarın *ata bastadı*. “Karaçuk Çoban taşlarını atmaya başladı.” (30, 8)

jiber-

Asıl fiile –(I)p zarf fiili ile bağlanır. Esas fiilde ifade edilen hareketin birden bire başladığını anlatır.

Sonda Kazan tolğanıp, *jırlap jiberipti*. “Sonra Kazan düşünüp, şarkı söylemeye başlayıverdi.” (115, 39)

ket-

Asıl fiile –(I)p zarf fiili ile bağlanır. Hareketin çabucak başladığını anlatır.

Koyşı *söylep ketti*. “Çoban konuşmaya başladı.” (27, 5)

Batır kara jerdi süydi de, *söylep ketti*. “Yiğit kara yeri öptü de, söyleyiverdi.” (81, 17)

kir-

Asıl fiile –(I)p zarf fiili ile bağlanır. Hareketin başladığını, bir işe girişildiğini anlatır.

Bayrak davıstap *söylep kirdi*. “Beyrek ses verip konuşmaya başladı.” (47, 26)

9. Bitirme Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta bitirme bildiren tasvir fiili *bar-*'dir. Asıl fiilin ifade ettiği oluşun, hareketin, eylemin tamamlandığını, son sınıra geldiğini anlatır.

bar-

Asıl fiile –(I)p zarf fiili ile bağlanır.

Esalaŋ Karşar *jügirip barıp*, suvga koyup ketti. “Akılsız Karşar koşup varıp, suya girdi.” (41, 33-34)

10. Yön Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta yön bildiren tasvir fiilleri *apar-, äkel-, bar-, jet-, jönel-, kel-, ket-*'tir. Yön bildiren tasvir fiilleri işin, hareketin ya da eylemin ya yapana doğru olduğunu ya da yapandan uzaklaştığını anlatır. Bu tasvir fiillerinin, zaten kendilerinde var olan yön ve hareket kavramları ile yön ifade etmeleri kolaylaşmıştır.

apar-

Asıl fiile –(I)p zarf fiili ile bağlanır. İş ve hareketin konuşandan ya da çıkma noktasından bir tarafa yöneldiğini anlatır. Fiilde yapandan uzaklaşma vardır.

Akılsız Karşardı ol üŋgirge *ertip aparıp*, kiyimderin şeşkizip, tesikten kirgizip jiberedi. “Akılsız Karşar'ı o mağaraya götürüp, giysilerini çıkartıp, delikten soktu.” (41, 19)

äkel-

Asıl fiile –(I)p zarf fiili ile bağlanır. İş ve hareketin konuşana veya bir konuya doğru yöneldiğini anlatır.

üŋgirge *köterip äkeldi de*, “mağaraya götürdü de,” (94, 34)

bar-

Asıl fiile –(I)p zarf fiili ile bağlanır. Eylemin özneye ya da bir konuya doğru yöneldiğini anlatır.

Balanı äkesine *alıp barıp* ayıŋdar, “Çocuğu babasına götürüp söyleyin,” (13, 38)

Öziniŋ avır şokparın aspanga laktırıp jiberip, atimen *şavıp barıp*, jerge tüsirmey kağıp aluvşı edi. “Kendi ağır güzünü göğe fırlatıp, atıyla koşup, yere düşürmeden kapıp alıyordu.” (75, 32)

Koyşu bayağı bulak basına koyların *aydap barsa*, olar tağı da ürkip, suv işpedi. “Çoban eski pınar başına koyunlarını sürdürdüğünde, onlar da ürüp, su içmedi.” (91, 6)

Kara Köne *şavıp barıp*, onıŋ basın şavıp tastadı. “Kara Göne koşup, onun başını kesip bıraktı.” (126, 16)

jet-

Asıl fiile –(I)p zarf fiili ile bağlanır. Eylemin özneye ya da bir konuya doğru yöneldiğini anlatır.

Bayrak oğız eline *kelip jetti*. “Beyrek oğız iline gelip yetişti.” (45, 40)

Bayrak *şavıp jetken edi*. “Beyrek koşup yetişmişti.” (65, 21-22)

jönel-

Asıl fiile –A/-y zarf fiili ile bağlanır. İş ve hareketin konuşandan veya çıkma noktasından başka bir tarafa yöneldiğini anlatır.

Üş bala *kaşa jöneli*. “Üç çocuk kaçmaya yöneldi.” (13, 23)

sol sayga *şaba jöneldi*. “o dereye koşmaya yöneldi.” (17, 32)

kızıl buyra narların aldına salıp, *kuva jöneldi*. “kıvrıcık develerini önüne katıp, kovaladı.” (23, 12)

ayagınan er başına ilip koyıp, *süyretip ala jöneldi*. “ayağından er başına geçirip, sürüyüp almaya yöneldi.” (59, 31)

kel-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. İş ve hareketin konuşana veya bir konuya yöneldiğini anlatır. Hareketin, geçmişten bugüne konuşana veya konuya doğru gelişimini verir.

Köpester balaga *jakındap kelip*, onıñ kolınan süydi. “Tüccarlar çocuğa doğru yaklaşıp, onun elini öptü.” 36, 30)

Sonıñ öli-tirisin *bilip keletin* jigit tabılsa, men ogan zerli şapan javıp, altın-kümis berer edim. “Onun ölüsünü dirisini öğrenen yiğit olursa, ben ona ipekli kaftan giydirip, altın gümüş verirdim.” (43, 11)

Endi senen jan *surap kelip* otırmın, “Şimdi senden can istemekteyim,” (70, 22)

ket-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. İş ve hareketin konuşandan ya da çıkma noktasından başka bir tarafa yöneldiğini anlatır.

toydı *tastap ketti*. “toyu terk edip gitti.” (12, 9)

kasına kırık kız nökerin alıp, balasın *izdep ketti*. “yanına kırık kız hizmetkârını alıp, oğlunu aramaya gitti.” (17, 28)

meniñ jav soñınan *kuvıp ketkenim* boladı. “benim düşman ardına düşmem gerekir.” (25, 20)

Esalañ Karşar jügirip barıp, suvga *koyup ketti*. “Akılsız Karçar koşup gidip, suya girip gitti.” (41, 34)

onday buklardıñ közderi *jasavrap ketedi*. “öyle boğaların gözleri yaşarıp gider.” (50, 34)

säldesi *tüsip ketken eken*, “sarığı düşüp gitmişmiş,” (101, 20)

11. Kararlılık ve Kesinlik Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta kararlılık bildiren tasvir fiilleri *kör-* ve *tasta-*’dır. Bunlar, asıl fiilde ifade edilen iş, hareket ya da oluşun kararlı ve kesin bir biçimde geçtiğini anlatırlar. Kararlılık ve kesinlik ifadesi, çoğu zaman o işin tamamen yapıldığını da haber verir. Bu nedenle bu fiil, kararlılık ve kesinlikle birlikte tamamen yapma anlamlarını da kapsar.

kör-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. Bu, hareketin kararlılığını ve kesinliğini ısrarlı bir şekilde anlatır.

Agam ketkeli ol suvdan biz *tatıp körgen emespiz*. “Ağam gideli o sudan biz tatmadık.” (47, 8)

Men jaydak jerde otırap eşkimdi *maktap körgen emespin*, “Ben boş yerde oturup kimseyi övmüş değilim,” (115, 31)

tasta-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır. Kelime anlamı ‘at-, bırak-, vazgeç-’ olan bu tasvir fiilinde, kendi anlamından kaynaklanan bir olumsuzluk ifadesi bulunur.

Birak kanşa adamdı *kırıp tastap ediň?* “Ama kaç adamı öldürüp koydun?” (56, 18)

Balaga kara şekpen kiygizip tabaldırıkka köldeneň *baylap tastagan eken*. “Çocuğa kara giysi giydirip eşiğe çapraz bağlayıp koymuşlar.” (62, 19)

esin jygızbay basın kılışpen *şavıp tastadı*. “aklını başına almadan başını kılıçla kesip kodu.” (66, 59)

Bayraktıň bir jambasın *şavıp tastadı*. “Beyrek’in kalçasını kesip koydu.” (125, 22)

12. Her Şeye Rağmen Gerçekleşme Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta her şeye rağmen gerçekleşme bildiren tasvir fiili *jür-*’dür. Bu fiil, işin, hareketin ya da oluşun her şeye rağmen gerçekleştiğini bildirir.

jür-

Asıl fiile –(I)p zarf fiili ile bağlanır.

sol *bolıp jürmesin?* “o olmasın?” (38, 7)

Ol javga kelgende korjınnan tüşip kalgan meniň balam *bolıp jürmesin*, “O, düşman gelince heybeden düşüveren benim oğlum olmasın,” (90, 10)

13. Bir Durumdan Başka Bir Duruma Geçmeyi Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta bir durumdan başka bir duruma geçmeyi bildiren tasvir fiilleri *bar-* ve *tüs-*’tür. Bu tasvir fiilleri, bir durumdan başka bir duruma geçmeyi bildirirken, fiillerin kendi anlamlarından hareketle yön kavramını da belirler.

bar-

Asıl fiile –(I)p zarf fiili ile bağlanır. Bu fiil, asıl fiilde ifade edilen eylemin başlama anından itibaren oluşumunu ve gelişimini de verir.

ak etim isinip, *kevip baradı*. “ak etim şişip, kuruyup gidiyor,” (60, 33)

Meniň jarkın közim *sönip baradı*, “Benim parlak gözüm sönüp gidiyor,” (68, 16)

tüs-

Asıl fiile –A/-y zarf fiili ile bağlanır. Bu fiil, bir durumdan başka bir duruma geçişin adım adım, aşama aşama olduğunu bildirir.

Birevi kamşimen tartıp kalıp edi, mes *ülkeye tüsti*. “Birisi kamçıyla vurmuştu, yuvarlak şey büyümeye başladı.” (91, 19)

14. İstek, İsrar Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta istek, ısrar bildiren tasvir fiilleri *kal-*, *koy-* ve *kör-*’dür. Bu fiiller, asıl fiilde ifade edilen işin ya da hareketin büyük bir istek ve ısrarla yapılmasını anlatır.

kal-

Asıl fiile –(I)p zarf fiili ile bağlanır. Asıl fiilin ifade ettiği eylem; özneye, bir başka kişi ya da şeye bağlı olursa bu fiil, aşırı istek ifade eder.

Kavkazdağı kalıň suv, / Güldenip öspey, *kuvrap kal*. “Kazılık’taki gürül gürül akan su, / Yeşerip büyümeden, kuruyup kal. (18, 20)

koy-

Asıl fiile –(I)p zarf fiili ile bağlanır. Bu fiil, istekten ziyade buyurmayla karışık ısrarı bildirir.

Onı kem bolsa jüz adamırdı öltiremin. Munı *bilip koyıñdar*, gävirler. 39 joldasım senderge amanat,” “Onu eksik olsa yüz adamını öldürürüm. Bunu bilin, kâfirler. 39 yoldaşım size emanet,” (45, 36-37)

Mendegi amanatıñ osı, sonı al, birak *bilip koy*, bul bala ogız eliniñ tübine jetedi, “Bendeki emanetin bu, onu al, ama bil, bu çocuk oğuz ilinin kökünü kurutur,” (91, 10)

kör-

Asıl fiile -A/-y zarf fiili ile bağlanır. Bu fiil, emrin kesinliğini ya da ısrarlı bir isteği ve ricayı ifade eder.

O, kırık jigitim, *keşire körinđer*, “Ey, kırk yiğidim, affediverin,” (19, 38)

Kuday seni niyeti kara adamdarga duvşar *kıla körmesin*. “Hüda seni kara niyetli adamlara düşürmesin.” (33, 21)

Korkıt ata, *keşire kör* meni. “Korkut Ata affediver beni.” (40, 17)

diniñniñ kurmeti üşin sogan *mine körme*, “dininin hürmeti için ona binme,” (115, 13)

15. Uyarı, Hatırlatma, Tavsiye Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta uyarı, hatırlatma, tavsiye bildiren tasvir fiili *ber-*’dir.

ber-

Asıl fiile -A/-y zarf fiili ile bağlanır. Bu fiil, özellikle olumsuz emir kipiyle kullanıldığında önceden uyarı, hatırlatma ve tavsiye anlamlarını verir. Bazen bu uyarı, hatırlatma ve tavsiyede gözdağı da sezilir.

ala atka mindim dep *küpiye berme*. “ala ata bindim diye yersiz övünüverme.” (24, 15)

temir kalpak kiydim dep, *maktana berme* “demir kalpak giydim diye övünüverme” (24, 16)

añga üyir *bola berme*. “yabani hayvanla arkadaş oluverme.” (90, 16)

16. Hareketin Deneme Olduğunu Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta hareketin deneme olduğunu bildiren tasvir fiili *kör-*’dür. Bu fiil, bazı durumlarda hareketin deneme olduğunu ifade ederken gözdağı anlamını da hissettirir.

kör-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır.

bizdiñ jigitterdiñ sokkısın körgiñ kelse, *tiyip kör*, “bizim yiğitlerin darbesini görmeyi istersen, saldırıp gör,” (24, 23)

Baykap körelük, “Dikkat edip görelim,” (45, 20)

meniñ sadagımdı alıp *atıp kör*, “benim yayımı alıp atıp gör,” (48, 39)

Äzireyildi magan körset, *urısıp köreyin*, “Azrayil’i bana göster, vuruşup göreyim,” (67, 20)

Äli de şamalı *jürip körelük* “Hâlâ biraz daha yürüyüp görelim.” (114, 10)

17. İzin Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta izin bildiren tasvir fiiller *ber-* ve *koy-*’dur. Bu fiiller, ana fiilde ifade edilen işin ya da hareketin yapılmasına izin verildiğini anlatır.

ber-

Asıl fiile –A/-y zarf fiili ile bağlanır. Bu fiil, emir-istek kipinde olduğunda hareketin yapılmasına izin verildiğini bildirir. Aslında kipin özelliğinden dolayı bu fiilde, emir ve istek anlamı da vardır.

onu urıs-kagıssız öziñe bergizeyin, *kete ber* jöniñe. “onu kavgasız dövüşsüz sana verdireyim, gidiver yoluna.” (20, 6)

O, han inim, meniñ osı tüsimdi *jorı ber*. “Ey, han kardeşim, benim bu düşümü yoruver.” (25, 12)

jüregimdi *kıynay berme*, “yüreğime eziyet etme,” (29, 15)

Ogan jügiñdi *arta ber*. “Ona yükünü ardıver.” (30, 20)

Sol memleketiñniñ bağı *arta bersin*. “O memleketinin bahtı artıversin.” (49, 33)

koy-

Asıl fiile –A/-y zarf fiili ile bağlanır. Bu fiil, eylemi yapmak için olan izni veya tezliği bildirir. Özellikle olumsuz yapıli kullanışlarda, hareketin gerçekleşmediğini, daha doğrusu gerçekleşmesine izin verilmediğini anlatır. Olumsuzluk eki esas fiile de tasvir fiile de gelebilir.

Ol Sagan jüzin *körsete koymas*, “O sana yüzünü göstermez,” (38, 15)

ogızdardı jaylavga *köşirmey koydı*. “oğuzları yaylaya göçürtmedi.” (93, 10)

18. Hareketin Bir Defalığına Yapıldığını Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta hareketin bir defalığına yapıldığını bildiren tasvir fiiller *al-* ve *tur-*'dur.

al-

Asıl fiile –(I)p zarf fiili ile bağlanır. Bu fiil, asıl fiilde ifade edilen hareketin bir defalığına yapıldığını anlatır.

kolın ögiz mañdayınan *julıp aldı da*, “elini öküzün alnından geri çekti de,” (13, 33)

bir ret *tistep aldı*. “bir kez dişledi.” (38, 32)

tur-

Asıl fiile –(I)p zarf fiili ile bağlanır. Bu fiil, bir defalığına yapılmış bir hareketi, biraz da cümlenin anlamından hareketle okuyucuya hissettirir.

Men seni bugün gana *körıp turmın goy*, “Ben seni yalnızca bugün gördüm,” (68, 20)

19. Beklenmezlik Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta beklenmezlik bildiren tasvir fiilleri *kal-* ve *kel-*'dir. Bu fiillerle, asıl fiilde ifade edilen hareketin beklenilmediği anlatılır.

kal-

Asıl fiile –(I)p zarf fiili ile bağlanır. Bu fiil, esas fiilde ifade edilen hareketin beklenmezliğini, birden bire olduğunu ve bundan doğan şaşkınlığı anlatır.

Batırđıñ kırık joldası *sasıp kalıp* tilge geldi. “Yiğidin kırık yoldaşı şaşa kalıp dile geldi.” (78, 34)

Olardıñ kuşaktasıp, süyisip jatkanın körgender *şosınıp kaldı*. “Onların kucaklaşıp, sevindiğini görenler korkuverdi.” (112, 30)

kel-

Asıl fiile –A/-y zarf fiili ile bağlanır. Bu fiil, esas fiilde ifade edilen hareketin beklenmezliğini ve bu nedenle şaşkınlık yarattığını anlatır.

işinen denesi adam sıyaktı bala *şıga keldi*. “içinden vücudu insan benzeri çocuk çıkageldi.” (91, 22)

20. Asıl Hareketin Sonucunda Bir Durumun Oluşmasını Bildiren Tasvir Fiilleri

Kitapta, asıl hareketin sonucunda bir durumun oluşmasını bildiren tasvir fiil *koy-*’dur. *Koy-*, kendi anlamını tamamen yitirmemiştir.

koy-

Asıl fiile -(I)p zarf fiili ile bağlanır.

Kart anañdı kara nardıñ moynına *baylap koygan eken*. “Yaşlı ananı kara devenin boynuna bağlayıp koymuş.” (26, 36)

eriniñ basına teñiz kölbakasınıñ süyeginen monşak *tagıp koyuvşı edi*. “dudağının ucuna su kurbağasının kemiğinden boncuk takıp koyardı.” (31, 14)

Seriklerin jıynap, sadak atatin nısanasın *ornatıp koydı*. “Yoldaşlarını toplayıp, ok attığı nişanı yerleştirip koydı.” (39, 30)

jeñe almasa, jigittiñ basın kesip, darga *ilip koyadı*, “yenemezse, yiğidin başını kesip, dar ağacına asıp koyuyor,” (74, 36)

21. Hareketin veya Durumun Hiç Olmamış Olduğunu Bildiren Tasvir Fiiller

Kitapta, hareketin veya durumun hiç olmamış olduğunu bildiren tasvir fiil *kal-*’dır. Olumsuzluk ekini almış ana fiil, *kal-* tasvir fiiliyle kullanıldığı zaman, ifade ettiği oluşun hiç meydana gelmemiş olduğunu bildirir. Burada hareket değil bir durum bildirilmiş olur.

kal-

Asıl fiile -A/-y zarf fiili ile bağlanır.

meniñ kördey közim sagan ne üşin *jakpay kaldı?* “benim mezar gibi gözümü niçin beğenmedin?” (68, 22)

Appak kuvday sakalım sagan nege *unamay kaldı?* “Apak kuğu gibi sakalım sana niye hoş gelmedi?” (68, 24)

Sonuç

Kazak Türkçesi Korkıt Ata Kitabı’nda toplam yirmi dokuz tasvir fiili kullanılmıştır. Bunlar; al-, apar-, äkel-, bar-, basta-, ber-, bil-, bol-, jat-, jazda-, jet-, jetkiz-, jiber-, jönel-, jür-, kal-, kel-, ket-, kir-, koy-, kör-, otır-, öt-, sal-, şık-, tart-, tasta-, tur-, tüs-’tür. Bu tasvir fiillerinin işlevleri özetle şöyledir:

1. Yeterlilik bildiren tasvir fiilleri: -A/-y al-; -(I)p bol-; -(I)p jet-; -(I)p jetkiz-; -A/-y kal-.

2. Tezlik bildiren tasvir fiilleri: -(I)p al-; -A/-y ber-; -A/-y jiber-; -A/-y kal-; -A/-y koy-; -A/-y sal-

3. Süreklilik bildiren tasvir fiilleri: -(I)p, -A/-y otır-; -(I)p jat-; -(I)p, -A/-y tur-; -(I)p, -A/-y jür-; -A/-y ber-; -(I)p kal-, -(I)p kel-; -A/-y tüs-.

4. Yaklaşma bildiren tasvir fiilleri: -A/-y jazda-.

5. Tamamen yapma bildiren tasvir fiilleri: -(I)p jiber-; -(I)p kal-; -(I)p, -A/-y ket-; -(I)p öt-; -(I)p, -A/-y sal-; -(I)p şık-; -(I)p tasta-; -(I)p tüs-.

6. Kendisi için yapma bildiren tasvir fiilleri: -(I)p al-, -(I)p tart-.

7. Başkası için yapma bildiren tasvir fiilleri: -(I)p ber-.

8. Başlama bildiren tasvir fiilleri: -A/-y basta-, -(I)p jiber-; -(I)p ket-; -(I)p kir-.
9. Bitirme bildiren tasvir fiilleri: -(I)p bar-.
10. Yön bildiren tasvir fiilleri: -(I)p apar-, -(I)p äkel-, -(I)p bar-; -(I)p jet-; -(I)p jönel-; -(I)p kel-; -(I)p ket-.
11. Kararlılık ve kesinlik bildiren tasvir fiilleri: -(I)p kör-; -(I)p tasta-.
12. Her şeye rağmen gerçekleşme bildiren tasvir fiilleri: -(I)p jür.
13. Bir durumdan başka bir duruma geçmeyi bildiren tasvir fiilleri: -(I)p bar-; -A/-y tüs-.
14. İstek, ısrar bildiren tasvir fiilleri: -(I)p kal-; -(I)p koy-; -A/-y kör-.
15. Uyarı, hatırlatma, tavsiye bildiren tasvir fiilleri: -A/-y ber-.
16. Hareketin deneme olduğunu bildiren tasvir fiilleri: -(I)p kör-.
17. İzin bildiren tasvir fiilleri: -A/-y ber-; -A/-y koy-.
18. Hareketin bir defalığına yapıldığını bildiren tasvir fiilleri: -(I)p al-; -(I)p tur-.
19. Beklenmezlik bildiren tasvir fiilleri: -(I)p kal-; -A/-y kel-.
20. Asıl hareketin sonucunda bir durumun oluştuğunu bildiren tasvir fiilleri: -(I)p koy-.
21. Hareketin veya durumun hiç olmamış olduğunu bildiren tasvir fiilleri: -A/-y kal-.

Korkıt Ata Kitabı'ndaki örneklerinden de görüldüğü üzere Kazak Türkçesi, ana fiilin gösterdiği iş, oluş, kılış ve hareketin tarzını çeşitli özelliklerle niteleyen tasvir fiilleri bakımından çok zengin kullanımlara sahiptir. Türkiye Türkçesi ile karşılaştırıldığında, Kazak Türkçesinde kullanılan tasvir fiillerinin daha fazla olduğu gözlenmiştir. Bunun en önemli nedeni hem Tan (2010: 184)'ın hem Ergönenç Akbaba (2011: 274)'nın dikkat çektiği üzere, Türkiye Türkçesinin diğer Türk lehçeleri içinde en erken yazı diline sahip olmasıdır. Yazı dilinden ziyade konuşma dilinin bir kullanım özelliği olarak tasvir fiilleri, yazı diline daha geç giren lehçelerde yazı diline taşınmış; daha fazla ve zengin örnekleriyle kendine kullanım zemini bulmuştur.

Kaynakça

- BALAKAYEV vd. (1967): **Kazak Tiliniñ Grammatikası I Morfologiya**, Kazak SSR-nıñ 'Gılım' baspası, Almatı.
- BORHANOVA, N. B. vd. (2002): **Tatar Grammatikası Morfologiya II Tom**, Kazan.
- ERCİLASUN, A. B. (Komisyon Başkanı) (1991): **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ERCİLASUN, A. B. (Editör) (2007): **Türk Lehçeleri Grameri**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERGÖNENÇ AKBABA, D. (2011): **Kazak ve Nogay Türkçesi Yazı Dillerinde Tasvir Fiilleri**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KENESBAYOĞLU, İ. K. vd. (1984): **Kazak Türkçesi Sözlüğü**, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Yayını. (Çevirenler: H. ORALTAY, N. YÜCE, S. PINAR).
- KOÇ, K., BAYNİYAZOV, A., BAŞKAPAN, V. (2003): **Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- SAVRAN, H. (1991): **Kazak Türkçesi Korkıt Ata Kitabı (Transkripsiyonlu Metin-Türkiye Türkçesine Çeviri-Dil Özellikleri-Sözlük)**, Basılmamış Doktora Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi.

TAMİR, T. (1999): Kazak Türkçesinde Kalıp Fiilleri, **3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 1105-1108.

TAN, A. (2010): **Kırgız Türkçesinde Tasvir Fiilleri**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TUNA, O. N. (1987-1988): **Yaşayan Türk Lehçeleri (Ders Notları)**, Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları.

TÜRK DİLİNDE BEDENSEL ÖZÜRLERİ İFADE EDEN SÖZLER ÜZERİNE

Hüseyin DURGUT*

Özet

İnsan bedeni ile ilgili sözler bütün dillerde çok önemli bir yere sahiptir. Organ adları, akrabalık ifade eden sözlerle birlikte kaynak bakımından akraba dilleri belirlemede birinci derecede öneme sahiptir. Her dil, bedenle ilgili kavramlara kendi türetme imkânları çerçevesinde karşılık bulmaya çalışmıştır. Dolayısıyla bedenle ilgili sözler genellikle bir dilin aslî söz varlığı içerisinde değerlendirilmektedir. Türkçedeki organ adları da Türkçenin en eski sözleri arasında sayılmaktadır. *El, kol, ayak, bacak, parmak, baş, göz, dil, kulak* vb. organlarla ilgili rahatsızlıkları (eksiklik, hastalık gibi) ifade eden sözler Eski Türkçeden beri yaygın bir kullanım alanı bulmuştur.

Bu çalışmada, günümüz Türkiye Türkçesinde *aksak, çolak, topal, kambur, kötürüm, yatalak, kör, dilsiz, sağır* vb. sözlerle ifade edilen bedensel özürler için Türkçenin tarihî ve çağdaş kaynaklarında kullanılan sözler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Söz Varlığı, Tarihî Türk Lehçeleri, Çağdaş Türk Lehçeleri, Organ Adları, Bedensel Özürler

On Words in Turkish Language Expressing Physically Handicapped People

Abstract

Words connected to the human body are taking an important place in every language. Names of organs together with the words expressing kinship relations are the sources of the first importance when trying to define relations among languages. In every language there has been tried to find their own equivalents of concepts related to the human body. Consequently, the words related to the body should be considered in the context of the fundamental vocabulary of the language. The names of organs in Turkish are known as one of the oldest groups of Turkish words. The words expressing illnesses (like defect or disease) connected to the organs like *hand, arm, foot, leg, finger, head, eye, tongue, ear*, etc. were widely used in the Old Turkic already.

In this paper the defects expressed using words like *aksak* (lame), *çolak* (crippled), *topal* (lame), *kambur* (hump), *kötürüm* (paralyzed), *yatalak* (bedridden), *kör* (blind), *dilsiz* (dumb), *sağır* (deaf), etc. will be researched on the basis of historical and modern sources of Turkish language.

Key words: Vocabulary, Historical Turkic dialects, Modern Turkic dialects, names of organs, the physically handicapped

* Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hdurgut@balikesir.edu.tr

İnsan vücudundaki organ adları her dilin söz varlığı açısından ayrı bir öneme sahiptir. Her dil, insan bedeni ile ilgili kavramlara kendi türetme imkânları ölçüsünde karşılıklar bulmaya çalışmıştır. Dolayısıyla organ adları, akrabalık adlarıyla birlikte kaynak bakımından aynı aileye mensup dilleri belirlemede karşılaştırma yapmak amacıyla başvurulan sözler arasında yer almıştır. Herhangi bir dilde bedenle ilgili sözler o dilin aslî söz varlığı içerisinde değerlendirilmektedir. Türkçedeki organ adları da Türkçenin en eski sözleri arasında yer almaktadır. İnsan vücudundaki organlarda görülen eksiklik, kusur ve sakatlıkları ifade eden sözler de dillerin sözvarlığı açısından ayrı bir öneme sahiptir. Dolayısıyla *el, kol, ayak, bacak, parmak, baş, göz, dil, kulak*, v.b organlarla ilgili kusurları ifade eden sözler Eski Türkçeden beri yaygın bir kullanım alanı bulmuştur.

Bu çalışmada standart Türkiye Türkçesinde *aksak, çolak, topal, kambur, kötürüm, yatalak, kör, dilsiz, sağır* vb. sözlerle ifade edilen bedensel özürler için Türkçenin tarihî ve çağdaş kaynaklarında kullanılan sözler incelenecektir.

Türkiye Türkçesinde bedensel kusurları ve bu kusurlara sahip olanları ifade etmek için *sakat, özür, özürlü, engelli* sözleri kullanılmaktadır. Bu çalışmamızda *özür* sözünün Türkçe Sözlük'te yer alan "*Sakatlık, bozukluk, eksiklik veya elverişsizlik*" (TS: 1559) olarak açıklanan ikinci anlamından yola çıkarak *bedensel özürler* ifadesini kullandık. Bedensel özürleri; 1. Kas-iskelet sistemine ait doğuştan veya sonradan oluşan eksiklikleri ifade eden *ortopedik özürler*, 2. *Görme özürleri*, 3. *İşitme özürleri*, 4. *Konuşma özürleri* olmak üzere dört grupta inceliyoruz.

1) Ortopedik Özürleri İfade Eden Sözler

Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle kas ve iskelet sisteminde meydana gelen eksikliklere *ortopedik özür* denilmektedir. Türk dilinin tarihî dönemlerini incelediğimizde ortopedik özürleri ifade eden pek çok sözle karşılaşmaktayız. Bu sözlerin büyük bir kısmı günümüz Türk lehçelerinde değişikliğe uğramadan yaşadıkları gibi bir kısmı da bazı ses değişiklikleri ile kullanılmaya devam etmektedir.

Aksak

Türkçe Sözlük'te "Aksayan, hafifçe topallayan" (TS: 57) anlamı verilen *aksak* sözü ile ilk olarak Eski Uygur Türkçesinde karşılaşmaktayız. S. G. Clauson'un etimolojik sözlüğünde *ahsa-* fiilinden türeme bir isim olarak gösterilen *ahsak* sözü (EDPT: 95) çağdaş Türk lehçelerinden Kazak, Kırgız, Tatar, Özbek ve Uygur Türkçesinde *aksak*, Azerbaycan Türkçesinde *ahsag*, Başkurt Türkçesinde *akhak* ve Türkmen Türkçesinde *ağsak* biçiminde ve yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (bkz. KTLS I: 10-11). Tarihî Türk yazı dillerinde, *-k* sesinin sızıcılığıyla genellikle *ahsak* şeklinde kullanılan kelime *aksa-* fiilinden *-k* eki ile yapılmış bir isimdir. Eski Uygur Türkçesi metinlerinden itibaren izleyebildiğimiz *aksak* sözü Karahanlı dönemi eserlerinden *Divanü Lûgat-it-Türk, Kutadgu Bilig* ve *Kur'an Tercümesi*'nde de "*topal*" anlamında kullanılmıştır (bkz. DLT I: 119, KB III: 14, KT: 209):

telim ögsüzüg kör ya tul tulsakıg

ya közsüz ya oldrum yime **aksakıg** (KB I-3238)

Aksak sözü Harezmi, Kıpçak, Çağatay ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerinde de "*topal*" anlamında kullanılan bir sözdür. Bu söz Harezmi Türkçesi eserlerinden *Kıyasü'l-Enbiya*'da *aksak* ve *ahsak* (Ata 1997: 13, 15), Kıpçak Türkçesi eserlerinde *aksak* ve *aksah* (KTS: 6) biçimlerinde kullanılmıştır. *Aksak* sözü Çağatay Türkçesi sözlüklerinden *Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî*'de *aksah* şeklinde yer almaktadır (§S: 16). Batı Türkçesinin tarihî kaynaklarında bu söz genellikle *ağsak* bazen de *ahsak* şeklinde kullanılmıştır (Tar.S I: 56). Eski Anadolu Türkçesinde isim şeklinin *ağsak*, fiil tabanının da *ağsa-* şeklinde kullanılmış olması bu sözün "çıkmaq, yükselmek, kalkmaq" anlamlarına gelen *ağ-* fiili ile ilişkili olabileceğini düşündürmektedir. Hasan Eren'in *Türk Dilinin Etimolojik*

Sözlüğü'nde yer almayan *aksak* sözü Tuncer Gülensoy'un *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü* adlı eserinde *aksa-* fiilinden yapılmış bir isim olarak gösterilmiştir (KBS: 60).

Çolak

Türkçe Sözlük'te "Eli veya kolu sakat olan (kimse)" (TS: 448) anlamı verilen *çolak* sözüne ilk olarak *çoluğ* şeklinde ve Eski Uygur Türkçesinde rastlamaktayız (EUTS: 43). S. G. Clauson'un etimolojik sözlüğünde "tek kollu, yani diğeri eksik ya da felçli" (EDPT: 419) şeklinde açıklanan ve muhtemelen *çol-* fiilinden geldiği ifade edilen *çoluk* (*çolok*) sözü ile aynı kökten geldiği açıktır. *Çol-* fiili Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü'nde "sakatlanmak" anlamıyla yer almaktadır. Hasan Eren'in *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* adlı eserinde "*Türkçe çol- 'sakatlanmak' kökünden geldiği açıktır: Türkçe çol- kökü yalnız Uygurcada saklanmıştır*" (TDES: 97) ifadesi yer almaktadır. Karahanlı Türkçesi eserlerinden *DLT*'te *çolak* sözünün yanında "eli çolak" anlamında *çolkuy elig* sözü geçmektedir (DLT III: 242). Harezmi ve Kıpçak Türkçesi eserlerinde *çolak* ya da *çoluk* sözü geçmemektedir. Çağatay Türkçesinde "topal, aksak, eli kusurlu insan" anlamında ve *çolak* şeklinde kullanılmıştır (EDPT: 420, ŞS: 158). Çağdaş Türk lehçelerinde *çolag*, *sulak*, *şolak*, *kolu çolok*, *çulak*, *çolak* biçimlerinde geçen (KTLS I: 136) *çolak* sözü *çol-* fiilinden -AK ekiyle türetilmiş bir isimdir.

Topal

Türkçe Sözlük'te "Bacağındaki sakatlık sebebiyle seker gibi veya iki adımda bir, bir yana eğilerek yürüyen (insan veya hayvan)" (TS: 1991) anlamı verilen *topal* sözü tarihî Türk lehçelerinde geçmemektedir. S. G. Clauson, 13. yüzyıla kadar tarihî metinlerde geçen Türkçe sözleri incelediği etimolojik sözlüğünde *ahsak* sözünü açıklarken *aksak* sözünün daha eski bir söz olduğunu söyleyerek "*topal* eski bir kelime değildir" bilgisini vermiştir (EDPT: 95). Hasan Eren'in etimolojik sözlüğünde *topal* sözü Türkçe Sözlük'te olduğu gibi "Bacağındaki sakatlık sebebiyle seker gibi veya iki adımda bir, bir yana eğilerek yürüyen (insan veya hayvan)" olarak açıklanmış ve "Palló'ya göre (NyK 46; 158), *top* kökünden gelir: *top+* -(a)l eki" şeklinde bilgi verilmiştir (TDES: 411). Bu sözlükte *topal* sözüyle ilgili başka bir bilgi verilmemiştir. Batı Türkçesinin tarihî söz varlığını içeren *Tarama Sözlüğü*'nde yer almayan *topal* sözü, 19. yüzyılda yayımlanmış olan Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi'nin *Lehçetü'l-Lügat* adlı eserinde bugünkü anlamıyla yer almaktadır (LL: 657). Yine 19. yüzyıl sözlüklerinden *Lehce-i Osmânî* adlı eserde *topal* sözü "küp, top; aksak, a'rec, efre, lenk; *topal iskemle*: kusurlu nakıs şey" şeklinde açıklanmaktadır (LO: 383). Çağdaş Türk lehçelerinden Azeri Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde *topal* sözü kullanılmakta, diğer lehçelerde ise *topal* anlamında genellikle *aksak* sözü bulunmaktadır. Yalnızca Oğuz grubu Türk lehçelerinde ve geç dönem metinlerinde karşılaştığımız *topal* sözünün *Lehce-i Osmânî*'de verilen *topal iskemle* "kusurlu, nakıs şey" örneğindeki gibi bir kullanılışla *topal adam* / *kişi*: "kusurlu, nakıs, aksak adam" şeklinden geldiği kanaatindeyiz. Buna benzer bir kullanım aynı eserde yer alan *topaç ayak* "ahnef" [ayakları çarpık ve eğri büğrü olan] ve *topaç adam* "kısa, şişman, sakil, tombalak" ifadelerinde de bulunmaktadır (LO: 383). *Topal* sözünün *top* isminden türeme bir isim gövdesi olduğu düşüncesindeyiz.

Kambur

Türkçe Sözlük'te "Bel veya göğüs kemiğinin eğilmesi, raşitizm sonucu sırtta ve göğüste oluşan tümsek, kambur zambur." (TS: 1052) şeklinde açıklanan *kambur* sözü Türk dilinin tarihî lehçelerinde bu şekliyle geçmemektedir. Tarihî Türk lehçelerinde *kambur* anlamında *bükri*, *bügri*, *bükürü* (bkz. EUTS: 37, DLT I: 219, 420, KTS: 39, 40) sözleri kullanılmıştır. Çağdaş Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesi ve Gagauz Türkçesinde (Gaydarcı 1991: 130) kullanılan *kambur* sözü yerine diğer lehçelerden Azeri Türkçesinde *gozbel*, Başkurt Türkçesinde *bökrö* ve *kömörö*, Kazak Türkçesinde *bükir*, Kırgız Türkçesinde *bükür*, Özbek Türkçesinde *bükür* ve *bükri*, Tatar Türkçesinde *bökri*, Türkmen Türkçesinde *bükür* sözleri kullanılmaktadır (KTLS I: 430). Tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde kullanılan *bükür*,

bükri sözlerinin “eğmek, eğilmek, kıvırmak” anlamındaki *bük-* fiilinden geldiği açıktır. Türkiye Türkçesinde kullanılan *kambur* sözü ise ilgi çekici bir söz olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye Türkçesi kaynaklarından *Lehçetü'l-Lügat* (s. 376) ve *Lehce-i Osmânî'den* (s. 206) itibaren izleyebildiğimiz *kambur* sözü Pars Tuğlacı'nın hazırladığı *Okyanus Ansiklopedik Türkçe Sözlük* adlı eserde Yunanca *kempuris* sözüyle ilişkilendirilerek “hörgüçlü, belkemiği veya göğüs kemiğinin eğilmesiyle ve genellikle de raşitizm sebebiyle sırtta veya göğüste meydana gelen anormal çıkıntı, tümsek” şeklinde açıklanmıştır (Tuğlacı 1995: 1353). Hasan Eren'in etimolojik sözlüğünde yer almayan *kambur* sözü Tuncer Gülensoy'un köken bilgisi sözlüğünde “sırtta ve göğüste oluşan tümsek” anlamıyla ve “< ? OT. *kamğı* ‘eğri büğrü, çarpık’; *kamğı yüzlüg* ‘çarpık yüzlü’ (DLT): < **kamğı+r* (> *kambur*)” açıklamasıyla yer almıştır (KBS: 456). *Kambur* sözünün Gagauz Türkçesi ve Türkiye Türkçesi dışında diğer Türk lehçelerinde bulunmaması sebebiyle Yunanca *kempuris* sözüyle ilişkili olabileceğini düşünmekle birlikte, DLT’te yer alan “eğri büğrü, çarpık” anlamındaki *kamğı* (DLT I: 426) sözü ile “eğrileyazmak, çarpılayazmak” anlamındaki *kamğır-* (DLT II: 194) ve “söykenmek, yana yatmak” anlamındaki *kamul-* (DLT II: 135) fiillerinin varlığından yola çıkarak Türkçe kaynaklı bir söz olabileceğini de göz ardı etmemek gerektiği kanaatindeyiz.

Kötürüm

Türkçe Sözlük'te “1.Yaşlılık veya sakatlık sebebiyle yürüyemeyen, ayağa kalkamayan (kimse), oturak. 2. Yürüyemeyecek derecede sakat (bacak)” (TS: 1239) anlamlarına gelen *kötürüm* sözü tarihî Türk lehçelerinden Kıpçak Türkçesinde *kötrem* ve *kötürem* “kötürüm, eli ayağı tutmayan; zayıf, cılız” şekliyle kullanılmıştır (KTS: 160). Bu söz Çağdaş Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesinde *kötürüm* ve Azeri Türkçesinde *götürüm* şeklinde yer almakta, diğer lehçelerde ise bu anlamı ifade etmek için *hukkan kişi*, *sukkan kişi*, *şal*, *sal*, *baspağan*, *ısmaz* sözleri kullanılmaktadır (KTLS I: 510, 511). *Kötürüm* sözü Tuncer Gülensoy'un köken bilgisi sözlüğünde, “< *köt+rü-m* ‘arkalanıp götürülen (kişi)’” şeklinde açıklanmış ve DLT yer alan “üzerinde oturuş kerevet, seki, dükkân” anlamındaki *kötrüm* sözü ile ilişkilendirilmiştir (KBS: 561). Tarihî Türk lehçelerinde *kötürüm* anlamında yaygın olarak kullanılan söz “*oldrum*”dur (EDPT: 132). *Oldrum* sözü “oturmak” anlamındaki *oldur-* fiilinden *-m* eki ile türemiş bir isimdir. Mukaddimetü'l-Edep'te geçen *otruk* (Yüce 1993: 164) ile Türkiye Türkçesinde geçen *oturak* sözleri de aynı fiilden türemiş ve “kötürüm” anlamına gelen sözlerdir. Kanaatimize göre Oğuz grubu Türk lehçelerinde yaşayan *kötürüm* sözü de “kaldırmak, yukarı çıkarmak, taşımak, götürmek” anlamlarına gelen Eski Türkçe *kötür-* fiilinden *-m* eki ile yapılmış bir isimdir. *Kötür-* fiili Oğuz grubu Türk lehçelerinde kelime başı *k->g-* değişikliği ile *götür-* şekline geçerken *kötürüm* isminde bu değişikliğin olmamasının sebebi *kötürüm* sözünün kök ile ilişkisinin unutulmuş olmasıdır. Azeri Türkçesinde ise Türkiye Türkçesinden farklı olarak bu ses değişikliği gerçekleşmiştir

Yatalak

Türkçe Sözlük'te “Felç, sakatlık vb. bir sebeple yataktan kalkamayan (kimse)” (TS: 2145) anlamıyla verilen *yatalak* sözü bu şekliyle tarihî Türk lehçelerinde bulunmamaktadır. Çağdaş Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesi ve Gagauz Türkçesinde (Gaydarcı 1991: 258) bulunan *yatalak* sözü *yat-* fiilinden *-AlAk* ekiyle türemiş bir isimdir (KBS: 1087).

2) Görme Özürleri İfade Eden Sözler

Doğuştan veya sonradan herhangi bir sebeple gözde oluşan özürleri ifade eden sözler Türk dilinin farklı dönem ve sahalarında çeşitlilik arz etmektedir. Çağdaş Türk lehçelerinde görme yeteneğinin kaybolmasını ifade eden sözlerin başında *kör* sözü yer almaktadır. Bununla birlikte *gözsüz*, *küzsüz*, *sokur*, *sukır*, gibi sözler de kullanılmaktadır. Tarihî Türk lehçelerinde ise *karağu*, *közsüz* ve *teglük* sözleri bu anlamda kullanılan sözlerdendir.

Kör

Türkçe Sözlük'te Farsça kökenli bir sıfat olarak gösterilen ve “görme engelli” (TS: 1233) açıklamasıyla verilen *kör* sözü tarihî Türk lehçelerinde geçmemektedir. Hasan Eren'in etimolojik sözlüğünde “gözü görmeyen” açıklamasıyla verilmiş ve Farsça *kūr* sözünden geldiği ifade edilmiştir. Hasan Eren, aynı yerde “Çağdaş diyalektlerde daha çok *sokur* biçimi kullanılır.” bilgisini vermektedir (TDES: 259). Çağdaş Türk lehçelerinden Azeri Türkçesinde *kôr*, Başkurt Türkçesinde *hukır* ve *küzhiz*, Kazak Türkçesinde *kör* ve *sokır*, Kırgız Türkçesinde *kör* ve *sokur*, Özbek Türkçesinde *kör*, Tatar Türkçesinde *sukır* ve *küzsiz*, Türkmen Türkçesinde *köör*, Uygur Türkçesinde *ise kör* ve *kariğu* sözleri “gözü görmeyen” anlamında kullanılan sözlerdir (KTLS I: 506-507). Hasan Eren, çağdaş Türk lehçelerinde geçen *sokur* şeklinin Türkiye Türkçesinin ağızlarında da “kör” anlamıyla kullanıldığını söylemiş ve bu sözün Moğolcadan alındığını ifade etmiştir (TDES: 373).

Gözsüz

Türkçe Sözlük'te ikinci anlamı “görme engelli” (TS: 796) olarak açıklanan *gözsüz* sözü standart Türkiye Türkçesinde yaygın olarak kullanılmamaktadır. Bu söz tarihî Türk lehçelerinde ise *közsüz* şeklinde geniş bir kullanım alanı bulmuştur. İlk olarak Eski Uygur Türkçesi metinlerinde karşımıza çıkan *közsüz* sözü “kör” anlamıyla eskiden beri kullanılan sözlerdendir (EUTS: 80, EDPT: 762). Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT'te yer almayan *közsüz* sözü, bu dönemin bir diğer önemli eseri KB'de iki yerde *karağu* sözü ile ikilemeli olarak, bir yerde ise tek başına “kör” anlamıyla kullanılmıştır (KB I: 178, 271, 3238. beyitler). *Közsüz* sözü Harezmi Türkçesi eserlerinden *Kıyasü'l-Enbiyâ* ve *Nehcü'l-Ferâdis*'te *közsüz* ve *közsiz*, Kıpçak Türkçesi eserlerinde ise *közsiz* şeklinde kullanılmıştır (Ata 1997: 395, Ata 1998: 265, KTS: 161). Batı Türkçesinde *k->g-* ses değişikliğiyle *gözsüz* şeklini alan bu söz, Eski Anadolu Türkçesinin başlarından itibaren yaygın bir şekilde kullanılmış (Tar.S III: 1830-1831) ve zamanla yerini *kör* sözüne bırakmıştır.

Gözsüz sözü, çağdaş Türk lehçelerinden Başkurt Türkçesinde *küzhiz*, Tatar Türkçesinde ise *küzsiz* şeklinde yaşamaktadır (KTLS I: 506-507). *Gözsüz* sözü açıkça görüldüğü üzere *göz* isminden +*süz* ekiyle türemiş bir isim gövdesidir.

Karağu

Tarihî Türk lehçelerinde ilk olarak Eski Uygur Türkçesi döneminde karşımıza çıkan *karağu* sözü Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT, KB ve Kur'an Tercümesi'nde “kör” anlamıyla sıkça kullanılan bir sözdür (EDPT: 656, KB III: 123, DLT I: 446, KT: 423). *Karağu* sözü KB'de *közsüz karağu* şeklinde ikilemeli olarak da kullanılmıştır:

kalı mundağ erse bilip sözle söz

sözüng bolsu *közsüz karağuka* köz (KB I- 78)

Harezmi Türkçesi eserlerinden *Kıyasü'l-Enbiyâ*'da “kör, âmâ” anlamıyla ve *karağu* (Ata 1997: 297) şeklinde yer alan bu söz dönemin bir diğer önemli eseri *Nehcü'l-Ferâdis*'te bulunmamaktadır. Tarihî Kıpçak Türkçesi eserlerinde *karağu* sözü genellikle “karanlık” anlamında kullanılmakla beraber *karağu ol-* “kör olmak, görememek” birleşik fiilinde “kör” anlamını korumuştur (KTS: 127). *Karağu* sözü çağdaş Türk lehçelerinden Yeni Uygur Türkçesinde “kör, âmâ” anlamıyla ve *kariğu* şekliyle yaşamaktadır (YUTS: 223). *Karağu* sözü Eski Uygur Türkçesinde ve Kıpçak Türkçesinde “siyah renk” anlamında da kullanılmıştır. Buna göre *karağu* ismini “siyah renk” anlamındaki *kara* sözünden isimden isim yapma fonksiyonundaki + *GU* ekiyle türemiş bir isim gövdesi olarak düşünebiliriz. İsimden isim yapan + *GU* eki, kökün anlamını değiştirmeyen, pekiştirme fonksiyonu katan bir yapım ekidir. “ne” anlamındaki *negü* sözü ile “iyi” anlamındaki *edgü* gövdelerinde de bu ek bulunmaktadır. Ayrıca KB'de pek çok örneği bulunan “kırmızı” anlamındaki *kızgu* sözünde de aynı ek bulunduğunu

düşünüyoruz (KB I- 333, 453, 480, 1100, 1164, 2385, 2915, 3073, 4524, 4544, 4707 ve 4938 numaralı beyitler). *Kızıl* ve *kızır-* kelimelerinin kökü olan ve “kırmızı” anlamına gelen *kız* köküne isimden isim yapan + *GU* ekinin getirilmesiyle oluşan *kızgu* kelimesi yine “kırmızı” anlamındadır. Aynı şekilde *kara* isminden türeyip yine “kara” anlamında kullanılan *karağu* sözü daha sonra anlam değişmesine uğrayıp “gözün aydınlığını kaybetmesi, siyah görme yani görememe” anlamıyla “kör” anlamını kazanmıştır. *Karağu* sözü DLT’te “akşamleyin çocukların oynadıkları bir oyun” anlamıyla da kullanılmıştır (DLT III: 243). *Karağu* sözü *karağı* şeklinde ve “güneş battıktan sonra göz görmeme hastalığı, tavukkarası” anlamıyla Anadolu ağızlarında yaşamaktadır (DS VIII: 2644). Ayrıca günümüz Türkiye Türkçesinde “gece körlüğü” anlamında kullanılan *tavukkarası* (TS: 1923) ifadesinde bulunan *kara* sözü “kör” anlamını devam ettirmektedir.

3) İşitme Özürlerini İfade Eden Sözcükler

İşitme özürlerini ifade etmek için Türk dilinde yaygın olarak kullanılan söz *sağır* sözüdür. Bunun yanında *sañırav*, *sağıru*, *hañırav*, *dülöy*, *üz*, *tuñu* sözcükleri de işitme özürlerini ifade etmek için tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde kullanılan sözcüklere dir.

Sağır

Türkçe Sözlük’te “İşitme duyusundan yoksun, işitmeyen (kimse)” (TS: 1679) şeklinde açıklanmıştır. *Sağır* sözü, Karahanlı Türkçesiyle yazılmış Kur’an Tercümesi’nde *sağır* şekliyle karşımıza çıkmaktadır: “anlarını kim la’net kılmiş turur Tangrı, **sağır** kıldı, *karağu* kıldı közlerini (KT: 37/18a 2). Tarihî Kıpçak Türkçesinde de *sağır* biçiminde kullanılan bu sözün yanında *sanğır* ve *sanğrav* sözcükleri “işitmeyen” anlamında kullanılmıştır (KTS: 222, 226). Karahanlı Türkçesinde *sağır* sözünden başka *üz* ve *tuñu* sözcükleri bu anlamda kullanılan sözcüklere dir (bkz. DLT I: 45, DLT III: 368, KB III: 466). DLT ve KB’de görülen *tuñu* sözünün, aynı dönem eserlerinde karşılaştığımız “kapanmak, tıkanmak, sönmek” anlamlarındaki *tun-* fiilinden, fiilden isim yapma eklerinden *-gu* ekiyle türemiş bir söz olduğu görülmektedir. Çağdaş Türk lehçelerinde *sağır* anlamında kullanılan sözcüklere den bazıları şunlardır: *sağır*, *sañırav*, *sañğırau*, *hañğırau*, *sağrıgu*, *ker*, *gereñ*, *dülöy* (KTLS I: 732, 733).

Hasan Eren, Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü adlı eserinde *sağır* sözü ile ilgili ayrıntılı bilgi vermiştir. H. Eren yukarıda adı geçen eserde *sağır* sözü hakkında “Eski ve yeni diyalektlerde “tek” olarak kullanılan *sañar~sıñar*’dan çıktığı anlaşılıyor” (TDES: 348) şeklinde bir açıklama yapmış ve bu sözün tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde kullanılan şekillerini göstermiştir. Yazar, aynı yerde “Bu verilere göre *sağır* (< *sañır* <*sañar*)’ın ‘tek kulaklı, yani ‘sağır’ anlamına gelen *sañır kulaklı* (< *sañar kulaklı* < *sañar kulaklığ*) adından çıktığı anlaşılıyor. Bu ad doğal bir elips (elipse) sonunda Türkçede *sağır* (< *sañır*) biçimini almıştır.” şeklinde bir açıklama yapmaktadır. Çağdaş Türk lehçelerinde görülen *sañırav* ve benzerlerinin de bu sözden türediği görülmektedir. Tuncer Gülensoy’un köken bilgisi sözlüğünde de *sağır* sözü ve kökeni hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir (KBS: 712-713).

4.) Konuşma Özürlerini İfade Eden Sözcükler

Konuşma özürlerini ifade etmek için çağdaş Türk lehçelerinde genellikle *dilsiz* ve *tilsiz* sözcükleri kullanılırken tarihî Türk lehçelerinde de *tilsiz* ve *ağın* sözcükleri kullanılmıştır. Tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde “dilsiz” anlamında *lal*, *güng*, *ahraz* vb. alıntı sözcükler de kullanılmıştır.

Dilsiz

Türkçe Sözlük’te “Konuşma engelli, konuşamayan, ahraz.” (TS: 531) şeklinde açıklanan *dilsiz* sözü tarihî Türk lehçelerinden günümüze kadar kullanılan bir sözcüktür. Tarihî Türk lehçelerinde ilk olarak Harezmi Türkçesi eserlerinden *Kısaü'l-Enbiyâ*’da *tilsiz* şeklinde gördüğümüz bu söz, tarihî Kıpçak Türkçesinde *tilsiz* ve *tilsüz* şeklinde kullanılmıştır (Ata 1997: 636, KTS: 276).

Türkiye Türkçesinde *dilsiz*, Oğuz grubu Türk lehçelerinin dışındaki lehçelerde *tilsiz* şekliyle yaşayan bu söz *til>dil* ismine yokluk ifade eden *+siz* ekinin eklenmesiyle türetilmiştir.

Ağın

Tarihî Türk lehçelerinde ilk olarak Eski Uygur Türkçesinde karşılaştığımız *ağın* sözü Karahanlı Türkçesi eserlerinden KB ve Kuran Tercümesi'nde yaygın olarak kullanılmıştır.

kişi kirmedük ilke kirse kalı

kelin teg bolur er *ağın* tili (KB I: 494)

DLT'te *ağın* ismi yer almamıştır. Fakat bu isimden türediğini düşündüğümüz "dili tutulmak, kekemeleşmek" anlamındaki *ağna-* fiili yer almaktadır (DLT I: 289).

Harezmi Türkçesi eserlerinde de karşımıza çıkan *ağın* sözü (Ata 1997: 9) Batı Türkçesinde kullanılmamıştır. *Ağın* sözü kuzey-doğu grubu Türk lehçelerinden Küerik lehçesinde "kekelemek" anlamıyla yaşamaktadır (EDPT: 87).

Ağın sözünün etimolojisi hakkında kesin bir şey söyleyemiyoruz. Eski Türkçedeki *ay-*, *ayıt-* fiilleri ve bugün de canlı olarak kullanılan *ağız* ismi ile bir ilişkinin olabileceği kanaatindeyiz.

Sonuç

Bedensel özürleri ifade etmek için Türkçenin tarihî ve çağdaş lehçelerinde kullanılan sözleri incelediğimizde görülüyor ki bu sözlerin büyük bir kısmı günümüze kadar gelmiştir. Bazı sözlerin arkaik unsurları sakladığı göze çarpmaktadır. Türk dilinin değişik dönemlerinde bedensel özürleri ifade etmek için yabancı sözler de kullanılmıştır. Fakat bu sözlerin büyük bir kısmı yerini Türkçe sözlere bırakmıştır. Bedenle ilgili sözler gibi bedensel özürleri ifade eden sözler de Türkçenin aslî söz varlığı içinde yer alan ve kolay unutulmayan sözlere aittir.

Kaynaklar

ATA, Aysu (1997), *Kıyasü'l-Enbiyâ II Dizin*, TDK Yayınları, Ankara.

ATA, Aysu (1998), *Nehcü'l-Ferâdîs III Dizin-Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara.

ATALAY, Besim (1999), *Divanü Lûgat-it-Türk Dizinini "Endeks" IV*, TDK Yayınları, Ankara.

DLT I = ATALAY, Besim (1998), *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I*, TDK Yayınları, Ankara.

DLT II = ATALAY, Besim (1998), *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II*, TDK Yayınları, Ankara.

DLT III = ATALAY, Besim (1999), *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III*, TDK Yayınları, Ankara.

DS VIII = Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü VIII (1993), TDK Yayınları, Ankara.

EDPT = CLAUSON, Sir Gerard (1972), *An Etimological Dictionary of the Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford University Press, Oxford.

EUTS = CAFEROĞLU, Ahmet (1993), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1993.

GAYDARCI, G. A. vd. (1991), *Gagauz Türkçesinin Sözlüğü*, (aktaranlar: İsmail Kaynak - Abdülmecit Doğru), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

KB I = ARAT, Reşit Rahmeti (1979), *Kutadgu Bilig I Metin*, TDK Yayınları, Ankara.

KB III = ARAT, Reşit Rahmeti (1979), *Kutadgu Bilig III İndeks* (neşre hazırlayanlar: Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce), TKAE Yayınları, İstanbul.

KBS = GÜLENSOY, Tuncer (2011), Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara.

KT = ATA, Aysu (2004), Karahanlı Türkçesi: Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası-Giriş, Metin, Notlar, Dizin), TDK Yayınları, Ankara.

KTLS I = ERCİLASUN, Ahmet Bican, vd. (1991), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Kılavuz Kitap) C. I*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

KTS = TOPARLI, Recep, vd. (2003), *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.

LL = Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi (1999), *Lehçetü'l-Lügat*, (haz: H. Ahmet Kırkkılıç), TDK Yayınları, Ankara.

LO = Ahmet Vefik Paşa (2000), *Lehçe-i Osmânî*, (haz: Recep Toparlı), TDK Yayınları, Ankara.

ŞS = Şeyh Süleymân Efendi-yi Buhârî (1298), *Lugat-i Çagatay ve Türkî-i Osmânî*, İstanbul.

Tar.S I = *Tarama Sözlüğü I A-B* (1995), TDK Yayınları, Ankara.

Tar.S III = *Tarama Sözlüğü III E-İ* (1996), TDK Yayınları, Ankara.

TDES = EREN, Hasan (1999), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara.

TS = *Türkçe Sözlük* (2005), TDK Yayınları, Ankara.

TUĞLACI, Pars (1995), *OKYANUS Ansiklopedik Türkçe Sözlük*, ABC Kitabevi, İstanbul.

YUTS = NECİP, Emir Necipoviç (1995), *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, (çev: İklil Kurban), TDK Yayınları, Ankara.

YÜCE, Nuri (1993), *Mukaddimetü'l-Edeb*, TDK Yayınları, Ankara.

BİRİNCİ TÜRK DİLİ KURULTAYININ BALIKESİR BASININA YANSIMALARI

Yusuf ÖZÇOBAN*

Özet

Türk Dil Kurumu, kuruluşundan yaklaşık iki buçuk ay sonra, 26 Eylül 1932’de “Birinci Türk Dili Kurultayı” adı altında ilk bilimsel toplantısını gerçekleştirmiştir. Yurt çapında büyük bir katılımı gerçekleştirilen kurultayın Türk dilinin gelişmesi, sadeleşmesi ve modern bir dil haline gelmesi noktasında büyük önemi vardır. Birinci Türk Dili Kurultayı süresince yerel ve ulusal basında Türk dili ile ilgili yoğun tartışmalar ve değerlendirmeler yapılmıştır. Makalemizde Birinci Türk Dili Kurultayı’nın Balıkesir basınında nasıl algılandığı, Balıkesirli bilim, kültür ve sanat çevrelerinin bu kurultaya nasıl baktığı, daha da önemlisi Balıkesirlilerin bu kurultayı nasıl gördüğü ve kurultay ile ilgilenip ilgilenmedikleri meselesi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dili, Birinci Türk Dili Kurultayı, Balıkesir Basını

Reflections of the first Turkish Language Convention on Balıkesir Press

Abstract

Turkish Language Institution had assembled its first scientific meeting under the title of ‘The First Turkish Language Convention’ on 26th September 1931 after two and half month later of its establishment. The Convention with nationwide participation had an important affect on development, purification and becoming a modern language of Turkish. During the Convention there had been intensive discussions and assessments on Turkish Language in local and national press. In this paper how the First Turkish Language Convention had perceived in Balıkesir press is going to be analysed. Moreover, in the light of this analysis how Balıkesir scientific, cultural and art circles observed the Convention and what they thought about it and whether they are interested in or not with the Convention are going to be revealed.

Key Words: Turkish Language, The First Turkish Language Convention, Balıkesir Press.

Atatürk’ün Türkiye Cumhuriyeti adına yaptığı önemli devrimlerden biri 1 Kasım 1928’de başlayan Harf Devrimi olmuştur. Bunun devamında Türk dilinin öz güzelliğini ortaya çıkarmak, onu dünya dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe erdirmek amacıyla Türk Dili Tetkik Cemiyeti, Atatürk’ün direktifleri doğrultusunda 12 Temmuz 1932’de kurulmuştur. Bu cemiyet daha sonra Türk Dil Kurumu adını almıştır. Faaliyetlerini günümüzde de devam ettiren bu kurum, kuruluşundan yaklaşık iki buçuk ay sonra, 26 Eylül 1932’de “Birinci Türk Dili Kurultayı” adı altında ilk bilimsel toplantısını gerçekleştirmiştir. Kısa sürede hazırlıkları tamamlanan bu kurultay bizzat Atatürk’ün katılımıyla 26 Eylül 1932’den 6 Ekim 1932’ye kadar 11 gün sürmüştür. Yurt çapında büyük bir

* Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, yusufozcoba@hotmail.com

katılımla gerçekleştirilen kurultayın Türk dilinin gelişmesi, sadeleşmesi ve modern bir dil haline gelmesi noktasında büyük önemi vardır.

Birinci Türk Dili Kurultayı süresince yerel ve ulusal basında Türk dili ile ilgili yoğun tartışmalar ve değerlendirmeler yapılmıştır. Bunun sonucu dil meselesi sadece entelektüellerin ve devletin bir meselesi olmaktan çıkmış, halkın tamamını ilgilendiren bir mesele haline gelmiştir.

Kurultay süresince Türkiye genelinde yayımlanan gazeteler, bu etkinliği yakından takip etmiş ve okuyucularına duyurmuşlardır (Zülfikar 1999: 2). Bütün yurttaki bu hareketlenme yerel basına da yansımıştır.

Bu makalede Birinci Türk Dili Kurultayı'nın Balıkesir basınında nasıl algılandığı, Balıkesirli bilim, kültür ve sanat çevrelerinin bu kurultaya nasıl baktığı, daha da önemlisi Balıkesirlilerin bu kurultayı nasıl gördüğü ve kurultay ile ilgilenip ilgilenmedikleri meselesi ele alınmıştır. Birinci Türk Dili Kurultayının yerel basındaki benzer yansımaları için Doç. Dr. Mustafa Özşarı'nın *Birinci Türk Dili Kurultayının İzmir'e Yansımaları* (Özşarı 2009) ve Yrd. Doç. Dr. Gülseren Akalın'ın *Dil Devrimi'nin Yeni Adana Gazetesindeki Yansımaları* (Akalın 2004: 73-84) adlı çalışmalarına bakılabilir.

1932 yılı Eylül'ünde Balıkesir'de iki tane günlük gazete ve bir tane de dergi çıkmaktadır. Bunlardan ilki Balıkesir'de modern anlamda gazetecilik hareketini başlatan ve en uzun süre (42 yıl hiç aksamadan) yayımlanan Türk Dili gazetesidir. Başlangıçta eski harflerle yayın hayatına başlayan bu gazete, Harf Devrimi'nden sonra Latin harfleri ile çıkmaya devam etmiştir. Türk Dili, yayımını 1926-1968 yılları arasında sürdürmüştür. Kurultay yıllarının diğer gazetesi 1927-1940 yılları arasında sadece Pazartesi günleri çıkan ve vilayetin resmî gazetesi olan Balıkesir gazetesidir. Gazetenin amacı köylü vatandaşları okumaya teşvik ederek onları aydınlatmaya çalışmaktır ve bu yüzden de köylere parasız gönderilmektedir (Yurdakök 1992: 61-63).

Balıkesir'de gazeteler yanında bir de 1929-1932 yılları arasında her ayın on beşinde ve sonunda olmak üzere on beş günde bir çıkan Gençler Yolu isimli bir dergi vardır. Derginin sahibi Eminittin Çeliköz'dür. İlk sayıda "Niçin çıkıyoruz" başlığı altında verilen bilgilerden bir sanat ve edebiyat dergisi olmak gibi büyük bir iddiasının olmadığı, "mekteplinin okuma ihtiyacını temine ve tatmine çalışacağı gibi yazma heveslerini de uyandıracak genç istidatları arayıp bulmak..." olduğu anlaşılmaktadır (Yurdakök 1992: 285). Dönemin Balıkesir basınında çıkan gazete ve dergilerini tanıdıktan sonra kurultayın bu yayın organlarına yansımalarını değerlendirebiliriz.

Balıkesir basınında Birinci Türk Dili Kurultayı ile ilgili ilk haber, Türk Dili gazetesinin 4 Eylül 1932 tarihli sayısında çıkmıştır. Haberde kurultaya dair 8 maddelik bir içerik sıralanmıştır. Eylül ayının son günlerinde İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda TDTC'nin ilk kurultayının toplanacağı, her yurttaşın kurultaya davetli olduğu, kurultayın amacının Türk dili meselelerini ilmi, medeni ihtiyaçlara ve müstakbel inkişaflarına göre tetkik ve tespit etmek olduğu ifade edilmiştir. Haberde son olarak TDTC'nin hami reisinin Gazi Mustafa Kemal olduğu ve Gazi'nin kurultayda dinleyici olarak bulunacağı belirtilmiştir (Türk Dili Kurultayı İçin Bir Tebliğ, *Türk Dili*, S 1906, 4 Eylül 1932).

Balıkesir gazetesi 12 Eylül 1932 tarihinde Eylül ayının son günlerinde yapılacağı belirtilen kurultayın tarihini 26 Eylül olarak netleştirmiştir. Aynı yazıda kurultaya katılmak için müracaatların devam ettiği belirtildikten sonra, aza olarak kurultaya başvuruların isimleri sıralanmıştır (*Balıkesir Gazetesi*, Nu. 830, 12 Eylül 1932).

Kurultay tarihi ve amacı yukarıdaki haberler vasıtasıyla belirtildikten sonra, kurultay hazırlıkları ile ilgili haberler yayımlanmaya devam etmiştir. Türk Dili Kurultayı'nda görüşülecek konuların 13 Eylül tarihinde Türk Dili gazetesinde "Dil Kurultayının Esasatı Tespit Olunmuştur." haberiyle okuyucuya duyurulduğu görülüyor (*Türk Dili*, S 1913, 13 Eylül 1932). Haberin içeriğine baktığımızda kurultayda üzerinde konuşulacak başlıklar şu şekilde sıralanmıştır:

1. Türk dilinin eskiliği ve diğer dillerle münasebetleri
2. Türk dilinin doğrudan doğruya kendi muhit şartları içinde gelişmesi ve yüksek edebî kabiliyeti
3. Bu kabiliyetin halk dilinde sürmesi, yazı dilinde sönmesi ve bunlarda amil olan sebeplerin tetkiki
4. Tanzimat'tan bugüne kadar Türk dili ve gösterdiği değişiklikler
5. Türk dilinin asri ve medeni ihtiyaçları
6. Şekil, sentaks, kelime teşkili ve ıstılah sahalarında dilin bütün ihtiyaçlarını gidermek.

Kurultay içeriğinin belirlenmesinin ardından, kurultay bildirilerinin İstanbul dışında nasıl takip edileceği konusunda çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bu noktada düşünülen ilk çözüm müzakereleri telsiz vasıtasıyla bütün ülkeye aynı anda dinletmektir. Türk Dili Kurultayı'nda ele alınacak konuların cihanı ilgilendirecek derecede önemli olduğu vurgulanmış ve kurultayın vilayetlerde telsizle neşredileceği Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya Bey tarafından bir emirle vilayetlere bildirilmiştir. Emirde kurultay müzakere ve münakaşalarının halk tarafından telsizle rahatlıkla dinlenebilmesi için idare amirleri, kaymakam, belediye reisi ve posta telgraf müdürlerinin derhal faaliyete geçerek mevcut vasıta ve imkânlardan istifade ederek telsiz alan makineleri halkın toplanabileceği yerlerde kurarak gerekli düzenlemelerin yapılması istenmiştir. Emrin devamında müesseselerdeki cihazların yanı sıra vatandaşların şahsi cihazlarından istifade edilebileceği ve hatta askerî garnizonlardan, Cumhuriyet Halk Fırkası teşkilatından, Halkevleri imkânlarından yararlanılabileceği belirtilmiştir (*Türk Dili*, S 1916, 16 Eylül 1932). Fakat daha sonra 26 Eylül'deki kurultay müzakerelerinin telsizle duyurulması yerine radyo ile halka ulaştırılmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Bu noktada şehirlerde gerekli hazırlıkların yapılması istenmiştir. Şehirlerin muhtelif yerlerine konulacak radyolar vasıtasıyla müzakerelerin Türkiye'nin her tarafından dinleneceği belirtilmiştir (*Türk Dili*, S 1919, 20 Eylül 1932).

Hazırlıkları tamamlanan kurultayın 26 Eylül Pazartesi günü Dolmabahçe'de toplanacağı ve programın Maarif Vekilliğine sunulduğu görülüyor. Haberin devamında Maarif Vekili Reşit Galip Bey'in Kurultayı açmak üzere İstanbul'a gelmesinin beklendiği ifade ediliyor (*Türk Dili*, S 1923, 25 Eylül 1932).

Türk Dili ve Balıkesir gazetesinin 26 Eylül 1932 tarihli sayılarında Türk Dili Kurultayının açılışı manşetten verilmiştir. Aynı haberde Gazi Mustafa Kemal'in bizzat kurultaya iştirak edeceği belirtilmiştir. Haberin devamında Balıkesir'de radyo ile müzakerelerin nerelerden takip edilebileceğinin bilgisi de vardır. Buna göre kolordu askerî mahfelinde, CHF fırka salon ve bahçesinde tertibat alındığı görülmektedir. Bunun yanında valilik, kurultaydan bir gün önce radyo sahiplerinden radyolarını kurultay süresince caddelere koymalarını istemiştir. Yine haberin devamında CHF vilayet idare heyeti başkanlığından alınan tebliğde bütün Balıkesir halkı kurultay müzakeratını dinlemeye davet edilmiştir (*Türk Dili*, S 1924, 26 Eylül 1932). Böylelikle Balıkesir'de kurultay ile ilgili tüm hazırlıkların yapıldığı ve şehrin kurultayı beklediği görülüyor.

Aynı tarihli Türk Dili gazetesinin başyazarı, Kenan Emin'in "*Türk Dili Kurultayı Açılırken*" başlıklı yazısıdır. 1926-1935 yılları arasında gazetede başyazarlık yapan Kenan Emin (Akmanlar) yazısında Türk dilinin de Türk milleti gibi istiklalini ele alacağını, kurultayın da bu hikmetle toplandığını belirtiyor. Bir zamanlar Türk dilinin engin yeşilliklerde hür olduğunu ancak sarayda Arap ve Acem lisanına esir edildiğini ve günden güne sarardığını belirten Kenan Emin, kurultayın bugün Türk dilini bu esareten kurtaracağını ve eski özgür günlerine kavuşturacağını ifade eder. Yazarın Türk dili için kurtuluş çaresi olarak gördüğü bu hareketin muvaffak olacağına inancı tamdır (Kenan Emin

1932: 1). Bu tarihten sonra mahalli basında Türk dili ile ilgili yazıların yayımlandığı görülüyor. Bu da bize Türk Dili Kurultayının İstanbul dışında ne kadar yakından takip edildiği noktasında bir kıstas sağlıyor.

Kurultayın ikinci gününde yayımlanan Balıkesir gazetelerine göz attığımızda basının kurultaya büyük oranda yer verdiği görülmektedir. Türk Dili gazetesinin 27 Eylül 1932 tarihli sayısı, “Dil Kurultayı Dün Dolmabahçe Sarayında Toplandı” manşetiyle çıkmıştır. Kurultay TDTC'nin Reisi Samih Rifat Beyin açılış konuşmaları ile başlamıştır. Kurultay başkanlığına Büyük Millet Meclisi Reisi Balıkesir Mebusu Kazım Paşa (Özalp), başkan vekilliklerine ise Maarif Vekili Reşit Galip ve Samih Rifat Bey getirilmiştir. Kurultaya bine yakın tebrik telgrafı gelmiştir ve bunlardan bazıları okunmuştur. Maarif Vekili Reşit Galip Bey'in nutkundan sonra Samih Bey, uzun ilmi bir konferans vermiştir (28 Eylül 1932 tarihli gazetede konferansın yaklaşık dört saat sürdüğü belirtilmiştir) (*Türk Dili*, S 1925, 27 Eylül 1932).

Balıkesir halkının kurultaya olan ilgisini 27 Eylül tarihli Türk Dili gazetesinin haberinden açıkça tespit edebiliyoruz. Haberde Balıkesirlilerin kurultayın ilk günü saat on dörtte radyoların başında hazırlıklarını tamamlayıp kurultayı büyük bir dikkatle takip ettikleri vurgulanıyor.

Türk Dili gazetesinde 1932-1933 yılları arasında çeşitli konulardaki etkili yazılarıyla gazetenin yazar kadrosu içerisinde yer alan (Yurdakök 1992: 132) O. Nazif'in 27 Eylül tarihinde “*En Büyük Dileğim...*” başlıklı bir yazısı çıkmıştır. Söz konusu yazıda büyük söz hazinesine sahip dilinin zamanla tarih içerisinde ‘yad’ dillerin etkisinde kaldığından, açık ve akıcılığını kaybettiğinden söz eden yazar, ancak şehirden uzakta yaşayan köy halklarının dilinde herhangi bir ‘yad’ söz bulunmadığını ifade eder. Köyde yaşayan insanların şehre gittiklerinde orada yaşayan insanların konuşmalarına yabancı kaldıklarını belirtir. Bunun nedeni şehirlilerin benliklerinden uzaklaşmaları, köylülerin ise benliklerini korumalarıdır. “Dil Kurultayı bizi uzaklaştığımız benliğimize yaklaştıracak olan öz dilimizin eski düzgünlüğü, o eski açıklığını ve eski geniş anlatışlılığını sağlamak için toplandı ve bunun için çalışıyor.” diyen O. Nazif'in Dil Kurultayının bu yüce işinde büyük kazançlar elde etmesi en büyük dileğidir (O. Nazif 1932a: 2). O. Nazif'in tespitleri oldukça yerindedir. Bu, özellikle Osmanlı döneminde okumuşlarla halkın karşı karşıya geldiği durumlarda ortaya çıkan görünümdür. Bundaki en büyük etken okumuşların dillerindeki alıntı kelimelerin fazlalığıdır.

İlerleyen günlerde kurultay haberlerinin Balıkesir gazetelerinde çıkmaya devam ettiği görülmektedir. 28 Eylül 1932 tarihli Türk Dili gazetesinde manşet “Dil Kurultayı Mesaisine Devam Etmektedir” şeklindedir. Haberde, 27 Eylül'de Dil Kurultayının saat 14.00'te toplanarak çalışmalarını sürdürdüğü belirtilmiştir. Günün programında Doktor Salih Ali Bey'in Türk dili ile Hindu Avrupa lisanları münasebetleri ve Avrupa dilleri ve bilhassa Türk lehçeleri arasındaki kelime müşterek ve münasebatı hakkında; Ahmet Cevat Bey'in Türkçe ile Sümer lisanı hakkında ve Agop Martayan Efendi'nin Türkçe ile Sümerce ve Hindu Avrupa dilleri arasında mevcut münasebetler hakkında bir konferans verdiklerine işaret edilmiştir. Haberin devamında ilginç bir nokta da Gazi Mustafa Kemal ile Amerika Erkânı Harbiye Reisi General Mac Arthur'un kurultayı bir süre birlikte dinlemiş olmalarıdır. Halk, kurultaya katılan Gazi Mustafa Kemal'i ayakta alkışlamıştır (*Türk Dili*, S 1926, 28 Eylül 1932).

Aynı tarihli gazetenin “Arada Sırada” köşesinde Objektif imzalı “*Daireler Edebiyatı ve Kurultay*” başlıklı bir yazı kaleme alınmıştır. Yazar, büyük kurultayın evvelki gün başladığı bilgisinin ardından kurultayı, Türkün “misakı millî”yi çizdiği günün toplanişı kadar yüce ve uğurlu olarak nitelemiştir. Söz konusu yazıda, Maarif Vekilinin açılış konuşmasında “Kurultayın kararları hükümet tarafından tatbik edilecektir.” cümlesinin ehemmiyetine değinilmiştir. Kurultayın semerelerinin en kısa sürede bize yansıtacağı belirtilen yazıda millî edebiyattan önce devair (daireler) edebiyatının yazı dilinin düzeltilmesi gereği üzerinde durulmuştur. Değerlendirmede, adliye, maliye gibi dairelerde yüzlerce senenin kökleştirdiği yazı dilinin zamanımızın dili olmadığı, orta zamanların dili olduğu belirtilmiş ve

bu kurumların yazılarından örnekler sıralanmıştır. Gerçekten de halk için yazılan o yazıları anlamak için o konularda ancak uzman olmak gerekmektedir. Yazar, maliyenin yazdığı yazılardan bazılarının inkılâp müzesine konacak derecede tarihî kıymette oldukları düşüncesindedir. Bu gibi daire dillerini, halkın işini göremeyecek derecede bayat şeyler olarak nitelemektedir (Objektif 1932: 2). Bu yazıda bazı devlet dairelerindeki resmî yazının kesinlikle halka hitap etmediği üzerinde durulmuştur.

Türk Dili gazetesinin 29 Eylül 1932 tarihli sayısında, “Kurultayın İlk Gününde Neler Konuşuldu?” başlığının altında Samih Rıfat Bey, Büyük Millet Meclisi Reisi Kazım Paşa ve Maarif Vekili Reşit Galip Bey’in kurultayın açılışında yaptıkları konuşmalar tam metin olarak gazetede yayımlanmıştır.

Samih Rıfat Bey’e göre, özet olarak; “Karahanlılara kadar Türkçeye gereken önem verilmiştir. Selçuklularla beraber Orta Asya’dan İran ve Anadolu’ya geçen Türkler, Karahanlıların millî halk diline verdikleri ehemmiyeti onlar kadar takdir etmiş olsalardı bugün Türkçe şark ve garbın en işlenmiş, en müttekâmil lisanlarından biri olacaktı. İran’ın ve Hindistan’ın en büyük şairleri Türk ırkına mensupturlar. Zamanla Osmanlı Türkçesi, Arapça ve Farsçanın tesiri ile ikiye bölünmüştür. Yazı dili, bir camia dili haline gelmiştir. Halkın dili ondan ayrı idi. Osmanlı camiası Türk’ü unutmuştur. Kanun metinleri hiç kimse tarafından anlayamamaktadır. Kanun, anlaşılmadan itaat edilen şey noktasına gelmiştir. Dilimizi millîleştirmek ve halka yaklaştırmak için istifade edebileceğimiz hazineler dünya dillerinden fazladır. Her şeyde olduğu gibi sevgili halkımızla bilgi ve dilde de birleşilecektir.” Samih Rıfat Bey’in bu tespitleri bugün de üzerinde tartışmaların yapıldığı Türk dili konuları arasında bulunmaktadır. Özellikle Osmanlı döneminde yüksek bir zümre edebiyatı meydana getirilirken doğunun iki büyük dili olan Arapça ve Farsçadan dilimize geçmiş olan alıntı kelimelerin fazlalığı Türkçenin gelişmesi noktasında olumsuz bir etki yapmıştır.

Kazım Paşa konuşmasında kendisini başkan seçmelerinden dolayı heyete teşekkür ettikten sonra; “Kıymeti büyük olan hakiki Türk dilini tetkik etmek ve onu layık olduğu mevkiye yükseltmek en ehemmiyetli ve millî bir vazifedir. Kurultaydan çok faydalı neticeler elde edilecektir.” ifadesini kullanmıştır.

Maarif Vekili Reşit Galip Bey de konuşmasında Reis’in (Atatürk’ün) 19 Mayıs 1919’da Samsun’a çıkışından beri millî istiklal savaşı içerisinde bulunduğumuzu belirtir. Reşit Galip, askerî, siyasi, adli, hukuki, mali, iktisadi ve sıhhi sahalarda savaşın tam ve mutlak olarak kurtuluşa vardığını ve bundan sonra mücadelenin millî kültürün ana ve temel unsurları üzerinde inkılap ve ıslahat olacağını ifade eder. Sözlerinin devamında, “Latin harflerinin kabulü bu sahadaki zaferlerin ilkidir. 17 milyon Anadolu Türkünün içinde ancak % 10’unun anlayabildiği dile Türkçe denemez. Osmanlı müellif, şair, edip ve âlimleri yabancı istilasına karşı Türk dilinin kapısını ardına kadar açtılar. 22 yıllık Türkçülük cereyanının gittikçe artan ve genişleyen saflaştırma gayretine rağmen bu dil hâlâ Türkçeleşmedi. Dilin Arapça ve Farsçanın boyunduruğundan kurtarılması gerekir.” demiştir. Bu noktada Anadolu’da halk ağzından 80 veya 100 bin kelimenin bu işe temel olabileceğini veya eski metinlerden başka Türk şivelerinden alınacak kelimelerin Türkiye Türkçesine uygun hale getirilmesi ile yeni karşılıklar bulmanın tamamlanacağına işaret etmiştir (*Türk Dili*, S 1927, 29 Eylül 1932). Dönemin Millî Eğitim Bakanı Reşit Galip Bey Türkçenin içinde bulunduğu durumdan kurtarılacak bulunması gereken noktaya ulaşması için yapılması gerekenlerin önemini vurguladıktan sonra çözüm için kendi önerilerini sıralamıştır.

Kurultay süresince Balıkesir gazeteleri kurultay haberlerini vermeye devam etmişlerdir. Bu haberlerde genel olarak Türk Dili Kurultayının gidişatı ile ilgili bilgilerin yanında bazı bildirimler tam metin olarak, bazıları da özet olarak mahallî basında yer bulmuştur. Türk Dili gazetesinin 30 Eylül 1932 tarihli sayısında, “Dil Kurultayında” başlığının altında “Kurultay Dün Öğleden Sonra İki Celse Akdederek Mesaisine Devam Etti.” denmektedir. Bir gün evvel Tahsin Bey, Ragıp Hulusi ve Hasan Ali

Beyler birer konferans vermişlerdir. Mustafa Kemal'in bizzat kurultaya teşrif ettiğine tekrar dikkat çekilmektedir (*Türk Dili*, S 1928, 30 Eylül 1932).

Aynı gazetenin ilk sayfasında yeni bir köşe yazısı duyurusu bulunmaktadır. Eski Balıkesir Mebusu Çantay Zade Hasan Basri Bey'in Türk Dili Kurultayı münasebetiyle Türk dili ile ilgili incelemelerini gazeteye yazacağı müjdesi verilmiştir. Aynı gün H. B. Çantay, "Türk Dili ile" köşesinde "*Türkçe Çevresinde*" başlıklı ilk yazısında Türkçenin ne kadar zengin bir dil olduğuna dair düşüncelerini açıklar (Çantayoğlu 1932: 2). Hasan Basri Bey'in Türkçe ile ilgili araştırmalara ve Türk diline dair düşüncelerini yeniden açıklamasına Birinci Türk Dili Kurultayı zemin oluşturmuştur.

1 Ekim 1932 tarihli Türk Dili gazetesinde, kurultayın Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal'in huzuru ile çalışmasına devam ettiği belirtilmiş ve bir önceki gün kimlerin konferans verdikleri belirtilmiştir (*Türk Dili*, S 1929, 1 Ekim 1932). Fuat Raif, Hamdullah Bakkal, Bedros Zeki, Edirne Mebusu Şeref ve Hüseyin Namık Beyler bir önceki gün konferans veren isimlerdir. Gazetenin ikinci sayfasında Çantay Oğlu (H. B. Çantay), köşesinde "*Yeni Dil Çevresinde*" başlıklı yazısında bir önceki yazısında vermeye başladığı kelime örneklerine "*Karışık Örnekler*" vererek devam etmiştir.

Aynı gazetede O. Oğuz imzalı "*Dilimize Dair, Öz Sadıcım Basriye*" başlıklı bir makale yayımlanmıştır. Söz konusu makalede O. Oğuz, bir gün evvel Hasan Basri Çantay'ın ilk yazısını okuduğunu ve ardından bu yazıyı kaleme aldığı ifade eder. Hasan Basri Bey'in fikirlerinin kendisini heyecanlandığı ve benliğine taze kan verdiğini ifade eder. O. Oğuz, yazısında şunlara değinmiştir: "Türk ırkından pek çok hakan yetişmiştir. Geçmiş çok eskilere uzanır. Bu kadar sağlam kökten fıskıran Türk milleti daha da yaşayacaktır. Bir milletin yaşantısına devam edebilmesinin en önemli dayanaklarından biri dilidir. Türk dilinde kara günler, yazı dili ile konuşma dili ayrıldıktan sonra belirmiştir. Evvela dilimizi yabancı sözcükler bürümüş sonra da yurdumuza, Türkümüze can veren yaşamız bağlanmıştır. Atalarımız, 'Kişi bunalmayınca Hızır yetişmez.' derler. Tam da bu şekilde Türk'ün bağrından yaralandığı bir günde ulu başbuğ Kurtuluş Savaşı'nı başlatmıştır. Bu savaşın sonucunda muvaffakiyetle ayrılan başbuğ bu defa ilimize ve soyumuza düzen vermeye çalıştı. Bu defa da dilimizi bağlayan yabancı sözcüklerden dilimizi kurtarma mücadelesine girişti ve büyük Dil Kurultayını sarayda topladı. Öz sadıcım Basri, Balıkesirliler, yurt kurtuluş savaşında hep öncül olmuştur. Dil savaşında da gönül onun büyük bilgelerini öncül görmek ister. Balıkesir'in duygulu bildikleri bir araya toplansa, halkın içerisindeki öz Türkçe sözcükleri toplasa Türk dilbilgisine, söz kümesine büyük ve değerli armağanlar katmış olurlar." der (O. Oğuz 1932: 2). Sözcüklerinin sonunda O. Oğuz, dil devrimini kutlar ve bu çalışmanın Türk dilinin bilgi varlığı için uğurlu olmasını diler. O. Oğuz, kurultay ile yapılmak istenenleri Türk milletinin kurtuluş savaşına benzetir. Balıkesirlilerin istedikleri takdirde kurtuluş savaşında olduğu gibi Türk dilinin kurtuluşu mücadelesinde büyük yararlılıkları olacağı düşüncesindedir.

1932-1958 yılları arasında Türk Dili gazetesinde aralıklarla çeşitli konularda yazılar yazan Hasan Basri Çantay'ın Birinci Türk Dili Kurultayı vesilesi ile 30 Eylül 1932 tarihinde yazmaya başladığı "*Türk Dili ile*" adlı köşe yazısı dizisinin sonuncusu 27 Ekim 1932 tarihinde yayımlanmıştır. Çantay'ın Türk dili ile ilgili görüşlerini ve pek çok yabancı kelimeye önerdiği Türkçe karşılıkları yazımızın bütünlüğünü bozmamak adına bir başka yazıda ayrıntılı olarak değerlendirmenin uygun olacağını düşünüyoruz.

Balıkesir gazetelerinden anladığımız kadarıyla, Birinci Türk Dili Kurultayında en şiddetli müzakereler beşinci gün olmuştur. Bu tartışmanın taraflarına baktığımızda bir tarafta Hüseyin Cahit (Yalçın) ile Faik Ali Bey'i diğer tarafta Hasan Ali Bey ile Ali Canip (Yöntem) Bey'i görüyoruz. Tartışmanın sebebi Hüseyin Cahit Bey'in "*Türkçenin menşei hakkında ilmi tetkikler yapılması için heyetlerin oluşturulması gerekir. Yazı ve konuşma dili arasında fark yoktur. Lisan sadeliğe doğru kendiliğinden gidiyor. Lisanın öz Türkçe kelimeler koyma işini hiçbir heyet üstlenemez. Lisanın tekâmülü*

için yapabileceğimiz şey ancak bunu hızlandırmaktır. Bunun dışında dile istediğimiz şeyi yapamayız.” görüşleridir. Bu görüşlere katılmayan ve uzun uzun cevap veren Hasan Ali Bey ile Ali Canip Bey meselenin beklemeye tahammülü olmadığını ve bir an önce karar vermek gerektiğini savunurlar. Konuşmaların ardından Hüseyin Cahit Bey’e itirazlara cevap vermesi için söz verilmiştir (Türk Dili, S 1932, 5 Ekim 1932).

Balıkesir gazetesinin 10 Ekim 1932 tarihli sayısında TDTC’nin teşkilat nizamnamesi yayımlanmıştır. Gazetenin diğer sayfalarında kurultayda yapılan konuşmaların özetleri bulunmaktadır (Bk. Türk Dili Tetkik Cemiyeti Teşkilat Nizamnamesi, Türk Dili Kurultayında, *Balıkesir Gazetesi*, Nu. 834, 10 Ekim 1932). Aynı tarihli Türk Dili gazetesi, kurultayın son günü kapanış oturumuna yer vermiştir. Haberin detaylarında kapanış oturumunda Kazım Paşa, Reşit Galip, Samih Rifat ve Ruşen Eşref Beylerin konuşmalarına yer verildiği görülmektedir.

Samih Rifat, konuşmasında kendisini TDTC’nin başkanlığına seçen heyete tekrar teşekkür eder. Konuşmasının devamında Gazi Mustafa Kemal’e, Kazım Paşa’ya ve İsmet İnönü’ye teşekkür edip kurultayın işaretleri doğrultusunda Türk dili için yorulmadan çalışacaklarına söz verir. Kurultayda işaret edilen doğrultuda bütün devlet imkânlarıyla seferber olacaklarını ifade eden Reşit Galip Bey de bine yakın Türk münevverinin burada toplanarak on gün boyunca çalışmasını, tarihin unutulmaz hadiseler arasına kaydedeceğini söyler. Ruşen Eşref, konuşmasında kurultayın bütün yurttaki takip edildiğini, büyük bir heyecan uyandırdığını, zaman darlığından bazı bildirimlerin sunulmadığını fakat bunların basılacağını, bu kurultayın fikir babası ve sahibinin Gazi olduğunu ifade ederek Türkçenin bu tarihten sonra daha güzel bir noktaya yöneleceğini vurgular.

Kurultayda en son söz alan kişi Kazım Paşa’dır. Kazım Paşa kurultaya katılan ve görev alanlara teşekkür ettikten sonra özellikle Gazi’nin kurultaya olan ilgi ve alakalarından, her oturuma katılmalarından dolayı Gazi’ye teşekkürlerini ve memnuniyetlerini ifade eder. Kurultayın sonuçlarının kısa zamanda Türk dili üzerinde etkisini göstereceğini ve istenen sonuçların alınacağını vurgular. Son olarak da Birinci Türk Dili Kurultayını kapattığını ilan eder (*Türk Dili*, S 1935, 10 Ekim 1932).

Kurultay 6 Ekim 1932 tarihinde sona ermiş olsa da Balıkesir basını kurultayda yapılan müzakereleri birkaç gün daha sayfalarında neşretmeye devam etmiştir. 7 Ekim 1932 tarihli Türk Dili gazetesinin manşeti “Türk Dili Her Şeyi İfade Edecek Kadar Güzel ve Zengindir.” şeklindedir. Kurultay mesaisinin bir önceki gün tamamlandığı haber verildikten sonra gazetenin üçüncü ve dördüncü sayfalarında Abdülhak Hamit (Tarhan), Sezai, Halit Ziya, Ahmet Cevat (Emre) ve Ali Canip Beylerin konuşmalarına yer verilmiştir (*Türk Dili*, S 1933, 7 Ekim 1932).

Türk Dili gazetesinin 12 Ekim 1932 tarihli sayısında O. Nazif, “*Türk Dili ve Atalarımız*” başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Yazısında O. Nazif, son günlerde Türk dilinin kurultay vesilesiyle öz yönüne doğru yönelmekte ve bunun için büyük bir dilek göstermekte olduğunu belirtir. Bütün istek ve dilekleri geniş bir ifade kabiliyetine sahip dilin son zamanlarda arpa hamuru gibi özsüz kaldığına ve ‘yad’ dillerin buyruğu altına girdiğine işaret eder. Osmanlıların Türk olduğundan şüphe duymayan yazar, bunun yayında Türk’e ve Türklüğe çok yabancı kaldıklarını belirtir. Türk’e ve Türklüğe bu kadar yabancı kalmalarını da “*din duygusu*”na bağlar. Yazara göre, Osmanlı, dine bağlı kalmak onun diline bağlı olmayı da gerektirir düşüncesindedir. Daha geçmiş dönemlerde atalarının farklı dinleri kabul ettiklerini ama onların dilini kullanmadıklarına dikkat çeker. Dillerinin hiçbir zaman tutsak olmadığını belirtir. Osmanlı’nın hâkim olduğu topraklara Türkçeyi zorunlu kılmadığı için oraları daha kolay kaybettiğini ifade eder. Yazısının sonunda kurultay değerlendirmesini “*Bu gün dilimizde öz Türkçe kelime bulunamayacak kadar azdır. Dildeki çıkmaz yolu gören bilim adamları bu doğrultuda bir çaba içerisinde toplanmışlardır. Dilimizin zenginleşmesi ve güzelleşmesi için Dil Kurultayını toplayanların büyük kazançlar elde edecekleri muhakkaktır.*” (O. Nazif 1932b: 3) şeklinde

tamamlamıştır. Türk dili ve Türk Dili Kurultayı ile ilgili yazılan köşe yazılarının Balıkesir basınında yıl sonuna kadar devam ettiği görülüyor.

Dönemin gazeteleri yanında Balıkesir mahallî basınında bir de 28 Şubat 1928 yılında yayın hayatına giren 15 günde bir yayımlanan Gençler Yolu isimli dergi vardır. Derginin sahibi Türk Dili gazetesinde de çalışmış, yazarlık yapmış olan Eminittin Çeliköz'dür (Yurdakök 1992: 285). Derginin Türk Dili Kurultayına denk gelen sayılarına göz attığımızda içeriğin gazetelerle aynı olduğunu görüyoruz. Gençler Yolu dergisi 15 Ekim 1932 tarihinde çıkan 77. sayısında bir önceki ayın 26'sında başlayan kurultayın etkisiyle neredeyse tamamen Türk Dili konusuna yer vermiştir. Dergi, Çantay (Hasan Basri)'ın "*Dil İşi Çevresinde*" başlıklı yazısı ile başlamıştır. Çantay, yazısında "*Türk Dili ile ilgili yapılması istenenleri kavrayamamış olanlar var. Bu iş kolay bir iş değildir. Ancak endişe edilmesin dilde kargaşa olmayacaktır. Bu iş yapılırken bir karışıklık olmayacaktır, takip edilecek sıra şudur; 1. Dilimize sokulan yat dillerin yerine ilk önce bugün büyük küme arasında yaşayan kelimeleri arayıp bulmak. 2. Bunlarla eksikliğimiz bütünlenemezse yazma ve basmalardan öz Türkçe dilleri alana çıkarmak. 3. Bu da yetişmezse ekleme, yakıştırma ile bütünlüğe varmak. 4. Tatalım ki gene iş bitmedi işte o çağda büyük küme arasında Türkçeleşmiş gibi yaşayan yat kelimeleri ister istemez tutmak* (Çantay 1932: 2-3)." der. Çantaya göre yapılan işi içine sindiremeyenler olsa da yapılanlar başarıyla sonuçlanacaktır. Burada Çantay'ın kelime teşkil etmede ifade ettiği dört madde bugün de yeni kelimeleri karşılamada kullanılan yollardır. Atatürk'ün de Dil Devriminde yapmak istediği şey yabancı kaynaklı sözcüklere, öncelikle halk ağzından söz derleyerek, Türkçe karşılıklar bulunmasıdır.

Birinci Türk Dili Kurultayı daha toplanmadan kurultayın yapılma amaçlarını, yapılacakları sık sık gazete sütunlarına taşıyan Türk Dili gazetesi (Kurultay kararları için bk. TDTC Merkez Heyetinin Beyannamesi, *Türk Dili*, S 1944, 20 Ekim 1932) ve Balıkesir gazetesi (Türk Dili Tetkik Cemiyeti Merkez Heyetinin Beyannamesi, *Balıkesir Gazetesi*, No. 836, 24 Ekim 1932) kurultay bittikten sonra da karar altına alınan köklü işleri yansıtmıştır. Kurultayda alınan kararların yerine getirilmesi görevinin TDTC'ye verildiği ifade edildikten sonra bunların neler olduğu maddeler halinde sıralanmıştır.

Kurultay kararlarının uygulayıcısı olarak görevlendirilen TDTC, kısa süre içerisinde bu kararların gereklerini yerine getirmek için harekete geçmiştir. Bunlardan ilki halk ağzından söz derleme faaliyetidir. Cemiyetin söz derlemeye başlamasıyla birlikte Balıkesir mahalli basınında da Türkçe kelime listeleri çıkmaya başlamıştır.

Kurultay öncesinde, sırasında ve sonunda Balıkesir basınında çıkan haberler ve yazılar entelektüel bir Balıkesirliden sıradan bir gazete okuruna kadar herkesin Türk Dili Kurultayı ve bu kurultayın içeriğine yönelik belirli bir bilince ulaştığını ortaya koymaktadır. 1932 yılının Eylül ayından itibaren Türk dili konusunda Balıkesir'de büyük bir heyecan yaşanmıştır. Önce Dolmabahçe Sarayı'ndaki bilimsel müzakereler, radyolar aracılığıyla dinlenmiştir. Ardından bu bildirimleri tam metin veya özet olarak yayımlayan *Balıkesir gazetesi*, *Türk Dili gazetesi* ve *Gençler Yolu* dergileri, Balıkesirlilere okuma fırsatı sunmuştur. Bunların yanında Hasan Basri Çantay, Kenan Emin, O. Nazif, Hicrii Nagami ve O. Oğuz gibi Balıkesir'de yaşayan yerel gazeteciler, Türk dili ile ilgili görüşlerini söyleme fırsatı bulmuşlardır. Balıkesir yerel gazetecilerinin Türk dili üzerindeki görüşleri ve değerlendirmeleri arasında özellikle Hasan Basri Çantay'ın kurultay dolayısıyla kaleme aldığı yazıları önemli bir yer tutmaktadır. Hasan Basri Bey'in yeniden Türkçe ile ilgili araştırmalara ve Türk diline dair düşüncelerini açıklamasına Birinci Türk Dili Kurultayı zemin oluşturmuştur.

Bütün bunlar bize Birinci Türk Dili Kurultayının sadece bu etkinliğe katılan belirli bir entelektüel kesim üzerinde değil bütün ülkede olduğu gibi Balıkesir halkında da büyük ilgi uyandırdığını gösterir. Balıkesir basını da kurultaya ilgisiz kalmamış ve halkı doğrudan ve hızlı bir şekilde bilgilendirmek için gayret göstermiştir. Balıkesir halkı, kurultay programını radyo başında

dinleyerek ve yerel Balıkesir gazetelerinden makale ve haberler vasıtasıyla takip ederek Türk dili ile ilgili değerlendirmelere, kısaca diline kayıtsız kalmamıştır.

Kaynaklar

Akalın, Gülseren (2004), Dil Devrimi'nin Yeni Adana Gazetesindeki Yansımaları, V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I, 20-26 Eylül 2004, Ankara, s. 73-84.

Çantay (1932), Dil İşi Çevresinde, Gençler Yolu, S 77, Balıkesir, s. 2-3.

Çantayoğlu (1932), Dilimiz Çevresinde, Türk Dili, S 1928, 30 Eylül.

Kenan Emin (1932), Türk Dili Kurultayı Açılırken, Türk Dili, S 1924, 26 Eylül.

O. Nazif (1932a), En Büyük Dileğim..., Türk Dili, S 1925, 27 Eylül.

O. Nazif (1932b), Türk Dili ve Atalarımız, Türk Dili, S 1937, 12 Ekim.

Objektif (1932), Daireler Edebiyatı ve Kurultay, Türk Dili, S 1926, 28 Eylül.

O. Oğuz (1932), Dilimize Dair... -Öz Sadıçım Basriye-, Türk Dili, S 1929, 1 Ekim.

Özsarı, Mustafa (2009), Birinci Türk Dili Kurultayının İzmir'e Yansımaları, Körfezde Zaman-İzmir Araştırmaları Kongresi, 10 Aralık 2009, Ege Üniversitesi, İzmir (Basılmamış bildiri).

TDTTC Merkez Heyetinin Beyannamesi, Türk Dili, S 1944, 20 Ekim 1932.

Türk Dili Kurultayı İçin Bir Tebliğ, Türk Dili, S 1906, 4 Eylül 1932.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti Merkez Heyetinin Beyannamesi, Balıkesir Gazetesi, No. 836, 24 Ekim 1932.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti Teşkilat Nizamnamesi, Türk Dili Kurultayında, Balıkesir Gazetesi, Nu. 834, 10 Ekim 1932.

Yurdakök, Abdullah (1992), Balıkesir Basın Tarihi (1886-1991), Balıkesir.

Zülfikar, Hamza (1999), "Birinci Türk Dil Kurultayı (26 Eylül-6 Ekim 1932)", 3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996, Ankara.

Taranan Süreli Yayınlar:

1. Türk Dili Gazetesi, Balıkesir.
2. Balıkesir Gazetesi, Balıkesir.
3. Gençler Yolu Dergisi, Balıkesir.

M. FUAT KÖPRÜLÜ'NÜN AZERBAYCAN FOLKLORU VE EDEBİYATIYLA İLGİLİ ÇALIŞMALARINA BİR BAKIŞ

Ali DUYNAMAZ*

Özet

Fuat Köprülü, Türkiye’de folklor ve halk edebiyatı araştırmalarının önemli bir temsilcisi olup, Türk edebiyatı tarihi biliminin kurucusudur. Onun Türk folkloru ve edebiyatı üzerine araştırmaları, Türk edebiyatının bir bütün olarak algılanması görüşüne dayanmaktadır. Bu nedenle Azerbaycan sahası folklor ve edebiyatıyla da ilgilenmiştir. Bu yazıda, Fuat Köprülü’nün Azerbaycan edebiyatı ve folkloru üzerine yapmış olduğu çalışmalar değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Fuat Köprülü, Azerbaycan, folklor.

An Overview of Works of M. Fuat Köprülü Related to Azerbaijani Folklore and Literature

Abstract

Fuat Koprulu is an important representative of Turkish folklore and folk literature and the founder of the science of history of Turkish literature. His research based on the idea that perceived as a whole of Turkish folklore and literature. Therefore he worked in Azerbaijan folklore and literature, too. In this paper, evaluated were Fuat Koprulu’s works on Azerbaijani literature and folklore.

Key Words: Fuat Köprülü, Azerbaijani, folklore.

Giriş

Türk edebiyatı tarihi biliminin kurucusu, Türkiye’de folklor ve halk edebiyatı araştırmalarının ilk ve önemli temsilcisi Mehmet Fuat Köprülü (Köprülü 1968-1969; 1990: II-XI), bilimsel çalışmaları yanı sıra kurduğu kurumlar ve yaptığı yöneticiliklerle de edebiyat ve kültür alanında önemli hizmetlerde bulunmuştur. Siyasi faaliyetleri bakanlık seviyesine kadar yükselmesine rağmen o, bir bilim adamı sıfatıyla tanınmakta ve bilinmektedir.

Köprülü’nün Türk edebiyatı ve folkloruna bütüncül bir yaklaşım içinde olduğu eserlerinden malûmdur. Ziya Gökalp’ın önderliğindeki Yeni Lisan ve Milli Edebiyat hareketinin edebiyat tarihçiliği alanındaki öncüsü Fuat Köprülü’nün görüşü Türk edebiyatının bir bütün olarak algılanması gerektiği görüşüdür. Başta Türk Edebiyatı tarihi adlı eseriyle bu yolda çalışmalar yapan Köprülü’nün bu çerçevede ilgilendiği ve eser verdiği alanlardan biri de Azerbaycan sahası edebiyatıdır. Özellikle de

* Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, aduymaz@balikesir.edu.tr

Azerbaycan sahasında ürün vermiş âşıklar ve Azerbaycan halk edebiyatı Köprülü'nün Türkiye'de Azerbaycan edebiyatı ve folklorunu tanıtmada etkili olduğu alanlardır. Köprülü'nün siyasi hayata atılmadan önce 1940'lı yıllara kadar, yani bilimsel eserlerinin çoğunu verdiği yıllar düşünüldüğünde bu tanıtımın önemi daha da artar. Gerçi o yıllarda Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler bugünkü kadar olmasa da oldukça ileridir.

1926 Bakü Türkoloji Kongresi

Alman ve Rus Türkolojisinin hâkimiyetini kırmak amacıyla 1920'li yıllardan itibaren başlayan Türkiye merkezli Türkoloji çalışmaları 1924 yılında M. Fuat Köprülü'nün başkanlığında kurulan Türkiyat Enstitüsü'yle kurumsallaşmıştır. Sovyet Türkolog Samoyloviç, 7 Eylül 1925'te Ankara'ya gelip Maarif Vekili (Milli Eğitim Bakanı) Hamdullah Suphi Tanrıöver'le görüşmüştür. Ankara Türk Ocağı ise 10 Eylül 1925'te Samoyloviç onuruna bir yemek vermiştir. Bir müddet sonra da Azerbaycan Maarif Komisyonu, İstanbul Darülfünûnu müderrislerinden Mehmet Fuat Köprülü'yü Azerbaycan Edebiyat Tarihi hakkında dersler vermesi ve incelemelerde bulunması için Bakû'ye davet etmiştir. Köprülü, bu daveti kabul edere, Ekim 1925'te Bakû'ye gitmiştir. Bundan bir süre sonra da, Köprülü, Sovyet Bilimler Akademisi üyeliğine seçilmiştir. Maarif Vekâleti de Bakû'de edebiyat dersleri verecek olan Köprülü'ye diplomatik pasaport verme kararı almıştır (Oral 2004). Köprülü ve ekibinin toplamak istedikleri Türkoloji Kurultayı / Kongresi ancak 1926 yılında Bakû'de toplanabilmiştir. 1924 yılında hazırlıkları başlayan ve 26 Şubat-6 Mart 1926 tarihleri arasında Bakû'de toplanan Türkoloji Kurultayı'nda Türkiye'yi temsil eden bilim heyetinde Hüseyinzâde Ali Turan ile İsmail Hikmet Ertaylan ile birlikte Mehmet Fuat Köprülü de vardır. Bakü Türkoloji Kurultayında Türklüğün ve Türkoloji'nin birçok sorunu tartışılmış ve çeşitli öneriler sunulmuştur. Türkiye heyeti başkanı M. F. Köprülü'nün konuşmaları büyük yankı uyandırmış ve delegelerin önemli bir kısmını heyecanlandırmıştır. Köprülü, Türklerin ve Türkçenin birliği konusuna vurgu yapmış ve ortak bir Türk edebi dilinin mümkün olabileceğini söylemiştir. Samoyloviç de Köprülü'nün sözlerini destekler mahiyette bir konuşma yapmış ve Türk dilinin bir bütün olduğunu, farklı biçimlerdeki konuşma dillerinin Türkçenin lehçeleri olduğunu söylemiştir (Buran 2009). Mehmet Fuat Köprülü, kongrede İslâm Tarihi ile edebiyat tarihi oturumlarına katılmış, Bektaşîlik ve Fuzûlî hakkında iki bildiri okumuştur Köprülü'nün İslâm seksiyonuna sunduğu *"Bektaşîliğin Menşeleri: Küçük Asya'da İslam Batınîliğinin Tekâmül-i Tarihiyesi Hakkında Bir Tecrübe"* başlıklı incelemesi **Türk Yurdu** (II/8, Mayıs 1926: 121-130) dergisinde yayınlanmıştır (Oral 2004).

Emin Abid ve Köprülü

M. Fuat Köprülü, Azerbaycan asıllı kültür ve bilim adamlarının yetişmesinde de önemli roller üstlenmiştir. Azerbaycan hükümetinin bursu ile İstanbul Darülfünununun Tarih-Edebiyat Fakültesinde eğitim gören Emin Abid'in **Azeri Edebiyatı Tarihi** adlı eseri, o zamanki adı Darülfünun olan İstanbul Üniversitesi'nde hazırlanmış ve kabul edilmiş bir tez mahiyetindedir. Emin Abid'in kendi el yazısıyla yazılmış tek nüshası İstanbul Üniversitesi'nde saklanan bu eserin üzerinde "Emin Abid, Azeri Edebiyatı Tarihi" yazısı, onun altında "Kabul edilmiştir, 21 Eylül 1926" kaydı ve Mehmet Fuad, Ali Hikmet, Ferid adları ve imzaları bulunmaktadır. Eserin ilk sayfasında Köprülü'nün 6 Eylül 1919 yılında "Türk Dünyası"nda yayımladığı makalesinden alınmış *"Bu küçük eserimiz Azerbaycan'da yetişecek genç mütebiblerin nazarı dikkatini celp ederek, bu meçhul ve mühmel saha hakkında yeni tetkikat icrasına zemin hazırlarsa, bunu neşirden beklediğimiz en mühim gaye husul bulmuş olur."* ifadeleri ile üçüncü sayfasında *"Köprülüzade Mehmed Beyefendi'ye! Muhterem Üstadım, Bu gün kısmen takdim ettiğim ve Bakü'de neşrine ictisar edeceğim Azeri-Türk Edebiyatı Tarihi namındaki eser-i acizimi, Kafkas ve Azerbaycan gençliğinin kalbinde sevimli bir yer tutan mübeccel isminize ithaf etmekle bahtiyarım. İstanbul-1924 Kafkasyalı Emin Abid"* kaydı vardır. Emin Abid'in basılamayan bu eserini daha sonraki

yıllarda genişlettiği ve en azından beş ciltlik bir eser meydana getirdiği anlaşılmaktadır. Emin Abid, hocası olmasına rağmen Mehmet Fuat Köprülü'nün bazı görüşlerine katılmadığını beyandan çekinmemiştir. Özellikle Azerbaycan Türkçesinin hicri 7.-8. Asırlardan itibaren başladığı şeklinde Köprülü kaynaklı bilginin İsmail Hikmet Ertaylan'ı da etkilediğini belirten Emin Abid, Köprülü'nün bu düşüncesine katılmadığını açıklıkla ifade eder. 1990 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde A. Yavuz Akpınar'ın danışmanlığında Aziz Merhan tarafından bitirme tezi olarak Osmanlı alfabesinden bugünkü Türk alfabesine aktarılarak hazırlanan Emin Abid'in Azeri Edebiyatı Tarihi adlı eseri henüz yayımlanmamıştır (Hüseynoğlu 2012).

Kitapları, Makaleleri, Ansiklopedi Maddeleri

Fuat Köprülü'nün 1919 yılında basılan **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar** ile 1926'da yayımladığı **Türk Edebiyatı Tarihi** adlı eserleri başta olmak üzere yazdığı birçok eserinde, özellikle daha sonra kitap haline getirilerek **Edebiyat Araştırmaları** adıyla iki cilt olarak yayımlanan makalelerinde, Türk Saz Şairleri, Azeri Edebiyatının Menşei gibi eserlerinde genel anlamda Türk edebiyatından bahsedilirken Azerbaycan sahası edebiyatından da sıkça söz edilmektedir.

Hemen belirtmeliyiz ki daha o tarihlerde Köprülü Azerbaycan sahasında kitapların yayımlanacak derecede tanınmakta, Köprülü de Azerbaycan sahasına özellikle yeni yayınlar itibarıyla düzenli olarak takip etmektedir. Nitekim Köprülü'nün "Azerbaycan Edebiyatına Ait Tetkikler" adlı eseri Bakû'de 1926 yılında "Azerneşr" yayınevi tarafından basılmıştır.

F. Köprülü'nün "Türk Saz Şairleri" adlı kitabında Azerbaycan sahasına dahil edilebilecek aşık ve saz şairleri de ele alınmıştır. Gerçi XVI. yüzyıl şairi Çıldırılı Bağdat Hanım'ın şiirlerinden örnek verilmemesi ya da XI. yüzyılın âşıkları içerisinde "Azeri sahası"nda çok meşhur olan Âşık Şenlik'in şiirlerinin alınmaması, yine aynı biçimde Âşık Üzeyir'in ve diğer bazı meşhur saz-söz sanatkârlarının şiirlerinin eserde yer almaması Azeri araştırmacılarca tenkit edilmiştir. Ancak "Türk Saz Şairleri" kitabında Azerbaycan aşık edebiyatının muhitlerinden kabul edilen Ağbaba-Çıldır âşık muhitine mensup olan dokuz âşığın hakkında bilgi verildiği gibi eserleri de örneklenmiştir. Bunların bir kısmı zaten Anadolu sahasında da bilinip tanınan, hatta Anadolu şehirlerinde doğup sanatlarını buralarda icra eden âşıklardır. Bu âşıklar arasında Âşık Mecnuni, Âşık Vartan, Âşık Civan gibi Ermeni "aşug"larıyla birlikte Tokatlı Nuri, Âşık Sümmani, Celali, Âşık Zülali, Muhibbi, Âşık Emrah gibi şairler yer almaktadır (Avtandil 2009).

Oğlu Orhan Fuat Köprülü, M. Fuat Köprülü'nün 1942 yılında İslâm Ansiklopedisi'nde (II: 118-151) yayımlanmış olan "Azeri" maddesini, 8-10 cilt halinde yazmayı tasarladığı büyük Türk edebiyatı tarihinin bir ön çalışması olarak yazdığını kaydetmektedir (Köprülü 1989: 7). Orhan F. Köprülü, M. Fuat Köprülü'nün bu maddenin yazımı ve daha sonra yapmayı tasarladığı çalışmalar için 1920'li yıllarda Rusya, Azerbaycan ve İran'a yaptığı gezilerde malzeme topladığını, ancak bu takibin 1930 yılına kadar sürdüğünü, 1930'lu yıllardan itibaren Azerbaycan edebiyatıyla ilgili yayınları elinde olmayan sebeplerle muntazam takip edemediğini açık kalplilikle itiraf ettiğini belirtmektedir. Gerçekten de Köprülü "Azeri" maddesinin sonunda bu durumu açıklamaktadır (Köprülü 1989: 7, 78-79). Yaklaşık 70 sayfalık uzun bir ansiklopedi maddesi olan bu çalışmada Köprülü, önce Azeri sözü, sonra Azeri lehçesi üzerinde durmuş, daha sonra da Azeri edebiyatının tekâmül sürecini beş başlık altında toplamıştır. İlk ve öncü çalışmalardan olan bu madde muhtasar bir Azeri edebiyatı tarihidir ve bugüne dek edebiyat tarihçilerinin esas aldığı, en azından görmeden geçemediği önemde bir çalışmadır (Köprülü 1989: 13-81).

Köprülü, 1935 yılında sadece bir cüz çıkarabildiği bir **Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi**'nde Azeri şair Abbaskulu Ağa maddesini de yazmıştır. Bu maddede Abbaskulu Ağa'nın hayatı, eserleri, şairliği, tarihçiliği ve halk edebiyatıyla ilgisi üzerinde etraflı bilgiler yer almaktadır (Köprülü 1990: 99-108).

Köprülü'nün Azeri sahası edip ve şairlerinden kabul edilen Fuzuli hakkında müstakil bir kitabı olduğu gibi makale ve ansiklopedi maddesi de yazdığı dikkati çeker. Yine Azeri sahası şairlerinden Nesimi hakkında da yazı kaleme almıştır.

Köprülü'nün aynı şekilde büyük Azeri şairi Habîbî hakkında da makaleleri mevcuttur. Kendi ifadesiyle Habîbî'yi bilim âlemine Osmanlı kaynaklarından yoksun biçimde de olsa ilk tanıtan Azeri araştırmacı Salman Mümtaz'dır. Ancak Osmanlı kaynaklarını da tarayarak 1921 yılında **İkdam** gazetesinde iki makale yayımlayan Köprülü, daha sonra Fuzuli divanına mukaddime olarak yazdığı makalede topladığı bilgileri özetlemiş, en son olarak da Azeri edebiyatına ait başka bir makalesiyle birlikte 1926'da Bakû'de yayımlanan **Azeri Edebiyatına Ait Tetkikler** adıyla müstakil kitap olarak yayımlamıştır (Köprülü 1989: 624).

Azerbaycan sahası halk edebiyatının önemli ve ilk temsilcilerinden Hasanoğlu hakkındaki ilk yazılar da Köprülü'nün kaleminden çıkmıştır.

Sonuç

Köprülü'nün özellikle 1920 ile 1930 yılları arasındaki kısa döneme sığdırmak zorunda kaldığı çalışmaları ilk, öncü ve çığır açıcı çalışmalardır. Bu çalışmaların iki ana eksenine vardır ki bu ilkeler bugün için de geçerlidir. Bu ilkelerden ilki Türk edebiyatını tarihsel ve coğrafi farklılıklarını göz ardı etmeden bir bütün olarak ele almak gereğidir. İkincisi ise bilimsel disiplinden uzaklaşmadan tahlil ve değerlendirmeler yapmaktır. Köprülü, ilişkilerin canlı olduğu kısa süre içinde bunu başarabilmiş ve örnek teşkil edebilmiş bir bilim adamıdır.

Kaynakça

Ağbaba, Avtandil, (2009), "Ağbaba-Çıldır Âşık Muhitinin Saz-Söz Senetkarları Fuad Köprülü'nün Tedqiqatlarında", **Azerbaycan Şifahi Halq Edebiyyatına Dair Tedqiqler**, XXIII: 112-1119.

Buran, Ahmet, (2009), "Sovyet Türkolojisi ve Birinci Türkoloji Kurultayı", **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 4/3, Spring: 430-444.

Hüseyinoğlu, Ali Şamil, (2012), "Azerbaycan Edebiyatı Tarihinin Yeni Metotla Yazılmasında Emin Abid'in Rolü", **Bilig**, 60, Kış: 169-191.

Oral, Mustafa, (2004), "Türkoloji Tarihinde 1926 Bakû Türkiyat Kongresi", **Folklor/Edebiyat**, X/37, Ocak: 17-37.

Köprülü, Orhan Fuat, (1990), **Köprülü'den Seçmeler**, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Köprülü, Cemal, (1968-1969), "Fuad Köprülü'nün İlmî Şahsiyeti, Türk Kültüründeki Rolü ve Bazı Hatıralar", **Türk Kültürü**, VII: 639.

M. Fuat Köprülü'nün Azerbaycan Folklor ve Edebiyatıyla İlgili Kitap ve Makaleleri

(1921), "Edebiyat Tarihi En Eski Türk-Azeri şairi Hasanoğlu", **Dergâh**, I(6), 82-83.

(1923), "Türklük Âlemi: Azerbaycan Cumhuriyeti", **Yeni Mecmua**, IV(1976), 203-204.

(1924), **Fuzuli: Hayatı ve Eseri**, İstanbul: Yeni Şark Kütüphanesi, 352 s.

(1925), "Azerbaycan Edebiyatına Dair Notlar: Hasanoğlu ve Habîbî", **Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, IV(1), Mart-Nisan 1925, 68-77.

(1926), **Azeri Edebiyatına Ait Tedkikler**, Bakü: Azer Neşr.

- (1926), "Fuzulî'ye Ait Bazı Notlar", **Türkiyat Mecmuası**, II: 334-336.
- (1927), "Fuzulî'ye Ait", **Hayat**, I(8).
- (1927), "Nesimî'ye Dair", **Hayat**, I(20).
- (1928), "Edebiyat Tarihi: XIV. Asırda Bir Azerî Şairi", **Hayat Mecmuası**, (IV) 82: 62-63.
- (1932), "Habibî: Hayatı ve Eseri", **Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul, VIII: 86-133 (Ayrıca bk. Köprülü 1989: 581-625).
- (1932), "Fuzulî'nin Yeni Eserleri", **Azerbaycan Yurt Bilgisi**, 12: 447-448.
- (1932), "Dede Korkut Kitabı'na Ait Notlar: Altun Oğuz Beyleri", **Azerbaycan Yurt Bilgisi**, I(1): 17-21.
- (1932), "Dede Korkut Kitabı'na Ait Notlar: Başa Dönmek Aynalmak", **Azerbaycan Yurt Bilgisi**, I(2): 84-91.
- (1932), "Dede Korkut Kitabı'na Ait Notlar: Ozan", **Azerbaycan Yurt Bilgisi**, I(2): 133-140.
- (1935), "Abbaskulu Ağa", **Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi**, (İstanbul), I, (Bu madde için bk. Köprülü 1990: 99-108).
- (1942), "Azerî", **İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul (yeni bs. 1979, 1993), II: 118-151 (Aynı madde için ayrıca bkz. Köprülü 1989: 13-81).
- (1946), **Fuzulî**, İstanbul: A. Halit Kitabevi.
- (1947), "Fuzulî", **İslâm Ansiklopedisi**, IV: 686-699 (Ayrıca bk. Köprülü 1989: 554-580).
- (1967), "Azerbaycan Medeniyet Tarihi Nasıl Yazılabilir?", **Türk Kültürü**, (1967): 56.
- (1961), "Azerî Edebiyatı'nın Tekâmülü", **İslâm Ansiklopedisi**, II, İstanbul.
- (1966), **Edebiyat Araştırmaları**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- (1966), **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, (3. Bs. Ankara Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1976).
- (1989), **Edebiyat Araştırmaları 2**, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

TASVİRÎ ANLATIM VE EBUBEKİR HAZIM TEPEYRAN'IN KÜÇÜK PAŞA ADLI ROMANINDA TASVİRÎ ANLATIMININ KULLANILIŞI

Reyhan ÖZSARI*

Özet

Tasvirî anlatım, yazılı-sözlü anlatımda kullanılan dört temel anlatım biçiminden biridir. Genellikle diğer anlatım biçimlerine yardımcı olan ve tek başına kullanılmayan bir ifade yöntemidir. Tasvirî anlatım biçiminin temel birtakım prensipleri vardır ve Türkçe kompozisyon kitaplarında bunlar açıkça belirlenmiş değildir. Batılı kaynaklarda ise bu prensipler açıkça belirlenmiştir ve gerektiğinde bu prensiplere başvurarak tasvirî anlatım yapılmaktadır. Bu yazıda tasvirî anlatımın temel prensipleri hakkında kısa bilgiler verilecek ve bu prensiplerin uygulandığını düşündüğümüz Ebubekir Hazım Tepeyran'ın "Küçük Paşa" adlı romanı tasvirî anlatım tekniklerinin kullanımı açısından incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Tasvirî anlatım, kompozisyon, Küçük Paşa, Ebubekir Hazım Tepeyran

Abstract

Descriptive writing is one of four basic types of exposition used in written-spoken exposition. Generally, it is a type of statement which helps other exposition types and which is not used by itself. There are some basic principles of descriptive exposition type, and these are not determined clearly in the Turkish composition books. They are determined clearly in the west sources, and when necessary, descriptive exposition is done by applying for these principles. In this article, short information will be given about the basic principles of descriptive exposition end Ebubekir Hazım Tepeyran's novel called "Küçük Paşa", which we think these principle are applied, will be analyzed in terms of usage of descriptive exposition techniques.

Key words: Descriptive writing, composition, Küçük Paşa, Ebubekir Hazım Tepeyran

Descriptive writing and usage of descriptive writing in Ebubekir Hazım Tepeyran's novel named Küçük Paşa

Tasvirî anlatım hem edebî hem bilimsel metinlerde en çok kullanılan anlatım biçimlerinden biridir. Bu anlatım çeşidi hikâye edici, açıklayıcı ve kanıtlayıcı anlatım biçimi gibi tek başına kullanılan bir yöntem değildir. Genellikle daha çok hikâye edici ve açıklayıcı anlatım biçimleriyle birlikte ele alınır. Tasvirî anlatım biçiminin birtakım prensipleri vardır. Hâkim izlenim, seçme, temel imaj, karakteristik ayrıntılar vb. tasvirî anlatım prensiplerinden birkaçıdır. Bu makalenin amacı tasvirî anlatım yöntemi hakkında kısa bilgi vermek, bu yöntemin temel ilkelerini ortaya koymak ve nihayet Ebubekir Hazım Tepeyran'ın Küçük Paşa adlı romanını tasvirî anlatım yönteminin ilkelerine göre analiz etmektir. Küçük Paşa dikkatlice incelendiğinde yazarın bu romanda tasvirî anlatım tekniklerini başarıyla kullandığı görülecektir.

*Okut. Dr. Balıkesir Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, rozsari@balikesir.edu.tr

1. Tasvirî Anlatım ve Tasvirî Anlatımın İlkeleri

Tasvir, genel olarak bir yerin, kişinin, nesnenin veya durumun göz önünde canlanacak şekilde sözle ya da yazıyla ifadesi olarak tanımlanmaktadır. Tahir-ül Mevlevî, Edebiyat Lugâtı adlı eserinde tavsîf yahut tasviri, *bir şeyin sâde olduğu gibi değil, biraz da şâirce görüldüğü ve duyulduğu gibi anlatılmasıdır* (Tahirü'l- Mevlevi 1994) şeklinde tanımlamış; ayrıca *his ve hayal karışmadan yapılan tasvirlerin ancak fennî bir rapor* (Tahirü'l-Mevlevi 1994) olabileceğini belirtmiştir. Tahir-ül Mevlevî'ye göre his ve hayal olmadan yapılan tasvirlerle tarif denmelidir. Mehmet Tekin de tasvirin bir bakıma *tarif etme* sanatı olduğunu fakat tarifin mahiyet icabı anlatmaya tasvirin ise göstermeye dayandığını ifade eder (Tekin 2002:122). Bazı kompozisyon kitaplarında ise bu fark, *objektif tasvir-sübjektif tasvir* ya da *açıklayıcı tasvir/fikir ağırlıklı tasvir-edebî tasvir/izlenimsel tasvir* şeklinde tasnifler yapılarak belirtilmiştir. Hislerin katılmadığı tasvir *objektif/açıklayıcı*; hislerin katıldığı tasvir ise *sübjektif/edebîdir* (Karadağ 2001:94-96).

Tasvir aynı zamanda bilinen dört temel anlatım biçiminden biridir. Fakat tasvirin bağımsız bir anlatım biçimi olmayıp diğer anlatım biçimlerine (açıklayıcı, kanıtlayıcı, hikâye edici) yardımcı olan bir anlatım metodu olduğuna dair görüşler de vardır. Bu görüş ayrılığının sebebi tasvir edici anlatımın işlevinden kaynaklanmaktadır. Amacı doğrudan doğruya tasvir yapmak olan bir yazı türü yoktur. Tasvir ancak diğer anlatım biçimlerinin bazı yerlerinde bilgi vermek, gerçeği yansıtmak, sanat yapmak ya da simgesel olarak kullanılmaktadır (Günay 2001:173).

Başta İngiltere ve ABD olmak üzere Anglo-Sakson kökenli Batı ülkelerinde yayımlanan kompozisyon kitaplarında tasvir edici anlatım konusu –diğer anlatım biçimleriyle birlikte- Türkiye'deki kompozisyon kitaplarından daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır. İnceleme olanağı bulduğumuz bazı İngilizce kaynaklarda ise tasvirin bağımsız bir anlatım biçimi mi yoksa diğer anlatım biçimlerine yardımcı bir anlatım metodu mu olduğuna dair kesin yargılar olmadığını söylememiz gerekir. Tasvirî temel anlatım biçimlerinden biri olarak kabul eden Modern Rhetoric (Brooks-Warren 1958) adlı kitapta tasvirî anlatımın amacına göre ikiye ayrıldığı görülmektedir: 1) Teknik tasvir (Technical Description), 2) İmalî Tasvir (Suggestive Description). Teknik tasvirde açıklama ve bilgi verme amacı vardır ve teknik tasvir genellikle açıklayıcı anlatımda tercih edilmektedir. Buna karşılık yazar, okurun bir nesneyi nasıl hayal etmesi gerektiğini kasten belirlemişse bu durumda imalî tasvir öne çıkmaktadır (Brooks-Warren 1958:196). Daha açık bir ifadeyle teknik tasvirle imalî tasvir arasındaki fark bir bilim adamının dış dünyayı anlatımıyla bir sanatçının dış dünyayı anlatımı arasındaki farka benzemektedir. Buna dayanarak bilimsel yazılarda teknik tasvirin, edebî yazılarda ise imalî tasvirin kullanıldığını söyleyebiliriz. Bununla beraber gerek teknik tasvir gerekse imalî tasvir birbirinden ayırmak epeyce zordur ve aynı metin içerisinde her ikisi de kullanılabilir. Ancak teknik tasvirde doğrudan ve tek anlamlı kelimelerin; imalî tasvirde ise çok anlamlı, kapalı ve çağrışımları yüksek olan kelimelerin kullanılması, bu iki tasvir arasında ayırt edici bir nitelik olarak kabul edilebilir.

Öte yandan tasvirî anlatım sadece yazılı metinlere has bir anlatım tarzı değildir. Tasvir aynı zamanda günlük konuşmalarımızda sıklıkla başvurduğumuz bir yöntemdir ve insanlar bildiklerini paylaşırken ya da tecrübelerini yorumlarken hangi tip tasvirî kullanmalıyım diye düşünmezler. Farkında olmadan her ikisini de kullanırlar. Çünkü her ikisinde de amaç yaşadığımız dünya hakkında bilgi vermektir. İşte, yaşadığımız dünyanın bir taklidi olduğunu düşündüğümüz hikâye, roman gibi edebî türlerde de tasvirî anlatıma başvurmanın sebeplerinden biri bilgi vermek ya da verilen bilgilerin daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve etkilerini arttırmak olabilir. Bizler dış dünyayı beş duyumuz sayesinde algılarız ve soyut kavramları da zihnimizde canlandırabileceğimiz hâle geldikten sonra anlamlandırabiliriz. Bunu sağlamanın en doğal yolu da tasvir yapmaktır.

İnsanlar arasındaki bildirişimde oldukça önemli bir yeri olan tasvirî anlatımın bilhassa yazı yazarken dikkate alabileceğimiz belli yolları, hatta prensipleri vardır. Cleanth Brooks ve Robet Pen Warren tasvirî anlatımın en önemli prensibinin *hâkim izlenim* (dominant impression) prensibi olduğunu belirtmişlerdir (Brooks-Warren 1958:204). Hâkim izlenimin en iyi örneği bir karikatüristin vermek istediği temayı ifade ederken bazı detayları daha belirgin ve mübalağalı bir şekilde çizmesinde görülebilir. Edebî tasvirde de benzer bir durum söz konusudur. Yazar bir yeri, kişiyi ya da nesneyi tasvir ederken onun en dikkat çekici ve ön planda olan yönünü ağırlıklı olarak anlatır ya da okuyucunun ilgisini o noktanın üzerinde yoğunlaştırmak istediği için bunu yapabilir.

Tasvirî anlatımda seçilen detayların anlatı için taşıdığı değere, anlamına ve canlı olmasına da dikkat etmek gerekir. Tasvir bir detaylar yığını değildir. Gerektiği yerde, gerektiği kadar ve gerektiği şekilde yapılmalıdır. Brooks ve Warren'a göre tasvirin ikinci prensibi *seçmedir* (selection). Tasvirî yöntem seçmeyle başlar ((Brooks-Warren 1958 : 208). Bir anlatıda her şeyi en ince ayrıntısına kadar anlatmak mümkün olmadığı gibi, şart da değildir. Önemli olan etkileycilik, canlılık, parlaklık vb.dir. Gözlem gücü elbette önemlidir; fakat başkalarının göremediği bir-takım ayrıntıları tespit edip onu canlı bir şekilde sunmak çok daha önemlidir. Ancak neyin anlatılacağına karar verdikten sonra tasvire geçilebilir. Neyin anlatılacağına karar vermek bir *seçme işidir*.

Tasvirî anlatımın belirleyici niteliklerinden birisi de *kelime tercihidir*. Kelime seçimi ayrıntı seçiminden daha önemlidir ((Brooks-Warren 1958:211). Acemi yazarlar tasvir yaparken sıfatları kullanma eğilimindedir. Sıfatları bolca kullanan yazarlar anlatılan şeyin niteliklerini sayıp dökmenin söz konusu imajı okurun zihninde uyandırmaktan daha önemli olduğunu sanırlar. Hâlbuki tasvirî anlatımda imajı ima edecek ve zihinde canlandırarak kelimeler seçilmelidir. Brooks ve Warren, usta yazarların ağırlığı metnin durumuna göre bazen isimlere, bazen fiillere, bazen de zarflara verdiğini belirtmektedir (Brooks-Warren 1958:212).

İncelediğimiz başka bir kaynakta (Herberg-Lewin 1925) ise canlı tasvirin ilk prensibi *temel imaj* olarak belirlenmiştir. Temel imaj tasvir edilecek şeyle ilgili olarak hazırlanacak bir plan, taslak ya da harita olabilir. Örneğin, coğrafyada İtalya'yı anlatırken çizme ifadesinin kullanılması bir temel imajdır (Herberg-Lewin 1925:158). Temel imaj oluşturmak için istiare, kinaye, teşhis, teşbih gibi sanatlara da başvurulabilir (Herberg-Lewin 1925:160). Yani kurnazlığı 'herkes tarafından bariz bir özellik olarak kabul edilen' bir kimseden o ne tilkidir o diye söz etmek de bir çeşit temel imaj sayılır. Bu aslında bir istiaredir; fakat tilki benzetmesi yazarın oluşturmak istediği imaj değil açıkça görünen bir özelliktir. Temel imaj içi doldurulacak bir taslaktır ve ancak bu belirlendikten sonra diğer ayrıntılara gidilebilir.

Tasvirde *bakış açısı* (point of view)da önemli bir prensiptir. Anlatıcının tasvir yaparken kesin bir bakış açısı olmalıdır. Yani anlatıcı tasvir ettiği nesnenin bir yerine odaklanmalı ve oradan ayrılmamalıdır. Elbette nesnenin etrafında dönebilir ancak bu dönüş doğal olmalıdır (Herberg-Lewin 1925:163). Örneğin, deniz kenarında oturup uzaktan görünen bir adayı tasvir ederken adadaki ağaçların arasında gezinen tavşanlardan bahsetmek doğru bir tutum değildir. O kadar uzaktan bakarken böyle bir ayrıntıyı görmek mümkün değildir.

Canlı tasvir yapabilmek için dikkatli bir gözleme ihtiyaç vardır. Gözlem yaparken tasvir edeceğimiz şeyin benzerlerinden ayrılan en belirgin yönlerini söylememiz yukarıda da belirttiğimiz gibi aslında bir çeşit seçme işidir. Herzberg ve Lewin'de seçme işi *karakteristik ayrıntılar* prensibi olarak verilmiştir (Herberg-Lewin 1925: 164). Karakteristik ayrıntı, tasvir edilen şeyin tipik, değişmeyen özelliklerini söylemektir. Örneğin bir arkadaşınızı tasvir ederken *sınıfımızın en uzun boylu ve çalışkan çocuğuydu* demeniz onun karakteristik iki özelliğini belirtmek demektir. Karakteristik ayrıntıları vermeden ince ayrıntıya geçmek akıllıca değildir. Ayrıntı uğruna ayrıntıya gitmek tasvirî anlaşılmaz ve sıkıcı yapabilir.

Son olarak tasvir yaparken belirsizlikten kaçınmak gerekir. Bunun için Herzberg ve Lewin'in *duyulara yönelme* prensibini de dikkate almak gerekir. İnsanoğlunun beş duyusu vardır ve tasvir yaparken nesne ile ilgili izlenimler duyular yardımıyla aktarılır. Tasvirde görme, işitme, tatma, koklama ve dokunmaya hitap eden anlatımlara yer verilmelidir. Duyulara yönelik ayrıntılar belirsizliği azaltır.

Yukarıda kısaca ifade edildiği gibi tasvirî anlatım tek başına kullanılan bir yöntem değildir. Genellikle hikâyeye edici anlatımla veya açıklayıcı anlatımla birlikte kullanılan bir anlatım yöntemidir. Buna bağlı olarak edebî metinlerde estetik tasvir kullanılırken, bilimsel metinlerde teknik tasvire yer verilir. Aşağıda Ebubekir Hazım Tepeyran'ın *Küçük Paşa* (Tepeyran 1984) adlı romanı, tasvirî anlatım metotları doğrultusunda ele alınmış, söz konusu romanda tasvirlerin nasıl ve hangi amaçlarla yapıldığı gösterilmiştir.

2. Ebubekir Hazım Tepeyran'ın Küçük Paşa Adlı Romanında Tasvirî Anlatım

Küçük Paşa, romanda ele alınan konu bakımından bir köy romanıdır veya en azından edebiyat tarihimizde bu şekilde nitelenmektedir. Hatta Oktay Akbal tarafından belirtildiğine göre, Ebubekir Hazım Tepeyran bu romanı edebî bir eser olarak kabul etmemiş, köy gerçeklerini, köyün acılarını sergilemek; dikkatleri köylere, köylülere çekmek için yazmıştır (Tepeyran 1984). 1910 yılında yayımlanan bu eser, o zamana kadar Türk romanında işlenen konular arasında Kara Bibik'ten sonra Anadolu'yu ve köy sorunlarını anlatan ikinci eser olarak kabul edilmektedir (Cevdet Kudret 1979: 367) Hatta bazı araştırmacılar Nabizade Nazım'ın bu eserini hacminin darlığı sebebiyle bir roman olarak kabul etmezler (Cevdet Kudret 1979: 143). Ebubekir Hazım Tepeyran, Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında Hicaz, Bağdat, Beyrut, Manastır, Sivas, Ankara, Bursa, İstanbul vb. yerleşim birimlerinde mutasarrıflık ve valilik dahil çeşitli memuriyetlerde bulunmuş bir bürokrattır. Küçük Paşa romanı da onun bürokrat kimliğinden izler taşımaktadır. Hatta Hayriye Kabadayı, roman üzerine yaptığı bir inceleme yazısında, Ebubekir Hazım Tepeyran'ın yazar kaleminin çok kez bürokrat kalemine yenik düştüğünü belirtmektedir (Kabadayı 1995). Gerçekten de romanın içinde zaman zaman beliriveren ve roman kurgusunun dışında konuşan bir ses vardır ve bu ses şüphesiz yazarın bürokrat kişiliğine aittir. Fethi Naci, Tepeyran'ın, eleştirmenlerin Küçük Paşa'daki sadet harici roman parçaları üzerinde durmalarından yakınlıkla kitabın ikinci baskısının başına yazdığı bir izahta... ben bu kitabı o sadet harici sözler için yazmıştım dediğini nakletmektedir (Fethi Naci 1990:268) Sadet harici sözlerden ise istibdat hükümetinin o yıllarda köyleri sadece vergi toplamak ve askere almak lâzım geldikçe hatırlaması, köy ve köylülerin sorunlarını görmezden gelip onları iyice yoksulluğa ve sefaletle sürüklemesi kastedilmektedir. Yazar roman sanatının verdiği bütün imkânları bunlara dikkat çekmek için kullanmıştır. Tepeyran'ın hikâyenin içine serpiştirdiği imajlarla süslü tasvirî anlatımlar vardır ve hep bu amaca hizmet etmektedir. Romanı bir belgesel olmaktan kurtaran da bu tür tasvirî anlatımlar olmuştur.

Küçük Paşa'nın konusu kısaca şöyledir: Küçük Paşa (Salih), Anadolu'nun bir köyünde doğup kırk günlükken Suat Paşa'nın İstanbul'daki konağına Paşa'nın erkek kardeşinin yeni doğacak bebeğine sütannelik yapmak üzere annesiyle birlikte getirilen bir bebektir. Babası Ali de İstanbul'da Nişantaşı karakolunda askerlik görevini yerine getirmektedir. Salih, bu konakta annesinin sütünü paylaştığı Hâldun'la beraber büyür ve onun her türlü davranışını taklit eder. Hâldun'un Suat Paşa'ya "paşa baba" deyip kucağına oturduğu bir gün aynı hareketi Salih de tekrar edince evdeki hizmetçilerce engellenmek istenir. Bunun üzerine müteessir olan ve çocuğu da olmayan Suat Paşa, o andan itibaren Salih'e öz evlâdı gibi muamele edilmesini ister. Hâldun üç yaşına bastığında babası Dilaver Paşa Edirne'ye tayin olur ve ailesiyle birlikte konaktan ayrılır. Salih ve anası Selime konakta kalır. Hâldun'dan boşalan Küçük Paşalık da Salih'e devrolur. Bir süre sonra Ali'nin askerliği biter ve karısıyla beraber köye dönmeye karar verirler. Fakat Salih'i rahatını ve konumunu bozmamak için götürmezler,

Salih Küçük Paşa olarak konakta kalır ve mürebbiyelerle terbiye edilir. Bu arada Suat Paşa İstanbul dışında bir taşrada iki yıl süreyle görevlendirilir ve bu görev dönüşünde sıhhati bozulur; bir süre sonra da ölür. Paşa'nın karısı Naime Hanım, kendisine çocuksuzluğunu hatırlatan Küçük Salih'i hiç vakit kaybetmeden iki askerle birlikte köyüne geri gönderir. Yedi yaşına kadar konakta büyütülen ve terbiye edilen Salih için köyde sıkıntılı günler başlar. Annesi ve babası asılsız bir iftira yüzünden boşanmış ve her biri başka biriyle evlenmiştir. Salih babasıyla üvey annesinin yanına bırakılır. Ali'nin bu kadından da iki çocuğu olmuştur ve köyde onlara bakmakta bile zorlanmaktadır. Bir süre sonra babasının tekrar askere alınıp Yemen'e gitmesiyle üvey annesi Haçça'nın eline kalan Salih türlü eziyetlere maruz kalır. Böylece iki yıl geçer. Sağlığı da bozulur. Bir kış gecesi öksürüğünün artması üzerine Haçça tarafından kapı dışarı edilir. Salih ısınmak ve barınmak için imamın ahırına gitmeye karar verir; ancak yolda aç kurtlar tarafından parçalanır. Aynı gece onu acımasızca konakta kovan Naime Hanım bir rüya görür ve Salih'in geri getirilmesini ister. Bu arada kendisi de ikinci kocasından olan çocuğuna hamiledir. Fakat Salih'in ölümünden üç gün sonra kolları kesilip başı ezilmek suretiyle yedi aylık ölü bir çocuk doğurur ve ardından delilik alâmetleri gösterir

Roman Anadolu'da bir köy tasviriyle başlar:

Anadolu'da bir köy...

(...)

Bu küçük köy, dört taraftan yüksek, alçak, çoğu çıplak dağlarla çevrilmiş, enine boyuna birer ikişer saat uzayan ve topraklarının kuvvetiyle ünlenen ovanın kuzey batısına doğru keman sapı şeklinde kıvrılarak iki dağ silsilesinin arasına girdiği yerde kurulmuştur.

Bir saat kadar yan yana uzayan bu iki dağın eteklerinde sağdan, soldan hiç umulmaz yalçın kayalar arasından süzülüp çıkan berrak suları toplaya toplaya, gittikçe çoğalarak, taştan taşa çarpıla çarpıla köpürerek bir çay hâlinde akıyor; ötede beride etrafı yeşil çimenli çukurlarda biraz durarak, güzel bulut akisleriyle yere düşmüş birer gök parçası gibi parlayarak ve sanki her şeye can veren kudretini bilir gibi mağrurâne büküntülerle iki yanını selâmlayarak, kâh billurî mırıltılarla, kâh velveleli çağlıtlarla hayli aktıktan sonra yüksek bir kaya üstünden cam gibi şeffaf bir şelale şeklinde döküldüğü mevki de bu köy civarının güzel manzaralarından biridir." (s.12)

Bu köyün tasvirî uzaktan bakıldığında Anadolu'nun herhangi bir köyünde görebileceğimiz karakteristik ayrıntıları içermektedir: Köyler dağın eteklerinde, suya yakın ve verimli toprakların olduğu yerlerde kurulur. Yazar bu manzaraya uzaktan bakmaktadır, bu mesafeden görebileceği şeyleri anlatmıştır ve bildiğimizin dışında bir ayrıntı da yoktur. Bu tasvirde köyün konumunun bir keman sapı şeklinde ifade edilmesi zihnimize canlandırmamız için yapılmış bir temel imaj olarak düşünülebilir. Ayrıca çay tasvir edilirken iştme duyusuna yönelik kelimeler seçilerek ve çayın hareketleri kişileştirilerek köyün görüntüsüne bir canlılık ve dinamizm kazandırılmıştır. Bu manzaranın tasvirî yukarıda sözünü ettiğimiz sadet harici sözlerle ilgili değildir. Yazar kafasındaki sadet harici sözleri nakletmek ve okuru yönlendirmek için özel kelimeler seçmeye henüz başlamamıştır. Az sonra anlatılacak hikâyeyi yaşadığı mekânla bir bütün olarak göstermek için bu tasvirî yapmıştır. Tasvire devam edilir, yazar manzaraya biraz daha yaklaşır ve hafiften kastını aşağıdaki cümlelerle hissettirir.

"Çayın sol tarafında yükselen dağın kırmızı toprakları üstünde kısmen görünen ve bazıları köyün arkasına düşmüş olan çok büyük taşlar gibi kim bilir, ne kadar korkunç bir gürültü ile yuvarlanarak bir veya birçok insanı, hayvanları ezmek için hafif bir depremi veya şiddetli bir yağmur bekleyen taşlar, kayalar altında ev, köy yaparak yaşamaya bu köy ahâlisinin nasıl bir tehdit ile mecbur oldukları birdenbire anlaşılabilir.

Yaşayanlara yurt olmak değil, ölümlere mezarlık yapılmak için de hiç elverişli olmayan bu mevkide, kırk kadar sefil evle bunlar içinde azaplı bir hayatı uzatmaya çalışanların hâl ve kılıkları

görülünce, buralarda pek şiddetli olan ve uzun süren kışın şerrinden bir dereceye kadar sakınmak için bu müthiş uçurumun dibine sokuldukları anlaşılır.” (s.12)

Yazar artık bildiğimiz köy manzarasını değiştirip okuru yönlendirmek istediği düşüncelere doğru kelimeleri seçmeye başlamıştır. Ev yapmak için değil ölümlerin mezarı yapılmak için bile elverişli olmayan bir yere yerleşilmesini bir mecburiyete bağlamıştır. Köylülerin nasıl bir çaresizlik içinde bu mecburiyete katlandıklarına dikkat çekmek istemektedir. Evleri, hâl ve kılıkları sefilidir. Çünkü yazar okurun zihninde böyle bir köy ve köylü imajı uyandırmak istemektedir. Bu köy Anadolu’da herhangi bir köydür ve adı yoktur. Daha romanın başından itibaren “çaresizlik” ve “sefalet” bütün Anadolu köy ve köylüleri için temel imaj olarak belirlenmiştir.

Köyün uzaktan panoramik görüntüsünün verilmesinden sonra, yazar okuru yavaş yavaş köyün içerilerine doğru götürmeye başlar:

“...Köyün bütün tavukları, kazları, ördekleri ve bunlara karışan sürü sürü serçeler ötede beride donmuş gübrelerin biraz yumuşamış güneşli taraflarında, birbirlerini ite kaka gübreleri didikleyerek tabiatın bu bir-iki saat süren ziyafetinden mümkün olduğu kadar ziyade faydalanmaya çalışıyorlardı...Turuncu, kırmızı ve siyah dizlikli önlükleri ile kapı önlerinde çömelen, duvar diplerine dizilen, koyu, mor, güvez ve yeşil yazma yemenilerle –yalnız burunlarıyla gözlerini açık bırakmak suretiyle- başlarını örten, yanlarından geçerken tütün balığı gibi is, kekik, nadiren ıtrışahi kokuları hissedilen kadınlar yün çorap örüyor, yahut iğle, kemrenle iplik büküyorlardı.” (s.14-15)

Baharın gelişiyile birlikte eriyen buzlar, köy meydanı, sokaklar, sokaklarda oynayan çocuklar, oturan insanlar, serçeler, inekler, mandalar, köpekler, tavuklar, kazlar vs. her şey hareketli ve canlı bir şekilde tasvir edilir. Bu manzarayı dinamikleştiren yazarın seçtiği zarf ve fiil cinsinden kelimelerin sıklığıdır. Anlatılanların hepsi karakteristik detaylardır ve bu sayede gerçekçi bir izlenim yaratılmıştır. Yazar okurun duygularını yönlendirecek kelimelere yer vermemiştir. Bu tasvir öbeği de hikâyenin bir kısmının yaşanacağı mekânı bütünlüğün içine dahil etmek için yapılmıştır ve teknik tasvir örneği olarak kabul edilebilir. Fakat tasvirlerin dikkatli bir gözlemin ürünü olduğu bellidir ve yapılan tasvirler duyulara yönelme prensibine uygundur. Dışarıdan merkeze doğru ilerleyen tasvirî anlatımlar nihayet hikâyede sergüzeşti anlatılan Küçük Paşa’ya gelir ve o da şöyle tasvir edilir:

“Kenarı büyük taşlarla çevrilerek bunların iç taraflarına birkaç söğüt, kavak dikilmiş olan namazgâhın, daha doğrusu köylülerin yaz günlerine mahsus uyku ve umumî konuşma mahâllinin mihrap mevkiindeki büyük taşın yanında, iki adam konuşuyordu. Gerek insan, gerek hayvan derneklerinin bazılarını kuyruğu, kulağı veya yalnız kuyruğu kesik muhtelif renkte aç, yaltak köpekler karışıyordu. Bu derneklerden hiçbirine, karışmak değil, yaklaşmak bile istemeyen, kendi başına gezinen tuhaf kıyafetli biri daha vardı ki, altı üstü birbirine uymayan çeşitli esvap eskilerine nazaran çocuk mu, yaşlı bir cüce mi, kız mı, oğlan mı? ne olduğu kestirilemiyordu. Üstündeki eski ceket bir kolunda kısmen mevcut sırma şeritlere göre bir general ceketini idi. Buna bakılınca ya emekli, yahut sürgün bir asker paşası zannedilirse de, ancak sekiz dokuz yaşlarında bir çocuk cüssesinde görünen bu sefil mahlukun böyle küçük adımlarla yükselme yolunda bu rütbeye kadar ilerlemesine imkân tasavvur olunamazdı; alelade bir general ceketinin eskisi küçültülerek giydirilmiş olması ihtimalini de, hiçbir yerinde bir buruşukluk, bir bolluk bulunmaması gideriyordu. Sarı maden göğüs düğmelerinden bazılarının kıvrılarak zorla koparıldıkları anlaşılan bu ceket, aynı yaşta bir paşa çocuğu üzerinde aziz ömrünü geçirdikten sonra, fakir bir köylü çocuk sırtında ezeli ömrünü yaşıyor denebilirdi

Ceketin altındaki koyu yeşil zemin üzerine, küçük mor çiçekli, her tarafı sarı lekeli bir basmadan yapılmış ve ipten bir uçkur takılmış olan don ve başında yine bu sarı lekeli basmadan gelişigüzel yırtılmış bir sargı görülünce, bunun kız mı, oğlan mı olduğu şüpheli kalıyordu. Ayaklarındaki potin eskileri yamalı çoraplarla giyilemediği için boğazları ve arkaları kesilerek tahta

pabuç şekline sokulmuştu. Ellerinden birini donun altından göbeği üstüne sokmuş olan bu küçük köylüyü yakından görmek, nev'ini, yani kız mı oğlan mı olduğunu kestirmeyi kolaylaştırmazdı.

Kulaklarının altına kadar uzayıp güneş tesiriyle uçları solarak bozarmış saçlarına ve paçaları torba ağzı gibi büzülmüş olan donunun şekil ve rengine nazaran kız, ceketine bakınca oğlan olması lâzım gelirdi. Ceket altında rengini muhafaza etmiş olan küçük, sarı maden düğmeli kırmızı çuha yelekten başka gerek esvabında, gerek simasında solmamış, bozulmamış bir renk, bir şey kalmamıştı. Açık mavi gözlerinin altları morarmış, çürümeye başlamış bir ayva rengi almış simasının ötesi berisi değişmiş; mini mini burnunun ucu kızarmış; çenesi, henüz kapanmış bir çıban yerinin morluğu, kırmızılığıyla çürük bir kan portakal içine benzemişti." (s.15-16)

Roman aslında Salih'in daha kırk günlükken annesiyle birlikte bu köyden ayrılıp İstanbul'a gidişiyile başlayan hayat hikâyesi üzerine kurgulanmıştır. Salih'in yukarıdaki tasvirî ise İstanbul'daki konakta huzurla geçirdiği yedi yılın ardından geri gönderildiği köyünde bir vakit sonra büründüğü sefil hâlini anlatmaktadır. Roman, okuyucuların bu tuhaf görünüşlü "mahluk"un başına gelenleri merak etmesi için sona yakın bir noktadan başlar ve her şeyin başladığı İstanbul'a gidiş macerasına geri döner ve tekrar sona doğru ilerler. Fakat daha romanın ilk sayfalarında çizilen Salih'in fizikî portresi, yukarıda belirttiğimiz, yazarın "sadet harici" söylemek istediklerinin bir sembolü olmuştur. Salih burada hem babası askerlik görevini yerine getirdiği hâlde tekrar göreve çağrıldığı için geride kalmış, sefalet içinde yaşamaya çalışan bir mazlumdur ve kendisi gibi kalan çocukları temsil etmektedir hem de yaşadığı köyün gerçeklerinin gözler önüne serilmesi için bir vesiledir. Salih'in bu duruma düşmesinin sebebi babasını sorumsuzca askere çağırın istibdat hükümetidir. Onun tasvirinde özellikle üzerinde durulan yıpranmış general ceketidir. Çiçekli basma bir donun üzerine giydiği bu ceket Salih'e Küçük Paşa unvanı verildikten sonra diktirilmiştir. General ceketini, romanda verilmek istenen mesajlar düşünüldüğünde istibdat hükümetinin; ceketin altına giyilen her tarafı sarı lekeli basmadan ve ipten bir uçkur takılmış don ise sefalet içindeki köylülerin sembolüdür. Bu ikisinin bir bedende buluşması adeta çökmek üzere olan bir imparatorluğun resmidir ve Salih'in hastalıklı görüntüsü de batılıların Osmanlı İmparatorluğu için "hasta adam" benzetmesini çağrıştırmaktadır. Ceket yıpranmıştır ve ezelî ömrünü tamamlamak üzeredir. Salih düğmeleri üvey anasının şerrinden korkarak eve eli boş dönmek için iki avuç mayıs karşılığında köy çocuklarına vermiştir. Tıpkı varlığını sürdürmek için yabancı devletlere sürekli taviz veren istibdat hükümeti gibi. Ayrıca hükümet ayakta durmak için yoksul köylülerden vergi toplamaya devam eder. Salih'in basmadan çiçekli donu üzerinde duran general ceketini gibi hükümet de köylülerin sırtında durmaktadır ve yıpranmış bir hâlde son günlerini geçirmektedir. Salih'in hikâyesinin başlarında yapılan bu tasvirî aslında Türk köylüsünün ve hükümetin okurun zihninde canlanması istenen "temel imajı"dır. "Sefalet ve tükenmişliği" yazar bu şekilde model hâline getirmiştir. Ayrıca aynı tasvir öbeğinin üç yerinde geçen kız mı erkek mi ne olduğu belirsiz bir çocuk hâli de imparatorluğun içinde bulunduğu durumun belirsizliğiyle benzerlik göstermektedir. Yani kimliğini kaybetmek üzere olan bir çocuk ve bir imparatorluk imajı paralellik göstermektedir.

Romanda adı geçen kişilerin hiçbiri kendilerine has birtakım özellikleri ile tasvir edilmemiştir. Yani kendilerini değil kendileri gibi olan kişileri temsil etmektedir. Köylüler, askerler, şehirliler, köy çocukları hatta hayvanlar, eşyalar ve mekânlar hep karakteristik ve tipik özellikleriyle anlatılmıştır. Eleştirmenlerin romanda bir kusur olarak gördüğü sadet harici sözlere aslında gerek yoktur. Çünkü geneli temsil eden bu tasvirler zaten yazarın vermek istediği mesajı açıkça yansıtmaktadır. Meselâ, köye gelen bir zaptiye süvarisinin tasviriyile yazarın dikkat çekmek istediği askerlik meselesi ve Türk ordusunun perişan hâli şöyle anlatılmaktadır:

"Namazgâh'ın mihrap taşı yanında konuşan iki adamdan biri zaptiye süvarisi idi. Tellerinin yarısından ziyadesi dökülmüş asker püskülü, hiç kalıplanmadığı için kulağının yarısına kadar inen kırmızı

eski fesi, bacak arasıyla dizleri ak iplikle dikilen yamalarla tamir olunan pantolonu, ötesinden berisinden defalarca söküle-dikile garip bir şekil alan çizmeleri, rengi uçmuş turuncu ve siyah kaytanlarından yalnız arkada birer miktarı kalmış olan lacivert şayaktan eski ceketini ile bir dilenci olmadığı, ancak mihrap taşına dayadığı “kapaklı” denilen tüfekten anlaşılıyordu.” (s.17)

Bu zaptiye süvarisinin *temel imajı* dilencidir. Türk askerinin görüntüsü dilenciden farksızdır. Bu tasvirin ardından yazarın roman dışı bir ses olarak araya girmesine gerek yoktur.

Dilaver Bey’in doğacak oğluna sütannelik yapması için köyden apar topar getirtilen Salih’in anası Selime’den de romanın birçok yerinde yayla ineği olarak söz edilmektedir. Selime’nin imajı da inektir. “*Salih’in anası, senin küldöken gibi soyu sopu belli, sütü sümüşü temiz bir yayla ineği ararlar.*”(s.23) “*Kapıcı Abdi Ağa bıyıklarını bükerek, sütnineye, her yerde bulunmaz bir Van kedisi gibi ta Anadolu’dan getirilen bu ineğe, dikkatlice baktı, baştan aşağı süzdü.* (s.25) Selime’nin inek imajı da aslında bürokratlar tarafından sağımlık inek olarak görülen köylülerin imajıdır ve bir yerde açıkça ifade edilmiştir: “*Bunların en iyisi köylü sütninelerdir, bir köylü bulabilirsek çok iyi olur, çünkü onlar az şeyle çok memnun olurlar; insan, uslu bir inek gibi istediği kadar sağlar, diyordu*” (s.24)

Hikâyenin konakta geçen kısmında Salih’in sergüzeştinde doğrudan etkisi bulunan Suat Paşa’nın karısı Naime Hanım’ın dışında hiç kimse ayrıntılı olarak tasvir edilmemiştir. Konakta yaşayan cariyeler, hizmetçiler hikâyenin bir yerinde görünüp kaybolan zararsız, korkak kuşlar gibidir. Tasvirleri yoktur; ama imajları vardır. “*Maşallah dilinizde kıl dolaşmıyor, kuş gibi vicir vicir ötüyorsunuz, demeye mecbur oldu. Cariyeler uzun kahkahâlarla güldüler, bereket versin Nevnihâl kalfa imdada yetişti. Bu pek geveze, muhtelif renkli kuşları dağıttı.*” (s.28)

Yazar hikâyeyi anlatırken kişilerin içinden geçen olumsuz duygu ve düşünceleri tiksinti, kaşınma ve rahatsızlık veren haşerelere benzeterek anlaşılmasını ve somutlaşmasını sağlamıştır. Örneğin Naime Hanım’ın Salih’in konaktaki varlığı için hissettiklerini şöyle ifade etmiştir: “*Bu ihtimal, pek kıymetli bir yün kumaş içine sokulan güve gibi, hanım’ın kalbini kemirmeye başladığından, Salih’in koca konak içindeki varlığı ne kadar küçük olursa olsun, hanımı, nasılsa gözüne girmiş bir sinek, kulağına kaçmış bir pire gibi izaç ediyordu.*” (s.41)

Aslında romandaki kişilerin karakterleriyle ilgili bilgiler, sinsî duygular, olaylar karşısındaki davranışları vb. hep yukarıdaki gibi hayvan imajlarıyla verilmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir:

Salih’i konakta bırakıp köylerine dönmeye karar veren öz anne ve babasının imajı: “Alaca denilen muhtelif renkli bir bezle yapılan seyyar siperlerle kolayca avlanan bazı **ahmak kuşlar** gibi köyde herdem taze bir bahar olmak hevesine düşen Selime, komşu kümesindeki follağa yumurtlayarak ıstırabını def eden bir **tavuk** ve kocası bu tavuğu takip eden bir **horoz** teessürsüzlüğüyle ayrıldılar...”(s.51) Üvey kardeşi Mevlût’un, Salih’in konaktan getirdiği oyuncaklar hakkındaki fikri yine bir hayvan benzetmesiyle anlatılır: “Mevlût’un gözleri birçok fare arasında kalmış **kedi yavrusu şaşkınlığı ile** oyuncaklar arasında sayısız devirler yaptıktan sonra **yatağında tavşan görmüş bir av köpeği gözleri gibi** vagonlar üstünde durdu.” (s.106)Yine Salih’in sandığından çıkan bir kese gümüş para hakkında babası Ali’nin fikri de aynı tipte bir imajla tasvir edilmiştir: “...yakında bir kümes bulunduğunu horoz sesinden anlayan **tilki**, tavuklar hakkında ne fikirde bulunursa, Ali de seslerini işittiği bu bir avuç mecidiye kuruşları hakkında o niyette bulunmuştu.”(s.107) Üvey anası Haçça ve üvey babası Kamber Ağa’nın imajları da yırtıcı hayvanlardan seçilmiştir: “Anasını **kuduz köpek gibi** önüne her ne gelirse **dalayan** kalpsiz bir adam, babasını **pençesi** nereye rastgelirse gelsin **tirmalayan kedi gibi** hain bir kadın ele geçirdikten sonra köye gönderilmek kötülüğünü işleyen Naime’nin Allah belâsını versin.” (s.150)

Romanda adı geçen bu kişilerin aklından geçirdiği sinsî düşünceler, yaptıkları kötü davranışlar daimî olarak hayvan imajlarıyla anlatılmıştır. Kişilerin davranış ve düşüncelerinin bu şekilde

nitelendirilmesi onların yaşadıkları işlenmemiş yani medeniyetten nasibini alamamış köy hayatıyla uyumludur. Köyde yaşayan insanların eğitilmeyip cahil bırakılmaları da onların beraber yaşadıkları hayvanlardan farksız davranmalarına bir sebeptir. Yazarın köylülerin davranış ve düşüncelerini anlatmak için seçtiği hayvan benzetmeleri de roman aracılığıyla vermek istediği mesajın bir parçasıdır: Bürokratların gözünde köylüler bir hayvandan farksızdır. Bu tip benzetmeler aslında yazarın dünya görüşünden de izler taşımaktadır. Kendisi de bir bürokrat olan Tepeyran, devleti yönetenlerin köylülere ne gözle baktıklarını çok iyi bilmektedir ve onun roman boyunca kişileri tasvir ederken kullandığı çağrışımlarla yüklü kelimeler bu bakış açısının bir yansımasıdır. Tasvir ederken seçilen kelimeler ve bunların çağrışımları, yapılan benzetmeler hep bir olumsuzluk duygusu yaratmaya yöneliktir. Romanda neredeyse baştan sona bu duyguyu hâkim kılmak için bir çaba olduğu görülmektedir. Dokunaklı, acıklı ve hazin bir sonu olan hikâyenin okur üzerindeki etkisi de özellikle seçilen bu tip kelime ve benzetmelerden kaynaklanmaktadır.

Romandaki kişilerin belli belirsiz tasvirlerinde *hâkim izlenim* ya da *karakteristik ayrıntılara* yer yoktur; çünkü kişiler kendilerini değil, kendisi gibi olanları temsil etmektedir. Kişiler durum gereği takındıkları bir anlık mimik, hâl ve tavırlarıyla vardır. Bunlar da okurun zihninde çağrışımlar uyandıracak imajlarla sağlanmıştır. Bu yüzden yazarın tasvirlerde en çok temel imaj prensibini kullandığı söylenebilir.

Yukarıda kısaca belirtildiği gibi romanda unutulması istenmeyen kalıcı bir kişilik yoktur. Yazar bu hikâyede kişilerden ziyade olaya ve durumlara dikkat çekmek istemiştir. Mekân tasvirleri de olayın ve durumların daha iyi anlaşılması için gerçeğe uygun olarak yapılmıştır. Mübalağalara yer yoktur. Yazar tasvirler aracılığıyla bazı şeyleri hayal etmemizi değil anlamamızı sağlamıştır. Roman bittikten sonra okurun aklında kalanlar yazarın istediği gibi o dönemdeki Anadolu köy ve köylülerinin sefaleti, ihmal edilişi ve bunların anlatılması için vesile olan küçük Salih'in sergüzeştidir. Her ne kadar sadet harici sözler için yazıldığı beyan edilmiş olsa da romanın anlatımında dilin estetik fonksiyonunun göz ardı edilmemesi ve biçimle içeriği kaynaştıran bir anlatım tarzı sayesinde, eser edebî bir değer kazanmıştır.

Kaynaklar

Aktaş, Şerif-Gündüz, Osman (2002). **Yazılı ve Sözlü Anlatım-Kompozisyon Sanatı**, Akçağ Yayınları, Ankara.

Brooks, Cleanth – Warren, Robert Pen (1958). **Modern Rhetoric**, Harcourt, Brace&World, Inc, Newyork.

Günay, Doğan (2001). **Metin Bilgisi**, Multilingual, İstanbul.

Herzberg, Max- Lewin, William (1925). **Speaking and Writing English**, Allyn and Bacon, Boston.

Kabadayı, Hayriye (1995). “Küçük Paşa” Romanında Bakış Açısı ve Anlatım Problemi Üzerine, **Güneyde Kültür**, Nr. 80, Ekim.

Karadağ, Metin (2001). **Kuram Yöntem Bağlamında Yazılı ve Sözlü Anlatım**, Ürün Yayınları, Ankara.

Kudret, Cevdet (1979). **Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman 1**, Varlık Yayınları, Üçüncü Baskı, İstanbul.

Naci, Naci (1990). **Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme**, Gerçek yayınevi, İkinci Baskı, İstanbul.

Özdemir, Emin (1986). **Sözlü Yazılı Anlatım Sanatı Kompozisyon**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Özsarı, Reyhan (2012). **Kompozisyon ve Anlatım Biçimleri**, Altınpost Yayınevi, Balıkesir.

Tahir-ül Mevlevî (1994), *Edebiyat Lügâtı*, Enderun Kitabevi, İstanbul.

Tekin, Mehmet (2002). *Roman Sanatı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Tepeyran, Ebubekir (1984). *Küçük Paşa*, De Yayınevi, İstanbul.

ÇEK YAPISALCISI JAN MUKAROVSKİ'NİN STANDART DİL İLE ŞİİRSEL DİL AYRIMI ÜZERİNDE BAZI DİKKATLER

Mustafa ÖZSARI*

Özet

Jan Mukarovski (d.11 Kasım 1891- öl.8 Şubat 1975) 1926'da kurulan Prag Yapısalcı ekolünün en verimli üyelerinden birisidir. Mukarovski Türk bilim çevrelerinde pek tanınmaz. Fakat o, özellikle edebiyat teorileri sahasındaki araştırmalarıyla etkili bir isimdir. Mukarovski standart dil ile şiirsel dil arasındaki ayrımı keşfeden, Hegelci öncüllerden hareketle tarihsel bilinç kavrayışı (historical perspective) ile yapı (structure), işlev (function), norm, değer (value) ve yorumun sonsuzluğu kavramlarını sistematik bir şekilde açıklayan bir edebiyat teorisyenidir. Başta yapı kavramı olmak üzere, Mukarovski'nin sınırlarını çizdiği ve ilk defa tanımladığı bu kavramlar Batı dünyasında çağdaş metin analiz yöntemlerinde üzerinde en çok durulan kavramlardır. Hatta 20. Yüzyılın en etkili metin analiz yöntemlerinden yapısalcılık terimini (structuralism) ilk kullananlardan birinin Mukarovski olduğu ifade edilmektedir. Mukarovski'nin sınırlarını çizdiği yukarıdaki kavramlar, sadece Çek yapısalcılığı için değil; aynı zamanda 20. Yüzyıl edebiyat teorileri için de önemli kavramlardır. Bu makalede önce Çek yapısalcılığının tarihsel ve sosyal bağlamı ele alınmış, ardından Mukarovski'nin geliştirdiği önemli kavramlardan standart dil-şiirsel dil ayrımı Türk edebiyatından örneklerle kısaca açıklanmıştır.

Anahtar kelimeler: Mukarovski, Çek yapısalcılığı, standart dil, edebî dil, ön plana çıkarma, arka plana alma.

Some Attentions About Czech Structuralist Jan Mukarovsky and his distinction between standart language and poetic language

Abstract

Jan Mukarovsky (11 November 1891-8 February 1975) is one of the most productive members of the Prague Structuralist School which was founded in 1926. Mukarovsky is not widely-known in Turkish intellectual world. But he is influential researcher in the field of literary theory. Mukarovsky has explored the distinction between the standard language and poetic language. By adopting the concept of Hegelian historical consciousness to literary studies, Mukarovsky has defined such concepts as the structure, function, norm and value in literary works. These concepts defined by Mukarovsky are important in contemporary text analysis methods. Indeed, it has been argued that the term of structuralism was used for the first time by Mukarovsky. In the first place, this paper discusses the historical and social context of Czech structuralism. The distinction between Standard language and poetic language developed by Mukarovsky are briefly described with examples from Turkish Literature

* Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mustafaozsari@hotmail.com

Key words: Mukarovsky, Czech Structuralism, standard language, poetic language, foregrounding, backgrounding.

Çek semiyotikçisi ve estetikçisi olan Jan Mukarovski (d.11 Kasım 1891- öl.8 Şubat 1975.) 1926'da kurulan Prag Yapısalcı grubunun üyelerinden birisidir (Çakırel 2011:7-8; Mehmet Rifat 2008:61-62). O, başta edebiyat incelemeleri olmak üzere, her türlü metin analizlerinde belirgin bir metodoloji ortaya koyan Çek Yapısalcı Ekolünün önemli araştırmacılarından. Mukarovski, standart dil ile şiirsel dil arasındaki ayrımı ilk keşfeden isimdir. Bunun yanı sıra Çek edebiyat teorisyeni, Hegelci öncüllerden hareketle tarihsel bilinç kavrayışı (historical perspective), yapı (structure), işlev (function), norm, değer (value) ve yorumun sonsuzluğu kavramlarını sistematik bir şekilde açıklamıştır. Başta yapı kavramı olmak üzere, onun sınırlarını çizdiği ve ilk defa tanımladığı bu kavramlar Batı dünyasında çağdaş metin analiz yöntemlerinde üzerinde en çok durulan kavramlardır. Hatta Prag Dilbilim Çevresinden yakın arkadaşı olan René Wellek, yıllar sonra Mukarovski'nin yazıları İngilizce'ye ilk çevrilmeye başladığında, yazmış olduğu bir takdim yazısında, yapısalcılık (structuralism) terimini ilk kullananlardan birinin Mukarovski olduğunu ifade etmiştir (Wellek 1977:VII). Bütün bunlar Jan Mukarovski'nin yirminci yüzyıldaki modern edebiyat teorilerinin gelişim ve oluşum sürecinde adından sıklıkla söz edilen bir kişi olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan Mukarovski'nin teorik yaklaşımları, sadece Prag Dilbilim Çevresi için değil; aynı zamanda 20. Yüzyıl edebiyat teorileri için de epeyce önemlidir.

Araştırmamızın asıl konusu Mukarovski'nin standart dil-şiirsel dil ayrımının açıklanmasıdır. Fakat yukarıda belirtildiği gibi gerek Prag Dilbilim Çevresi, gerekse Mukarovski'nin görüşleri Türkiye'de pek bilinmemektedir. Bu bakımdan asıl konumuz olan standart dil-şiir dili ayrımına geçmeden, Prag Dilbilim Çevresinin tarihsel ve sosyal bağlamı ile Mukarovski'nin ortaya koyduğu yukarıda zikredilen temel kavramlara kısaca değinmekte yarar vardır.

1.Çek Yapısalcılığının Tarihsel ve Sosyal Bağlamı

Çek yapısalcılığının resmi başlangıcı Prag Dilbilim Çevresinin (ing. Prague Linguistic Circle, fr. Circle Linguistique de Prague) kurulmasına dayanır. Prag Ekolü veya Prag Okulu olarak da bilinen bu topluluk dilbilime yeni yaklaşımlar getirme arzusuyla 1926'da bugünkü Çek Cumhuriyetinin başkenti Prag'da kurulmuştur. Prag Dilbilim Çevresi, en etkili çalışmalarını kuruluş yılı olan 1926 ile II. Dünya Savaşı'nın başlangıç yılları arasında gerçekleştirmiştir (<http://www.newworldencyclopedia.org/entry/>. 11.01.2013).

Prag Dilbilim Çevresinin ilk başkanı Çek edebiyat teorisyeni Vilém Mathesius'tur (1882- 1945). Rene Wellek (1903-1995) ile Jan Mukarovski grubun diğer Çek üyeleridir. Roman Jakobson (1896-1982) ve Nikolai Trubetskoy (1890-1938) gibi Rus dilbilimcileri, 1924'ten sonra Çek Cumhuriyetine gelmiş ve yukarıda sözü edilen Çek edebiyat araştırmacılarıyla birleşerek Prag Dilbilim Çevresi olarak bilinen topluluğu oluşturmuşlardır. Prag Dilbilim Çevresi üyeleri, 1928-1939 yılları arasında etkisi günümüzde de devam eden yapısalcı bir edebî analiz yöntemi geliştirmişlerdir.

Prag Dilbilim Çevresi, II. Dünya Savaşından sonra, bir araya toplanıp müşterek çalışma anlamında belirgin bir faaliyette bulunmamıştır. Fakat Prag Ekolü, 1940'lı yıllardan günümüze kadar dilbilimi ve edebiyat bilimi araştırmalarında önemli bir güç olmayı sürdürmüştür (<http://www.newworldencyclopedia.org/entry/>. 11.01.2013). Hatta Roman Jakobson'un ve diğer Rus dilbilimcilerin Prag'a gelip Prag Dilbilim Çevresine katılmasıyla birlikte, Prag yapısalcılığı Rus biçimciliğinin yeni bir bağlamda devamıymış gibi algılanmıştır. Fakat edebiyat teorilerinin felsefi ve estetik kaynakları üzerinde çalışmalarını tanıyan Avusturyalı karşılaştırmalı edebiyat araştırmacısı Peter V. Zima Rus Biçimciliği ile Prag Dilbilim Çevresi arasında keskin bir ayırmadan söz eder. Zima'nın

belirttiğine göre, *Rus biçimciliği dilbilimsel ve semiyotik bir teoriyken, çek yapısalcılığı estetik boyutu öne çıkan bir teorik yaklaşımdır* (Zima 1999: 36). Bu nitelik Prag Dilbilim Çevresinin teorik görüşlerini diğer yaklaşımlardan, özellikle de Rus Biçimciliği ve semiyotikten ayıran en önemli özelliklerden birisidir.

Mukarovski'nin de içinde yer aldığı Prag Dilbilim Çevresi araştırmacıları, geliştirdikleri eleştiri anlayışındaki estetik boyutu Alman ve Çek felsefe geleneğine borçludurlar. Onların geliştirdikleri yapısalcı görüş ve yeni terminoloji iki açıdan önemlidir.

- i. Prag Dilbilimi Çevresinin ortaya attığı terminoloji ve kavramlar yapısalcılığın (structuralim) tarihi gelişiminin aydınlığa kavuşması açısından önemlidir. Hatta bazı araştırmacılar, dilbilimdeki yapısalcılığın temelini Prag Dilbilim Çevresinin çalışmalarıyla atıldığı görüşünü ileri sürmüşlerdir (Mehmet Rifat 1982: 137-139).
- ii. Mukarovski'nin ortaya attığı yorumun sonsuzluğu düşüncesi, daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan Okur Tepkisi eleştirisinin bazı görüşleri ile benzerlik göstermektedir. Hatta Okur Tepkisi eleştirisinin bazı görüşlerini Mukarovski'nin önceden tahmin ettiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla, özellikle II. Dünya Savaşından sonraki dönemde ortaya çıkan Okur Tepkisi Eleştirisi (Reader-Response Criticism) ve Alımlama Estetiğinin (Reception Aesthetics) gelişiminde Mukarovski'nin, dolayısıyla Prag Dilbilim Çevresinin yaklaşımlarının ayrı bir yeri vardır.

Bu bakımdan Prag Dilbilim Çevresinin geliştirmiş olduğu kavramları anlamadan gerek yapısal semiyotiği gerekse okur merkezli eleştirileri tam anlamıyla çözümlenemeyecek değildir (Moran 1991: 2009-245). Buna bağlı olarak, Prag Dilbilim Çevresinin terminolojileri aynı zamanda yapısalcı yöntemlerle gerçekleştirilen metin analizlerinin de anahtar kavramlarını oluşturmaktadır. Bu sebeple yapısalcı metin analizleri yapılırken, Çek Yapısalcılarının ve özellikle de Mukarovski'nin geliştirdiği temel kavramların genel çerçevesiyle bilinmesinde yarar vardır.

2. Mukarovski'nin Dünyada Tanınması ve Geliştirdiği Temel Kavramları

Mukarovski Çek Yapısalcılığının en velut üyelerinden birisidir (Wellek 1977, VII). Bu cümle Prag Dilbilim Çevresinde Mukarovski'nin yakın çalışma arkadaşlarından birisi olan ve 1939'da Hitler'in Çek Cumhuriyetini işgalinden sonra Prag'da duramayarak Amerika Birleşik Devletlerine göç etmek zorunda kalan René Wellek'e aittir. Burada Wellek'in özellikle *Literary Theories* adlı kitabının Türkçe'ye birkaç defa tercüme edildiğini ve bazı üniversitelerin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümlerinde ders kitabı olarak okutulduğunu belirtmek gerekir (Wellek 1993). Wellek'e göre Mukarovski, sadece bireysel şiir metinleri üzerinde şeffaf araştırmalar ortaya koymakla kalmamış; aynı zamanda sosyal ve edebî evrim teorileri arasındaki ilişkiyi felsefi kaynaklarıyla birlikte ortaya koymuş bir edebiyat teorisyenidir (Wellek 1977:VII). Wellek'in bu hükmü aynı zamanda Mukarovski'nin en orijinal tarafını oluşturmaktadır.

Mukarovski, 1950'li yıllardan itibaren, arkadaşı Wellek'in çabalarıyla İngilizce konuşan dünyada tanınmaya başlamıştır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'de dilbilim ve edebiyat incelemeleri sahasında çalışan araştırmacılar arasında Mukarovski'den sıklıkla söz edilmektedir. 1970'li yıllardan itibaren ise Mukarovski'nin hemen bütün eserleri önce İngilizce'ye, ardından Almanca, Fransızca ve İtalyanca'ya tercüme edilmiştir. Böylece Mukarovski'nin eserleri Batı dünyasında bilhassa edebî metin analizleriyle ilgilenen araştırmacılar arasında önemli başvuru kaynakları arasında yer almıştır.

Mukarovski, edebî ve estetik kaynaklar bakımından heterojen bir anlayışa sahiptir. Onun geliştirdiği kavramların geri planında Alman ve Çek felsefesi, Saussurecü yapısal dilbilim, George Wilhelm Hegel'in özne-nesne ayniyetine dayanan bütünlük kategorisi, Immanuel Kant'ın estetik bilgi kavramsal bilgi ayırımına dayalı dualist bilgi teorisi ve Avrupa avangart anlayışının keşifsel

uygulamaları yer almaktadır. Onun ortaya attığı standart dil-şiiir dili ayrımı ile yapı, fonksiyon, işlev, norm, değer, tarihsel bilinç, semantik jest ve hakimiyet kavramlarının orijinalitesi büyük ölçüde, araştırmacının farklı estetik, edebî ve felsefî anlayışları benimsemesinden ileri gelir. Her biri ayrı bir makale konusu olabilecek nitelikte geniş olan bu kavramlar, esasında Mukarovski'nin ne ölçüde başarılı bir edebiyat teorisyeni olduğunu da açığa çıkarmaktadır. Edebiyat incelemelerinde etkin birisi olmasına rağmen, Mukarovski ve onun keşfettiği terminoloji Türkiye'de metin analizleriyle uğraşan camia tarafından pek bilinmemektedir. Aşağıda Mukarovski'nin ortaya attığı çok sayıda teorik yaklaşımdan sadece birisi olan şiiir dili ile standart dil arasındaki ayrım ele alınmıştır:

3.Standart Dil-Şiiir Dili Ayrımı

Jan Mukarovski'nin teorik çalışmalarının önemli ayağını standart dil ile şiiir dili arasındaki ayrım oluşturur. Bu ayrımın ilk izlerini 1929'da Prag'ta düzenlenen *Birinci Uluslararası Slavistik Kongresine* kadar indirgeyebiliriz. Prag Dilbilim Dairesi üyeleri söz konusu kongreden önce *Theses* başlıklı müşterek bir eser yayımladılar ve *Theses'i* kongrenin katılımcılarına takdim ettiler. *Theses'in* üçüncü bölümü günlük iletişim dilini şiiir dilinden ayırmaya yönelik bir girişimdi (Zima 1999: 38). Bu girişimin geri planında Ferdinand de Saussure'ün *Genel Dil Bilim Dersleri* adlı eserinde ortaya attığı görüşler yer almaktadır. Saussure kaynaklı Yapısalcı anlayışa göre, günlük dildeki her bir kelime aynı zamanda bir iletişim aracıdır. Buna karşılık şiiirsel dildeki kelime ise kendi içinde sonlanan bir işaretir ve bu işaretle kelimenin günlük dildeki karşılığından özerk olan yeni bir değer elde edilir (Zima 1999:38). Söz konusu değer hem kelimenin günlük kullanımdaki anlamıyla ilişkilidir hem de günlük kullanımdan ayrı yeni bir anlama dönüşmüştür. Bu açıdan bakıldığında biz, dikkatimizi edebî eserde işaretlenene (signified) değil, bizzat işaretin kendisine (signifier) yönlendirmiş oluruz. Buna karşılık bilim dilinde ise işaretin kendisinden ziyade, işaretin anlattığı şey önemlidir (Özsarı 2006: 165-173). Burada dildeki işaretlerin iki türlü kullanımından söz edilmektedir. Bunlardan birincisi dilbilimsel işaretin bilimsel kullanımı, diğeri edebî kullanımıdır. İşte Mukarovski'nin standart dil ile şiiir dili arasında söz konusu ettiği ayrım esasında dilin bu iki kullanımı arasındaki ayrıma dayanmaktadır.

Mukarovski'nin şiiir dilini standart dilden ayırmaya yönelik görüşlerini içeren iki ayrı makalesi vardır. Bunlardan birincisi *On Poetic Language* (Mukarovski 1977:1-64) diğeri ise *Standard Language and Poetic Language* (Mukarovski 1970: 41-45) başlıklıdır. Mukarovski, *Standard Language and Poetic Language* (Mukarovski 1970: 41-45) başlıklı meşhur yazısında standart dil ile şiiirsel dil arasındaki ayrım problemini iki açıdan ele almıştır. Mukarovski'ye göre, şiiirsel dil veya edebî dil üzerinde düşünen teorisyen şu soruyu sorabilir: Şair, dilin standart normlarıyla sınırlanabilir mi? Ya da dilin standart normunun sınırları şiiirde nasıl belirlenecek? Mukarovski'ye göre, edebî/şiiirsel dilin teorisi standart ve şiiirsel dil arasındaki farklılıklarla ilgilenirken, standart dil teorisi ise, ilgisini genel olarak iki dil arasındaki benzerliklere yöneltir. Bu iki araştırma sahası arasında belirgin bir çatışma olmadığı açıktır. Fark, sadece bakış açısında ve meselenin açıklanma tarzındadır (Mukarovski 1970: 42). Mukarovski, şiiir dili ile standart dil arasındaki ilişki problemini şiiir dili nokta-i nazarından çözümleme yoluna gitmiştir.

Şiiir dili ile standart dil arasındaki farkı Ahmet Haşim'in *Bir Günün Sonunda Arzu* başlıklı şiiiri etrafında gelişen tartışmalardan hareketle daha rahat açıklamak mümkündür. Söz gelimi, *Bir Günün Sonunda Arzu*, Türk dilindeki işaretlerin standart normları kullanılarak yazılmış bir şiiir midir? Genel kanaate göre, *Bir Günün Sonunda Arzu* başlıklı şiiir Türk dilinin standart normları kullanılarak yazılmış bir şiiir değildir. Eğer *Bir Günün Sonunda Arzu* Türkçe'nin o zamandaki standart normlarıyla yazılmış olsaydı, söz konusu şiiir etrafında bir hayli tartışma meydana gelmez, Haşim'in şiiiri birçok orta düzey okur tarafından manasızlık ve vuzuhsuzlukla eleştirilmezdi (Ahmet Haşim 2007:4-12). Bu eleştirilerden Haşim'in şiiirinin alelade ve orta düzeyli okurlar tarafından anlaşılmadığını, daha

doğrusu şiirin o günkü Türkçe'nin standart normlarıyla yazılmadığını anlıyoruz. Haşim, Mukarovski'nin terminolojisiyle şiirsel/poetic bir dil kullanmıştır.

Nitekim Ahmet Haşim, bugün yaşasaydı, kendisini eleştirenlere, modern semiyotikçilerin terminolojilerini kullanarak şöyle bir cevap verebilirdi: “Ey münektitler ben dilbilimsel işaretleri edebî/şiirsel olarak kullandım. Bilim dilini kullanmadım. Yani işaretlenene değil, bizzat işaretin kendisine önem verdim. Ben dilin, Jakobson'un ifadesiyle Göndergesel (referencial function) işlevinden değil, estetik/şiirsel (poetic function) işlevinden yararlandım (Jakobson 2001: 1265). Bu sebeple benim şiirlerimde kelimenin manası ve vuzuhu (Ahmet Haşim'in ifadesiyle bayağı mütalaalar yığını) önemli değildir. Benim şiirlerimde bizzat işaretin yani kelimenin kendisi önemlidir.” Buna karşılık Ahmet Haşim, bu şiirini yazdığı anda, henüz standart dil ile şiir dili ayrımı Türkiye'de konuşulmuyordu. Hatta dünyada bile bilim dilini şiir dilinden ayırmaya yönelik ilk girişimler henüz ortaya çıkmıştı. Bu bağlamda Rus biçimcilerinin, bilhassa OPAIAZ ve MLC (Moskov Linguistic Circle)'nin çabalarını göz ardı etmemek gerekir (Zima 1999: 19-24). Türk entelektüeli ise o günlerde konuşma dili ile yazı dilini birbirine nasıl yaklaştırabiliriz -ki bu hiçbir zaman gerçekleşmeyecektir- tartışmasını yapıyordu. Halbuki aynı yıllarda Jan Mukarovski ve Roman Jakobson gibi diğer Çek yapısalcuları, edebî dil ile bilim dilini birbirinden ayırmak için nesnel ölçütler arıyorlardı. Nitekim Mukarovski'nin yakın dostu Roman Jakobson 1936'da, şiir dilini veya edebî dili bilim dilinden ayırma çabaları kapsamında, Ahmet Haşim'in yazısının yayımından yaklaşık 16 yıl sonra, Haşim'e hak verircesine şu cümleleri kullanmıştır:

Şiir söyleme (poecity) bir nesnenin adlandırılmasının veya duygu patlamasının ortaya çıktığı anda değil, kelimenin bizzat kelime olarak hissedildiği anda gerçekleşen bir durumdur. Yani şiir söyleme kelimelerin kendilerinin, düzenlerinin, anlamlarının ve bizzat onların değerini ve ağırlığını ortaya koyan iç ve dış biçimlerinin oluşturduğu durumlarda gerçekleşir. Bu gerçekleşme esnasında kelimelerin gerçekliğe yaptığı farklı göndermeler fazla dikkate alınmaz (Jakobson 1981: 750).

Yukarıdaki ifadelerden hareketle şunları söyleyebiliriz: Jakobson, şiirde bizzat kelimenin kendisine önem vermiştir; kelimenin kendisini ön plana çıkarmıştır. Jakobson'un görüşlerine bakılırsa, kelimenin zihnimizde bıraktığı çağrışımlar arka plana atılmıştır. Semiyotikçilerin terminolojisiyle söylemek gerekirse, şiir dilinde/edebî dilde işaretlenene (signified) değil, işaretleyene (signifier) yönelme söz konusudur. Burada Ahmet Haşim'in poetikasının ilerleyen bölümlerinde, Rus dilbilimcisiyle benzer, hatta onlardan daha ileri sayılabilecek nitelikte düşüncelere ulaştığını belirtmek gerekir. Nitekim Haşim şiirde kelimenin değerini güçlü ifadelerle şöyle belirtmiştir:

Şiirde her şeyden evvel ehemmiyeti hâiz olan kelimenin manası değil, cümledeki telaffuz kıymetidir. Şairin hedefi, her kelimenin cümledeki mevkiini, diğer kelimelerle olacak temas ve tesâdümden ve esrârengiz izdivaçlardan mütehassıl tatlı, mahrem, hevâî veya haşin sese göre tayin ve müteferrik kelime ahenklerini, mısraın umumî revişine tabî kılarak, mütemevviç ve seyyâl, muzlim ve muzî, ağır veya seri hislerle, kelimelerin manası fevkinde, mısraın musikî temevvücâtından nâmahdût ve müessir bir ifade bulmaktır (Ahmet Haşim 2007: 7)

Bu ifadeler Haşim'in çağdaşları olan Çek yapısalcularıyla benzer düşünceleri paylaştığını ortaya koymaktadır. Haşim, edebî, özellikle de şiirsel dilde söylenen şeye değil, söyleyiş tarzına yönelmiştir. Gerek Mukarovski'nin, gerek Jakobson'un gerekse Haşim ifadeleri bize şiirsel dilde *neyi* sorusunun değil, *nasıl* sorusunun önemli olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan Mukarovski'nin tanımladığı anlamda şiirsel dilde işaretin veya kelimenin anlattığı şey değil, işaretin yani kelimenin bizzat kendisi önemlidir.

Bu durumda Mukarovski'nin terminolojisiyle söylemek gerekirse, standart dil ile şiirsel dil arasındaki fark nedir? Öte yandan, dilin standart normlarını belirlerken şiirsel dili bir veri olarak ne

ölçüde kullanabiliriz? Konuyu biraz daha açıklığa kavuşturursak, Türk dilinin standart normları belirlenirken, Ahmet Haşim'in *Bir Günün Sonunda Arzu* başlıklı şiirinin veya Servet-i Fünûn üslubunun dili bir veri olarak kullanılabilir mi? Mukarovski'ye göre standart dil günlük hayatta konuştuğumuz iletişim dilidir. Şiirsel dil ise standart dilin farklı kullanımlar yoluyla, günlük kullanımdan sapması sonucunda elde edilen bir dildir. Bu yüzden şiirsel dil belirli bir sınırlamaya tabi tutulamaz. Fakat şiirsel dilin zemini standart dilin tarihi zeminine dayanır. Bu anlamdan standart dil ile şiirsel dil arasında bir ilişki vardır. Bu ilişki edebî yaratma faaliyetine dayanır. Fakat şiirsel dil standart dilin bir yan alanı değildir. Öte yandan şiirsel dil daima ön planda yer alırken, standart dil daima arka planda yer alır (Mukarovski 1970: 42; Al Mihimdy 2006: 26-28).

Mukarovski *şiir dili* ile *standart dil* arasındaki ayrımı belirginleştirmek için iki dikkat çekici terim kullanmıştır. Bu terimler *arka plana atma/backgrounding* ve *ön plana çıkarma/foregrounding* terimleridir. Bu terimler aynı zamanda Mukarovski'nin dil teorisinin çekirdeğini oluşturur. Mukarovski'ye göre *şiir dilinin/edebî dilin işlevi, söyleyişin* (utterance) en yüksek düzeyde ön plana çıkarılmasıyla gerçekleşir. Mukarovski, *ön plana çıkarma* kavramını, *automatization/otomatikleşme* kavramıyla *oppose/zıt* bir kavram olarak değerlendirmiş; yani aktın *yeniden otomatikleşmesi/de automatisation* olarak tarif etmiştir. Mukarovski'ye göre, *otomatikleşme* olgularla düzenlenir. Ön plana çıkarma, aynı zamanda düzenin ihlâl edilmesi/kırılması, hatta bozulmasıdır. Ön plana çıkarma dilin standart normlarının kırılmasıyla gerçekleşir. Bu yüzden ön plana çıkarmada aynı zamanda öncü/avangart bir nitelik vardır. Bu nitelik modern şairin yenilikçi olma özelliğini de beraberinde getirir. Yani ön plana çıkarmada bir yenilik fikri vardır. Kısaca ön plana çıkarma standart dilin temelinde yer alan dilbilimsel bileşenlerin kasıtlı olarak çarpıtılmasından, mevcut normlarının kırılmasından meydana gelen sistematik bir süreçtir (Mukarovski 1970: 42).

Arka plana atma/backgrounding ise açıkça belirlenmiş standart dilin genel ilkeleridir. Mukarovski'ye göre, standart dil, şiirde arka planda yer alır. Çünkü standart dil açıkça belirlenmiş standart normlardan oluşur. Bu normlar o dili kullanan herkes tarafından kabul edilmiş kurallar bütünüdür. Halbuki şiir, dilbilimsel bileşenlerin estetik açıdan kasten çarpıtılmasıyla (distortion) oluşan bir yaratma faaliyetidir. Şiirde dilin standart normları ihlâl edilmiştir (Mukarovski 1970: 42).

Her edebî eser belirli bir geleneğin arka planı ile ilgili algılamaları da üzerinde taşır. Yani şiir belirli bir bütünlüğe sahip olan arka planın çarpıtılmasıyla meydana gelir. Arka plan, ön plana geçmemiş bileşenlerden oluştuğundan dolayı, okurun edebî eser yoluyla algıladığı arka plan aynı zamanda ön plana çıkarılmaya belirli bir mukavemet gösterir ve arka plan her zaman potansiyel olarak mevcuttur.

Mukarovski'ye göre, standart dilin açıkça belirlenmiş normları vardır. Bu normlar ön plana geçme için yaratıcıya büyük fırsatlar sunar. Dolayısıyla şair dilin standart normlarından bazılarını çarpıtmak ve kırmak suretiyle, söz konusu dilin genel özelliklerinin dışına çıkar, yeni bir norm oluşturur. Bir defa ön plana çıkarılan dil her zaman yeni kalmaz. Zamanla standartlaşır. Hatta bu standartlaşma belirli bir süre sonra otomatikleşir. Bu durumda tekrar standart dilin bazı unsurlarını ön plana çıkarmak gerekir. Bu anlamda Mukarovski şiiri, standart dil ile uyumlu veya uyumsuz, ön plana çıkmış veya arka planda kalmış dinamik bir birim olarak kabul eder (Mukarovski 1970: 42). Örneğin Türk edebiyatında belirgin bir üslup yaratmayı başarmış şairler dilin aynı zamanda açıkça belirlenmiş standart normlarını çarpıtan, ihlâl eden ve belirli bir süre sonra yeni bir norm oluşturan şairlerdir. Nitekim edebiyat tarihimizde *sebk-i hindî üslûbu*, *nedîmâne üslûp*, *hâşimâne üslûp* veya *garip üslubu* gibi üslûplar bu tarz örneklerdir. Edebiyat araştırmacısının görevi, söz konusu üslûplardaki standart dilden sapmaları, ön plana çıkarılan unsurları, ihlâlleri ve norm kırıcı faaliyeti tespit etmektir.

Mukarovski'nin ortaya attığı standart dil ile şiirsel dil arasındaki ayrım İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure'ün *langue-parol* ayrımı ile benzerlik göstermektedir. Saussur'e göre *langue*,

yani dil somut bir sistemdir ve kendi kendini düzenler. Her beyinde bulunan bir işler bütünü olarak yaşar ve birbirinin eşi tüm örnekleri bireylere dağıtılmış bir sözlüğü andırır (De Saussure 1985 : 22). Saussure, *Langue*'ın herkesin ortak malı olduğunu ifade eder (De Saussure 1985:22). Buna karşılık Saussure, *parolü* yani sözü konuşucunun kişisel konuşmasını içeren aktüel söyleyiş olarak kabul eder. Saussure'e göre *parol bireylerin söylediklerinin toplamıdır. Konuşanların istencine bağlı bireysel birleştirmelerdir. Toplumsal hiçbir şey içermez; Sözün tüm gerçekleştirmeleri bireysel ve bir anlıktır* (De Saussure 1985 : 22). Saussure'ün ayırımından anlaşıldığına göre, *Langue*'ın bireysel tarafı yoktur. *Langue* genel dildir. Buna karşılık *parolün* bireysel tarafı vardır. *Parol* kişinin bireysel olarak kullandığı dili kapsar. Mukarovski'nin standart dil diye nitelediği dil de, herkesin bildiği, günlük konuşulan iletişim dilidir. Buna karşılık *poetic/şiiir dili* diye tanımladığı kavram ise daha önce de belirttiğimiz gibi standart dilin farklı kullanımını sayesinde dilin günlük kullanımdan sapması sonucunda elde edilen dile karşılık gelir. Yani şiiir dilinin, tıpkı *parol* de olduğu gibi bireysel tarafı vardır.

Son olarak şu hususu da ilave etmek gerekir. Mukarovski'yi kendisinden sonra gelen edebiyat teorisyenleri bir Saussure disiplincisi olarak kabul etmişlerdir. Mukarovski'nin ortaya attığı *standart dil* ile *şiiir dili* ayırımını dikkate alırsak ve söz konusu ayırımın Saussure'ün *Langue-Parol* ayırımına benzerliklerini düşünürsek, yapılan değerlendirmeler büyük ölçüde doğrudur. Fakat Mukarovski aynı zamanda, Saussurecü dilbilimden oldukça farklı estetik ve felsefî kaynaklardan beslenmiştir. Onun *tarihsel perspektif* kavrayışı (notion) kaynağını tamamen Hegelci estetikten almaktadır. Buna ilave olarak, Çek edebiyat teorisyeninin ortaya attığı kavramlardan belki de en önemli olanı *yapı (structure)* kavramıdır. *Yapı* kavramının ise hem Hegelci *uyumlu bütünlük kategorisi* hem de Saussurecü *anlamli yapı* ile ilişkisi vardır. Yani Mukarovski *yapı* kavramıyla da, bir bakıma Saussurecü disiplinden ayrılmaktadır. Ayrıca Mukarovski'nin ortaya attığı her biri ayrı ayrı izah edilmeye muhtaç olan *norm breaking (norm kırma)*, *fonksiyon* ve *estetik keşif* veya *icat* kavramları ise onun Çek ve Alman avandgart filozof ve şairlerinden etkilendiğini ortaya koymaktadır. Bütün bu farklı felsefî ve estetik kaynaklı kavramlar Mukarovski'yi hayli orijinal bir edebiyat teorisyeni hâline getirmektedir.

Kaynakça

Ahmet Haşim (2007). **Şiiir Hakkında Bazı Mülahazalar**, *Piyale* (Haz. Sabahattin Çağın), Çağrı Yayınları, İstanbul.

Al-Mihimdy, Afad Sami Salih (2006). *Syntactic Analysis of John Milton Sonnets* (bylt), University of Baghdad.

Çakırel, Merve (2011). Jan Mukarovski'nin The Poet and The Studies of Poetic Designation Adlı Makalesinin Türkçeye Çevrilmesi, (blt), Balıkesir.

De Saussure, Ferdinand (1985). *Genel Dilbilim Dersleri* (Çev. Berke Vardar), Ankara.

Jakobson, Roman (1981). **What is Poetry?**, *Selected Writings*, vol.3, The Hague-Paris-New York-Mouton.

Jakobson, Roman (2001). **Linguistics and Poetics**, *The Norton Anthology of Theory and Criticism* (ed. Vincent B. Leitch), New York.

Mehmet Rifat (1982). **Prag Dilbilim Çevresi**, *Yazko Çeviri*, nr.6, Mayıs-Haziran, İstanbul.

Mehmet Rifat (2008). *Yaklaşımlarıyla Eleştiri Kuramcıları*, Sel Yayıncılık, İstanbul.

Moran, Berna (1991). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, Cem Yayınevi, 8. Baskı, İstanbul.

Mukarovsky, Jan (1970). **Standard Language and Poetic Language**, ın *Linguistic and Poetic Style* (ed. D.Freeman), New York.

Mukarovsky, Jan (1977). *The World and Verbal Art*, New Haven and London, Yale University Press.

Özsarı, Mustafa (2006). **Edebî Dilin Boyutları**, *Türk Dili*, nr. 650, Şubat 2006, Ankara.

Wellek, René (1993). *Edebiyat Teorisi* (Çev. Ömer Faruk HUYUGÜZEL), Akademi Kitabevi, İzmir.

Wellek, René (1977). **Foreword**, *The World and Verbal Art-Selected Essays* by Jan Mukarovsky, New Haven and London, Yale University Press, New York.

Zima, Peter V (1999). *The Philosophy of Modern Literary Theory*, The Athlone Press, London.

http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Prague_Linguistic_Circle

TÜRKİYE EDEBİYAT MECMUASI VE DİZİNİ

Kahraman BOSTANCI*

Özet

Bu makalede 1339-1340/ 1923-1924 yılları arasında yayımlanan yedi sayılık *Türkiye Edebiyat Mecmuası* incelenmiştir.

Türkiye Edebiyat Mecmuası, Cumhuriyet döneminin felsefe ve sanat anlayışını yansıtan bir dergidir. Yazar kadrosunda önemli imzaları bulundurulur.

Türkiye Edebiyat Mecmuası'ndaki makaleler çeşitli kategorilere taksim edilerek incelenmiştir. Fikir yazıları, edebî ve sosyal tenkit yazıları çeşitli alt başlıklarıyla birlikte gözden geçirilmiştir. Şiirler ise manzum ve mensur hâlde olmak üzere muhteva açısından kısaca özetlenmiştir.

Çalışmanın sonunda *Türkiye Edebiyat Mecmuası*'nın dizinine yer verilmektedir.

Anahtar kelimeler: *Türkiye Edebiyat Mecmuası*, fikir yazıları, edebî ve sosyal tenkit yazıları, manzum ve mensur şiirler.

“Türkiye Edebiyat Mecmuası” and its Index

Abstract

In this article, 7 issues of *Türkiye Edebiyat Mecmuası* published between 1339 and 1340/ 1923 and 1924 were studied.

Türkiye Edebiyat Mecmuası is a magazine that reflects the philosophical and artistic concept and understanding of its age. There are very important writers among its editorial staff.

The articles in *Türkiye Edebiyat Mecmuası* have been studied by dividing them into several categories. Within the study, the literary articles, literary and social critical reviews were reviewed with their subheadings. Additionally, the poems at *Türkiye Edebiyat Mecmuası* were briefly summarized as the ones written in verse and the ones written in prose in terms of their contents.

The index of *Türkiye Edebiyat Mecmuası* is also given at the end of study.

Keywords: *Türkiye Edebiyat Mecmuası*, literary articles, literary and social critical reviews, poems written in verse and poems written in prose.

* Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, bostanci@balikesir.edu.tr

Giriş

Türkiye Edebiyat Mecmuası, 1339-1340/1923-1924 yılları arasında romancı-yazar, dava vekili Orhan Midhat'ın [Barbaros]¹ "müdü-i mes'ül"iyetinde, düzensiz aralıklarla çıkmış yedi sayılık edebî, ilmî ve resimli bir mecmuadır. Cumhuriyet'in ilan edildiği dönemin felsefe ve heyecanını, yeni rejimin ve inkılâpların karakterini yansıtan bir mecmuadır.

Mecmuanın yazar kadrosu, dönemin tanınmış kalemlerini bir araya getirir. Bu kadroda yer alanlardan bazılarının meslek ve isimlerini şöyle sıralayabiliriz:

Uşşakizâde Halid Ziya, Dâru'l-funûn Emîni İsmail Hakkı [Baltacıoğlu], Edebiyat Fakültesi Reisi Köprülüzâde Mehmed Fuad, Dâru'l-fünûn Rûhiyât Müderrisi Mustafa Şekib [Tunç], Felsefe Müderrisi Mehmed Emin [Erişirgil], Müverrih Ahmed Refik [Altınay], Mehmed Ziya, Aka Gündüz, Mehmed Rauf, Halid Fahri [Ozansoy], Ahmed Emin [Yalman], Müfide Ferid [Tek],ERCÜMEND Ekrem [Talu], Suad Derviş [Baraner], Halide Nusret [Zorlutuna], Fahreddin Celâleddin [Göktulga], Selami İzzet [Sedes], Salâhaddin Enis [Atabeyoğlu], Celâl Sâhir [Erozan], Ali Cânib [Yöntem], Bedia Muvahhid, Emine Semiye, Selim Sırrı [Tarcan], Nasuhi Es'ad vs.

Türkiye Edebiyat Mecmuası'nın klişesi, Türk hat sanatının nefis örneklerinden birisidir. Hattı yazan Hattat Hâmid'in [Aytaç], dördüncü sayıda, kısa bir tanıtımı vardır:

"Hattat Hâmid

Türk ve İslâm âleminin en büyük hattatıdır. Bâb-ı Âlî caddesinde Cihân Kütübhânesi fevkinde dâire-i mahsûsadır." (Sayı:4, s.17)

Türkiye Edebiyat Mecmuası'nın 1 Eylül 1339 tarihli ilk sayısında bu mecmuanın "on beş günde bir neşrolunur ilim ve edebiyata hâdim musavver mecmua" olarak takdim edildiğini görüyoruz. 5 Teşrîn-i evvel 1339 tarihli ikinci sayıda mecmuanın ayda bir neşrolunduğu ifade edilse de düzenli bir yayın politikası yoktur.

Türkiye Edebiyat Mecmuası'nın 5 Teşrîn-i evvel 1339 tarihli ikinci sayısında müdür olarak Hüsâmeddin Sâcid'in ismi zikredilir. Mesul müdür olarak da Orhan Midhat'ın ismi her sayıda anılır. İlk sayısında kapak resmi olarak Atatürk'e şu resim altı yazı ile yer verilir: "*Milyonlarca Türk ve Müslümân'ın büyük halâskârı Gâzi Müşîr Mustafa Kemal Paşa Hazretleri*".

Mayıs 1340 tarihli altıncı sayıda kapak resmi olarak Abdülhak Hâmid'e yer verilir. Hâmid'in el yazı ve imza örneği de resim altında bulunur. Diğer sayıların iç kısmında yerli ve yabancı sanatkarların resimleri, çeşitli karikatürler yer alır.

Türkiye Edebiyat Mecmuası'nın muhtelif sayılarında yerli mallarının kullanımını özendirici slogan ve reklamlar da vardır. Bunlardan birer örnek vermek manidârdır:

"Vatanını seven; selâmet ve terakkîsini düşünen her Türk yalnız Türk ve Müslümân mağazalarına gider. Ecnebî ticârethânelerinin dün mahv ve izmihlâlimize çalışanlar olduğunu bir dakika unutmamalı. İktisâden mücâdele edip memlekette düşman ticâretine mâni olmak her vatandaşın borcudur.

T(e). Elif, Mim"

(Sayı:3, s.4)

"Türkiye'nin Yegâne Millî Necib Bey İtriyât Fabrikası Ma'mûlâtı: Kokulu Sabunları, Kolonyaları, Lavantaları, Pudraları, Kremeleri, Diş Macunları şâyân-ı tavsiyedir. Dîvânyolu Necib Bey Eczahânesi. Telefon 797, İstanbul." (Sayı:5, s.18)

TÜRKİYE EDEBİYAT MECMUASI'NIN MUHTEVİYATI

1. FİKİR YAZILARI

Hüsâmeddin Sâcid'in *Türkiye Edebiyat Mecmuası*'nın 1 Eylül 1339 tarihli ilk sayısında yer alan "Harb ve Zafer" başlıklı makalesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun uğradığı saldırıları, millet ve devlet olarak çöküşü ifadeyle başlar. İç ve dış düşmanların İstanbul ve Anadolu'yu ele geçirmek üzere yaptıkları hainlikler makalede dile getirilir. (Sayı:1, s.5-6)

"Harb ve Zafer" in ilerleyen satırlarında Mustafa Kemal Paşa'nın bir "halâskar" olarak tebci edildiği görülür.

"Paşa Hazretleri, işte bu sırada sen ilâhî mukaddes bir nûr olarak Anadolu'nun sînesinde doğdun, seni bize Allah gönderdi. Anadolu seni sızlayan göğsüne bastı. Siz bütün milleti etrâfınıza topladınız. Herkes dindârâne bir huşû ve hürmet ile azîm bir muhabbet ve şükrân ile ellerinize sarıldı." (Sayı:1, s.6)

Mustafa Şekib'in [Tunç] "Halk Adamı" başlıklı makalesi, *Türkiye Edebiyat Mecmuası*'nın 5 Teşrîn-i evvel 1339 tarihli ikinci sayısında başmakale olarak yer alır.

Mustafa Şekib, halkçılık temayülünün etkili olduğu Cumhuriyet devrinde, halkçılığın nasıl algılandığı ile ilgili görüşlerini sıralar. Bu yazıda halkçılığın ruh ve ahlakını mazide veya beşeriyetin herhangi bir devrinde arayanlar bulunduğu gibi, onu zamanının "halk insanlığı"nda yaşatılacağını düşünenlerin bulunacağı dile getirilir (Sayı:2, s.1).

Mustafa Şekib makalesinin ilerleyen satırlarında "tabii bir halk adamı"nın vasıflarından söz eder. Atatürk inkılaplarından birisi olan halkçılıkla birlikte, asalet, hanlar, beyler, paşalar, ağalar gibi toplumda sınırlı zümreler ortadan kalkmakta; halkçılık milletin tamamını kapsamaktadır. Halkçılık siyaset ve idaresi, hiçbir kimsenin bir başkasına kul edilmemesini sağlar. Gerçek halkçı şuurlu bir vatandaş, çalışkan bir üreticidir" ifadelerine yer verilerek halkçılığın nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde durulur (Sayı:2, s.1,2).

İsmail Hakkı [Baltacıoğlu] da "Bedii Anadolu" başlıklı makalesinde, Anadolu'da kendine has özellikleri olan bir Türk sanatının varlığından söz eder. (Sayı:2, s.2,3)

İsmail Hakkı, "Anadolu baştanbaşa bir harâbedir!" diyenlere inanmamamızı; Anadolu'nun taş ve kalemle işlenmiş yerlerinin bulunduğunu bilhassa belirtir (Sayı:2, s.2). "Bedii Anadolu" tabirini Anadolu'nun tabiat güzellikleri olarak algılamadığını söyleyerek Anadolu'daki Türk sanatının zenginliğini değerlendirir. İlgili makalesinde yazar sırasıyla şu sorulara cevap arar:

"Anadolu'da muayyen, şâyân-ı dikkat bir Türk san'atı var mıdır, bu san'at ne derece ma'lûmdur, bu san'at nasıl tedkîk edilmelidir, böyle bir tetkîkin harsımız itibâriyle ehemmiyeti ne olabilir?"¹¹

İsmail Hakkı, Anadolu'daki Türk sanatının bedii unsurlarının; dinî ve lâ-dinî Türk mimarisi, Türk tezyinâtı, Türk hatları, Türk eşya-yı tezyîniyesi, Türk eşyası, Türk edebiyatı, Türk musikisi, Türk raksları, Türk âyinleri olduğunu belirtir. İsmail Hakkı'ya göre, Anadolu'nun bedii güzelliklerini keşfetmek, tanıtmak Türk estetiğinin ilmi ve Türk sanatının gelişimi açısından önemlidir. (Sayı:2, s.3)

İsmail Hakkı, *Türkiye Edebiyat Mecmuası*'nın 5 Kânûn-ı evvel 1339 tarihi üçüncü sayısında yer alan "İnkılâbın Mantığı" başlıklı makalesinde ise, Cumhuriyet devrinde yapılan inkılaplarla ilgili yorumları değerlendirir. (Sayı:3, s.1,2) İsmail Hakkı'ya göre inkılaplar, "Gülü

isteyen dikenine katlanmalıdır" atasözündeki hikmet gibi benimsenmelidir. Türk inkılabının güzellikleri yanında çirkinlikleri de olacaktır. Türk inkılabını düşünenler daima "temkîn ve ihtiyat" ile hareket etmelidir. Bir inkılap, inkılap gibi kabul veya reddedilir fakat inkılap yarım olmaz, bütün olur. (Sayı:3, s.2)

Mehmet Emin [Erişirgil], 13 Şubat 1340 tarihli *Türkiye Edebiyat Mecmuası*'nın dördüncü sayısında "Feylesoflar Ne İçin Tedkîk Edilir?" başlıklı makalesiyle söz konusu mecmuada felsefe ile ilgili ilk ve tek olan makale örneğini verir. (Sayı:4, s.8,9) Mehmed Emin'e göre hissî meşgalelerle geçirilen zamanlar hayatın en tatlı anlarıdır. Filozofların eserleri üzerinde düşünmek, onlarla hemhâl olmak bu hissî meşgalelerin en yükseğidir. Bunun yanı sıra, filozoflarla meşgul olmanın faydaları da bulunmaktadır.

Felsefe, insanlığın en yüksek, en yaratıcı eseridir. Onun incelenmesi tarihine müracaatla mümkündür. Felsefe tarihi ile meşgul olmak, felsefe ile de meşgul olmaktır. Felsefe tarihi, medeniyet tarihinin bir kısmıdır. En yüksek fikir eserleri felsefi olanlardır. Mehmed Emin, devirlerin ve tarihin iyi anlaşılabilmesi için o devirdeki olayların sebeplerinin araştırılmasını önerir. Bir zamanın muhtelif kanaatlerini en iyi temsil eden filozoflar olduğuna göre o devrin filozoflarının da iyi tanınması gereklidir (Sayı:4, s.8,9)

2. EDEBÎ TENKÎT YAZILARI

A) Eski Edebiyat

Türkiye Edebiyat Mecmuası'nda 'Eski Edebiyat'la ilgili olarak iki makale dikkatimizi çeker. Bunlardan ilki, Köprülüzâde Mehmed Fuad'ın kaleminden çıkan ve mecmuanın 1 Eylül 1339 tarihli ilk sayısında yayımlanan "Selîm-i Sâlis ve Şeyh Gâlib" başlıklı makaledir. (Sayı:1, s.1,2)

Köprülüzâde Mehmed Fuad'ın verdiği bilgiye göre, Sultan Üçüncü Selim, Şeyh Gâlib'i 1205 şevvâlinin dokuzuncu Cumartesi günü Galata Mevlevihânesi meşîhatine ta'yin eder. Üçüncü Selim'in Şeyh Gâlib'e olan desteği; şairin ölümüne kadar sürmüştür. Şeyh Gâlib de padişaha olan şükranını çeşitli vesilelerle ifade etmiştir. (Sayı:1, s.1) Şeyh Gâlib, Üçüncü Selim'in "müceddid" vasfını divanındaki kasidelerinde bir nakarat gibi tekrar etmiştir. Onlardan biri şöyledir:

"Ebyâtım oldu safkeş-i dîvân-ı ma'rifet
Nev asker-i müretteb şâh-ı cihân gibi
Ol pâdişâh ki etmede cem'-i cünûd-ı gayb
Gencûr-ı vâridâtı bulan ârifân gibi
Bir hulkı var ki mecma-ı ahlâk-ı âliye
Lutf-ı tabâ'ı hazret-i peygamberân gibi
Bir ihtimâmı var ki umûr-ı cihâdda
Ashâb-ı pür-salâbet-i adl-i âverân gibi
Vermiş mi kimse mülke bu rütbe hayât-ı nev
Sultân Selîm-i Sâlis-i Osmâniyân gibi..."(Sayı:1, s.1)

Sultan Selim ve kız kardeşleri Peykhân ve Hatice Sultan'ın yaptıkları icraatlarla Garp'a yakın olduklarını ilgili makaleden anlıyoruz. Avrupa tarzında yaptırılan kasırlar ve güzel

bahçeler, Şeyh Gâlib'in de şiirine ilham verir. Bu yeni tarz mimari eserler için tarih beyti düşürmek de Şeyh Gâlib'e nasip olur. (Sayı:1, s.1) Bununla birlikte Şeyh Gâlib, Sultan Üçüncü Selim zamanında, kayıklarla yapılan Boğaziçi gezintilerini mehtap kasidelerinde yaşatmaya çalışmıştır. Sultan Üçüncü Selim'in Mevlevîliğe ve Şeyh Gâlib'e olan yakınlığı sayesinde birçok Mevlevî dergâhı bakımdan geçirilmiş, yenileri de inşa edilmiştir. Ayrıca makalede Sultan Üçüncü Selim'in Şeyh Gâlib divanını özenle yazdırtıp sadece tezhîp ve teclidi için üç bin altın sarf ettirdiği de rivayetler arasında olduğu da zikredilir (Sayı:1, s.2).

Türkiye Edebiyat Mecmuası'nda 'Eski Edebiyat' kapsamındaki ikinci makale, Ali Cânib'in [Yöntem] imzasını taşır.

"Dîvân Edebiyatında Hanım Şâirler: Leylâ Hanım" (Sevgi-Özcan, 1996) başlığı ile okuyuculara takdim edilen makalede, Leylâ Hanım'ın Fıtnat'tan sonra en şöhretli hanım şair olduğu öncelikle belirtilir. (Sayı:2, s.6,7)

Ben mescide zâhid gidemezsem günehimden

Sen git bana besdür o bütün kaşları mihrâb

diyen şâirin dîvânının şu rubâî ile başladığını anlıyoruz:

Elfâz-ı perîşânını cem' etmek için

Tevfikin umar abd-i siyeh-rû yâ Rab

Dîvânına da rehber idüb tevfikin

Kıl na'at-i ceybinde sühangû yâ Rab (Sayı:2, s.6)

Ali Cânib, Leylâ Hanım'ın "Münâcât"ıyla meşhûr olduğunu, küçük divânının yarısının münâcât, naat, medhiye gibi şeylerle kaplandığını söyler. Bunlardan örnekler de verir. (Sayı:2, s.6) Yazar, Leylâ Hanım'ın kısa bir biyografisini de sunarak, Eski edebiyat içindeki yerini, san'atının özelliklerini sıralar. (Sayı:2, s.6,7) Ali Cânib, Leylâ Hanım'ın Fıtnat Hanım gibi Eski edebiyatın "mazmûncu" anlayışından kopmadığını, erkek şâirler gibi şiirler yazdığını söyleyerek, onun şiirlerinden örnekler verir:

"Benim meyhânede mey nûş idüb mahbûba meyyâlim

Görüp ta'an eyleme zâhid ki ahvâl-i şebâbetdür

İç bâdeyi gülşende ne dirlerse disünler

Âlemde sen eğlen de ne dirlerse disünler

Zâhidâ firkat deminde bâdenûş itdüklerim

İtme ta'yîb arzu-yı la'l-i yâr itdüm bu şeb"(Sayı:2, s.7)

Ali Canib, Leylâ Hanım'ın Fıtnat Hanım'ın gazellerine yaptığı nazîrelerden bir örnek vererek, makalesini Leylâ Hanım'ın şu güzel beyti ile noktalar:

Demâdem hâba varmış çeşm-i mestin gibi sultânım

Şarâb-ı aşkla Leylâyı da mahmûr görsünler (Sayı:2, s.7)

B) Dil Üzerine

Türkiye Edebiyat Mecmuası'nda dil üzerine yazılmış sâdece bir tek tenkit yazısı vardır. Halid Ziya imzâsını taşıyan bu yazı, ilgili mecmuanın ilk sayısında "Lisânda Tahavvül" başlığı ile yayımlanır. (Sayı:1, s. 4) Genç mekteblilerden biri, Halid Ziya'ya gelerek şöyle bir soru sorar:

"-Lisânda sâdilge doğru azîm ve serî bir cereyân var; ezcümle bütün izâfât-ı Fârisiye ve Arabiyeye, hele vâsf-ı terkîblere; ale'l-umûm müzeyyen ta'bîrlere açılmış bir cenk var; lisânın bu derece tezyînâtta tecrîd edilmesini nasıl telâkkî ediyorsunuz?" (Sayı:1, s.4)

Halid Ziya, bu soruya "pek mes'ûd bir tahavvül!" diye cevap verip lisânda sâdeleğe doğru gidişin izâhını yapar:

"- Bakınız, çocuğum, san'at ne müzeyyen ta'bîrlerdendir ne izâfât-ı Fârisiye ve Arabiyededir, ne de sizin o kadar sevdiğiniz vâsf-ı terkîbilerdedir. Bunlar için size ceffe'l-kalem tahavvül-i hâzırı tasvîb eden bir fikir serd ettim, ma'mâfih söz götürecektir bazı kuyûd-ı ihtirâziye der-miyânına bâis olacak cihetler de var. Zannetmeyiniz ki bunların hemen kâmilin ve def'aten, âdetâ bir memlekette tard olunan vebâ-zedeler gibi, sâha-ı lisândan sürülüp çıkarılmasına müffid ve hatta mümkün nazarıyla bakıyorum, o derece cezrî hareket tarafdârı değilim, fakat lisânı bu yükten imkân dâiresinde kurtarmak tarîkinde kat'edilen mesâfâtı da tahsîn ile, takdîr ile, hatta heves-i ta'kîb ile telâkkî edenlerdenim (...)"(Sayı:1, s.4)

Bu ifadelerinden Halid Ziya'nın lisânda sadeliği doğal karşıladığını, bunu, zamanın belirlediği bir süreç olarak değerlendirdiğini anlaşıyor.

C) Tiyatro Hakkında; Temâşâ Hayâtı ve Dâru'l-Bedâyi

Hüsâmaddîn Sâcid, "Temâşâ Hayâtı ve Dâru'l-bedâyi" başlıklı makalesinde, 1924 yılında, memleket dâhilindeki tiyatro faaliyetleri hakkında bilgi verir; temsîl edilen oyunlar ve bu oyunlarda rol alan sanatkarlarla ilgili kısa yorumlar yapar. (Sayı:4, s.14-16) Hüsâmaddîn Sâcid'in verdiği bilgilere göre, Dâru'l-bedâyi, 1924'ün Kış sezonunda Sevrisinekler, Nur Baba Köşkü gibi iki güzel oyunu ilk kez sahneye koyar. Bu iki eser, Türk tiyatro târihinde birçok esere imza atan İbnü'r-Refîk Ahmed Nuri Bey'indir. O, bu iki vodvil ile büyük bir başarı elde etmiştir. Dâru'l-bedâyi'de sahneye konulan diğer eser ve sahnede rol alanların isimleri de makalede zikredilir. (Sayı:4, s.15-16)

Hüsâmaddîn Sâcid, tiyatro sahnesine atılan öncü kadın sanatkarlarımızdan Bedia Muvahhid vesilesiyle şu değerlendirmeyi yapar:

"Türk kadınının temâşâ hayâtına girmesi yalnız Türk sahnesi için değil bütün Türk milleti için bir şereftir. Millî sahne, Türklükten uzak müstebid hükümdarların istibdâdı altında kendi öz evlâdlarına yıllarca uzak ve mahrûm kalmıştır. Şimdiye kadar Türk sahnesinde hissedilen dâimî ve büyük bir boşluk vardı. Bundan sonra Türk kadını bütün kabiliyet ve istidâdı; rûhunun bütün feyz ve kudreti ile bu boşluğu dolduracaktır. Müslüman hanımlarının temâşâ san'atına atılması bütün cihân matbuâtında büyük bir takdîr ve alâka uyandırmıştır. (...)"(Sayı:4, s.15)

D) Poetika: Gençlikte Şiir Heyecânları

Halid Fahri'nin [Ozansoy] *Türkiye Edebiyat Mecmuası*'nda yayımlanan "Gençlikte Şiir Heyecânları" başlıklı makalesi, bu mecmuada rastladığımız poetik yazılardan biridir (Sayı:1, s.15,16). Halid Fahri, genç bir şair olarak I. Dünya Savaşı esnasında içine sinen karamsar bir havayla şu mısraları yazar:

Yorgun rebâbımda son bir titreyiş,

Gittikçe sönüyor rûhumda ilhâm.

Bu ölüm hakîkî ölümden müdhiş:

Her gün biraz oldum bu ölüme râm

Halid Fahri, yukarıdaki mısralarda ifade ettiği psikolojiyi zaman zaman genç şairlerin yaşadığını söyleyerek onların bu ruh halinden kurtulmaları için çeşitli yolları göstermeye çalışır (Sayı:1, s.15). Halid Fahri'ye göre genç şairler çok çalışmalı, inkılapları takip etmeli ve şiirde hep yenilik peşinde olmalıdır. Bu noktada Baudelaire, Alfred De Musset, Gustave Lanson gibi Batılı şâir ve mütefekkirlerin sözlerine yer veren yazar, genç san'atkârların san'at karşısında almaları gereken pozisyonu da şöyle yorumlar:

"Ey yarının mechûl san'atkârları... San'at uğrunda rûhunuzun yıpranması demek tecrübe ve mehâretinizin çoğalması demektir. Asâbın sükûnu ile berâber dimağın yıldızları daha Ziyade parlar. Tabii; gençliğin ilk heyecânları dâimî değildir. Hayatta dâima bahar olur mu? Fakat şurası da muhakkak ki her mevsimin kendine mahsûs çiçekleri vardır. Bilhassa katmerli yediveren güller sonbaharda açar. Kalbinizi yalnız bir düşmandan sakınınız: Kayıtsızlık... Engin ve rengârenk tabiatın karşısında lâ-kayd olduğunuz gün rûhunuzun ölümü başlıyor demektir. Bu tehlikeye karşı durabilmek yine sizin kendi elinizdedir. 'İyi'den, 'doğru'dan ve 'güzel'den ayrılmayınız. Tâ ki san'atınız bu kıymetlerin muhassalası olsun!" (Sayı:1, s.15)

E) Edebî Hatıralar

Mehmed Rauf'un Türkiye Edebiyat Mecmuası'nda yayımlanan "İlk Temâslar"(Törenek, 1997; Tarım, 2001) başlıklı yazısı, Servet-i Fünûn topluluğunun bir araya gelişinin, şair ve yazarlarının aralarındaki ilişkilerin ve sanat anlayışlarının ortaya konulduğu bir hâtıra yazısıdır. (Sayı:1, s.6-8)

Mehmed Rauf, Servet-i Fünûn topluluğunun iki önemli ismi Halid Ziya ve Tevfik Fikret'in aralarında bulunduğu bir edebiyat topluluğuna katılmasının heyecanını şöyle ifade eder:

"O hayâta nasıl sâf ve masûm bir cûş u hurûş ile atılmış idim. En âteşin bir ihtiyâc-ı rûh ile hayâtımı vakfettiğim edebiyat, nihâyet memleketin en güzîde ezhâr-ı irfânının ictimâiyle hakîkî bir feyze nâil oluyordu ki bu senelerden beri benim en muazzez bir emelim idi." (Sayı:1, s.6)

Mehmed Rauf'un verdiği bilgilere göre, Halid Ziya'nın *Mekteb* mecmuasında yayımlanan şiirleri onu ruhî bir vecd ile etkiler. *Mekteb* mecmuasında yayımlanan şiir ve makaleler, mecmuanın sonradan tertip edilen "İstihrâc-ı Edebî" sûtûnu, Tevfik Fikret'in *Servet-i Fünun* mecmuasının başına geçmesi, Halid Ziya'nın da aralarına katılması edebî bir muhalefete yol açar. Bu dönemde muhalifler seslerini *Hazine-i Fünun* mecmuasından duyurmaya çalışır. Bütün bu gelişmelerin yanı sıra, fikir ve görüş birliği de yenilik taraftarlarını samimi bir birlikteliğe sürükler. (Sayı:1, s.6,7)

Mehmed Rauf'un hatıratının ilerleyen sayfalarında Tevfik Fikret'le ilgili daha fazla yorum yaptığını görüyoruz. Tevfik Fikret'in sanatının başlangıcında Batı edebiyatını çok sıkı takip etmediğini anlıyoruz. Mehmed Rauf, Tevfik Fikret'in, *Servet-i Fünun* mecmuasında yayımlanmak üzere kendisine verilen makalelerin tashih işini üstlenmesiyle bu makalelerden Batı edebiyatı ile ilgili bilgi ve görüş zenginliğini kazandığını söyler. (Sayı:1, s.7,8)

F) Folklor=Halkiyât

Başta spor olmak üzere çok değişik konularda yazılarıyla karşılaştığımız Selim Sırrı'nın [Tarcan] *Türkiye Edebiyat Mecmuası*'nda folklorla ilgili bir makalesi bilhassa dikkat çekicidir. (Sayı:6, s.3-5)

Selim Sırrı, Cumhuriyet döneminde, yeni bir cereyanın başında bulunduğumuzu, bu cereyanın 'halka doğru gitmek' tarzında algılandığını söyler. Ona göre halka doğru gitmek, halkın

eğitim ve öğretimi ile uğraşmak, onun seviyesini yükseltmeye çalışmaktır. Selim Sırrı'ya göre halka doğru cereyanı Avrupa'nın demokrat devletlerinde gözlemlendiği gibi ahaliye kıymet ve güç vermeye çalışmalıdır; çünkü bizde şehirliler ile köylüler arasında önemli farklar bulunmaktadır(Sayı:6, s.3). Selim Sırrı, söz konusu makalesinde, halk ilmi olan folklor hakkında da şu açıklama ve tavsiyelerde bulunur:

"Halkla meşgûl olmak, halka hizmet etmek ayrıca bir ilimdir. Bu ilmin İngilizce ismi (folklore) dur. Folk, halk demek, lore ise ilim demektir. Bu ilmi ansiklopedi şöyle tarif ediyor:

'Milletlerin ahvâlini, san'anâtını, mâzisini yaşatan ilme denir.' (...) Demokratik terbiye bütün mütefekkirlerin nazarlarını halka çevirmiş hurâfeler, masallar, destanlar, millî rakslar bir itinâ ile toplanarak halk ilmi vücûda getirilmiştir. (...) Masallarımızı darb u mesellerimizi, eski Yörük türkülerimizi, destanlarımızı bir itinâ-yı mahsûs ile toplayarak bir kitâb-ı mukaddes vücûda getirmeliyiz." (Sayı:6, s.4)

Selim Sırrı, her milletin kendine mahsus olan halk rakslarını çok önemser. Anadolu rakslarını incelemek için yurt gezilerine başlar. Gözlem ve araştırmaları sonucunda, zeybek oyununun milletimizin göğsünü gere gere dünyaya gösterdiğini söyler. O, üç asırlık mazisi olan Sarı Zeybek şarkısına bir beste yaptığını kaydederek söz konusu şarkının güftesini verip yorumunu da yapar. Son cümlesinde ise folklorla olan şiddetli ihtiyacımıza dikkati çeker. (Sayı:6, s.4,5)

3. SOSYAL TENKÎT

Türkiye Edebiyat Mecmuası'nda toplumsal hayatı ilgilendiren iki makale ile karşılaşırız. Bunlardan ilki, Ahmed Emin'in imzasını taşıyan "İctimâiyât Nokta-ı Nazarından Âile" başlıklı altı sayfalık bir makaledir. (Sayı:5, s.1,6) Ahmed Emin'in geniş hacimli olan bu makalesi şu alt başlıklar hâlinde olan seyri takip eder:

"Cem'iyetin iki rüknü-hükûmet ve âile-âilenin ictimâî vazîfeleri-âile ve cinsin bekâsı-yüksek mahlûkâta âile-insânlardaki tekâmülün ilk netîceleri-ibtidâî insanlar arasında cinsî münâsebetler-analık hakkı üzerine müesses sistem-ibtidâî insanların garip bir cehâleti-harp ve esâret itiyâdları-yeni âile sistemi-taaddüd-i zevcât bugünkü şerâite göre kâbil-i müdâfaa mıdır?-kurûn-ı kadîmede âile hukuku-Hıristiyânlık âleminde kadın düşmanlığı-Hıristiyânlığa rağmen inkişâf-Luther'in attığı adım-İslâmiyet'te âile-istibdâd ve demokrasi âilesi-hayat arkadaşının intihâbı-hakka mukâbil vazîfe-ev idâresinde ihtisâs-izdivâç denilen mukavelenin akd u feshi." (Sayı:5, s.1)

Burada, Ahmed Emin'in, Hıristiyanlık ve İslâmiyet'te kadına bakış açısının nasıl olduğu ile ilgili görüşlerine yer vermek istiyoruz. Ahmed Emin, ailenin toplum ve millet hayatında oynadığı rolleri ve önemini ifade ettikten sonra, Hıristiyanlığın kadına bakışını değerlendirir. Yazara göre Hıristiyanlık, kadının konumunu birçok noktada alçaltmıştır. Hıristiyanlığın kadını yükselttiği ile ilgili iddialar tarihî açıdan savunulamaz. Hıristiyan memleketlerinde kadın, birçok asırlık mücadeleden sonra ve dine rağmen yükselmiştir. Aile meselelerine hâkim olan kilise kanunları, bekâr papazlar tarafından tanzim edilirken kadınlara karşı kin ve düşmanlık hisleriyle yaklaşmıştır. Hz. Havva'nın günahı yüzünden cennetten atılması ve bütün fenalıkların bu ebedî günahla ilişkilendirilmesi Hıristiyan akaidinde uzun süre hâkim olmuştur. Hıristiyan aile müessesesi baştan aşağı riyakârlık üzerine teessüs etmiştir. Luther'in Protestanlık hareketine giriştiği zaman ortaya koyduğu esaslardan biri şu olmuştur:

"Âile mes'elelerinin kilise kanûnlarıyla hiçbir alâkası olamaz. Âile iki kişinin rızâsıyla akdedilen bir mukaveledir ki bu[nun] ifâ edilip edilmediğini aramak kilisenin değil, hükûmete

âittir. Kilise ancak bu mukavelenin iki taraf için müteyemmen olması hakkında birtakım temennî ve duâlarda bulunabilir." (Sayı:5, s.4)

Ahmed Emin'e göre İslâmiyet, kadına, aile ve toplum içinde büyük bir değer verir. İslâmiyet, iki kişinin rızası alındıktan sonra nikâh işleminin bir nikâh meclisi tarafından akdedilmesini sağlamıştır. Esaretin ve birden fazla kadınla evliliğin bir zamanlar caiz olması dinle ilişkilendirilmez. Din, örf ve âdetlere bazen müsamaha göstermiştir. (Sayı:5, s.5)

Türkiye Edebiyat Mecmuası'nda sosyal tenkit kapsamında değerlendirebileceğimiz ikinci yazı, Hüsâmeddin Sâcid'in imzasını taşır. "Türk Kadınlığının İtilâsı" başlığını taşıyan bu kısa yazı, söz konusu mecmuanın son sayısının ilk sayfasında yer alır. (Sayı:7, s.1) Hüsâmeddin Sâcid'e göre memleketin kalkınması kadınlarımızın yükselmesiyle mümkündür. Bu nedenle Cumhuriyet kanunları kadınlarımıza yüzyıllardan bu yana gasp edilen haklarını iade etmiştir. Türk kadını; vatanperverliği, namus, hamiyet ve fedakârlığı ile bütün gücünü göstermiştir. (Sayı:7, s.1). Hüsâmeddin Sâcid'in Topkapı Sarayı'nda kadınların dünyası ile ilgili şu görüşlerine, bazı oryantalist yazarların yorumlarına olduğu gibi, ihtiyatla yaklaşmak gerekir:

"Masum kadınlarımızın târihte geçirdikleri esâret hayâtının en canlı nümûnesi İstanbul Sarayı'dır. Topkapı Sarayı'nın harem dâiresi bir habshânedir.

Osmânlı ictimâî târihinin esrâr-engîz mâcera ve vak'alarına sahne olan bu kısım şimdi bir harâbe hâindedir.

Burada harem dâiresi muhtelif pâdişahlar zamanında ilâveler ile anlaşılabilir bir şekil almıştır. İç içe kapıları, dik ve uzun merdivenleri, loş ve dolaşık koridorları ile garîb bir manzarası vardır. İşte imparatorluk devrinde saray kadınları hodbîn, müstebid pâdişâhların esirleri idi. Afyon ve rakı içinde beyinleri uyuşmuş hükümdârlar yüzlerce kadının sâhib ve âmiri idi. Sultanlardan, vezirlerden başlayarak esnaflara kadar bütün erkeklerin nazarında kadının hemen hiçbir kıymet ve ehemmiyeti yoktu." (Sayı:7, s.1)

Hüsâmeddin Sâcid, Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemini kadınlar açısından lekesiz bulur. Anadolu'da da çok eskiden beri kadın tesettüre bürünüp erkekten kaçmamıştır. *İbn-i Batuta Seyahatnâmesi* bu konuda faydalı bir kaynak olarak zikredilir. Yazara göre, Türk kadını ilim, marifet ve güzel sanatlardaki gerçek gücünü, Cumhuriyet inkılapları ile göstermiştir. (Sayı:7, s.1)

4. TÜRKİYE EDEBİYAT MECMUASI'NDAKİ ŞİİRLER

Türkiye Edebiyat Mecmuası'ndaki manzum ve mensur şiirleri muhteva açısından kısaca tahlil edersek karşımıza şöyle bir şiir manzarası çıkar.

Halide Nusret'in "Zehir" başlıklı şiiri aşk duygusunu terennüm eden lirik bir şiirdir. Sevgili karşısında zaman zaman hissedilen farklı duygular, şiirin son iki kıtasında şöyle ifade edilir:

Beynimin içinde gözlerin güler,
Hem bilsen ne derin, ne derin güler,
Nasıl için için ağlatır beni!
Bazı gün çılgınca severim seni,
Bazen de korkarım kaçırım senden.
İçime işleyen bir zehirsin sen! (Sayı:1, s.9)

Celâl Sâhir'in "Türkü" başlıklı şiiri, sevgilinin ses, baş ve yüz güzelliğini öne çıkaran lirik bir şiir örneğidir:

Sesinde bülbülün billûr âhengi
Başında gecenin siyah çelengi
Yüzünde seherin gül pembe rengi...
Tabiat hüsnünü sende seyreder.
Yaradan gönlüne vermesin keder
Solmasın yüzünün sevimli gülü,
Susmasın sesinin nazlı bülbülü,
Rüzgâr incitmesin siyâh kâkülü
Tabiat hüsnünü sende seyreder.
Yaradan gönlüne vermesin keder. (Sayı:1, s.11)

Halid Fahri'nin "Bir Hazan Gecesinde" başlıklı şiiri, sonbahar mevsiminde, bir akşam vakti yağın yağmurun şairin dünyasında uyandırdığı çağrışımları ifade eder. Şiirin bir bölümü şöyledir:

Senelerin, asırların
Hicranları var sesinde
Ağla şu ıssız kabirlerin
Nihâyetsiz gecesinde!
Gözyaşından ipliklerle
İnce ince ördüğün tül
Bir güftedir her emele:
Bırak, bürünsün her gönül! (Sayı:1, s.1)

Hakkı Nâşir'in "Aşka Dâir"i, beyit formunda karşımıza çıkan ve geleneğin Divan şiiri damarından beslenmiş dil açısından da o şiiri çağrıştıran unsurlarla doludur:

Ebrû-yı yâri gördü dü-çeşm-i tahassürüm
İsbât-ı mâh-ı nev iki şâhidle tâm olur
Artık rakîbe ferahandır rûze-i hased
Ayd-ı saâdetim ona rûz-ı sıyâm olur
Cânân kâmet alsa salât-ı muhabbete
Uşşâk saflarında zihî izdihâm olur
Aksetmesiyle zemzeme-i şûh da'veti
Mihrâb-ı aşk önünde umûmen kıyâm olur. (Sayı:1, s.20)

Halide Nusret'in "Alev" başlıklı şiiri, Alev ismindeki sevgilinin ateş ve yanma rengini çağrıştıran vasıflarını, şairde bıraktığı etkileri sezdirir:

Omuzlarında alev rengi bir yığın saç var,
Ve gözlerinde alev... hep alev... Alevmiş adın:
İçimde korkulu bir ses diyor: Yanar kanadın!
Çekil, yanar! Yakıyormuş bu âteşîn saçlar...
Ufukta gün eriyorken benim de kalbim erir...
Alev bakışlı çocuk, gel bu hasta kalbime gir:
Bakışların da cehennem, dudakların da âteş! (Sayı:2, s.11)

Celâl Sâhir'in "Buhrân"ı Abdülhak Hâmid'in "Makber"ini çağrıştıran muhtevadadır.
Hâmid'in Makber'inde yer alan:

Lâkin o zaman dönüp derim ben:
Dünyâyı ben istedim mi senden?

mısraları bu şiirin başında da yer alır. Şiire baştan sona karamsar bir hava hâkimdir:

Bilmiyorum niçin beni yarattın?
İstedim mi bunu senden, Allahım?
Bir cüz diye mi dünyâya attın?
Var mıydı, ben var olmadan günâhım?

Gözlerim maviken, göklerin gibi,
Niçin görüyorum her şeyi siyâh!
Güneşin doğarken her gün, yâ Rabbi,
Niçin hayâtımda olmuyor sabâh? (Sayı:2, s.11)

Yusuf Ziya'nın "Kadın" başlıklı manzumesi, çapkın, doktor, tüccar, şair kimliğindeki şahısların kadın üzerine yaptıkları yorumların manzum tarzda hikâyesini anlatır. Bu manzum diyalogda çapkının kadına bakışı şöyledir:

Kadın bahâr gibidir: Bir kapanır, bir açar;
Kaçarsan takip eder; takip edersen kaçar!
Kadın: Hem taş yürekli, hem de gâyet incedir,
Bazı gün merhametli; bazı gün hâincedir!
Seni çılgınca sever anlarsa desîseni,
Yok sen onu seversen, mutlak aldatır seni!
Bazı kadınlar var ki: Her kalbe neş'e taşır,
Tıpkı bir kadeh gibi elden ele dolaşır!
Bazı kadınlar var ki: Andırır bir yılını,
Damla damla zehirler aşkından bayılanı,
Vursa da öldürse de dâima odur haklı,

Kadın bir muammadır, herkesin ermez aklı! (Sayı:2, s.13)

Yusuf Ziya'nın "Eski Nişanlı" başlıklı manzumesinde öksüz büyüyen Muzaffer'in nişanlısı Behice ile evlenmeden Sarıkamış'a gitmesi; üç yıl sevgilisini bekleyen Behice'nin Ekrem'le nişanlanıp evlenmesinin ardından Muzaffer'in ansızın dönmesini mazmun tarzda ifade eder. (Sayı:2, s.14)

H(1) Nihâl'e âit "Gel, Beni Râm Et!" başlıklı şiirde güzelliği ile herkesi esir eden bir kıza karşı meydan okuma vardır:

Hüsnünle bütün kalpleri teshîr ediyorsun;
Ey nazlı güzel sen bu zaferlerde devam et.
'Mağlûb ederim herkesi hüsnümlerim' diyorsun.
Öyleyse eğer durma sakın gel, beni râm et!

Ölsen bile hırsından eğer kız sana karşı
Kalbim yine sâkin, yine sessiz ve kayıtsız!
Sen râm edemezsin beni yıksan bile arşı
Ey şekli güzel, kalbi çamur, rûhu riyâ kız! (Sayı:2, s.15)

Halide Nusret'in "Yaralarken" şiirinde sevgilinin aşk öznesi olan âşığı üzmesini, bir zaman sonra da aşk yüzünden kendisinin üzüntülü hâle düşmesini anlatır:

Birçok ağlattım, üzdüm işte sizi.
Ne tuhaftır fakat benim rûhum:
Bu saâdetle şimdi mecrûhum!
Yaralarken o ince kalbinizi,
Yaralandım, bakın bugün ben de!
Ağlıyor kalbim ağlatırken de! (Sayı:3, s.8)

Ali Cânib'in "Değirmen"i teşbih ve teşhis sanatlarının hâkim olduğu bir şiirdir. Bu şiirin, Dâru'l-muallimîn musikî muallimi Süreyyâ Bey tarafından bestelendiğini, şiir altındaki dipnottan öğreniyoruz:

Yorgun kanatlar turuncu,
Kendisi ufku bir ucu...
Kargalar kıpkızıl yanmış
Saçağında sıralanmış.
Onlar uçtu, o bekledi;
Akşam geldi, tünekledi.
Yorgun kanatlar gül rengi,
Kendisi hicrânın dengi.
Gökten inen gece korkunç,

Artık çatı paslı bir tunç
Karanlık sarmadan daha
Baykuşlar attı kahkaha
Yorgun kanatlar silindi;
Kendisi toprağa indi. (Sayı:3, s.9)

Celâl Sâhir'in "Hayât" başlıklı şiirinde, insanoğlunun hayatı daima bir kahraman gibi algılandığını görüyoruz. Şiirde karamsar bir havanın varlığı da hissedilmektedir:

(...)
Dünyaya gelen her ferd
Onu görünce ağlar,
Hepsi, çekmek için derd,
Saçına gönül bağlar.
(...)
O yalnız senden korkar,
Ey kara gözlü ölüm!
Beni elinden kurtar,
Yok artık tahammülüm...(Sayı:3, s.19)

Celâl Sâhir'in kızı Berrin'in dünyaya gelişini yorumladığı "Berrîn Sâhir'e" başlıklı şiirinde, dünyanın tuhaf bir sahne olarak algılandığını ve şairin kızı için iyi dilek ve temennilerde bulunduğunu görüyoruz:

Bu dünya ne tuhaf sahne,
Ne garip oyun yaşamak!
İlk dilsiz vazîfesine
Herkes başlar ağlayarak!
(...)
Dilerim olmasın hüzn
Hayat oyununda senin:
Daima gülsün gül yüzün
Hep mudhike oyna, Berrîn! (Sayı:4, s.8)

Nihâl imzalı "Hicrân" başlıklı şiirde yaşanmış bir aşkın özlemi dile getirilir:

(...)
Beni bir gamlı kefen sarsa bile
Yine neş'eyle bu kalbim taşkın!
Sönmeyen bir ebedî zevkiyle
Eski rûhumda gömülmüş aşkın...

Şimdi sessizce anarken seni ben
Yine hicrân ile kalbim yasta...
Ey derin gözleri tâ rûhu öpen
Sonbahârlar gibi mahzûn hasta! (Sayı:4, s.16)

Celâl Sâhir'in "Bir Çocuk Kıza" başlıklı şiiri, serbest tarzda kaleme alınmıştır. Şiir, bir küçük kızın çok erken yaşta aşka kapılışını hikâye eder. Şair bu durum karşısında hep sorgulayıcıdır:

(...)
Nerden duyup döndü başın
Aşkın garip âhengini?
Kim öğretti bu tehlikeli ilmi?
Söyle, mücrim sinamanın hangi filmi?
Söyle, hangi beş yaş büyük arkadaşın,
Sana: Kadın taklidi
Yapmağa özen, dedi? (Sayı:5, s.8)
(...)

Halide Nusret'in "Benim Kalbim" başlıklı şiiri, ferdî ıstırap duygularıyla doludur. Şairemiz bir mabet hâlinde hissettiği kalbinin zamanla viraneye döndüğünü ifade ederken bunun gerekçesini izah edemez. Issız ve karanlık kalbi, tabiat gibi karanlık ve korkutucudur:

Bana sorma deme ki kalbin nasıldır? Nedir?
Üç günde harâb olan benim zavallı kalbim,
Önce boş bir ma'betti, şimdi bir vîrânedir,
Bilmem onu böyle yıkıp harâb eden kim?
(...)
Bu muammâyı böyle kim doladı gönlüme?
Şimdi kalbim ağlıyor: boş, ümitsiz, kimsesiz
Gözlerinde karanlık ve usanç küme küme! (Sayı:6, s.5)

Türkiye Edebiyat Mecmuası'nın son sayısında yer alan "Güneş Doğarken" başlıklı şiir de Halide Nusret'indir. Bu şiir, muhteva açısından mecmuanın diğer şiirlerinden çok farklıdır. Bu şiirin öznesi "Ulu halâskârımız" Mustafa Kemâl'in kurtarıcı nitelikleridir:

(...)
Bu kadar elemli bir günde doğdun
Ey büyük Türklüğün büyük güneşi!
Zulmü parçaladın, zâlimi koğdun,

Söndürdün bayrağa salan ateşi.

(...)

Çelikten kolunla tuttun elinden,

Kaldırdın muztarip, hasta vatani.

Cihân! Hayretle bak! Târih eğil sen

Ey âti! Kemâli 'Kemâl'de tanı! (Sayı:7, s.1)

Türkiye Edebiyat Mecmuası'nda birkaç mensur şiirle de karşılaşırız. 'Yeni Türk Edebiyatı'nda bu türün ilk örneklerini veren Reczaizâde Mahmut Ekrem ve Halid Ziya Uşaklıgil'den sonra, birçok sanatkârimızın bu türde eserler kaleme aldıklarını süreli yayımlardan takip edebiliyoruz.

Emine Semiye, Salâhaddan Enis ve Hüsâmeddin Sâcid'in mensûr şiirlerinin *Türkiye Edebiyat Mecmuası*'nda yer aldığını görüyoruz. Bir örnek olması açısından Hüsâmeddin Sâcid'in mensûr şiirlerinden biri şöyledir.

"AĞLAYAN GÜZEL KIZ!

Elimi titreyerek göğsünün üstüne koyduğum zaman ateşler içinde çırpınarak yanan kalbinin bütün darbelerini hissettim. Ciğerlerinin arasında bir kuş gibi çırpınan bu ateş parçası, yıldırımlar yağan karanlık gecelerde siyahlıklar içinde eriyen dalgalar gibi coşkun; bir zambak kadar beyaz olan göğsün, o kadar sıcak ki... Sînende birer beyaz kuş gibi duran memelerin, kalbinin bu ateş parçasının, darbeleriyle titriyor...

Omuzlarına serpiyen siyah saçlarının arasında çehren o kadar sarı ki koklanarak atılmış solgun bir güle, sarı bir yaprağa benziyor... Bûselerle solan pembe dudaklarında büyük bir ye'sin gölgesi var.

Acaba, ağlayan güzel kız, baykuşların kahkahalarla güldüğü bu sessiz yerde sen, beyâz nermîn ellerini yüzüne kapayarak ağlıyor musun? Niçin ağlıyorsun?

Bir gece gibi derin, siyah fakat bir güneş gibi sıcak ve parlak gözlerinin derinliklerinde ne sırlar var? Uzun siyah kirpiklerinden beyâz inciler gibi gözyaşları dökülüyor... Arasına karanlık ruhunun derinliklerinden bir hıçkırık kopuyor ve ağlıyorsun.

Seni göğsümün, kalbimin üstünde solgun bir gül gibi basarak gözyaşlarıyla ıslanan yanaklarını, dudaklarımla öpmek ve bûselerimle kurutmak istiyorum. Ağlayan kız, seni seviyorum. Güneş Marmara'nın mavi suları içinde eriyor ve sönüyor... Akşamın siyah tülleri dünyayı sarıyor. Dalgacıklar, rüzgârın altında eriyor ve susuyor... Akşam oluyor; baykuşların vahşî kahkahalarıyla çınlayan bu korkunç yerde, sen güzel kız, niçin ağlıyorsun? Kalbinin sıcak köşelerinden kopup uzun, siyah kirpiklerinden süzülen bu yaşlar, bu inciler niçin ve kimin için akıyor!" (Sayı:2, s.9)

SONUÇ

Türkiye Edebiyat Mecmuası'nın incelenmesi sonucunda tespit edebildiğimiz önemli noktaları şöylece sıralayabiliriz:

- 1- *Türkiye Edebiyat Mecmuası*, Cumhuriyet dönemi felsefe ve sanat anlayışını yansıtır.
- 2- *Türkiye Edebiyat Mecmuası*'nın yazar kadrosu, döneminin farklı meslek dallarında bulunan önemli kişilerinden oluşur.

3- Yedi sayılık bir ömrü olan mecmuanın düzenli bir yayım politikası yoktur.

4- *Türkiye Edebiyat Mecmuası*'ndaki fikir yazılarının çoğunda halkçılık ve inkılapçılıkla ilgili görüşler yer almaktadır.

5- Edebî tenkit yazılarında, eski edebiyat, dil, tiyatro, poetika, edebî hatıra ve folklorla ilgili düşünceler bulunmaktadır.

6- Sosyal tenkit yazılarında, toplumda aile ve kadının rolü ve önemi üzerinde durulur.

7- Tarihle ilgili birkaç makale millî tarih, halk idaresi, Sadâbât ve Çırağan sarayları ile Bizans ve Ankara tarihi üzerinde vardır.

8- *Türkiye Edebiyat Mecmuası*'ndaki manzum ve mensur şiirler, genel olarak ferdî duyguları aksettiren lirik şiirlerdir.

Türkiye Edebiyat Mecmuası, Cumhuriyet inkılaplarının tanıtılması ve benimsenmesi için çaba gösterir. Mecmuanın ilk sayısında kapak resmi olarak Mustafa Kemal'e yer verilir. Çeşitli makaleleri ve şiirleriyle bu mecmuada zamanın ruhunun yansıtıldığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

TÜRKİYE EDEBİYAT MECMUASI'NIN DİZİNİ

Numara: 1, 1 Eylül 1339

Köprülüzâde Mehmed Fuad, "Selîm-i Sâlis ve Şeyh Gâlib", s. 1-2.

Ahmed Refik, "Târih Musâhabeleri: Millî Târih ve Halk İdâresi", s. 2-3.

Uşşâkî-zâde Halid Ziya, "Lisânda Tahavvül", s. 4.

Hüsâmeddin Sâcid, "Harb ve Zafer: Gâzi Müşîr Mustafa Kemâl Paşa Hazretlerine", s. 5-6.

Mehmed Rauf, "Edebî Hâtıralar: İlk Temâslar", s. 6-8.

Aka Gündüz, "Bir Türk Evliyâsı", s. 8-9.

Halide Nusret, "Zehir" (şiir), s. 9.

F(e) Celâleddin, "Küçük Hikâye: Çâre", s. 10-11.

Celâl Sâhir, "Türkü", (şiir), s. 11.

Halid Fahri, "Bir Hazan Gecesinde", (şiir), s. 11.

H(a) Sâcid "Eski Aşkdan: Fâhişe", s. 12-14.

Halid Fahri, "Edebî Musâhabe: Gençlikte Şiir Heyecânları", s. 15-16.

Orhan Midhat, "Gâzi Paşa'ya Türk'ün Şükrânı", s. 16-18.

Ercümend Ekrem, "Boş Gönül", s. 18-20.

Hakkı Nâşir, "Aşka Dâir", (şiir), s. 20.

Numara: 2, 5 Teşrîn-i evvel 1339

Mustafa Şekib, "Musâhabe: Halk Adamı", s. 1-2.

İsmail Hakkı, "Bedii Anadolu", s.2-3.

Ahmed Refik, "Geçmiş Zamân: Sa'dâbât ve Çırağan", s. 3-5.

Ali Cânib, "Divan Edebiyatında Hanım Şâirler: Leylâ Hanım", s. 6-7.

- Emine Semiye, "Hangi Samimiyet", (mensûre), s. 7-9.
Hüsâmeddin Sâcid, "Ağlayan Güzel Kız", (mensûre), s. 9.
Suâd Derviş, "Marmara Gecelerinden", (hikâye), s. 9-11.
Halide Nusret, "Alev", (şiiir), s. 11.
Celâl Sâhir, "Buhrân", (şiiir), s. 11.
(İmzasız), "Sa'dâbâd Günü", s. 12.
Yusuf Ziya, "Kadın, Eski Nişanlı", (şiiir), s. 13-14.
H(ı) Nihâl, "Gel, Beni Râm Et!", (şiiir), s. 15.
(İmzasız), "Yeni Merkezimizin Uzak ve Yakın Tarihi", [Ankara hak.], s. 15.
(Şuûn), "Kurtuluş Günü, Dâru'l-fünûn, Nikâhta Kerâmet, Harb ve Zafer, Sansür", s. 16.
Halide Nusret, "Sâhibini Öldüren Kadın", s. 16-18.
Hüsâmeddin Sâcid, "Hacı Efendi'nin Kızları", (tefrika roman), s. 18-20.

Numara:3, 5 Kânûn-ı evvel 1339

- Hüsâmeddin Sâcid, "İlmî ve Târihî Musâhabe: Hilâfet ve Halifeler", s. 1.
İsmail Hakkı, "İnkılâbın Mantığı", s. 1-2.
Müfide, "Mebrûke", s. 2-5.
Salâhaddin Enis, "Hür İnsan, Komşumun Münâsebetsizliği", s. 6.
Selâmi İzzet, "Kadın Hikâyesi: Artemis", s. 6-7.
(İmzâsız), "Yeni Merkezimizin Uzak ve Yakın Tarihi: Ankara", s. 7-9.
Halide Nusret, "Yaralarken", (şiiir), s. 8.
Halide Nusret, "Nişanlısını Öldüren Kadın", s. 9-11.
Ali Cânib, "Değirmen", (şiiir), s. 9.
Vedâd Örfî, "Aşk mı? Samimiyet Mi?", (hikâye), s. 11-13.
Hüsâmeddin Sâcid, "Güzeller", (tefrika roman), s. 13-19.
Celâl Sâhir, "Delinin Defterinden: Hayât", (şiiir), s. 19.
(İmzasız), "Âsâr-ı Munteşire: Harb ve Zafer, Millî Mecmua, Yeni Mecmua, Şişli Hayâtı, Eski Aşk", s. 20.

Numara:4, 13 Şubat 1340

- Hüsâmeddin Sâcid, "Bizde Tabâ'at ve Pahlı Matbaalar", s. 1-2.
Mehmed Ziya Bey, "Bizans" (Mekteb-i Mülkiye'de verilen konferansın metni), s. 2-8.
Celâl Sâhir, "Berrîn Sâhir'e", (şiiir), s. 8.
Mehmed Emin, "Feylesoflar Ne İçin Tedkîk Edilir?", s. 8-9.
Halide Nusret, "Eşini Öldüren Kadın", s. 9-11.
Suâd Derviş, "Marmara Gecelerinden", s. 11-13.

Salâhaddin Enis, "Hortlak", s. 13-14.

Hüsâmeddin Sâcid, "Temâşâ Hayâtı ve Dâru'l-bedâyî", s. 14-16.

Nihâl, "Hicrân", (şiir), s. 16.

(İmzasız), "Dâru'l-fünûn'da Teşkilât, Harb ve Zafer, Yeni Mecmua, Hanım Mektupları, İlk Menba, Kahraman Yaradan", s. 16-17.

Numara:5, 20 Mart 1340

Ahmed Emin, "İctimâî Nokta-ı Nazarından Âile", s. 1-6.

(İmzasız), "Matba-ı Âmirede Sûriş", s. 6-7.

Halide Nusret, "Sûz-ı Dilin Gözleri", s. 7-8.

Celâl Sâhir, "Bir Çocuk Kıza", (şiir), s. 8.

Bedia Muvahhid-Ahmed Muvahhid, "İstanbul Havası", (komedi), s. 9-16.

(İmzasız), "Yeni Neşriyât: Kenarda Kalmış, Damga, Raik'in Annesi", s. 17.

Numara: 6, Mayıs 1340

Hüsâmeddin Sâcid, "Musâhabe: Bir Gece Fâciası", s. 1-3.

Selim Sırrı, "Halk İlmi (Halkiyât)", s. 3-5.

Halide Nusret, "Bir His Mes'elesi", s. 5-7.

Halide Nusret, "Benim Kalbim", (şiir), s. 5.

Nasûhî Es'ad, "Nangarlı Rakkâse", (Rene Boileau'dan ter.), s. 7-8.

Bedia Muvahhid, "İstanbul Havası", s. 9-16.

(İmzasız), "Yeni Neşriyât", s. 17.

Numara: 7, 15 Temmuz 1340

Halide Nusret, "Güneş Doğarken", (şiir), s. 1.

Hüsâmeddin Sâcid, "Türk Kadınlığının İtilâsı", s. 1.

Selâmi İzzet, "Gönül Sarmaşığı", s. 2.

Salâhaddin Enis, "Sâkinâme", s. 2.

Selâmi İzzet, "Bir Sonbahar Gecesi", s. 3-6.

H(a) S(in) "Bir Bûse İçin", (mensûre), s. 5.

Bedia Muvahhid, "İstanbul Havası", s. 7-16.

(İmzasız), "Yeni Neşriyât", s. 16.

DİPNOTLAR

¹. Orhan Midhat [Barbaros], hukukçu, yazar ve ressam. (D. 1892, İstanbul, Ö. ?). İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi (1910) mezunu olan yazar, öğretmenlik, serbest avukatlık yapmıştır. 1940-1950 yılları arasında *Sabah* gazetesinde hukuk ve sosyal konularda yazılar

yazar. *Aşk İhtiyacı* romanı ile tanınır (Yeni baskı günümüz Türkçesiyle 2005). Diğer eserleri ise şunlardır: *Şişli Hayatı* (Yeni baskı günümüz Türkçesiyle 2005), *İctimaî İnkılâplar* (1909).

² Ali Cânib'in Eski edebiyatla ilgili söz konusu bu ve diğer makaleleri için şu kaynağa müracaat edilebilir: Ahmet Sevgi- Mustafa Özcan, *Prof. Dr. Ali Canip Yöntem'in Eski Edebiyat Üzerine Makaleleri*, Gençlik Kitabevi Yay., Konya, 1996.

³ Mehmet Rauf'un eski harfli süreli yayınlarda dağınık hâlde bulunan edebî makaleleri, iki ayrı kitap hâlinde, günümüz sanat ve edebiyat çevrelerinin dikkatine arz edilmiştir: (Mehmet Törenek, *Edebî Hatıralar*, Kitabevi Yay., İstanbul 1997; Rahim Tarım, *Mehmet Raufun Anıları*, Özgür Yay., İstanbul 2001).

KAYNAKÇA

Işık, İhsan, **Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi**, c. II, Elvan Yayınları, Ankara, 2006.

(İmzâsız), "Türkiye Edebiyat Mecmuası", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, c. VIII, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998.

KLASİK ŞİİRİMİZİN MAHALLÎ BİR TEMSİLCİSİ OLARAK EDİNCİKLİ RAVZÎ

Abdülkerim GÜLHAN*

Özet

Ravzî, bugün Bandırma'nın yakın bir beldesi, ancak tarihte önemli yerleşim yerlerinden birisi olan Edincik'te yaşamış, zamanında şöhret bulup tezkirelere girememiştir. Onun hakkında bilgi edinebileceğimiz tek kaynak bir yazma nüshası bulunan hacimli müretteb Divanı'dır. Ravzî Divanı benzerlerine göre oldukça farklılıklar göstermekte, bilhassa mahallî unsurlar yönünden çok zengin veriler içermektedir. Kaynaklarda hakkında bilgi olmamasına rağmen, Ravzî'nin hayat hikâyesi Divanı'ndaki söylemlerinden çıkarılabilir; onun için kökeni, fizikî ve karakter yapısı, mezhebi, tarikatı, eğitim düzeyi, gezip gördüğü yerler dâhil olmak üzere bir biyografi yazılabilir. Divanı'ndan anlaşılıyor ki Ravzî, 16. yüzyılda, Edincik merkez olmak üzere Mihaliç (Karacabey), Gelibolu çevresinde yaşamış, bir ara İstanbul'da bulunmuş, Dukakin, İştîp, Üsküp gibi Balkan şehirlerini dolaşmıştır. Şiirlerinden anlaşıldığına göre, klasik şiirin ortak mazmunlarını, hayallerini, kaynaklarını iyi bilmesinin yanısıra; Ravzî'nin en önemli yönü yaşadığı yöreyi, coğrafi özellikleri, gelenekleri, önemli şahsiyetleri, atasözü ve deyimleriyle şiirine yansıtmış olmasıdır. O iyi bir gözlemcidir. Gezip gördüğü yerlerin geleneklerini şiirine taşımış, Edincik başta olmak üzere nerdeyse gördüğü her yerle ilgili birer şehrengiz yazmış, hayatında önemli yeri olan her şahsiyeti şiirine taşımıştır. Bu özellikleriyle Ravzî klasik şiirdeki mahalliliğin önemli bir temsilcisi olmayı hak etmiş şairdir.

Anahtar kelimeler: Ravzî, Edincik, klasik şiir, mahallî edebiyat

Ravzî from Edincik A Local Representer of Classic Poetry

Abstract

Ravzî lived in a village called Edincik close to the town of Bandırma today, but at his time he could not have found the fame in tezkires. The only source we can find information about him is his own Divan. Ravzî's Divan contains very rich data on local social colors. Although there is no information in other sources about our poet his own Divan seems sufficient and we can learn the whole life of the poet, his origin, physical and characteristical features, his sect, education, and sightseeings from several locations. We learn from his Divan that he lived in Edincik, Mihalic (Karacabey), Gallipoli, and in İstanbul in 16th century. He traveled the Balkan cities of Dukakin, Istip and Uskup. As understood from his Divan he had a deep knowledge of classical poetry and his local culturel structures. He was a good observer and took the cities he saw to his poetry. He portreyed them vividly, took the important characters of the cities whom he met to his poetry also. We think that he must be considered among the most important classical poets of his era.

Keywords: Ravzî, Edincik, classical poetry, local literature

* Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, agulhan@balikesir.edu.tr

1. Giriş

Bugün Bandırma'nın en yakın bir beldesi *Edincik*'te yaşamış olan *Ravzî* ile ilgili şuaara tezkireleri ve benzeri biyografik kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanamıyor. O, İstanbul ve diğer önemli merkezler göre taşrada kalmış; şuaara tezkirelerine girememiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı *Karesi Meşâhiri* adlı eserinde; "*Edinciklidir. Divan sahibi bir şairmiş. Divanını görmedim ve terceme-i hâliyle ne zaman yaşadığına dair bir ma'lûmat da elde edemedim.*" diyerek, onun varlığından bizi haberdar etmiştir (Uzunçarşılı, 1341: 38). Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Yz. A.500 numarada kayıtlı *Ravzî Divanı* nüshası, bugün için *Ravzî* hakkında ilk elden bilgi edinebilecek yegâne kaynak sayılır. *Ravzî Divanı*'nı Yaşar Aydemir, adı geçen nüshayı esas alarak 2007'de, bir inceleme de ekleyerek, bugünkü harflerle yayımlamıştır. Bu çalışmada, hem yazma, hem Yaşar Aydemir'in yayımladığı *Divanı* kullanılmakla beraber, kolay ulaşılabilmesi için alıntılarda Yaşar Aydemir'in yayınındaki şiir numaraları referans olarak gösterilmiş; ancak bazı metinlerde farklı okuyuş tercihleri olmuştur. Bilinen birçok divana göre birtakım farklılıklar gösteren, fazlaca mahallî öğeler taşıyan *Ravzî Divanı*, şairini tanımamız konusunda bize, benzerlerine göre, daha cömert davranmaktadır. *Ravzî*'nin, kendinden söz ettiği şiirlerinden, devrindeki bazı önemli olayları ve şahsiyetleri konu etmesinden; düşürdüğü tarihlerden; yaşadığı yöreleri şiirine taşımasından dolayı, tarihî kaynaklarda hakkında hiçbir bilgi olmamasına rağmen, ona bir hayat hikâyesi çıkarılabilmektedir. *Ravzî*, Edinciklidir. 16. yüzyılın ilk çeyreğinden başlayıp sonlarına kadar süren bir zaman içinde, Edincik ve yakın çevresi olan Erdek, Mihaliç (Karacabey), Gelibolu'da yaşamış, İstanbul ve Balkan şehirlerinde bulunmuştur (Gülhan, 2007: 422-3; Aydemir, 2007a: 1-45). Yazının ağırlığını, *Divan*'daki mahallî farklılıklar ve bunların edebiyat tarihi ile şairini tanıma açısından sağladığı kolaylıklar oluşturacaktır.

Ravzî'yi, *Divanı*'ndan hareketle yakından tanımaya geçmeden önce, onun memleketi Edincik'ten de kısaca söz etmek yerinde olacaktır. Edincik, bugün Balıkesir ili, Bandırma ilçesinin 10 km. yakınında; Bandırma ile Erdek arasında küçük bir beldedir. Ancak tarihte varlığı, MÖ. 4500 yıllarına kadar dayanan önemli yerleşim merkezlerinden biridir. *Hız Süleyman* ve *Belkıs*'ın burada yaşamış olduğuna inanılır. Bölgede önemli arkeolojik araştırmalar devam etmektedir. Şehir değişik adlarla Roma, Bizans ve Katalanlar'ın hâkimiyetinde kalmış; bir rivayete göre ilk defa *Kutalmışoğlu Süleyman Bey* zamanında (M. 1080) Türklerin eline geçmiş; daha sonra *Karesi Beyliği* ve ardından *Osmanlılar*'ın hâkimiyetine girmiştir. *Orhan Gazi* Rumlar'dan şehri almak üzere H. 735/M.1334'te *Emin Aydın Bey*'i görevlendirmiş; *Süleyman Paşa*, *Rumeli*'ye geçişi buradan, *Ravzî*'nin *Edincik Şehrengîzi* olan mütekerrir muhammesinde de adı geçen *Temâşâlık* denilen yerden gerçekleştirmiş; yine *Edincik Şehrengîzi*'nde tanıtılan, bugün de ayakta olan çınara atını bağlamıştır (Aytekin, 1998: 7-14; Evliya Çelebi, 2001: 150-151; Tüfekçioğlu, 2005: 13-14). *Şehrengîz*'den de anlaşılacağı gibi Edincik, 16. yüzyılda, şehremini, kadısı ve bir şehirde bulunabilecek bütün esnafı ile gerçek bir şehirdir. 15. yüzyılın sonları ile 16. yüzyılın başlarında meşhur *Süleymanname* şairi Uzun Firdevsî (Ölümü M. 1512) ve 17. yüzyılın bilgin ve şairlerinden Şuhî Mehmet Efendi (Ölümü M. 1688) de bu kasabada yaşamıştır. Edincik bugün, yaklaşık 6000 nüfusuyla; zamanın aşındırmasına, çağdaş hayatın bütün zorlamalarına rağmen, hem tarihî dokusunu korumaya, hem de çağın gelişimine ayak uydurmaya çalışan bir görüntü vermektedir (Gülhan 2012: 516).

2. Klasik Şiirimizde Mahallîlik

Klasik edebiyatımızdaki mahallîliği Mustafa İsen şöyle tanımlamıştır: "Mahallileşme ise, Bakî ile başlayan İstanbul Türkçesinin, dilimizin tabii cümle yapısına uygun olarak nazmın âhengi ve hayallerin zarafeti içinde eritmeye, yerleştirilmeye çalışılması faaliyetidir. Bu akım, Arap ve İran edebiyatından gelme müşterek imaj sistemini, kendi hayal gücünün malı haline

getirerek, mahallî, millî karakter ve yaşayışımızdan da renk, yankı ve zevk katarak kullanma gayreti içindedir. XV. Yüzyılda Cafer Çelebi ile başlayan Nazmî ve Mahremî ile süren² mahallileşme, XVII. Yüzyılda duraklamış, ama yüzyılın sonunda Nabî'nin gayretiyle yaygınlaşmaya, daha geniş çevrelere ulaşmaya başlamıştır. Özellikle Nedim deyimleri ve atasözleriyle halkın kullandığı mahallî dili yani İstanbul Türkçesini şiire sokma ve halkın diline yaklaştırma çabalarıyla şiir dili epeyce sadeleşmiştir. Buna ilaveten yerli unsurların âdet ve ananelerin edebiyata girişiyle mahallileşme hız kazanmıştır. Başka bir ifadeyle devrin bütün sosyo-kültürel olayları artık şairlerin divanlarına girmeye başlamıştır. Böylece dîvân şairleri de çevrelerini görmeye başladılar." (İsen, 1997: 497-498). Muhsin Macit, Nedim'in mahalli yönünü anlatırken; "Nedim, Necatî ile belirginleşen, Bâkî ve Şeyhülislâm Yahyâ gibi şairlerin elinde mükemmelleşen mahallileşme deneyiminin en büyük temsilcisidir. O şiirlerinde İstanbul halkının konuşma kalıplarından, günlük dildeki kullanımlardan yararlanarak yaptığı tasvirlerle yeni bir atmosfer oluşturur." der (Macit, 2000: 23).

Mahallileşmeyi, Arap ve İran edebiyatlarından gelen müşterek imaj sistemini, şairin kendi hayal gücü ve mahallî farklılıklarla zenginleştirilmesi şeklinde anlayacak olursak; Ravzî mahallileşme konusunda çok önemli şahsiyetlerden biri kabul edilebilir.

3. Dîvanı ve Divanına Göre Edincikli Ravzî

Ravzî Divanı'nın bilinen tek yazma nüshası, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Yz. A. 500 numaradadır. Yaşar Aydemir bu nüshayı esas alarak Divanı, bir inceleme ile birlikte, bugünkü harflerle yayımlamıştır. Ta'lik hattıyla yazılmış mevcut 181 varaklık nüshanın bazı varakları da eksiktir. Muhtemelen bu eksiklikler sebebiyle nüshaya iki farklı numaralandırma yapılmıştır. Müstensih ve istinsah tarihi yoktur. Mevcuda göre, 16 kaside, 1 terci-i bend, 28 murabba, 4 muhammes, 1 müseddes, 662 gazel, 15 kıt'a, 2 nazm, 5 mesnevî ve 2 müfred ile toplam 736 manzume hacmindedir (Aydemir, 20007a: 68).

Her ne kadar kâtip veya müstensihe ait bir tercih sayılsa da, Ravzî Divanı'nın ilk farklılığı tertibinde görülmektedir. Tevhid türündeki 3 şiirden sonraki şiirler, nazım şekli ayrımına gidilmeden, kafiye sırasına göre karışık dizilmiştir. Kasideler, musammatlar, gazeller, vb. gibi klasik divan tertibine uyulmadan yazılmıştır.

Tarihî kaynaklarda hakkında hiçbir bilgi olmamasına rağmen, Divanı'ndan hareketle şairin ailesini, yaşadığı dönemi, çevresini, tahsil durumunu öğrenmek mümkün olabiliyor. Ravzî Divanı bu açıdan çok farklı bir öneme sahiptir. Bu özelliği de onun mahallilik konusunda farklılığının bir göstergesi sayılabilir. Şimdi Divanı'ndaki değişik şiirler içerisine serpiştirilmiş söyleyişlerden, şairin hayatına ait ne gibi veriler elde edilebileceği gösterilmeye çalışılacaktır.

3.1. Yaşadığı Dönem

Ravzî'nin yaşadığı yüzyılı tespit için öncelikle, Divanı'nda bazı önemli olaylara düşürdüğü tarihlerle, şiirlerinde adı geçen bazı tarihî şahsiyetlerden yararlanılabilir. Divanı'ndaki 16 tarihten en eski olanı, Recep Bâlî'nin ölümüne düşürdüğü H. 951/M. 1544; en yüksek rakamlısı ise, kendi ölümüne düşürdüğü sanılan, H. 983/M. 1575 tarihidir. En küçük rakamlı tarihe, olgun bir şair olabilmesi için ortalama yirmi yıllık yetişme dönemi payını ekleyecek olursak onun, 16. yüzyılın ilk çeyreğinden sonlarına kadar uzanan bir zaman diliminde yaşadığı sonucu çıkarılabilir. İleri yaşlarda, biraz da kendinden ümidi keserek, kendi ölümüne düşürüldüğü sanılan en yüksek rakamlı tarih kıtası şöyledir:

Bize dünya sarâyında karâr itmek harâm oldı
 Ki zîrâ cevri çok bir pâdişâh-ı bî-bedel sevdük
 İki mısra'dan üç tarîh olur ayb itmesün yârân
 Degildür aklımız yirinde zîrâ kim güzel sevdük
 "Halâs itmek dilermişsin bizi dünyâ belâsından
 Beri gel bir yaña eyle seni biz ey ecel sevdük"³

Bu tarih kıtasının son iki mısraından, kendisinin de dediği gibi, üç defa H. 983/ M. 1575 tarihi çıkmaktadır. Her ne kadar bir kişinin kendi ölümüne tarih düşürmesi garip gibi görünüyorsa da, şair ileri yaşlılık ve hastalık halinde, öleceğini hissederek böyle bir yola başvurmuş olabilir. Yaşar Aydemir, Şehzâde Mehmed'in sünnet düğününe (M. 1582) katıldığını söylemiş olması ve "Öğünseñ sen nola Ravzî cihândan gitdi ay Bâkî / Nice lâf eyler iseñ eyle bulındı zamân tenhâ" (G 86/5) beytiyle, Bakî'nin ölümünden söz etmesine; Bakî'nin de M. 1600'de vefat ettiği gerçeğine dayanarak; onun bu tarihten sonra ölmüş olması gerektiği görüşündedir (Aydemir, 2007a: 14). Ravzî bir gazelinde, alışılmadık bir şekilde zikrettiği hükümdar isimleriyle, yaşadığı dönemi özetlemiştir:

Gelelden âleme biz bendegân-ı **Âl-i Osmânuz**
 Gedâyuz sûretâ ma'nîde heft-iklîme sultânuz
 Nice sâhib-serîre efsar olur hâkimüz zîrâ
 Tûrâb-ı âsitân-ı Hazret-i Sultân-ı Süleymânuz
 Hakâretle nazar eyler gören ser-mest-i lâ-ya'kıl
Selîmüñ câm-ı ahdin nûş kılmış rind ü revânuz
 Zemân-ı devlet-i **Sultân Murada** irdi ömr âhir
 Murâda irmek olmadı müyesser nâ-murâdânuz
 Sürûr-ı sûr-ı şehzâde **Muhammed Hân'a** irişdük
 Gınâ-yı kalbe mâlik mazhar-ı envâ'-ı ihsânuz
 Eger tahkîr iderlerse ne var âlemde ey **Ravzî**
 Bize yiter bu izzet kim seg-i yâr ile yârânuz (G 337)

Gazelde geçen isimlere dikkat edilecek olursa, 16. yüzyılın ilk çeyreğinden sonlarına kadar ulaşan bir tarih bulunur. Ravzî gazelde açıkça, *Süleyman* (M. 1520-1566), *Selîm* (M. 1566-1574) dönemlerini yaşadığını; ömrünün sonlarında *Sultan Murad*'ın (M. 1574-1595) padişahlığına eriştiğini, hatta ondan sora tahta geçen *III. Mehmed*'in şehzadelğinde sünnet düğününü de gördüğünü söylüyor. Yine Divanı'nda adı geçen Taşköprülüzade, Ebussuud, Zatî gibi 16. yüzyılda yaşadığı bilinen kişilerden hareketle; onun yaşadığı yüzyıl açıkça öğrenilebilir.

Açıklamalar:

صلاخكمتا دشمرلنسیزید اینلادندسن / یردل کرد اکی ملیا ینسزیدی لجا دوسک 3

3.2. Yaşadığı Bölge

Ravzî yaşadığı şehir olan “**İdincik**” adını birçok şiirine redif yapmış ve birçok yerde kullanmıştır. Divanı’nda, 106 bentlik mütekerrir muhammes nazım şekliyle bir *Edincik Şehrengîzi* söylemiştir. Yine “*Şehr-i İdincikde şimdi sevdiğim hünkârdur*” nakaratlı beş bentlik küçük bir *Edincik Şehrengîzi* sayılabilecek murabba’ı; şehrin güzellerini ve tabiat güzelliklerini tasvir eden “*Açılalı bahâr-ı İdincik / Cennet oldı diyâr-ı İdincik*” matla’lı bir gazeli vardır.

Divan’da *Edincik* dışında *Erdek*, *Mihaliç (Karacabey)*, *Gelibolu*, *Karesi*, *Germiyan*, *Bursa* gibi yakın çevresinden ve *Dukakin*, *İştîp*, *Üsküp* gibi Balkanlardaki bazı coğrafi yer isimlerine rastlanır. Ravzî’nin bir önemli özelliği de, yaşadığı ve gördüğü her yeri şiirine konu etmesidir. Bunlardan ileride söz edilecektir.

Divanlarda yaygın olarak kullanılmayan bazı coğrafi isimlerden hareketle Ravzî’nin, ***Edincik*** merkez olmak üzere, ***Erdek***, ***Mihaliç (Karacabey)***, ***Gelibolu*** çevresinde yaşadığı, ***İstanbul*** ve ***Balkanlar***’da bulunduğu yargısı çıkarılabilir. Ravzî, zaman zaman yaşadığı yöreyi terk etme arzusu duyar:

Yâr ile seyr-i ***Irâk*** eyleyelüm ey Ravzî
 Gidelüm gelmeyelüm milket-i Osmâna birez (G 334/5)
 Terk idüb memleket-i Osmânı
 Ravziyâ ***azm-i Horasân*** eyle (G 487/7)

3.3. Ailesi ve Fizikî Kişiliği

Ravzî, şiirlerinde doğrudan veya dolaylı olarak kendinden söz etmiştir. Bir gazelinde;

Bir hûb Rûmî didi baña hey ***Arab Arab***
Yirûñ senûñ ne yirdür ayıtdum ***Haleb Haleb*** (G 112/1)

dediğine bakılacak olursa, Halep’ten gelme Arap kökenli bir aileden olabileceği gibi bir çıkarım yapmak çok yadırganmayacaktır. Nitekim bazı beyitlerinde de;

Mısrı terk eyleyelüm gel beri ey la’li şeker
 Varalum seyr idelüm yâ ***Halebi*** yâ ***Şâmı*** (G 603/4)

diyerek, o yörelere gitme arzusunu dile getirir. Ravzî bir kasidesinde kendisi hakkında bilgiler vermiş, fizikî ve ruhî portresini çizmiştir. Kendisini *Yunuszâde* olarak tanıtır. Güzel ve soylu bir aileden gelmektedir. Kendini heybetli, şecâatli, gösterişli; yüzü gözü, şekli şemâli güzel, saç sakalı düzgün; giydiğini kendine yakıştıran, herkesin parmakla gösterdiği; irfan sahibi, cömert, talihli, şerefli, düşmanları kışkandıracak kadar refah içinde; her işi nezaket ve zarafetle yapan; hiç kimseye kötülüğü dokunmayan; her sözü güzel, ancak seviyeli kimselerin anlayabileceği ölçüde iyi bir şair olarak tanımlar. Biraz da kendini suçlayanlara bir reddiye mahiyetindeki bu kasidenin bazı beyitleri şöyledir:

Vaz’ u endâm u kıyâfet bende olmışdur tamâm
 Yürüsem heybetle refâtârım şecâat üzredür (Kaside 14/2)
 Çehre hûb u lihye mevzûn çeşm ü ebrû bî-bedel
 Bendeki şekl ü şemâil hep vecâhet üzredür (Kaside 14/3)
 Asluma kılsañ nazar begdür sipâhîdür kamu

Fer'umı görmez misin niçe melâhat üzredür (Kaside 14/5)

Baňa **Yûnuszâde** dirler Ravziyâ bilmez misin

Her kelâm-ı hûb u mevzûnum belâğat üzredür (Kaside 14/17)

Yaşar Aydemir, Ravzî'nin münâcâtındaki; "*Benüm âbâ vü ecdâd-ı izâmum âb-ı rûyiçün / Günâhumdan beni pâk it ki anlarda **siyâdet** var*" (K 3/23) beytindeki "*siyâdet*" kelimesinden hareketle, onun *seyyid* olabileceği yorumunu yapar (Aydemir, 2007a: 2-3).

3.4. Tahsili

Ravzî'nin nasıl bir öğrenim gördüğü, kimlerden ders aldığı bilinmiyorsa da, şiirlerinin muhteviyatından, Arapça ve Farsçayı iyi bildiği; tefsir, hadis, fıkıh ve kelâmdan; tıp, kimya ve belâğata kadar birçok dinî ve dünyevî bilimlerden haberdar olduğu anlaşılabilir. Aşağıdaki iktibas ve geçen isimler onun hangi bilimlerden haberdar olduğunun birer göstergesidir:

Gördi mihr-i âsmân ser-mûzeñ öpdüğün zemîn

Döndi reşkenden didi "*yâ-leytenî küntü türâb*"⁴ (G 97/4)

N'ola dirlerse ehl-i fikh içre

Saňa sâhib-i **Hidâye-i Sâni**⁵ (K 9/50)

Nat'-ı tefsîre gelse bahs itse

Mât iderdüñ sen **İbn-i Hayyân**⁶ (K 9/53)

N'ola ilm-i cedelde dirler ise

Saňa Seyyid Şerif Cürçânî⁷ (K 9/67)

Ez-ber itdüñ ulûm-ı tefsîri

Hâtıruñda **Buhârî-i Kirmânî**⁸ (K 9/73)

Hâtıruñda vücûhı Kur'ânuñ

Âlemüñ sensin **İbn-i Zekvânî**⁹ (K 9/76)

Mektebüñda senüñ hezâr hezâr

Şeyh Sâdî okur **Gülistânı** (K 9/78)

Sen Nebîñüñ **Huzeyfesi** gibisin¹⁰

Var idi gûne gûne irfânı (K 9/81)

⁴ "Keşke ben toprak olsaydım.", 78. sûre, 40. ayetten.

⁵ Hidâye, Burhaneddin Merganî'nin (H. 593/M. 1197) Hanefî fikhına dâir eseri.

⁶ Cabir İbn-i Hayyân (H. 721/M. 805), meşhur kimya bilgini.

⁷ Seyyid Şerif Cürçânî (H. 816 M.1413), Henefî, dil, fıkıh ve kelam bilgini.

⁸ Buharî (H. 256/M. 869), meşhur hadis bilgini.

⁹ İbn-i Zevkan, Kurtubalı Zevkan ailesinden gelen kadı ve vezirler.

¹⁰ Huzeyfe (H. 36/M. 656), Hz. Muhammed'in sırdaşı olan sahabe.

Zemahşer mahşerüñ oldı anuñla haşır olup her gün¹¹
 İdüb bahs ü cedel allâmeden **tefsîr** okurduñ tut (G 137/3)
 Mûciz ü **Teshîl** ü **Kânûn u Şifâ**dan çâre yok¹²
 Derdine olmadı ben bîmâr-ı nâ-çâruñ ilâc (G 152/3)
 Fâil her işe çünki Hudâdur anı gayra
 İsnâd ideyin dime sakın niteki **Câhız**¹³ (G167/3)
 Muhtasar eyle kelâmı ko **Mutavvel** dersin¹⁴
 Gel **bedî'** ile **meânî** vü **beyândan** el çek (G 410/4)
 Fürû'ın niçe bilürdi usûlin
 Bu şi'ri görmese sâhib-i **Kudûrî**¹⁵ (G 651/7)

3.5. Mezheb ve Tarikatı

Ravzî, "İlmüñ ile âmil olursañ eger fermânuña / Cümle âlem tâbi' olur **Mezheb-i Nu'mân gibi**" (G 607/2) diyerek, *Hanefî* mezhebine mensup olduğunu belirtmiştir. Bir önceki bölümde verilen beyitlerde de, daha çok Hanefî âlimlerinin adını andığı dikkati çekmektedir. Onu birçok şiirinde, dinî duyguları ağır basan, tasavvufî bir dünya görüşünü benimsemiş, bu yolda öğütler veren samimî bir kişi olduğu görülür. Ondaki tasavvuf, Fuzûlî ve Şeyh Gâlip ölçüsünde derin bir vecd hali değilse de; o öğretiyi tamamen özümsemiş samimî ruh halinin ifadesidir. Onun bazı şiirlerinden Bursa'da ikamet eden Emir Buhârî'nin halifelerinden, Nurbahşiye ve Kübreviyye tarikatı temsilcilerinden *Şeyh Lütfullah-ı Sâni'*ye (Kara, 1990: 169) bağlılığı anlaşılabilir. O bir murabba' (Murabba 26) ve bir muhammesini (Muhammes 4) *Şeyh Lütfullah* için söylemiş, ona olan bağlılık ve özlemine dile getirmiştir:

Şehr-i İdincik diyârın itse teşrîf ol melek
 Ravziyâ kutb-ı murâdum üzre dönerdi felek
 Hakka çok itdüm tazarru' eyledüm yüz biñ dilek
 Nideyin hayfâ ki **Lütfullâh Efendi** gelmedi (Murabba 26/5)

Yirmi bir bendlik bir muhammesinde yine *Şeyh Lütfullah'a* övgülerini, ona ulaşma arzularını dile getirir. Bir bend:

Fahr-i âl-i Mustafâya oldurur kâim-makâm
 Ravza-i **Sultân Emîr** anuñla buldı intizâm
 Ka'be-i kûyın tavâf eyler melekler subh u şâm
 Nûrdan bir serv olur kılsa namâz içre kıyâm

¹¹ Zemahşerî (H 538/M 1143), Keşşâf adlı tefsiri ile mehur müfessir, dilci, edebiyatçı ve kelam bilgini.

¹² Teshîl, Hanefî fıkhi ve tıp bilgini Hacı Paşa'nın (H. 816/M. 1413); Kanûn ve Şifâ, meşhur hekim İbn-i Sînâ'nın (H. 428/M. 1037) hekimliğe dâir eserleri.

¹³ Câhız (H. 255/M. 689), Arap edebiyatının en büyük nâsiri ve mutezile kelimcilerinden.

¹⁴ Mutavvel, Taftazanî'nin (H. 792/M. 1390) belagât ile ilgili eseri.

¹⁵ Kudûrî (H. 428/M. 1037), Hanefî biginlerinden.

Şâh-ı iklîm-i kerâmet **Şeyh Lütfullâhı** gör (Muhammes 4/3)

Ravzî, “*şeyhüm*” redifli bir gazel söylemiş ve Ebussuud Efendi’nin mülhidlik suçlamasıyla ölümüne fetva verdiği ve H. 957/M. 1550’de idam edilen **Şey Muhyiddin Karamânî**’nin ölümüne denk gelen bir tarih düşürmüştür:

Seni mülhid diyü katl eylediler

Senden ol iş gele hâşâ şeyhüm

Bu firâk odına yanup yakılup

Ravzî târîh didi vâ şeyhüm (H. 957/M. 1550, G 425)

Alevilik, Bektaşılık ve Ehl-i Beyt ile ilgili çok söz söylemiş olan Ravzî, bir beytinde de Bektaşî olmadığını anlatmaya çalışır:

Baş açık abdâlı olmışdur **Kalender Bâlinün**

Ravzî-i dîvâneyi sanmañ ki bir **Bektaşidür** (G 230/5)

4. Ravzî Divanı’nda Mahallilik

Ravzî, klasik şiirin bütün inceliklerine vâkıf olmasına rağmen, taşrada yaşamış ve yaşadığı çevreyi, kültürü şiirine çokça yansıtmış, mahalliliğin en güzel örneklerini vermiş farklı bir divan şairidir. Ravzî’nin hacimli Divanı’nda, klasik edebiyatın hemen hemen her nazım şekliyle şiirler vardır.

4.1. Kasidelerindeki Farklılıklar ve Mahallî Unsurlar

Ravzî’nin taşralılığı ilk olarak kasidelerinde dikkati çeker. Tevhîd, münâcât, na’t dışında methiye içeren kasideleri varsa da, bunların hemen hiçbiri tanınmış devlet adamlarına sunulmamıştır. O taşrada yaşadığından, muhtemelen kaside sunup, câize alacak bir devlet adamı bulamamıştır. Methiyelerinin bir kısmı yakın dostlarıdır. O hicviye ve manzum mektup türünde de kaside söylemiştir.

Ravzî, bir münâcât olan 3. kasidede, muhtemelen yaşlılık döneminde ve ölüm korkusu içerisinde samimî yakarışlarını dile getirir. Bu arada, ölen kişinin ardından onun ruhuna ithafen yoksulların doyurulması âdetine de değinmiştir. Bazı beyitler şöyledir:

Zamânüm âhire irdi ibâdâtumda killet var

Yaraşur baña ağlasam ki ol killetde kesret var (K 3/1)

Ecel serhaddine irdüm kıyâmet sâat irişdi

Hayâtumda hemân ancak benüm bir iki sâat var (K 3/18)

Ağardı rîşüm ü beñzüm sarardı ey ecel gel kim

Pilav zerdesi olmuşdur müheyyâ bir imâret var (K 3/24)

Saña varsam gerek ey kabr-i târik ivme bir lahza

Ecel mihmânüm olmuşdur bugün anı **ziyâfet var** (K 3/25)

Yeñi yokdur yakası yok dikildi baña bir câme

Giyince anı sabr eyle ezelden eski âdet var (K 3/26)

Divan’daki 6. kaside “cev” rediflidir. Zamanında yaşanan arpa kıtlığından ironik bir dille söz edilmiş; Padişah III. Murad’ın tuğranüvisti **Feridun Bey**’den arpa talebinde bulunulmuştur.

Ravzî'nin kasidelerinde bilinen tek devlet adamı da Feridun Bey sayılır. Bu arada ziraatla ilgili âdetlere yer verilmiştir. Kışın erken gelmesiyle harman zamanında ürünün zarar görmesinin anlatıldığı;

Hirmen-i cevdür felek **secdür** yığılmış Kehkeşân

Leşker-i Tâtâr-ı dey itdi gelüb yağmâ-yı cev (K 6/15)

beytini doğru anlayabilmek için, eski harman kültürünü çok iyi bilmek gerekir. "**Sec**", yöresel ağızda yaşayan, hatta bugün unutulmaya yüz tutmuş; samanından ayrılmış, ancak bütün yabancı unsurlarından ayrılmamış ekin yığını anlamına gelen bir kelimedir. Kasidede tarım kültürüne ait birçok gelenek yansıtılmakta; "**kile**" gibi ölçü birimi kullanılmaktadır. 7. kasidenin ve 473. gazelin redifi de "**cev**"dir.

Yağdı bârân-ı belâ çok tohm ekildi bitmedi

Hâsılı olmadı hâsıl ol semen-simâ-yı cev (K 6/2)

Ya'ni Efridun Beg tuğra-nüvis-i Şeh Murad

Anun ahkâmındandır hep ser-be-ser imzâ-yı cev (K 6/31)

Nola şâhâ **Şeh Murâd bin Selîm**'ün aşkına

Ben fakîr üftâdeye kılsañ eger atâ-yı cev (K 6/35)

At ü katır merkep aç ölmek mukarrerdür bugün

Eylemezseñ serverâ birkaç **kile** ihdâ-yı cev (K 6/41)

Divan'daki 8. kasîde, Divan'ın başka yerlerinde de adı geçen **Abdî Efendi** için söylenmiştir. Ravzî, ondan birkaç günlüğüne ödünç bir kitap istediğini şiirine taşımıştır:

Ey fûnûn içre nazîri olmayan

Hazret-i Abdi Efendi kâm-yâb (K 8/2)

Zerrece ihsânuñuz izhâr idüp

Bir beş on gün bizde olsa ol kitâb (K 8/8)

9. kasidede **Bursa'daki Muradiya Camii** ve onun imam hatibi **Muhyiddin**'e ait bilgilere yer verilmiştir:

Menzilûñ Câmî'-i Murâdiye

Ber-murâd itdi nâ-murâdânı (K 9/8)

Şeh Murad'uñ murâdı üzre temâm

İtmiş anuñ binâsını bâñ (K 9/13)

Olsa nâmuñ aceb mi **Muhyiddîn**

Dîn-i mahyâya sensin erzânî (K 9/20)

Hutbeye çıkdıgün gören sanur

Arşa ağar duâ-yı nûrânî (K 9/21)

Şâfiisin günâh işleyenüñ

Mezhebüñ oldı gerçi **Nûmânî** (K 9/43)

10. kaside, “**Dede**” rediflidir. Alevilik, Bektaşilikle ilgili terimler ve yöresel ifadeler etrafında söylenmiştir. 525. gazel de “**Ahmed Dede**” rediflidir.

Gel halâs eyle peleng-i kûy-ı fürkatden beni
Şîr-i Yezdân aşkına lutf eyle hey **aslân Dede** (K 10/2)
 Bir şehenşehsin ki âlem taht-ı ahkâmuñdadur
 Defterüñde yek kalemdür milket-i Osmân **Dede** (K 10/43)
 Sûz-ı dilden şöyle yanmışdur tenüm aşkuñda kim
 Eylemez def-i harâret **biñ çanak ayran Dede** (K 10/46)

11. kaside, “**pilav**” rediflidir. Ravzî, pilava duyduğu arzuyu, yarı ironik bir dille ifade etmiştir. Bu arada yemek âdetlerine yer vermiş; bir şeye istek duymak anlamına gelen “**gem gevme**” gibi yine yöresel deyimler kullanmıştır. Muhtemelen **Şehzâde Mehmed’in** sünnet düğünündeki pilavdan söz etmektedir.

Sûr-ı şâhî seyre vardum bir gün **Atmeydanına**
 Salını salını ey nahl-i hırâmânım **pilav** (K 11/13)
Ayasofya kubbesi sandum görüb nâ-geh seni
 Yüregüm kopdı hemân ey dînüm îmânım pilav (K 11/14)
 Hakka yüz biñ şükr ü minnet kim baña kıldı atâ
 Şeh Murâd bin Selîm bin Süleymânım pilav (K 11/15)
 Esb-i tab’um süfre meydânında görse her kaçan
Gem gever her dâneñe ağzumda dendânım pilav (K 11/19)

13. kaside, eksik olduğu anlaşılan **manzum bir mektuptur**. Memleketinden ayrı olduğu bir zamanda, beldesindeki hemen herkesi adıyla, şöhretiyle veya mesleğiyle sayıp, hal hatır sorduğu; beldenin başlıca semtlerini, camilerini, hanlarını, hamamlarını; havasını, suyunu, meyvelerini, kısacası her şeyini sorup konu ettiği, iki yüze yakın şahsiyetten adı veya lakabıyla söz edilen bir manzum mektuptur. Ayrıca bu şiirde, yörenin birçok yer adını, geleneğini bulmak mümkündür. Burada geçen özel isimlerin bazıları, Edincik Şehrengizi olan muhammeste ve başka şiirlerinde de geçmektedir. Yaşar Aydemir manzum mektupta geçen isimlerin çok azının Şehrengiz’de geçmesi, Eski Cami’ (Balıkesir’de Yıldırım Camii’nin daha çok Eski Cami olarak ün yapmıştır.), mektupta geçen Hüseyin ve Sinan’ın, o tarihlerde Balıkesir’de beylerbeyi görevi yapan Hüseyin Bey ve Sinan Bey’in, olabileceği verilerinden hareketle; mektubun Edincik’e değil, Balıkesir’e yazılmış olabileceği savını ileri sürmektedir (Aydemir, 2007a: 88). Ancak bu mektubun Edincik’e yazıldığı çok açıktır. Mektupta söz edilen, Şehrengiz’de anlatılan **Çınar**, bugün de ayakta ve 16. yüzyılda olduğu gibi şehrin simgesi durumundadır. Aynı şekilde **Temaşalık** da, Şehrengiz’de geçtiği gibi, yanında Bizans döneminden kaldığına inanılan yıkık kale, yörede bugün aynı adlarla bilinmektedir. Ayrıca Edincik’te 1346’da yapılan tarihî eski bir cami olduğunu ve denize girenlerden söz edilmesini de dikkate alacak olursak, adres Edincik’e yönelmektedir.

Yüri ey **nâme azm-i Rûm** kıl yârâna aşk eyle
 Bize biñ cân ile müştâk olan ihvâna aşk eyle (K 13/1)

Gücenmezse Göcen Bâlî aña çal tavşan ayağın
Çakalâsâ sorup hâlini **dilküyâne** aşk eyle (K 13/22)
Çanağı çatlayası ol Yasakçı Mustafâ n'eyler
Veli Şâhuñ nedür hâli aña rindâne aşk eyle (K 13/48)
Çenâruñ gerçi başında kavak yili eser dirler
Büyüklemezse geh gâhî varup seyrâna aşk eyle (K 13/108)
Eğer **deryâ kinârına** inerseñ ser-be-ser yazın
Suya girenlere hem lücce-i ummâna aşk eyle (K 13/126)
Harâb-âbâd-ı âlemden çıkup sahrâlara düşmiş
Temâşâlık yanında Kal'a-i Vîrâna aşk eyle (K 13/127)

15. kaside, kaba ve müstehcen ifadelerle "**Erdekli, Horos**" lakaplı birine yapılan bir hicviyedir:

Künhüñle seni bilmediler sanma sakın hâ
Bu şek ü kıyâfetle sen **Erdekde** de yoksun (K 15/2)
Âlemde lakâb saña **Horos** oldu velîkin
Zâhirde hemân bir suya düşmişçe tavuksun (K 15/20)

"**Gidi**" fedifli 16. kaside, **Tâciroğlu** adlı bir kadıya, kaba ve müstehcen kelimelerle yapılmış bir hicviyedir:

Lîk hiç **kâdılar** içre görmedik
Tâciroğlu gibi fâcir gidi (K 16/2)
Mes'elenüñ yirini sorsañ eğer
Burutup yüzün gözin kakır gidi (K 16/10)

4.2. Musammatlar

Ravzî, 1 terci'-i bend, 28 murabba', 4 muhammes ve 1 müseddesten oluşan musammatlarının hemen hemen tamamına yakını bir özel isim veya özel bir konu için söylemiştir.

Dokuz bendlik "**Yüri hey cilf-i nâ-halef oğlan / Kîrler tîr'ne hedef oğlan**" nakaratlı terci'-i bend tamamen kaba, müstehcen, edeb dışı kelimelerle dolu bir hicviyedir. Ravzî burada iyice perde-bîrûn olup, fekk-i dehân etmiştir. O sebepten Yaşar Aydemir de bu şiiri yayımladığı Divan'a koyamamıştır.

9. murabba' 5 bendlik ve "**Rûze-i gamdan helâk oldum Oruç Bâlim meded**" nakaratlı mütekerrir murabba'dır. Salıncak, dolap ve şiş kebab ile bazı bayram âdetlerini yansıtır:

Küyuñı devr itmedin **dolâb-ı ıyde** döndi ser
Za'fdan gûyâ **salıncak** oldu dil ey verd-i ter
Âteş-i mihmetde yanup **şiş kebâb** oldu ciger
Rûze-i gamdan helâk oldum **Oruç Bâlim** meded (Murabba 9/4)

Ravzî'nin yaşadığı çevreyi şiirine taşıması çok önemli bir özelliğidir. Divan'daki dört murabba' bu anlamda **Edincik**, **Mihaliç (Karacabey)**, **Gelibolu** ve **Dukakin** için söylenmiş birer küçük şehrengiz sayılabilir.

Ravzî'nin Edincik'i konu edinen, Edincikli sevgilisine hiteben söylediği "*Şehr-i İdincik'de şimdi sevdüğüm Hünkârdur*" nakaratlı, 5 bendli 13. murabba'ı küçük bir Edincik Şehrengizi sayılabilir.

Ser-be-ser âlem o şâh-ı mülk-i hüsnüñ bendesi
Gün yüzini görüp olmuş mihr ü meh şermendesesi
Niçe yüz biñ vardur Ravzî-sıfat efkendesesi
Şehr-i İdincik'de şimdi sevdüğüm Hünkâr'dur (Murabba 13)

"**Geliboluda bir zîbâ güzel sevdüm müselmânlar**" nakaratlı 7 bendli 14. murabba'ı bir **Gelibolu Şehrengizi** sayılabilir. Ravzî, muhtemelen bir süre Gelibolu'da bulunmuş, **Bıyıklı Mimâroğlı Muhammed Şâh**'in adı etrafında küçük bir Gelibolu Şehrengizi söylemiş; "*Gelibolu'da bir zîbâ güzel sevdüm müselmânlar*" nakaratıyla orada bulunduğu zamanı gösteren (H. 963/M. 1556) tarihini düşürmüştür:

Aña **Bıyıklı Mimâroğlı** dirler ol bir âfetdür
Ayağı basduğu yirler müretteb hep imâretdür
Cefâ kasrın yapar gönlüm yıkar bilsem ne hâletdür
Gelibolıda bir zîbâ güzel sevdüm müselmânlar
Ural'dan cânuma neccâr-ı aşkı ol perînüñ mîh
Beni gördükce ey Ravzî ider hışm ol gözi mirrîh
Ne vakt üftâdesi oldum eğer sorarsañuz târîh
Gelibolıda bir zîbâ güzel sevdüm müselmânlar (H. 963/ M. 1556, Murabba 14)

12 bendli, "*Bir yire vardı yolum adına dirler Dukakin*" nakaratlı 19. murabba'ı bir Dukakin Şehrengizi sayılabilir. Ravzî'nin yolu bir ara **Dukakin** adlı Arnavut şehrine düşmüştür. Ancak karşılaştıklarından çok da memnun olmadığı anlaşılmaktadır ve sanki bir daha gitmemeye tövbe eder. Halkı yoksulluk ve sefalet içinde; pirinç, yağ, bal bulunmaz; arpa ununun kepeğinden bulamaç yaparlar. Halkının bir kısmı kâfir bir kısmı **Türkeş**'tir. Kadıya eli boş gitmez; sarımsak, soğan, peynir götürürler. Erik, üzüm, vişne, incir gibi meyveleri; Dirin ırmağı ve Leş adlı hisarı vardır. Emni boğazından asılası kötü biridir:

Halkı hep yalın ayak başı kabâ çıplakdur
Arnavud kâfiridür gâyet ile yañşakdur
O yire kâdî olur şol kişi kim ahmâkdur
Bir yire vardı yolum adına dirler Dukakin
Kiminüñ adı **Prendâ** kimisinüñ **Kecnûş**
Erige kumbula dirler üzümün adına rûş
Hîç gelmez birisi kâdıya gelse eli boş
Bir yire vardı yolum adına dirler Dukakin

Arpa unun kepegi ile iderler bulamaç
Ne tuzı var ne yağı it yemez olursa da aç
Ömri içre birisi hiç yimemişdür **tutamaç**
Bir yire vardı yolum adına dirler Dukakin

Ravzî'nin, “*Temâşâ eyle Ravzî Rûm ilinde / Ne zibâ şehri imiş bu **şehr-i İştîp** (G 113/5)* beytinden *İştîp* şehrine de gittiği, orayı beğendiği anlaşılmaktadır.

16. murabba' 5 bendli ve “*Mihaliçde göreydüñ niçe âdem cânıdur **Derviş***” nakaratlıdır. Mihalic (Karacabey)'deki sevdiği **Derviş** lakaplı bir müezzin veya münâdî (muarraf) için söylenmiştir.

Muhabbet hânegâhında beni pîr eyleyüb cevri
Yakıbdur cânım ey Ravzî o hâl-i füffül-i cevri
Bañadur cevri ağyâra vefâdur âdet ü tavrı

Mihaliçde göreydüñ niçe âdem cânıdur **Derviş** (Murabba 16/5)

17. murabba', 25 bendli ve “*Ben garîb üftâdeye bir bûse vir bayrâmlık*” nakaratlı bir Kurban Bayramı tebriğidir. Her bendde bir başka şahsiyete hitap edilmiştir. Yine burada da birçok özel isim geçmektedir. Adı geçenler, Ahmed Bâlî, Mustafâ, Muhammed Şâh, Alî, Hasan, Hüsyin, İbrâhîm, Halîl, Yûsuf Bâlî, Süleymân, İsâ, Bahşîzâde Mahmûd, Murâd, Abdülkerim, Receb, Şa'bân, Velî Şâh, Abdî Şâh, Haydar, Dede, Ahmedzâde, Muslı Şâh, Memi Şâh'tır.

Nice bayram oldı bir gün dimedüñ göñlüñ nede
Merhabâsuzlarla hîç yokdur nazîrûñ dünyede
Hâcı Bektâş-ı Velî aşkına sultânum Dede

Ben garîb üftâdeye bir bûse vir bayrâmlık (Murabba 17/21)

18. murabba' 7 bendli ve 14. murabba'da da sözü edilen **Gelibolulu Bıyıklı Mi'mâroğlu** için bir hicviyedir. “*Aşı yalağı, halâ süpürgesi bağı, yörük yaylağı*” gibi divan şiirinde yaygın kullanılmayan ifadeler yer verilmiştir.

Reng-i surh ile gözün beñzer **aşı yalağına**
Kuşağın dönmiş halâ süpürgesinün bağına
Küngeh-i bârid müşâbihdür **yörük yaylağına**

Şîve yaraşmaz saña sen çünki bir ırğadsın (Murabba 18/3)

Çün Geliboludasın Bıyıklı Mi'mâr Oğlın
Sen seni pâkîze nesl añlama murdâr oğlın
Kâhbe-i dünyâ-yı dünüñ bir dil-âzâr oğlın

Şîve yaraşmaz saña sen çünki bir ırğadsın (Murabba 18/4)

26. murabba', 5 bendli ve “*N'ideyin hayfâ ki **Lutfullâh Efendüm gelmedi***” nakaratlıdır. Muhtemelen Ravzî'nin tarikatte müşidi olan **Şeyh Lutfullah**'a duyduğu özlemine dile getirmek için söylenmiştir (Bkz. 3.5. Mezhep ve Tarikatı).

27. murabba', 5 bendli ve "Meded ey pîr olası nev-cevânüm **Pîrice Bâlî**" nakaratlıdır. "Ovmaç" gibi yöresel yemek adı geçer.

Beni yâd itmeyüb her gâh olursun yâd ile yârân

Revâ mîdur ki hercâyî ola sencileyin cânân

Cefâ tîrine **ovmaç** itme Ravzî bendeñi her ân

Meded ey pîr olası nev-cevânüm **Pîrice Bâlî** (Murabba 27/5)

3. muhammes 106 bendli ve Edincik Şehrengîzidir (Aydemir, 2007b: 97-126; Gülhan, 2012: 515-545). Şehirleri, şehirleri şehir yapan güzel insanları, şehirdeki meslek ve iş kollarını, gelenekleri konu edinen şehrengizler; divan şiirinin en mahallî türleri sayılabilir. Ravzî de başta memleketi Edincik olmak üzere, muhtemelen kısa süreli de olsa bulunduğu şehirlere şehrengiz niteliğinde şiirler söylemiştir. Onun 106 bendli, "Hak budur Bâğ-ı İremdür şehr-i İdincik ki var" nakaratlı mütekerrir muhammes şeklindeki **Edincik Şehrengizi**, türünün en güzel örnekleri arasındadır. Şehrengîz'in ilk sekiz ve son üç bendinde Edincik'in tabiat güzellikleri ve güzellerinin çok canlı tasvirleri yapılmış; şehir ve orada yaşayanlar için iyi dileklerde bulunulmuştur. Bu tasvirler göre Edincik'in her tarafı cennet gibidir ve insana ferahlık verir. Güller, laleler, sümbüller, güzel kokular, ırmaklar, çeşmeler ve bülbül nameleriyle dolu İrem Bağına benzeyen bahçeleri; kıyametler koparan servi boyulu, âfetler yaratan gamzeli, gül yanaklı, sümbül saçlı, güzellikte güneşi utandıracak, genç yaşlı herkesi kendilerine âşık edecek, âlicenâp, ay yüzlü, melek gibi sayısız güzelleri vardır.

Orta yirinde bitübdür bir **çenâr-ı bî-bedel**

Bî-bedellikde meger Tûbâ ola aña bedel

Var mı âlemde nazîri ey dil insâf eyle gel

Bâm-ı çarha irmiş anı Sidredür dirsem mahal

Hakk budur Bâğ-ı İremdür şehr-i **İdincik** ki var (Muhammes 3/4)

Bendde tasvir edilen, Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye geçerken atını bağladığı ve altında dinlendiğine inanılan çınar bugün hâlâ ayakta durmaktadır.

Karşısında ol **Temâşâlık** ki var budur haber

Kim **Süleymândan** kalubdur ol binâ-yı mu'teber

Hoş mu'allâ kasrmiş seyreyle ey sâhib-nazar

Burc u bârûsı bülend evc-i Süreyyâdur meger

Hakk budur Bâğ-ı İremdür şehr-i **İdincik** ki var (Muhammes 3/5)

Edincik'e göre körfezin karşı kıyısında, *Belkıs* denilen mevkide, Hz. Süleyman zamanından kalma bir sarayın bulunduğu inanılır; Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye hareket noktası kabul edilen yer, bugün de *Temâşâlık* adıyla bilinmektedir. Bazılarına göre de söz konusu saray hükümdar *Hadrianus* tarafından yapılmıştır. Devamındaki bendde orası çiçek bahçeleri, çayırıklar ve kuş cenneti içerisinde, havası suyu çok güzel bir yer; dışı beyaz mermer, içi altın sarısı işlemeli tuğlalardan yapılmış, kemerleri süslemeli yapı olarak tasvir edilmiştir. Şair yedinci bendde Allah'tan, şehrin mahşere kadar mamur bir şekilde var olması, kötü gözlerden onu koruması; halkının sonsuza kadar mutluluk içerisinde, yiyip içerek yaşaması duasında bulunur.

Şehrengiz'in genel olarak şehri ve güzellerini tasvir edip iyi dileklerde bulunulan ilk sekiz ve son üçü dışındaki doksan üç bendinde; şehirde yaşayan ve şehre hayat veren güzel insanlardan söz edilmektedir. Bendlerde sözü edilen şahsiyetlerin bazılarının adı verilmeden genel özellikleri belirtilmiş; bazıları adıyla, bazıları aile adıyla; bazıları hem adı, hem aile adıyla; bazıları lakapları, şöhretleriyle; bazıları yaptıkları işleri, meslekleriyle tanıtılmış; özellikle aynı isimi taşıyanlar, başka sıfatlarıyla birbirinden ayırt edilmeye çalışılmıştır. Adı, lakabı veya meslek adı verilen 86 şahsiyetten söz edilmiştir. Ravzî, 103. bendde mahlasını söylerken kendini de Edincik'teki güzeller arasına katmıştır (Gülhan, 2012: 522). Bugün yöreye bizzat gidilerek yapılan araştırmada, 1921 doğumlu, *Edincik* adlı kitabın da yazarı Mehmet F. Aytekin'den alınan şifahi bilgilerden, Şehrengizdekilere benzer *Kadızedeler, Hasanzadeler, Kahyaoğulları, Karkaşlar, Karakatırlılar, Kürklü Şeyh Ahmetler, Dede Ahmetler, Mutafoğulları, Başmakçılar, Helvacılar* gibi bazı sülale adlarının varlığı öğrenildi. Bunların 16. yüzyıldaki ailelerin devamı olup olmadıkları ayrı bir araştırma konusudur.

Şehrengiz'de şahıslar tanıtılırken doğrudan veya dolaylı olarak, o dönemde var olan bazı görev alanlarını ve serbest meslekleri tanıma imkânı bulunabilir. Çünkü tanıtılan şahsiyetlerin tamamına yakını şehirde bir işi veya görevi yapan, şehre hayat veren, şehri şehir yapan, kalkındıran şahsiyetlerdir. Şehrengizde bunlar övülmeye, sevilip sayılmaya değer güzel insanlar olarak takdim edilmiştir. Bazılarından sadece, *dükkân sahibi, usta, sanat ehli* şeklinde; bazılarından *kadızedede, hamamcızâde, nacaklızâde, katırcızâde, etmekcizâde, helvacızâde, müezzinzâde* örneklerinde olduğu gibi, bir mesleği de karşılayan ve devam ettirdikleri aile adlarıyla söz edilmiştir. Şehrengiz'de bir şekilde sözü geçen başlıca meslek veya görevleri şöyle sıralanabilir: *Hünkâr, beg, kadı, şâkird (öğrenci), sûhte (medrese öğrencisi), kethudâ (kahya), şehremîni (belediye başkanı), şehremîni hizmetçisi, kadı yanında çalışan, müezzin gibi görev veya uğraş alanları yanında; bakkal (iki yerde), âhenger (demirci), demirci, kılıççı, börekçi, satıcı, kasap (iki yerde), bâfende (dokumacı), sanatçı, berber, sertırâş (berber), usta, reis (denizci anlamında), neccâr (dülger), mi'mâr, kurşun dökten, dükkân sahibi, helvacı, katırcı, etmekçi (fırıncı), hamamcı, tuzcu, dellâk (tellak), mâytâf (kıl dokuyucu), başmakçı (ayakkabıcı)* gibi serbest meslekler vardır.

Görüleceği gibi burada adı geçen mesleklerin hemen çoğu bugün de devam etmektedir. Daha çok taşımacılıkta geçerli olan katırcılık; nazar değmesine karşı kurşun dökücülüğü gibi meslekler de, belki bazı yörelerde hâlâ yaşıyordur. Kadılık görevi, yargıçlığa dönüşmüştür. Demirciliğin, hem *demirci*, hem de *âhenger* kelimesiyle iki yerde geçmesi; iki ayrı ustadan farklı şekilde bahsetmek veya fonksiyonel bir farklılığı ifade için olabilir. Berberlik de hem *berber*, hem de *sertırâş* kelimesiyle geçiyor. Bazı meslekler, o meslekle ilgili kavramlar etrafında yapılan tenasüplerle tanıtıldığından, o mesleklerin devrindeki icrası ile ilgili, daha geniş bilgilenme imkânı da bulunabilmektedir:

Baba mesleğini devam ettiren Bakkalzade'den bahsedilirken, o meslekle ilgili *terazi* ve *dirhem* isimleri de geçiyor. Metinde (Muhammes 3/15) geçen *Şerbet-i güftar'ı, tatlı söz* anlamı yanında, tevriyeli kabul edip, bakkalların o dönemde şerbet satmış olabilecekleri de düşünülebilir. Börekçi tanıtılırken (Muhammes 3/23), *fırın, yanmak, miyâne*, yani hamurun kıvamı gibi o mesleğe ait kavramları; *kıyar* kelimesinden de, böreklerin ince ince kıyılarak yapılıp satıldığı anlaşılabilir. Konu kasaplık olunca (Muhammes 3/29), *koyun, kuzu ve çok kana girmek*, tabirleri yanında; *câme-i âl* ifadesinden, kasapların o gün de kırmızı önlük giydikleri açıkça görülebiliyor.

Biri bir meh-pârecikdür kim ider berberlicik

Cümle hûbân encüm olsa eyler ol Ülkerlicik
Kasd-ı fâsd itse ider müjgânları neşterlicik
 Hakk budur kim hoş münâsibdür ana dil-berlicik
 Hakk budur Bâğ-ı İrümdür şehri-i *İdincik* ki var (Muhammes 3/41)

Benddeki *kasd-ı fâsd* (kan almak) ifadesinden, berberlerin kan almak gibi, yakın zamana kadar da devam etmiş olan, işler de yaptığını anlayabiliyoruz.

İkisi iki birâderdür ki gördüm anları
 Zînet olmuş gûn-e-gûn helvâyile dükkânları
 Âşık-ı hayrânlar ile ol halâvet kânları
 Çâr-sû içre iderler dâyimâ dîvânları
 Hakk budur Bâğ-ı İremdür şehri-i *İdincik* ki var (Muhammes 3/56)

İki kardeşin değişik renklerde üretilmiş helvalarla dolu, dostların sık sık toplandığı çarşı içindeki dükkânları, bugünün pastahaneleri işlevinde bir mekândır. Şehrengiz konusunda daha geniş bilgi için bakınız (Aydemir, 2007b: 97-126; Gülhan, 2012: 515-545).

4.3. Gazeller

Ravzî'nin gazelleri de klasik konu ve mazmunlar yanında, mahallî özellikler yansıtan ifadelerle doludur. Ravzî şehrengizlerinde olduğu gibi, "Açılalı bahâr-ı İdincik / Cennet oldı diyâr-ı İdincik" matla'lı sekiz beyitlik bir gazelini de Edincik'in güzel ve güzelliklerine ayırmıştır (Gülhan, 2012: 543).

Ravzî alışılmadık bir şekilde üç gazelinde (G 590-617-622), Misâlî, Gazâlî, Cidâlî, Me'âlî, Cevrî, Celâlî, Le'âlî, Nahlî, Nihâlî, Cemâlî, Hilâlî, Vâlî, Zülâlî, Firâkî, Visâlî, Kemâlî, Nevâlî, Hayâlî, Âlî, Bâlî, Mevâlî, Sifâlî, Vasfî, Hısâlî, Recâyî, Su'âlî, Melâlî, Âlî adlı veya mahlaslı, zaman zaman bazı kelimeleri tevriyeli kullanarak, bazıları tezkirelerde de olmayan 28 şair saymıştır:

Döndi hat-ı nigâra **Misâlî** gazelleri
 Âhû-yı çeşm-i yâre **Gazâlî** gazelleri
 Ta'n oklarını gerçi adû gönderür baña
 Dâfidür anı dilde **Cidâlî** gazelleri
 Ahd eyledükce mihr ü vefâ itmege o meh
 Melhûz olur gönülde **Me'âlî** gazelleri
 Âşıklara cefâlaruñı vasf ider senüñ
Cevrî gazelleriyle **Celâlî** gazelleri
 Dür dişlerüñle la'l-i lebüñ fikrin itdürür
 Okunsa bezm-i meyde **Le'âlî** gazelleri
 Bâğ-ı vefâda dindi senüñ serv-i kaddüñe
Nahlî gazelleriyle **Nihâlî** gazelleri
 Hâl-i izârı vasfın ider sâde-rûlaruñ

Ravzî'nün ola sanma ki hâlî gazelleri (G 590)

4.3.1. Özel İsimler

Ravzî Divanı en çok özel isimin geçtiği divanlar arasında sayılabilir. Gazelerde geçen özel isimlerin birçoğu, diğer nazım şekilleri içerisinde de geçmektedir. 88, 89, 90, 91, 92. gazeller "**Kaya**" rediflidir. Ayrıca kaya üzerinden söyleyişler vardır. Çevresi taş ve mermer ocakları ile çevrili bir coğrafyada yaşayan Ravzî'nin "**kaya**" ve "**mermer**" kelimelerini bu kadar sık kullanması asla bir tesadüf olamasa gerektir.

Kıldı başum bir münakkaş top zahm-ı **kayadan**

Bir nigâr-ı **seng**-dil sevdüm ki **nâmı Kayadur**(G 224/3)

Görse **Kaya** beni yire bakub arar **kaya**

Suçum nedür ki **taş** ile **başun yarar Kaya** (G 87/1)

Dîvânesin kaçan ki görse vefâ idüb

Avuc kayasın ikide birde atar **Kaya** (G 87/2)

Hidmetünden yüz çevirmez bendeyem kapuñda ben

Baña **kesdürseñ** yiridür dâimâ **taşlar Kaya** (G 90/2)

Seng-i mermerden midür kalbün ki te'sîr eylemez

Nerm ider pulâdı gerçi âh u efgânum **Kaya** (G 92/2)

Sevme gel ol demirci dil-berini

Yüregi **taş Kayayı** neylersin (G 428/2)

227. gazelde, **Muhammed Şâh** ile **Memi Şâh** karşılaştırılmaktadır. **Muhammed Şâh** onun çeşitli şiirlerinde en çok geçen isimlerdendir. Zatî, Bakî gibi bilinen isimler yanında, divanlarda görmeye alışık olunmayan bazı özel isimlerin geçtiği beyitlerden örnekler:

Muhammed Şâh ile ey dil **Memi Şâh** iki gül-rûdur

Birinün çeşmi nergisdür birinün zülfi şeb-bûdur (G 227)

Serâyında **Muhammed Şâhı** görsem gûyiyâ ey dil

Hemân arş-ı berîn olur mekânım Mustafââsâ (G 62/4)

Başladı **Topcızâde** dahı tıfl iken hele

Yıkmağa dil hisârını yap yap harâb idüb (G 101/3)

Diñler ise ger anuñ da'vâsını

Zulm ider halka **Ali Paşa** meded

Kapucuzâde dirler şehri-hüsn içre bir âfet var

Kapuya giderin şâha o zâlimden şikâyet var (G 185/1)

Bende oldum bir **Sipâhîzâdeye**

N'ola olsam şehriyâr-ı intizar (G 193/7)

Cüdâyam gerçi kim **Bakkalzâde Musli Şahumdan**

Gam-ı la'liyle dükkân-ı belâda bal u yâğum var (G 194/2)

- Baş açık abdâlı olmuşdur **Kalender Bâlinüñ**
Ravzî-i dîvâneyi sanmañ ki bir **Bektaşidür** (G 230/5)
Kesdi sözini **Zâtî** revân söylemez oldı
Ravzî aña bir beyt okıdum bahr-i mukatta' (G 370/5)
Dehr-i fânîde eger ârif iseñ ey Ravzî
Şi'rüñi hep **gazel-i Bâkîye** hem-tâ eyle (G 566/5)
Teb-i hicründe akan yaşımı seyr itmek istersen
Burusada temâşâ eyleye **Hamâmın Temürtaşın** (G 418/4)
Yüregi taşdan kayadan pek
O **Demirci Nigarı** n'eylersin (G 432/2)
Ey benüm mâh-ı tal'atım **Eledo**
Hey benüm mihr-i devletüm **Eledo** (G 467/1)
Sû-be-sû arar o servi cûy-ı eşkümdür benüm
Bursa vâdisinde Aksu Rûm İlinde Karasu (G 469/2)
Şâh-ı Ken'an-sıfat kendüyi ister ki sata
Ne aceb kimse olur hey şu bizüm **Yûsuf Ece** (G 506/5)
Bizi hecr odına yakduñ hey meded **Ahmed Dede**
Âleme âteş bırakduñ hey meded **Ahmed Dede** (G 525/1)
Görüb nâ-gâh **Yûsuf Şâhı** Ravzî
Giriftâr oldum ol çâh-ı zekana (G 562/5)
Letâfet bûstânınıñ bu gün ey serv-i bâlâsı
Cihâmı bende kıldı kendüye ol kadd-i **Abbâsı** (G 578/1)
Hızır Bâlîye dest-bûs iderken gel beni seyr it
Eger görmek dilerseñ bir arada Hızır u İlyâsı (G 578/8)
Eyledüm seyr-i temâşâ Acemi vü Arabı
Görmedüm mislüñi Rum içre **Muhammed Çelebi** (G 595/1)
Ber-karâr olmuş iken mahkeme-i işretde
Çıkdı elden nideyin **Nâhiye-i Âhyolı**
Ravziyâ dâim kabûl olsun namâzum dir iseñ
Cân u dilden sev **Hatiboğlın** imâmîler gibi (G 629/5)
Sultân olurdu başına Ravzî benüm gibi
Yahyâya öğredeydüm eger kim gedâlığı (G 649/5)
Didi târîhini Ravzî-i dâî
Receb Bâlîye rahmet ide Hâdî (G 662/7, H. 951)

Budak, hem cins, hem özel isim gibi kullanılarak 396-399 arasındaki dört gazele redif olmuştur.

Ravzî şeftâlû-yı la'lüñ arzû eyler senüñ

Mîveler irişdi ihsânuñ zamânıdur **Budak** (G 399/5)

4.3.2. Devrindeki Önemli Olaylar

Yaşadığı dönemdeki önemli tarihî olaylar, en başta Osmanlı-İran ilişkileri olmak üzere, Ravzî'nin şiirine yansımıştır. 16. yüzyıldaki Osmanlı İran ilişkiler sünnî-râfizî çatışmaları, onun gazellerinde önemli yer tutmuştur:

Acem Şâhını mât itdi yine **Rûmuñ Süleymânı**

Bu âlem câygâhı **leşker-i Osmânuñ** olsun hep (G 110/5)

Kesdi ırkın ser-be-ser ya'nî Ömer-meşreblerüñ

Şâh-ı Tebriz Âl-i Osnâna mehâbet gösterür (G 244/6)

Zulmet-i zulm içre kalmışdur meger **Şâh-ı Acem**

Pâdişâh-ı Rum aña adl ü siyâset gösterür (G 244/7)

Her ne yüzden ki gele cân u dile ta'n-ı adû

Şehr-i Tebrîze Şeh-i Mülk-i Acem gibi gelür (G 302/3)

Gamuñda pâ-y-mâl-i cünd-i mihnetdür benüm cânım

Hücûm-ı **leşker-i Osmânı** gel **Şâh-ı Acem**den sor (G 304/2)

Zeyn itdi ruh-ı yâri hat-ı Lâle-i Nu'mân

Yağmaladı Rûm İllerini hayl-i Revâfız (G 358/4)

Şâh-ı Acem hurûc idemezse aceb midür

Revnakda döndi **milket-i Osmâna** her taraf (G 383/6)

Berf ü bârân oldı nâzil sanmañuz gökden yire

Gitdi **Osmân leşkeri şâh-ı Horasân** üstine (G 475/5)

Hayl-i Revâfızı siper-i la'net itmege

Sultân-ı Rûm çekdi yine leşker üstine(G 478/2)

Uslanub **Şâh** kaçarsa ne aceb kûh-ı gama

Geldi gâlib **Aceme milket-i Osmân** Delisi (G 615/8)

Deşt-i belâda lâle gibi pâ-y-mâl ider

Varursa **Rûm leşkeri surh-ı ser** üstine (G 478/3)

Ehl-i şarkuñ hâtırın yazmağa ey Ravzî meğer

Şâh-ı Rûm irsâl ider **İrân ile Tûrâna** hat (G 361/9)

Kıldı **Bağdâda sefer ol Şeh** tutar il yâs aña

Kâfile-salârı olsun Hızr ile İlyâs aña (G4/1)

Kanda azm itse **Ebû İshâk** sancakdâr olup

Leşker-i pür-şevket olsun cümle hayrû'n-nâs aña (G 4/2)

Gam-ı yağmâ-yı **Tâtâr**-ı müjeñdür olmaduk hâlî

Niçe yıldur benüm hânım **Kırım**-ı gamda biz Hânuz (G 323/8)

Oldı yağmâ mülk-i hüsn olmaz hat-ı ruhsâr zabt

Rûma ayak basdı olmaz **leşker-i Tâtâr** zabt (G 362/1)

Ravzî, çağdaşı ve beğendiği bir şair olan Bakî'nin ölümünü de konu etmiştir:

Öğünsen sen n'ola Ravzî cihândan **gitdi ay Bâkî**

Niçe lâf eyler iseñ eyle bulındı zamân tenhâ (G 87/5)

16. yüzyıldaki **kahve yasağı** da, Ravzî'nin şiirinde de yankı bulmuştur:

Kahveye çünkü **yasağ** eyledi Şâh-ı Devrân

Zurefâ kosalar elden n'ola fincânları (G 650/4)

Kahveye cânib-i şeyhden n'ola **destûr olsa**

Ârifâne ele alsak yine fincânları (G 605/3)

Bendeye Şâhuñ olurdı niçe ihsânları

Ol melek yanına cem' itmese şeytânları

Sındılar kahvecinüñ ırzını fincan-sıfat

Gönderüb Şâh-ı Cihân bir kaç **Ahryân**ları

Ne revâdur bu ki her meclisi devr ide kadeh

Kahvenüñ hâk ile yeksân ola **fincânları**

Yıkdı subaşı ases **kahve-fürûşuñ** ırzın

Yakdılar âteş-i hirmâna müselmânları

Zevrak-ı îş ü neşât ile **Kalataya** geçüp

Ravziyâ gül gibi çâk eyle girîbânları (G 642)

Ravzî, uyuşturucunun kötülüğü konusunda da uyarılarda bulunmuştur:

Gel işit pend-i ehl-i idrâki

Yime afyômı olma tiryâkî

Yi *bokı* yime *berş* ü *esrârı*

Mezbele itme mi'de-i pâki (Nazm 1)

Ravzî, bazı kıt'alarında yöresindeki kadılarından şikâyet etmiştir:

Bir bölük câhilleri **kâdî** idüb şâh-ı cihân

Kâinâtı **zulm** ü bî-dâd ile bed-hâl eyledi

Emr-i şer' icrâ olunmaz **kâdilar** ancak hemân

Âlemi yakub yıkub tahsîl-i emvâl eyledi (Kıt'a 15)

4.3.3. Denizcilik

Edincik deniz kenarına yakın bir kasabadır. Böyle olunca Ravzî'nin şiirlerinde deniz ile ilgili terimler önemli bir yer tutar. Bir gazeli (G 335) de "**deñiz**" rediflidir. Denizle ilgili bazı beyitler şöyledir:

Göz terâzûsı ile gör niçedür ey Ravzî
Eşk-i çeşmümle benüm **Karadeñiz Akdeñiz** (G 335/5)
Soydı deñize koydı rakîbi bağayazdı
Karadan iderken o sitemkârı temâşâ (G 68/3)
Mâ-cerâmı ki suâl eyleye yârân sizden
Soyunup suya giren dil-bere müstâk **deñiz** (G 335/4)

4.3.4. Meyveler

Meyveler bütün divan şairleri için ortak bir mazmun ise de; yörenin meyve ve sebze yönünden zenginliği, Ravzî'nin de birçok düşüncesini onlar üzerinden ifâde etmesine sebep olmuştur. Divan'daki 159,160. gazeller de "**turunc**" rediflidir:

Geh girüb şekl-i **Yehûdîye** ne hikmetdür kim
Sarınur başına destâr-ı muza'fer **turunc** (G 159/4)
Hasret-i **dâne-i nâr**-ı ruhı yârûñ Ravzî
İki ruhsârımı itdi iki asfer **turunc** (G 159/5)
Hasret-i **sîb**-i zenehdân ile dil-hastelerûñ
Derd ile nâle vü **eyvâ** idüb ister **turunc** (G 160/4)
Bâğ-ı ömrûñ irdi ey Ravzî hazânı âh kim
Anda her dem **mîve-i nârenc ayyâ**dur baña (G 21/5)
Hâbda bir kerre **şeftâlûs**ın itsem iltimâs
Şimdi anuñ **kaysı** mıdur diyü **alma** mıdur baña (G 22/4)
Katre katre hûn-ı eşkümden benüm
Dânelenmişdür **enâr**-ı intizâr (G193/8)
Nâliš itme künc-i hasretde sarardup beñzüñi
Yâr senden Ravziyâ **nârenc ü eyvâ** istemez (G344/5)
Şeftâlû kaysı mı diyü men' itme bûseden
İyd-i mübârek irdi tenâvül zamânıdur (G 238/3)
Ey rakîb olmaz idi bâğ-ı cihânda acı
Mîvesi gözlerûñe benzemese **zeytûnuñ** (G 414/4)

4.3.5. Mahallî Âdetler

Ravzî, deniz, orman ve tarım alanlarıyla çevrili, tarım ve hayvancılığın canlı olduğu geleneksel kasaba hayatı içerisinde yetişmiş; anlatmak istediği duygu ve düşünceleri kendi yaşadığı coğrafya ve kültür hayatından örneklerle dile getirmiştir. Ravzî Divanı bu yönden çok

zengin bir kaynak sayılır. Hattâ onun yaşadığı coğrafya ve kültür ortamını iyi tanımadan onu anlamak âdetâ mümkün değildir. *Koyun, tay, kısrak, aygır* gibi hayvanlar; *çul, torba, çantay* (büyük keten torba), *hemyân, kelep* gibi dokumacılıkla ilgili eşyalar şiirinde sıkça geçer.

Dâimâ Mecnûn-sıfat gül-geşt-i sahrâ itdürüp

Kara çullar geydüren ol zülfi Leylâdur baña (G 23/4)

Çul değül **torva** değülsin dahı bir **çantaysın**

Evde kısrak görüb aygırlanma güccük taysın (G 464/1)

Eşküm **diremleri** ile dâmân-ı câmeden

Toldı gamumda bir niçe **hemyân** unutmâ hâ (G 80/5)

Salduñ bizi **koyun sürüsü** gibi yârına

İtdüñ rakîbi yoluña kurbân unutmâ hâ (G 81/5)

Ol hâce-i zemâne ki dünyâya meyl ide

Anuñ sakalını n'ola yolsam **kelep kelep** (G 112/10)

Müjgânını sevdüm o **bıçakçı güzelinüñ**

Çok cânuma kâr eyledi şemşîr-i mahabbet (G 115/4)

Bir kasidesindeki beyitten, devrinde yaralara *yakı tedavisi* yapıldığını da anlayabiliyoruz:

Muhammed Şâh eger bilmezse hâl-i dil-i uşşâkı

Dil-i mecrûhuma yakı olan cânâna aşk eyle (K 13/29)

Düğün âdetlerine de yer verilen dört gazelinin redifi "**sağdıç**" tır. Sağdıç yörede, dost arkadaş, ahbap karşılığında bugün de çok kullanılan bir kelimedir.

Oldı **dâmâd** ile çün hem-ser ü hem-pâ **sağdıç**

Oldı gûyâ **güyegi** Sidre vü Tûbâ **sağdıç** (G 161/1)

Meh-i tâbâna döner perde-i şebde **güyegi**

Kalsa gün gibi ne tañ taşrada tenhâ **sağdıç** (G 161/4)

Bülbülâsâ **güyegi** şâd u ferah ey Ravzî

Güle benzer gülüp açılmada **sağdıç** (G 161/5)

Ger yiğit hoş olub olursa eğer **yancık boş**

İş becermez güyegi neylesin aña sağdıç (G 162/2)

Nice gün **halvet ider** taşraya çıkmaz **güyegi**

Eger olursa aña mürşid-i dâna **sağdıç** (G 162/4)

Sürse **dâmâd** n'ola zevk ü safâ ey Ravzî

İşret esbâbını hep itdi müheyyâ **sağdıç** (G 162/5)

Güyegi pâdişeh olmuş aña paşa **sağdıç**

Ehl-i işret güyegi halka temaşâ **sağdıç** (G 163/1)

Ser-be-ser âlemi hep itdi **ziyâfet güyegi**

Fukarâya demidür *eylese ihsân sağdıç* (G 164/3)

Zevk u işretde yaraşur *güyegi* ey Ravzî

Eyle sen âlemi şimdengirû seyrân *sağdıç* (G 164/5)

Karanfil veya herhangi bir çiçeğin süs için başa takılması, bugün de yaşayan bir gelenektir.

Mey başa çıksa yiri degül mi bu demde kim

Destârı zînet eyle karanfûl zamânıdur(G 238/4)

Yakın zamana kadar su değirmenleri ve değirmende sıra beklemek hayatın bir parçası idi. Ayrıca bağlar, bahçeler su dolapları ile sulanabiliyordu. Ravzî'nin şiirlerinde bu âdetlere ait söyleyişlere yer verilmiş; hayatın gerçekleri değirmen üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır:

Bir beş on gün *gendüm*-i ömri *un itmek* kaskına

Âsiyâb-ı dehre geldük biz de *nevbet beklerüz* (G 332/4)

Yitürdüm *gendümi* ömr âhir oldu *cevce* yok hâsıl

Kimüñ bu *âsiyâb*-ı dehr içinde ömri *un* olmaz (G 346/2)

Hem-nişîn olma şu nâ-dân ile kim âlemde

Sakalı ağara evkâtı *değirmende* geçe (G 518/3)

Ravzî'nin bir gazelinin kafiyesi, yöresel bazı meslekleri de içeren Türkçe kökenli kelimeler üzerine kurulmuştur:

Nice varam ey Süleymânım saña *yasakcı* var

Hüdhüd-i Belkıs-veş kapuñda bir *nacakcı* var

Taş taşıt Ferhâd-veş ey Husrev-i Şîrîn-dehen

Kûyuñı seyrâna gelmiş nice biñ *aylakcı* var

Derd-i aşka çâre sor her gördüğün'den ey gönül

Başına gelmiş benüm hâlüm nice *başmakcı* var

Burc-ı çarha kim alem dikdi benüm âhum gibi

Gerçi meydân-ı mahabbetde nice *bayrakcı* var

Pâre pâre eylediler bâl-i mürğ-i bâlümü

Pâdişâhum âsitânüñda nice *çaylakcı* var

Kâse-i la'linden olmadı içem bir katre su

Şehrümizde şimdi dükkân içre bir *bardakcı* var

Barmağında kâse-i ser Ravziyâ fir fir döner

Şehr-i İdincikde bir ğarrâ güzel *çanakcı* var (G 195)

Aşağıdaki beyitlere, yörenin ekme, helva, piyaz, süt, ayran, güveç gibi yiyecek ve içecekleri ile cuma günleri camilerde na't okunması, tıraş olunması; devrin cezalandırma usulleri, ölenlerin ardından salâ verilmesi, atların köstek yöntemi ile durdurulması gibi bazı âdetlerinin yansıdığı görülecektir:

Vâiz-i bed-gûya dâim rîş-hand itmek gerek
 Kim **piyâz ehli** olanlar menn ü selvâ istemez (G 344/4)
 Sözüñ **ayranı** yürekler soğıdur ey vâiz
Süd koyarsın şu **yürek karası** gibi **güvece** (G 506/7)
 Şem'-i meclis meğer öyküñdi çerâğ-ı ruhuña
Burnı kesdi siyâsetler idüb aña makas (G 357/2)
 Okusa câmi'de dil-ber na't-ı server Cum'a gün
 Cûş iden âşıkların endâmı ditrer Cum'a gün (G 429/1)
 Gün yüzü âyîneveş olur mücellâ ol mehüñ
 Ârızı hattın terâş eylerse berber Cum'a gün (G 429/4)
 Bükildi hayli **kırdı kösteğini**
 Sıçradı gitdi sûfi yabâna (G 524/4)
 Öli dirili hâzır olurduk namâzına
 Ravzî eğer **virilse** rakîbüñ **salâları** (G 612/5)

4.3.6. Mahallî Kelime ve Deyimler

Ravzî, atasözü ve deyimlere de çokça yer vermiştir. Onun bu özelliğini daha iyi yansıtabilmek için diğer nazım şekillerinden alınan örneklerle de yer verilmiştir. Örnekleri çoğaltmak da mümkündür:

Taşa çaldım başımı yoluñda ey hânum Kaya
Başa çıkmadım gam-ı aşkuñla sultânım Kaya (G 92/1)
Başumda götürürdüm idüb dâim ihtirâm
 Ravzî bulunsa **başuma** lâyık **yarar** Kaya (G 88/5)
 Bir nice gündür **iki gözüm segirür** gönül
 Hâk-i reh-i nigâra yüzümi sürem gibi (G 632/2)
 Nasîb olan gelür Hind ü Yemenden
 Eğer **tursî** eger **zeytûn** irişür (Müfred 1)
 Her kim ki dise bunda **düdüklese** mizmâr
 Şeytân olur elbetde anuñ yâr u refiki (K 12/9)
 Mey-hâne-i gafletde telef eyleme ömrüñ
 Fark idebilirseñ kadeh ile **çanakı** (K 12/13)
 Subaşı Kurduñ Oğlı Ahmede söyle **sorutmasun**
 Degüldür âşinâ ammâ aña bî-gâne aşk eyle (K 13/64)
Kül öksüzü olub dâim düşerse halk ocağına
 Şu **yaluñ yüzlü**lerle salınan uryâna aşk eyle (K 13/65)

Bilür insân olan söz yok keremler gördüğün çok çok

Tuz ekmek hakkını gözetmeyen hayvana aşk eyle (K 13/101)

5. Sonuç

Bugün Bandırma'nın en yakın beldesi *Edincik'te* yaşamış olan *Ravzî*, biraz taşrada kalmış, tezkirelere girememiştir. Onu, ancak elimizdeki hacimli Divanı'nın tek nüshası yardımıyla tanıyabiliyoruz. Ravzî Divanı, klasik şiirin genel özellikleri yanında, şairi tanımaya, ona bir hayat hikâyesi çıkarmaya imkân sağlayacak farklılıklar, oldukça fazla mahallî unsurlar taşımaktadır. Ravzî, bir taraftan etrafında olup bitenleri klasik şiirimizin genel üslûbu içerisinde Divanı'na yansıtarken; özel hayatını ve yaşadığı çevreyi de ihmal etmemiştir. Ailesi, fiziksel özellikleri, mezhebi, tarikatı, özel zevkleri ve dünya görüşüne ait bilgileri klasik şiirin prizmasından yansıtabilmiştir. Önemli olaylara düşürdüğü tarihler, andığı hükümdar, şehzade ve şair isimlerinden açıkça on altıncı yüzyılda Edincik ve çevresinde yaşadığı anlaşılabilir. O kendi ölümüne tarih düşüren ender kişilerden biri olmalı. Yaşadığı şehir olan Edincik başta olmak üzere yakın çevresindeki Erdek, Mihaliç (Karacabey), Gelibolu, Karesi, Bursa ve Gemiyan'ı; bir süre gittiği yerler olan İştîp, Üsküb, Dukakin ve İstanbul'u isimleriyle şiirine konu etmiş, tabiat tasvirlerini ve geleneklerini anlatmıştır. Divanı'ndaki şiirlerin birçoğu Edincik, Gelibolu ve Dukakin gibi şehirlere ait şehrengiz niteliğindedir. Özellikle Divanı içerisindeki 106 bendlik mütekerrir muhammes şeklindeki Edincik Şehrengizi, türünün en güzel örneklerindedir. Uzunca bir manzum mektubu, bazı şairlerin adını saydığı üç gazeli vardır. Bir dostundan ödünç kitap istemesini bile şiir konusu yapmış; dönemindeki arpa kıtlığı, içki, kahve ve çalgı yasağı; uyuşturucu ve rüşvetin tahribatı; idamlar gibi önemli tarihi ve sosyal olayları; yöresinde yetişen meyveleri, sebzeleri, yemek çeşitlerini ve meslekleri şiirine taşımıştır. Divanı'nda atasözü ve deyimler önemli yer tutar. O, belki de Divanı'nda en fazla özel isme yer veren şair sayılabilir. Ravzî klasik şiirinin geleneksel yapısını iyi özümsemiş olması yanında; çok çeşitli mahallî unsurları o yapı içerisinde başarıyla yansıtabilmiş; mahallilik yönünden tanınmaya değer bir şairdir.

Kaynakça

- AYDEMİR, Yaşar (2007a). **Ravzi Divanı**, Ankara: Birleşik Kitabevi Yayınları.
- AYDEMİR, Yaşar (2007b). "Ravzî'nin Edincik Şehrengizi", **Gazi Türkiyat/Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**, S. 1, s. 97-126.
- AYTEKİN, Mehmet F. (1998). **Edincik**, 2. Baskı, Özgün Matbaa.
- EVLİYA ÇELEBİ (2001). **Evliya Çelebi Seyahatnamesi C. V.** haz: Yücel Dağlı vd., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- GÜLHAN, Abdülkerim (2007). "Edincikli Ravzi ve Divanı", **Balıkesir 2005 Sempozyumu Tebliğler Kitabı**, Balıkesir Belediyesi Yayınları, s. 421-434.
- GÜLHAN, Abdülkerim (2012). "Şehrengiz Türü ve Ravzî'nin Edincik Şehrengizleri", **Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Ankara: Volume 7/2, s. 515-545.
- İPEKTEN, Haluk ve diğ.(1988). **Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İSEN, Mustafa (1997). "Dîvân Edebiyatı", **Ötelerden Bir Ses Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler**, Ankara: Akçağ Yayınevi.

- KARA, Mustafa (1990). **Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler**, Bursa: Uludağ Yayınları.
- MACİT, Muhsin (2000). **Nedîm Hayatı, Eserleri ve Sanatı**, Ankara, Akçağ Yayınevi.
- MEHMED ŞEMSEDDİN (1997). **Bursa Degahları-Yâdigâr-ı Şemsî I-II**, haz. Mustafa Kara-Kadir Atlansoy, Bursa.
- RAVZİ, **Divan**, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, Yaz. A. 500.
- TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit (2005). **Edincik'te Türk Devri Mimarisi ve Mezar Taşları**, Bursa: Edincik Belediyesi Kültür Yayınları.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1341). **Karesi Meşâhiri**, İstanbul, Hüsn-i Tabiat Matbası

ŞEHİRE GÖÇ VE KÖYE ÖZLEM OLGUSUNUN ÂŞIK EDEBİYATINDAKİ YANSIMALARI -SİVAS ÖRNEĞİ-

Doğan KAYA*

Özet

İnsanlar için bazı faktörler vardır ki, manevî yapısını olumsuz yönde etkiler. Bunlar, yaşanan olaylar (kaza ölüm, yangın, haksızlıklar, baskılar vs...) maddî imkânsızlıklar ve bedenî arızalar gibi faktörlerdir. Hasretlik ve silya kavuşma arzusunun da bunlara dâhil edebiliriz. İnsanların doğup büyüdüğü toprakları terk etmesi kolay ve keyfi değildir. Bunun için pek çok sebep sıralanabilir. Ancak şurası var ki insanlar kopup geldiği topraklara, geçmişteki günlerine hayatları boyunca hep özlem duyarlar.

Toplumun gözü, inancı, düşüncesi hülâsa sözcüsü olan âşıklar pek çok konuda olduğu gibi bu konuda da duyarsız kalmamış, şehre göçü ve köye özlem duygularını dile getirmişlerdir. Bildirimizde bize bu konuda düşünme ve yorum yapma imkânı veren Sivas yöresi âşıklarının onlarca şiiri değerlendirmeye tabi tutulacak; âşıklar penceresinden insanların göç sebepleri, şehre uyum sağlayamamaları, özlem duyulan yerler, durumlar, olaylar ve nesnelere irdelenip bir sonuca varılacaktır.

Toplumun gözü, kulağı, inancı, düşüncesi, dünya görüşü hülâsa sözcüsü olan âşıklar pek çok konuda olduğu gibi başka bir diyara göç ve silya özlem duygusu konusunda duyarsız kalmamış şiirlerinde zaman zaman şehre göçlerini ve köye özlem duygularını dile getirmişlerdir

Bu bildirimizde sözünü ettiğimiz konuyu ele alırken Sivas yöresi âşıklarının şiirlerinden hareket edeceğiz.

Sivas, Orta Anadolu'da tarihi önemi haiz bir ildir. Daha ilk çağlardan itibaren birçok kavim burada iskân tutmuş, kendisinden izler bırakmıştır. Bunun yanında Sivas, başkentlik yapmış, birkaç yüzyıl da eyalet merkezi olmuştur. Sivas, coğrafi konum bakımından da, ayrı bölgelerden, ayrı karakterde ve farklı kültürden olan insanların uğrak yeri haline gelmiş, böylece yıllar boyu ticarî, iktisadî, sosyal ve kültürel açıdan devamlı etkileşim içinde kalmıştır. Bundan dolaydır ki Sivas, Orta Anadolu'da bir kültür merkezi olmuş, bu özelliğini yıllarca korumuştur.

Diğer taraftan Sivas, tarih boyunca Anadolu'da, Âşık Edebiyatı'nın yaygın olarak yaşatıldığı il olma vasfına da sahiptir. İlk temsilcilerine XVI. yüzyılda rastladığımız yöredeki âşıkların sayısında, bu yüzyıldan günümüze kadar pek çok artış olmuştur. Sayı fazlalığına bakarak Sivas, "*âşıklar yatağı*" olarak nitelendirilmiştir.

* Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Ne var ki tarihte çok önemli bir merkez olan Sivas, ilerleyen zaman içerisinde devamlı göç vermeye başlamış, büyüklük sırasında Türkiye’de ilk dört beş il arasında iken, bugün 30. Sıralara düşmüştür. Sivas, İl Nüfus Müdürlüğünden aldığımız bilgiye göre, 1997 nüfus sayımında merkez ilçenin nüfusu 280.000, il toplam nüfusu ise 685.000’dir. Bu rakam, 1990 sayımında 767.645’dir. 1927-1935 yıllarında nüfus artış hızı %o 34.1 iken, 1975-1980’de %o 2.3’e düşmüştür. Bu tabii sonucu ise, yetersiz ekonomik şartlara bağlı olarak il dışına sürekli göçün olması, doğurmuştur.

Sivas genellikle karasal iklimin hüküm sürdüğü bir yerdir. Kışları karlı ve soğuktur. Yaz kurak geçer ve kısa sürelidir. Birkaç ay süren sıcak günlere nazaran, soğuk geçen ay sayısı daha fazladır. Jeolojik bakımdan rezervi fazla olmasına rağmen, bunlardan yeterince istifade edilememiştir. İşyerinin yetersizliği ve işsizlik, kış mevsiminin uzun sürmesi, yöre halkının yoksullaşmasında rol oynayan en önemli sebeplerdir. Yetersiz ekonomik şartlardan dolayı, yıllardan beri il dışına sürekli göç olmaktadır. 1927-1935 yıllarında %o 34.1 olan nüfus artış hızının 1975-1980’lerde %o 2.3’e kadar düşmesi de bunun açık göstergesidir. Bundan dolayı bugün ülkenin hemen her şehrinde Sivaslı birinin olmasını normal karşılamak gerekir. Sözel gelişimi İstanbul’da yaşayan taşralılar içinde Sivaslılar birinci sırayı teşkil etmektedir.

Şu veya bu sebepten insanın doğup büyüdüğü memleketi terk edip başka bir şehre göç etmesi, rızkını orada araması elbette ki kolay değildir. Göçün sebepleri çeşitlidir, ancak şuna eminiz ki Sivaslıların göç etme sebeplerinin başında geçim sıkıntısı gelmektedir. İnsanlar gittikleri yerlerde bir yandan geçimlerini sağlamaya çalışırken, bir yandan da o bölgeye uyum sağlamaya çalışır. Ancak unutmadıkları bir husus vardır ki o da sıldır.

Sivas, âşık edebiyatına en fazla temsilci kazandıran illerden birisidir. Memleketinden ayrı yaşayan Sivaslı âşıklar, söyledikleri pek çok konudaki şiirlerinin yanında sıla özlemini dile getiren şiirlere yer vermişlerdir. Konu ile ilgili ortaya konulmuş onlarca şiir vardır. Biz bu çalışmamızda bunlardan 27’sini değerlendirmeye tabi tuttuk. Söz konusu şairler ve şiirlerinin başlıkları şöyledir:

1. Adnan Bekdemir-*Köyüme*
2. Ali Cevat Yürekli-*Özledim*
3. Ali Kabadayı-*Özledim*
4. Behzat Koca-*Çıktım Köyden*
5. Eyyüp Sabır-*Köyümü Özledim*
6. Gürünlü Gülhanî-*Hacı*
7. Gülhanî-*Köyüm*
8. Halil Doğan-*Köyüm*
9. Halil İbrahim Bacak-*Köy Özlemi*
10. Hüseyin Genç-*Köyümde Kaldı*
11. İsmail Nar-*Köyüm*
12. İsmetî-*Elveda*
13. Kamberî-*Köyüm*
14. Kaptanî-*Özledim*
15. Kelamî-*Bir Baskaydı*
16. Kemal Ozanoğlu-*Zara Destanı*
17. Kul Fanî-*Özledim I*
18. Kul Fanî-*Özledim II*
19. Musa Merdanoğlu-*Özledim*
20. Ömer Tozar-*Doğanşar’a Özlem*
21. Sefil Selimî-*Çarem Yok*
22. Şentürk İyidoğan-*Söyle Bana*

23. Şevki Kayaturan- *Öyle Özledim ki*
24. Şükrü Karataş-Ben Köyümü Özlerim
25. Yalınayak-Gidiyom
26. Yalınayak-İstiyom
27. Yalınayak-Sılama Götürün Kardaş

Şiirler ana konu itibariyle köyden göçüş ve köye özlem konulu olmak üzere iki grupta toplanabilir. Bunlardan ikinci bölüme giren şiir sayısı daha çoktur.

İnceleme imkânı bulabildiğimiz şiirlerde konumuza ışık tutabilecek pek çok hüküm bulunmaktadır. Bunları yoğunluk sırasına göre şu başlıklar altında toplayabiliriz:

1. Köye veda

İnsanların doğup büyüdüğü toprağı terk etmesi, başka bir coğrafyaya ve topluma ayak uydurması kolay değildir. Bunun için pek çok sebep sıralanabilir Ancak şurası var ki insanlar bırakıp terk ettikleri topraklara geçmişteki günlerine hayatları boyunca hep özlem duyarlar.

İnsanlar için bazı faktörler vardır ki manevî yapısını olumsuz yönde etkiler. Bunlar; yaşanan olaylar (kaza ölüm yangın haksızlıklar baskılar vs) maddî imkânsızlıklar ve bedenî arızalar gibi faktörlerdir. Özlem ve sılaya kavuşma arzusunu da bunlara dâhil edebiliriz. Sivas, yukarıda da işaret edildiği gibi Türkiye’de göçün en fazla olduğu yörelerimizdendir. Acaba insanlarımız bu sırada hangi ruh hallerindedir? Hatıraları, malı, mülkü, hayalleri ve hatıraları kişilerin ruh ve düşünce dünyasında nasıl etki bırakmıştır. Âşıklar, bunu kendilerine has ifadeleriyle en güzel şekilde dile getirmişlerdir.

İnsanlar nice yıllar ecdadının ocağı elveda derken, aynı zamanda tandırının buram buram sıcağına hatta hatta dızır dızır uçan karasineklerle ve duvardaki saklı duran farelere de elveda der. İçindeki acısıyla evine, sattığı hayvanlarına çaresiz bakar, tarlasının toprağını öper, koklar, hayallerini orada bırakarak şehre göçer.

2. Özlemler

İnsanların hayatında derin izler bırakan faktörlerin başında ayrılık gelir. Bundan dolayıdır ki ayrılık üzerine; “Ölüm ile ayrılığı tartmışlar, ayrılık bir dirhem fazla gelmiş.” “Ayrılık ateşten gömlektir.” “Ölüm Allah’ın emri, ayrılık olmasaydı.” gibi pek çok söz söylenmiştir. Ayrılığın beraberinde getirdiği bir husus da özlem / hasrettir. Şehre göçmüş olan insan, acaba nelere özlem duyar? Bunlar âşıkların şiirinde şöyle ifadesini bulmuştur:

Geçmişte yaşanan günler (davullu zurnalı üç gün süren düğün, horozların ötüşü, kuzuların yoncalığa salındığı günler, okulda tahta çanta elde sıraya girme, okulda el ele tutma, gençlik, geride kalan yıllar, çamurlara batma, armut yolma, karpuz çalma, koyun kuzu gütmeye, gece buğday teci başında uyuma, söğüt dibinde uzun havalar söyleme, türbe ziyaretleri, büyüklerin attığı kötek, sapanla serçe-sıvırcık-keklik avı, kırma çiftte tüfekte avcılık, döven sürme, naylon terlik giyme, kızakla kayma, gıcır gıcır kağı çekme, kınalı koçlara kelek takma, sıra sıra ağaçları dikme, ırmak kıyısındaki oyunlar, köydeki bahar-kış ve esen yel), ev ve ev eşyaları (minder, çul), karlar, boz bulanık akan seller, dere, tepe, dağ, taş, bahçe, bağ, tarla, kaynak sular, çamur, kil, toprak-taş, tarladaki küller, kıvrım kıvrım yollar, çiçek kokan beller, yemekler (herle aşını, haşıl, keçi kavurması dürmeci, lavaş, tandır ekmeği, kete, bulgur, yarma, kepek, evelik sarması,) süt mamulleri (yayık yağı, peynir, kaymak, çökelek, lor, keş), kara kovan ballar, yörede yetişen bitkiler (gonca güller, madımak, fasulye, domates, patates, kenger, kuzukulak, dereotu, sarıçiğdem, ayva, alıç, kuşburnu, sümsülük, nevrüz, çiğdem, yemlik, ekinler, vişne ve ahlat dalı,) hayvanlar

(kuzu, keklik, kedi, köpek) kelek sesi, tarla işleri (fiğ, arpa, buğday ekip biçme) yapağı, yün, köyün lisanı, anne, sevgili, deyiş okuyanlar, yediden yetmişe seven sevmeyen herkes.

3. Geçmiş hatırlama

Mazi, insanların hafızalarında hatırlanmaya degecek hatıralarla kıymet kazanır. Son Teknoloji bir yandan bize pek çok rahatlık sunarken, bir yandan da 40-50 yıl içerisinde maddi veya manevi nice kültürel değerlerimizi değişikliğe uğratmış, bozmuş hatta yok etmiştir. Bu, sadece şehirlerde değil köylerde de kendisini göstermiştir. Şunu kabul etmemiz gerekir ki günümüzde ne çocukluğumuza ait evler, oyunlar, eşyalar var, ne de düğün, bayram veya ölümlerdeki müşterek tavır var. Bunlar, elli yaş ve üzerinde olanların bugün sadece torunlarına anlattığı güzel hatıralar olarak dimağımızda yaşamaktadır. Köyünü terk eden insanların da hatıralar âlemi bu zenginle doludur. Âşıklar, geçmişe ait hatıralarla ilgili olarak bizlere şöyle tercümanlık yapmaktadır:

Muhabbete doyum olmazdı. Sazlar çalınıp türküler söylenirdi. Oyun halay bitmezdi. Cerge, gelin arabası olurdu. Seher yelleri incecik eserdi. Gelinler kızlar, maniler söylerdi. Damların üstünde âşık ve cıncık / bilye oynanırdı. Bazen olur mızıkçılık yapılırdı. Tuzak kurulup keklik, serçe avlanırdı. Topluca tekke ziyaretine gidilirdi. Erkenden uyanıp herke gidilirdi. Nice ekin biçilir nice çift sürülürdü. Tırmık çekilirdi. Türküler söylenerek düven sürülürdü, tığlar savrulurdu. Çeçin yanında yatılırdı. Gökyüzüne bakıp yıldız sayılırdı. Sokularda bulgur dövülürdü. Kağnılar yüklenirdi, değirmene unluk buğday götürülürdü. Taze hedik yenirdi. Tandırlarda kömbe pişer, iş bitince etrafına dizilip sohbet edilirdi. Kavurga, kavut, uğut yenirdi. Yayıkta yoğurt yayılırdı. Fakirler gaz lambası, zenginler lüks lamba yakardı. Odun olmadığı zaman tezek yakılırdı. İyi-kötü geçinilirdi. Çoban kavalını güzel çalardı. Halı kilim dokunurdu. Yiğitlerin güreşine doyum olmazdı. Cirit oynanırdı. Herkes bin bir çabayla çalışırdı. Kışın kızak kayılırdı. İlkbaharda çiğdem çiçek eşilirdi. Toplanan alıçlar ipe dizilirdi. Boz eşeğe binilirdi. Dağlarda koyun, kuzu sığır manda güdülürdü. Meleyen kuzular anasına emzirilirdi. Kayıp olan koyunlar aranırdı. Çatı yoktu, ev akardı. Akşamları Ahmediye ve Sîret okunurdu. Köye çerçi geldiğinde sevinilirdi.

4. Haber alma, hayıflanma ve şikâyet

Kimi âşıklar, cep telefonlarının olmadığı zamanlarda unutamadığı köyünü merak eder. Acaba çocukluk veya gençlik dönemine ait acaba neler kalmış, neler yaşatılmaktadır? Aslında âşığın kendisi, sorduklarının cevabını ve o günlerin bir daha asla gelmeyeceğini bilmektedir. Böyle yapmasındaki sebep, geçmiş dönemlere ait hayıflanmadan başka bir şey değildir.

İlerleyen zaman içerisinde geçmiş ile bugünkü durum arasında her bakımdan farklılıklar doğmuştur. Geçmişteki geleneğe bağlılık, tabii güzellik, hoşgörü, anlayış, yerini başka unsurlara bırakmıştır. Bu da geçmişin hayaliyle yaşayan insanlarda huzursuzluk yaratır. Artık o günler gerçekleşmesi bir daha mümkün olmayacak bir hayal perdesidir. İşte unutamadıkları, merak ettikleri ve müşahede ettikleri:

Ortaçal'da çiğdem bitti mi? Hamit Amca'm mezarlığın ardına, kürek omzunda gitti mi? İbibikler öttü mü? Mehmet Ağabey Leyland motorunu sattı mı? Eniştemiz Abdi, abayı köşeye attı mı? Şerife Bacı'm yağ peynir çökelek sattı mı? Rukiye kızıp kaşlarını çattı mı? Döndü Ana'nın dumanı bacadan tüttü mü? Garip anam hasta mıdır? Bibingilin aşısı var mı? Komşular arpa dermiş mi? Çınar diktim boy vermiş mi? Halam bulgurun sermiş mi? Bizim köyler yıkılmış mı?

Âşıkların hayıflanmaları ve şikâyetleri de şu şekildedir:

Gurbetin geçen her günü zehridir. Vatandan ayrılmak ne illet şeymiş. Ne ark kalmış ne savacak, ocak sönmüş. Pur duvarlar yana yatmış. Kaldırımlar yüksek atmış. Evler çökmüş, damlar çürük. Sanki evler yere batmış. Bahçe bostan terk edilmiş. Mezarlıkta otlar bitmiş, taşlar düşmüş adlar yitmiş. O tanıdık çehreleri bulamadım. Çimdiğimiz göller nerde? Hoş sohbetli diller nerde? Kader bizi senden almış. Bu dağların maralı köyüm ne oldu? Malı mülkü araziyi hiç ettik. Koyunu kuzusu melemez olmuş. Alın teri dökülürdü, talan yok idi. Yiğitlik kalmadı, mertlik bozuldu. Doğruluk var idi, yalan olmazdı. Elini öpecek büyük kalmadı. Köyün halleri şimdi perişandır.

5. Övgü

Ülkemizin her bir tarafı güzelliklerle doludur. Her birinin kendince cezb edici ve ilgi çekici tarafı vardır. İster ormanlık, ister sahil, isterse kıraç arazi olsun insanların kendi beldesi hep tercih edilir olmuştur. İnsanların kendi yöresini önemli kılan en önemli sebep de çocukluğunun ve gençliğinin oralarda geçmesidir. İnsanlar uzun yıllar önce terk ettiği memleketine özlem duyuyorken, işin doğrusu geçmişine özlem duymaktadır, o günlerini özlemektedir. Hafızasında kalan güzelliklerle memleketini överken yoğun bir nostaljik duygular içerisinde. Söz gelişi nedir bunlar denilecek olursa, köyünden yıllardır uzak kalan âşıklar şunları sıralar:

Balları canlara şifadır. Kaymağı yağı ne güzeldir. Köyünde nadide halılar dokunur. Dağları çiçek, kekik kokar. Bahçesi bağı çiğdem, çiçek, gül açar, burcu burcu kokar. Yaz baharda çoşar seli vardır. Yiğitler harmanlarda halay çeker.

6. Niyet, arzu

Köyünden ayrılmış ve köyüne sevdalı olan insanlar geçmişteki günlerinin hayaliyle mutlu olur. Gözleri buğulanır, iç çeker ve sılayı arzular. Arzuları çeşitlidir ve kendince önemlidir. Tespit ettiğimiz şiirlerde niyet ve arzular şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

Sılaya doğru poyraz ile essem. Köyüme gitsem de bir zaman kalsam. Dünya gözü ile herkesi görsem. Toprağını taşıyı öpsem.. Sularını içsem. Dağda, dereye tepede gezsem, dolansam. Kaymağını yesem. Sapı döktüğümüz harman yerini, unluk yuduğumuz ardıç kürünü, bostanda karpuzla hıyar pürünü görsem. Boz öküzle tarla sürsem. Tırpanla, kalıçla / orakla ekin biçsem. Suyu yanımda olsa da içsem. Çayırlarda ot biçsem.

7. Tasvir

Köyde geçen hayat, köyün tabii yapısı köyünden ayrı kalmış insanların mazesini süsler. Köyüne ait her bir an, her bir parça kendisi için kıymetlidir ve güzeldir. Hatta başkaları için olumsuz olarak algılanan hususlar özlem duyan insan için aranılan tercih edilen hususlar olabilmektedir. Bunlardan bazıları şöyle resmedilmiştir:

Bir yanı kıraçtır, bir yanı suludur. Dört bir yanın dağlar sıralıdır. Yollarında kağnılar gıcılar. Yolları çamurlu ve eğri büğrüdür. Ağustosta dahi serindir. Yağmurlar yağdıkça dereler çoşar; dereler yatağına sığmaz taşar. Sabahları horoz sonra da karga öter. Irmak kıyısında selvi söğütler sıralıdır. Koyunları kuzuları meleşir. Arazisinde keklikler, yükseğinde şahin dolaşır. Düğünlerde davul zurna çalar, pehlivanlar meydanlarda boy gösterir. Bahar gelince yaylaya göçülür. Ağaçları çiçek açar, çiçekleri koku saçar.

8. Yer adları ve Önemli İsimler

Sivashlı âşıkların köye özlem şiirlerinde sık sık arazi adlarına da yer verilmektedir. Âşık bunları yâd ederek yanan yüreğini kısmen soğutmaya çalışır. Söz konusu yerler içerisinde pınarlar, dereler, dağlar, tepeler, kayalar ve harman yerleri zikredilmiştir. Söz konusu yerlerin

adlarının geçiş sebebi; orada geçen hatıralar (düven sürme, kızak kayma, çobanlık yapma, dinlenme vs.) ve izlenimler dolayısıyladır. Aynı durum Şu anda hayatta olmayan, bir özelliği dolayısıyla hafızalarda iz bırakmış insanlar için de geçerlidir.

Bu tarz şiirlerin kültürümüze yapacağı katkı ancak sosyal psikoloji yönünden olacaktır. Aşık edebiyatında şehre göçüş ve köye özlem şiirlerini Sivas bağlamında ortaya koyuşumuzun sebebi; sosyal psikoloji yönünden çalışmalar yapacak olanlara faydalı olmak düşüncesinden kaynaklanmıştır.

Konumuzla ilgili olarak tespit ettiğimiz 27 şiirde hükümler bu çerçevededir. Sıla özleminin verdiği bir ruh hali ile söylenmiş olan bu şiirlerin elbetteki bu şiirlerin bir yaptırımı yoktur. Günümüz dünyası ile 30-40-50 sene önceki durum ve yaşama tarzı belirgin değişiklikler vukua gelmiştir. Teknoloji bütün ağırlığıyla geçmişin önüne perde çekmiştir. Bir daha o günleri görmek hayaldir. Aslında, doğup büyüdüğü topraklardan göç edenler, insanlar değil hatıralardır.

1. Köye veda

Nice yıllar ecdadımın ocağı, gidiyorum Şimdi size elveda (İsmetî)
Tandırının buram buram sıcığı gidiyorum Şimdi size elveda (İsmetî)
Dızır dızır uçan kara sinekler gidiyorum Şimdi size elveda (İsmetî)
Duvardaki saklı duran fareler, gidiyorum Şimdi size elveda (İsmetî)
İçimde acıyla çıktım gidiyom (Yalınayak-I)
Haneme çaresiz baktım gidiyom (Yalınayak-I)
Yana yana boz öküze malıma, gönlümü kahırla yıktım gidiyom (Yalınayak-I)
Sahipsiz yetimi kim arar sorar başımı taşlara çaktım gidiyom (Yalınayak-I)
Bağrımı ah ile yaktım gidiyom (Yalınayak-I)
Kardaşın zulmünden bıktım gidiyom (Yalınayak-I)
Boz tarlayı öptüm dizime çaldım, çırpına çırpına kalktım gidiyom (Yalınayak-I)
Kurduğum hayali yıktım gidiyom (Yalınayak-I)

2. Özlemler

Anamı bir de köyümü özledim. (Adnan Bekdemir)
Lavaşın kokusunu özledim. . (Adnan Bekdemir)
Düğünlerde çayda çıra yakmayı özledim. (Adnan Bekdemir)
Doğduğum yeri özledim. (Ali Cevat Yürekli)
Hasretine yandığım yâri özledim. (Ali Cevat Yürekli)
Deyişler okuyan Pir'i özledim. (Ali Cevat Yürekli)
Oynanan köçeği barı özledim. (Ali Cevat Yürekli)
Sözünde bulunan eri özledim. (Ali Cevat Yürekli)
Eriyince buzlar akar selleri; yüce dağ başında karı özledim. (Ali Cevat Yürekli)
Yana yana yüreğimi közledim. (Ali Kabadayı)

Yediden yetmişe her kim var ise, büyüğünü küçüğünü özledim. (Ali Kabadayı)
İçtiğimiz ayranların tasını özledim. (Ali Kabadayı)
Peynir ile çökeliğin hasını özledim. (Ali Kabadayı)
Dürmeç olan keçi kavurmasını özledim. (Ali Kabadayı)
Pilav sızgırt böreğini özledim. (Ali Kabadayı)
Deri yayığında taze yağını özledim. (Ali Kabadayı)
Çayır güreşinde gençlik çağını özledim. (Ali Kabadayı)
Her evde tutturan kış ocağını özledim. (Ali Kabadayı)
Kütüğünü köceğini özledim. (Ali Kabadayı)
Kenger kuzukulak dereotunu özledim. (Ali Kabadayı)
Son güz aylarında keklik etini özledim. (Ali Kabadayı)
Beyaz peynir ile aslan sütünü özledim. (Ali Kabadayı)
Kavun karpuz keleşini özledim. (Ali Kabadayı)
Fasulye domates patates çapariyi özledim. (Ali Kabadayı)
Fiğ yonca ekini beyaz arpasını özledim. (Ali Kabadayı)
Tandır aşu haşıl herle çorbasını ve içindeki topağını özledim. (Ali Kabadayı)
Davullu zurnalı üç gün düğünü özledim. (Ali Kabadayı)
Yahnili turşulu gelen öğünü özledim. (Ali Kabadayı)
Güzel köyümün bahçesini bağını özledim. (Ali Kabadayı)
Güzel köyümün ayvaların çiçeğini özledim. (Ali Kabadayı)
Kuzuların yoncalığa salındığı günleri özledim. (Ali Kabadayı)
İbogil'in armutları yolunduğu günleri özledim. (Ali Kabadayı)
Karpuzları çalınan günleri özledim. (Ali Kabadayı)
Büyüklerin köteğini özledim. (Ali Kabadayı)
Kedisini köpeğini özledim. (Ali Kabadayı)
Kırma çifte tüfeğini özledim. (Ali Kabadayı)
Keklik avına gider idik. (Ali Kabadayı)
Köyümün deresini tepesini dağını özledim. (Ali Kabadayı)
Kafesteki kekliğini özledim. (Ali Kabadayı)
Yünlerini yapağını özledim. (Ali Kabadayı)
Tarlalarda alıç armut ağacı özledim. (Ali Kabadayı)
Kuşburnuyu sümsülüğü özledim. (Ali Kabadayı)
Tandır ekmeğiyle taze kaymağı özledim. (Ali Kabadayı)
Söğüdün dibinde uzun havayı özledim. (Ali Kabadayı)

Kiriş perde bağlamayı özledim. (Ali Kabadayı)
Seyit Baba Sultan Türbesini özledim. (Ali Kabadayı)
Bulgur yarma kepeğini özledim. (Ali Kabadayı)
Beni seven sevmeyeni özledim. (Ali Kabadayı)
Dağını taşını çok özledim. (Behzat Koca)
Şimdi çiçek açar bağlar, kardeş köyümü özledim. (Eyyüp Sabır)
Ekinlerin bitişini özledim. (Eyyüp Sabır)
Horozların ötüşünü özledim. (Eyyüp Sabır)
Meyvelerin yetişini özledim. (Eyyüp Sabır)
Kardeş köyümü özledim. (Eyyüp Sabır)
Kaynak sunu özledim. (Eyyüp Sabır)
Meyvelerde hormon yoktur, kardeş köyümü özledim. (Eyyüp Sabır)
Şahin kayasını soğuk suyunu özlüyorum. (Halil Doğan)
Yeşil yaylasını yüce dağını özlüyorum. (Halil Doğan)
Seksen beşimde köyümü özledim. (Halil İbrahim Bacak)
Gündüz hayalimde gece düşümde (Halil İbrahim Bacak)
Özlüyorum toprağını taşını (Halil İbrahim Bacak)
Ah köyüm vah köyüm diye sızlarım (Halil İbrahim Bacak)
Kardaş diyen dillerini özledim. (Kaptanî)
O çamurlu yollarını özledim. (Kaptanî)
Tarladaki küllerini özledim. (Kaptanî)
Boz bulanık sellerini özledim. (Kaptanî)
Kara kovan ballarını özledim. (Kaptanî)
Gençliğimin yıllarını özledim. (Kaptanî)
Vişnelerin dallarını özledim. (Kaptanî)
Köyde hayat bir başkaydı. (Kelamî)
Çamurlara batmasını özledim. (Kul Fanî-I)
Serçeyle sıvırcık vurursak yerdik (Kul Fanî-I)
Tahta çanta elde köyde okulda, sırada el tutmasını özledim. (Kul Fanî-I)
Sapan taşı atmasını özledim. (Kul Fanî-I)
Maşlak sırtımızda Merakomgün'de, koyun kuzu gütmesini özledim. (Kul Fanî-I)
Akşam olur üşür eve koşardık, anamın kaş çatmasını özledim. (Kul Fanî-I)
Tandırda hingel pişince burnumuza tütmesini özledim. (Kul Fanî-I)
Kaymağından tatmasını özledim. (Kul Fanî-I)

- Savurunca tığı harmanda gece, teç başında yatmasını özledim. (Kul Fanî-I)
- Horozların ötmesini özledim. (Kul Fanî-I)
- Naylon terlik giymesini özledim. (Kul Fanî-II)
- Kete yiyip doymasını özledim. (Kul Fanî-II)
- Kelek sesi duymasını özledim. (Kul Fanî-II)
- Büyük dağa çıkıp okula doğru, kızığınan kaymasını özledim. (Kul Fanî-II)
- Ahlat dalı eymesini özledim. (Kul Fanî-II)
- Töre para soymasını özledim. (Kul Fanî-II)
- Öküzler önümde şapka başımda, arpa buğday ekmesini özledim. (Musa Merdanoğlu)
- Gıcır gıcır çekmesini özledim. (Musa Merdanoğlu)
- Çamurlara çökmesini özledim. (Musa Merdanoğlu)
- Çiçek toplamaya ardıç boyuna yorulmadan çıkmasını özledim. (Musa Merdanoğlu)
- Sarıçiğdem her tarafta biterdi, köklü köklü sökmesini özledim. (Musa Merdanoğlu)
- Kınalı koçlara çanı keleş seve seve takmasını özledim. (Musa Merdanoğlu)
- Bizim evler harap olmuş yerinden, odasını sekmesini özledim. (Musa Merdanoğlu)
- Ağaçları sıra sıra dikmesini özledim. (Musa Merdanoğlu)
- Kıvrım kıvrım yollarını özledim. (Ömer Tozar)
- Gözümde tütüyor Sivri Tekeli çiçek kokan bellerini özledim. (Ömer Tozar)
- Boz bulanık sellerini özledim. (Ömer Tozar)
- Gözümde tütüyor Sivri Tekeli (Ömer Tozar)
- Harmanda sapların üstünde döven sürmesini özledim. (Ömer Tozar)
- Buğdayında çillerini özledim. (Ömer Tozar)
- Gonca gonca güllerini özledim. (Ömer Tozar)
- Arzularım baharını kışını (Ömer Tozar)
- Evlik dolmasını herle aşını, ocaklıkta küllerini özledim. (Ömer Tozar)
- Kağnıda koşulu kara öküzün ayağında nallarını özledim. (Ömer Tozar)
- Haştaş Küllüce hem Alaçam'ın acı esen yellerini özledim. (Ömer Tozar)
- Odalarda kanepeye serili minderini çullarını özledim. Haştaş Küllüce hem Alaçam'ın acı esen yellerini özledim. (Ömer Tozar)
- Yeşil sarı allarını özledim. (Ömer Tozar)
- Caylıgol Hümvek'ten fındık dererdik, kabuğunu follarını özledim. (Ömer Tozar)
- Senlen olan yıllarımı özledim. (Ömer Tozar)
- Yaylalarda mallarını özledim. (Ömer Tozar)
- Çıkmıştır yollarda şimdi madımak (Ömer Tozar)

Babam bağırdıkça duymadığımı, akşamki sopayı saymadığımı, ırmak kıyısında oynadığımı, çökeğini limlerini özledim. (Ömer Tozar)

Kırlarını çölleri özledim. (Ömer Tozar)

Lorunu, kesini özledim. (Ömer Tozar)

Minarelerinden ezan sesini, Hakk'a acık ellerini özledim. (Ömer Tozar)

Yıkanırken başıma sürerdim, çamurunu killerini özledim. (Ömer Tozar)

Öyle özledim ki sormayın gitsin (Şevki Kayaturan)

Babamın bacımın mezarı orda öyle özledim ki (Şevki Kayaturan)

Nevruzu çiğdemi bir de yemliği öyle özledim ki (Şevki Kayaturan)

Özledim köyümü görmek istiyom (Yalınayak)

3. Geçmiş hatırlama

Seher yelleri incecik eserdi. (Ali Cevat Yürekli)

Yaylada gonca gülleri açardı. (Ali Cevat Yürekli)

Muhabbetler vardı çalardı sazlar. (Ali Cevat Yürekli)

Maniler söylerdi gelinler kızlar. (Ali Cevat Yürekli)

Damların üstünde aşık atardık. (Ali Kabadayı)

Kimse görmez ise hile katardık. (Ali Kabadayı)

Bazen olur mızıkçılık yapardık. (Ali Kabadayı)

Şükürü ile bir porsuğu vurmuştuk. (Ali Kabadayı)

Uçguz'da keklige tuzak kurardık. (Ali Kabadayı)

Koşa koşa kendimizi yorardık. (Ali Kabadayı)

Kayıp olan koyuları arardık. (Ali Kabadayı)

Seyit Baba Sultan'ı ziyaret edip tekkesinde ibadet eder idik. (Ali Kabadayı)

Güç yetmezdi yiğidine merdine (Gürünlü Gülhanî)

Giden geri dönmez oldu yurduna (Gürünlü Gülhanî)

Eniştemiz Abdi davar güderdi, çoban tutan olsa bayram ederdi, gündüz gece demez dağa giderdi.

(Gürünlü Gülhanî)

Rukiye'nin zavuru yedi köyde duyulurdu. (Gürünlü Gülhanî)

Rukiye bir bağırsa gâvuru korkuturdu. (Gürünlü Gülhanî)

Yuva Deresi'nde kervan geçerdi (Gürünlü Gülhanî)

Yolcu pınarında suyun içerdi (Gürünlü Gülhanî)

Orağını alan ekin biçerdi (Gürünlü Gülhanî)

Dere tepe demez kendim yorardım (Gürünlü Gülhanî)

Ayağın kanardı çaput sarardım (Gürünlü Gülhanî)
Serçe düşürmeye tuzak kurardım (Gürünlü Gülhanî)
Kalanın ardında kayardık kızak (Gürünlü Gülhanî)
İkinciye doğru eserdi Sazak (Gürünlü Gülhanî)
Odun bulunmazdı yakardık tezek (Gürünlü Gülhanî)
Ne güzel çalardı çoban düdüğü (Gürünlü Gülhanî)
Kaynatıp yerlerdi taze hediği (Gürünlü Gülhanî)
Gençleri gökçekti, misafirperver (Halil Doğan)
Sirtına giyerdi zıvgayla şalvar (Halil Doğan)
Ağlında ormanında dağında ne günler geçirdim (Halil Doğan)
Ömrüm boyu yağmurunu yaşını, çok geçirdim baharını kışını (Halil İbrahim Bacak)
Ilık tandır kürsülerde oturdum (Hüseyin Genç)
Annem gayet güzel mihraplı dokurdu (Hüseyin Genç)
Yiğitler güreşir biri yıkardı (Hüseyin Genç)
Babam komşulara oda yakardı (Hüseyin Genç)
Millet cirit için ata binerdi (Hüseyin Genç)
Davullar çalınır gençler dönerdi (Hüseyin Genç)
Al yeşil bürüklü yenge inerdi (Hüseyin Genç)
Sen bir başkasın köyüm (İsmail Nar)
Kömür yoktu tezek yaktık sobayla (İsmail Nar)
Harman sürdük tığ savurduk yabayla (İsmail Nar)
Herkes çalışırdı bin bir çabayla (İsmail Nar)
Halay çeker saz çalardık düğünde (İsmail Nar)
Koyun yaydık yaylasında dağında (İsmail Nar)
Kışın kar üstünde kayardık kızak (Kaptanî)
Şirin köyüm şimdi bana çok uzak (Kaptanî)
Bazen kesmik yanar bazen de tezek (Kaptanî)
Düğünlerde bizi uyku tutmazdı (Kaptanî)
Oyun halay bitmezdi (Kaptanî)
Sofrasında pilav turşu yetmezdi (Kaptanî)
Ağustos ayında harman koşardık (Kaptanî)
Düvenin üstünde yanar pişerdik (Kaptanî)
Fırsat bulsak bahçelere koşardık (Kaptanî)
Yakar idik gaz lambası, odayı sarardı isi, zengin vardı lüksü (Kelamî)

Tarlaya tohum ekerdik (Kelamî)
Kağnılarla sap çekerdik, alıp harmana dökerdik. (Kelamî)
Ev akardı yoktu çatı (Kelamî)
Geçinirdik iyi kötü (Kelamî)
Şafakta koşardık çiti (Kelamî)
Babamla kuzu yayardık (Kelamî)
Tandırda pişerdi çörek (Kelamî)
Yerdik kül kömbesi börek (Kelamî)
Çalışırdık kazma kürek (Kelamî)
Tığlar savururduk nice (Kelamî)
Çece mühür vurulurdu, yanında yatardık gece (Kelamî)
Kara lastik çarık giydim (Kelamî)
Mil oynardım kızak kaydım (Kelamî)
Sokularda bulgur dövdüm (Kelamî)
Halı kilim dokunurdu (Kelamî)
Ahmediye okunurdu (Kelamî)
Olurdu kavurga kavut (Kelamî)
Yaparlardı güzel uğut (Kelamî)
Yayıktay yayardık yoğurt (Kelamî)
Fırın kebab oğlak kuzu, et kokardı çarşı yüzü (Kemal Ozanoğlu)
Kızakla yarışır bazen düşerdik (Kul Fanî-I)
Yarış kazanırsak köyde şişerdik (Kul Fanî-I)
Salıncak kurmaya urgan çalardık (Kul Fanî-I)
Çayır yakar bahçelere dalardık (Kul Fanî-I)
İlkbaharda çiğdem çiçek eşerdik (Kul Fanî-I)
Çerçi gelse sevinerek koşardık (Kul Fanî-I)
Herifene yapar yüzük saklardık (Kul Fanî-I)
Değirmene unluk buğday yüklerdik (Kul Fanî-I)
Nenem süt çekerken başın beklerdik (Kul Fanî-I)
Mercimek yolardık yerdik gizlice (Kul Fanî-I)
Düven sürer türkü söyledik nice (Kul Fanî-I)
Köyde geçen yıllarımı ararım (Kul Fanî-II)
Nenem pişirirdi tandır ketesi (Kul Fanî-II)
Adol çiğdem eşer yemlikte yerdik, üstüne su içer çok şükür derdik (Kul Fanî-II)

Dağlarda koyunla kuzu güderdik (Kul Fanî-II)
Siyret okurlardı bizler dinlerdik (Kul Fanî-II)
Kışın ısınırdık tandır yanınca (Kul Fanî-II)
Erkenden uyanıp giderdik herge (Kul Fanî-II)
Gelin arabası olurdu cerge (Kul Fanî-II)
Rüzgârlara karşı açardık bağı (Kul Fanî-II)
Babam kızak yapardı ucu eğri (Kul Fanî-II)
Hocanın Gölü'nde yazın yüzerdik (Kul Fanî-II)
Bacalarda cıncık oynar gezerdik (Kul Fanî-II)
Alıçları toplar ipe dizerdik (Kul Fanî-II)
Dedem inek besler güzün keserdi (Kul Fanî-II)
Kimisi cıgızlar hemen küserdi (Kul Fanî-II)
Ekin biçer lası deste yapardık (Kul Fanî-II)
Tırmık çeker bazen işten sapardık (Kul Fanî-II)
Harman biter büyük eli öperdik (Kul Fanî-II)
Dedemiz Sivas'ta yoğurt satardı (Kul Fanî-II)
Dedem heybesinden meyve şeker atardı (Kul Fanî-II)
Çok kağını yükledim o genç yaşında (Musa Merdanoğlu)
Yalınayak düşer idim yollara (Musa Merdanoğlu)
Ahlat için çıkar idim dağlara (Musa Merdanoğlu)
Bir zamanlar çoban durdum mallara (Musa Merdanoğlu)
Düğünlerde doyamazdım oyuna (Musa Merdanoğlu)
Kuzu meler emzirirdik koyuna (Musa Merdanoğlu)
Tandırılar yanardı tezek tüterdi (Musa Merdanoğlu)
Kuşlar gelir dam başında öterdi (Musa Merdanoğlu)
Çocuk iken boz eşeğe binerdim. (Ömer Tozar)
Sevinerek yıkılgandan inerdim. (Ömer Tozar)
Göl yapıp da ırmağında çimerdim (Ömer Tozar)
Geceleri yıldızları sayardım (Ömer Tozar)
Karasaban koşup tarla sürerdik (Ömer Tozar)
Güderdik dağlarda öküzle manda (Ömer Tozar)
Çocukluk ya durmazdık bir mekânda (Ömer Tozar)
Çelik ile tork oynardık harmanda (Ömer Tozar)
Irmak kıyısında hep koşa koşa çıkardık o Cırttutaş'a (Ömer Tozar)

Sağardık çalardık kara koyunu (Şükrü Karataş)

İçerdim ayranı soğuk suyunu (Şükrü Karataş)

Nice ekin biçtim nice çift sürdüm (Yalınayak)

5. Haber alma, hayıflanma ve şikâyet

Ortaçal'da çiğdem bitti mi? (Gürünlü Gülhanî)

İbikler gelip öttü mü? (Gürünlü Gülhanî)

Hamit Amca'm mezarlığın ardına, kürek omuzunda gitti mi? (Gürünlü Gülhanî)

Mehmet Ağabey Leyland motorunu sattı mı? (Gürünlü Gülhanî)

Şerife Bacı'm yağ peynir çökelek sattı mı? (Gürünlü Gülhanî)

Eniştemiz Abdi abayı köşeye attı mı? (Gürünlü Gülhanî)

Değiştirdi mi Rukiye'nin tavırını? (Gürünlü Gülhanî)

Rukiye kızıp kaşlarını çattı mı? (Gürünlü Gülhanî)

Teyzem hastaydı yatağa yattı mı? (Gürünlü Gülhanî)

Döndü Ana'nın dumanı bacadan tüttü mü? (Gürünlü Gülhanî)

N'oldu bu dağların maralı köyüm? (Gürünlü Gülhanî)

Yıkılmış mı bizim köyler? (Şentürk İyidoğan)

Hasta mıdır garip anam? (Şentürk İyidoğan)

Çınar diktim boy vermiş mi? (Şentürk İyidoğan)

Komşular arpa dermiş mi? (Şentürk İyidoğan)

Halam bulgurun sermiş mi? (Şentürk İyidoğan)

Bibimgilin var mı aşısı? (Şentürk İyidoğan)

Hayıflanma

Bizim yerler ah o yerler (Kemal Ozanoğlu)

Ne ark kalmış ne savacak, ocak sönmüş (Kemal Ozanoğlu)

Ah çekerim bazı bazı (Kemal Ozanoğlu)

Terk edilmiş bahçe bostan (Kemal Ozanoğlu)

Kader bizi senden almış (Kemal Ozanoğlu)

O tanıdık çehreleri bulamadım yok yerleri (Kemal Ozanoğlu)

Mezarlıkta otlar bitmiş, taşlar düşmüş adlar yitmiş (Kemal Ozanoğlu)

Çimdiğimiz göller nerde? (Kemal Ozanoğlu)

Hoş sohbetli diller nerde? (Kemal Ozanoğlu)

Pur duvarlar yana yatmış (Kemal Ozanoğlu)

Kaldırımlar yüksek atmış (Kemal Ozanoğlu)

Sanki evler yere batmış (Kemal Ozanoğlu)
Leyleklerin yuvası yok (Kemal Ozanoğlu)
Eski Zara havası yok (Kemal Ozanoğlu)
Gönül mahzun hevesi yok (Kemal Ozanoğlu)
Vatandan ayrılmak ne illet şeymiş (Ömer Tozar)
Malı mülkü araziyi hiç ettik (Şükrü Karataş)

Şikâyet

Yiğitlik kalmadı mertlik bozuldu. (Ali Cevat Yürekli)
Doğruluk var idi olmazdı yalan. (Ali Cevat Yürekli)
Alın teri yenirdi yok idi talan. (Ali Cevat Yürekli)
Elini öpecek büyük kalmadı. (Ali Kabadayı)
Evler çökmüş damlar çürük (Behzat Koca)
Şimdi perişandır halleri köyün (Halil Doğan)
Koyunu kuzusu melemez olmuş (Halil Doğan)
Belleri ta ezelden kırık (Halil Doğan)
Gurbetin zehridir geçen her günü (İsmail Nar)

5. Övgü

Genç kızları halı dokur. (Eyyüp Sabır)
O ne güzelliği onda ne hal var (Halil Doğan)
Canlara şifadır balları köyün (Halil Doğan)
Çiğdem çiçek kekik kokan dağlar oy (Halil İbrahim Bacak)
Yaz baharda coşar seli köyümün (Kamberî)
Ne güzel olurdu kaymağı yağı (Kamberî)
Çayır çimen olur yaylası dağı (Kamberî)
Çiğdem çiçek açar bahçesi bağı (Kamberî)
Burcu burcu kokar gülü köyümün (Kamberî)
Bir başka lezzette balı köyümün (Kamberî)
Bana gül görünür dağında keven (Ömer Tozar)
Harmanlarda halay çeker yiğitler (Ömer Tozar)
Doğanşar İslâm'ın muhkem bir beldesi (Ömer Tozar)
Doğanşar güzelsin hep baştanbaşa (Ömer Tozar)

6. Niyet, arzu

Dizlerim tutarken köyüme gelsem, dünya gözü ile herkesi görsem. (Ali Kabadayı)

Tınk taşını döne döne çevirsem. (Ali Kabadayı)
Köyüm sana bir kez varsam (Behzat Koca)
Dağı taşı gezip görsem (Behzat Koca)
Her yörenden sular içsem (Behzat Koca)
Nasip olsa geleceğim seneye (Gürünlü Gülhanî)
Gezmek istiyorum dağlar başında (Halil İbrahim Bacak)
Köyüme gitsem de bir zaman kalsam (Halil İbrahim Bacak)
Derede tepede dönsem dolansam (Halil İbrahim Bacak)
Yorulsam acıksam evime dönsem (Halil İbrahim Bacak)
Koyun kaymağıyla beraber yesem (Kaptanî)
Bir yol öpsem toprağını taşını (Ömer Tozar)
Sapı döktüğümüz harman yerini, unluk yuduğumuz ardıç kürünü, bostanda karpuzla
hıyar pürünü,
görmek için can atıyorum. (Sefil Selimî)
Çocukların belendiği belediye için can atıyorum (Sefil Selimî)
Boz kaldıysa rehin kalan arazi, sürmek için can atıyorum (Sefil Selimî)
Bibimgilin zekât gelen çamanı dürmek için can atıyorum çarem yok (Sefil Selimî)
Ev sahibi tehir etsin kirayı vermek için can atıyorum (Sefil Selimî)
Dişlerim tırnağımla dağları yarmak için can atıyorum (Sefil Selimî)
Dedemgilin çok vuruşan tosunu yormak için can atıyorum (Sefil Selimî)
Poyraz ile essem sılaya doğru (Şevki Kayaturan)
Demirölük suyu olsa da içsem (Şevki Kayaturan)
Sincan'dan yol alıp düzlüğe geçsem (Şevki Kayaturan)
Haziranda çayırlarda ot biçsem (Şevki Kayaturan)
Yüzüm toprağına sürmek istiyom (Yalınayak)
Tarlalara boz ot dikenler dolmuş, koşup boz öküzle sürmek istiyom (Yalınayak)
Nadas yerlerine tohumlar dikip, tırpanla kalıçla kökünü söküp, kanıyla harmana sapını
çekip, saçır düven ile sürmek istiyom. (Yalınayak)
Odaları yakan sahipler n'olmuş, çiçeği sararmış gülleri solmuş, tarlalara boz ot dikenler
dolmuş (Yalınayak)
Yuvalar dağılmış ocaklar batmış, duvarlar eğilmiş yan üstü yatmış, çileler bağrında
barınak tutmuş (Yalınayak)

7. Tasvir

Bir yanın kıraçtır bir yanın sulu, dört bir yanın dağlar sıralı köyüm (Gürünlü Gülhanî)
Ağustos ayında adam üşüdür (Gürünlü Gülhanî)

Avcılar kekliği vuralı Ala karga bu dağların kuşudur (Gürünlü Gülhanî)
Serin eser bizim yelleri köyün (Halil Doğan)
Yollarında gıcılar kağnılar (Halil Doğan)
Eğri büğrü çamur geçilmez yolu (Kamberî)
Yağmurlar yağdıkça dereler coşar, sığmaz yatağına dereler taşar (Kaptanî)
Sabah horoz öter sonra da karga (Kul Fanî-II)
Irmak kıyısında selvi söğütler (Ömer Tozar)
Kırtıllarda kekliklerin dolaşır, şahin sesi yükseğinden ulaşır, yeşmelerde koyun kuzu
meleşir (Ömer Tozar)
Mehter zurna çalar davul vurulur, başpehlivan meydanlara kurulur. (Ömer Tozar)
Baharında yaylaları göçüyor, mor menekşe güzel koku saçıyor, pelitler de yonca çiçek
açıyor. (Şükrü Karataş)

8. Yer adları ve Önemli İsimler

Laçın'ın gözesi doğuya bakar (Adnan Bekdemir)
Körpınar'dan Yarbağı'na bakmayı özledim. (Adnan Bekdemir)
Keremin Pınarı ne güzel akar (Adnan Bekdemir)
Koçali'nin Dağı karşı ziyaret (Adnan Bekdemir)
Tatlıçay'dan su getiren bacılar (Ali Kabadayı)
Uçguz'da keklige tuzak kurardık. (Ali Kabadayı)
Ortaçal'da çiğdem bitti mi? (Gürünlü Gülhanî)
Kızılyüce Bozoğlan'ın eşidir (Gürünlü Gülhanî)
Çayır çimen Tohdemir'in gediği (Gürünlü Gülhanî)
Akpınar'ın gözü tereli köyüm (Gürünlü Gülhanî)
Ahdim kaldı Dinlendim'in suyunda (Halil Doğan)
Kozaklı derbeder buz gibi akar (Halil Doğan)
Güldede dağının gülleri kokar (Halil Doğan)
Sırlıklı gözüdür sinemi yakar (Halil Doğan)
Güççükgeçe o harmanlar (Kemal Ozanoğlu)
Sızar akar Haçinkaya (Kemal Ozanoğlu)
Kızılırmak hasret suya (Kemal Ozanoğlu)
Hocanın Gölü'nde yazın yüzerdik (Kul Fanî-II)
Çaldibi'ni sarmış yağlıca çiğdem (Ömer Tozar)
Duman almış Tekeli'nin başını (Ömer Tozar)
Haştaş Küllüce hem Alaçam'ın acı esen yellerini özledim. (Ömer Tozar)

Caylıgol Hümvek'ten fındık dererdik (Ömer Tozar)
Mezgitli Körselik Belbaşı durak (Ömer Tozar)
Gölyayla Dikenli bendeki merak (Ömer Tozar)
Irmak kıyısında hep koşa koşa çıkardık o Cırttutaş'a (Ömer Tozar)
Duman sarmış Tekeli'nin başını (Ömer Tozar)
Karanlıkdere'nin dumanını pusunu (Ömer Tozar)
Bir acayip manzaradır Çalucu (Ömer Tozar)
Demiroluk suyu olsa da içsem (Şevki Kayaturan)
Sincan'dan yol alıp düzlüğe geçsem (Şevki Kayaturan)
Daypaç Oluğu'ndan derin dereden, Sütoluk Kayalı Harmanyeri'nden (Yalınayak)
Kızıloluk'unda çok mal yatırdım (Yalınayak)
Körçe Pınarı'nda yetim oturdum (Yalınayak)
Gürlenoluk'una varsam otursam (Yalınayak)
Çok kızak güverdim Çalınbaşı'ndan (Yalınayak)

Önemli İsimler

Şerfe Bacı'm köyümüzün sunası (Gürünlü Gülhanî)
Eniştemiz Abdi davar güderdi (Gürünlü Gülhanî)
Rukiye bir bağırsa gâvuru korkuturdu. (Gürünlü Gülhanî)
Yakup Amca hasta oldu dediler. (Gürünlü Gülhanî)
İncik dayım Halil Söyler (Kemal Ozanoğlu)
Elif hala deli miydi (Kemal Ozanoğlu)
Burunsuz Kızlar'ın Deli Kiraz (Sefil Selimî)

.....

METİNLER

-1-

Adnan Bekdemir (Kangal-Kızıldikme köyü, 1959-)

Köyüme

Doksan üçte Kızıldikme kurulmuş	Koçali'nin Dağı karşı ziyaret
Merhamet önüne bir set vurulmuş	Köyünü sevmeyen olur mu hayret
Bekdemir dedem kim diye sorulmuş	Lavaşın kokusu gelmezse şayet
Özledim anamı bir de köyümü	Özledim anamı bir de köyümü

Laçın'ın Gözesi doğuya bakar

Körpınar'dan Yarbağı'na bakmayı

Keremin Pınarı ne güzel akar
Baharda kuzular yaylaya çıkar
Özledim anamı bir de köyümü
2008:19)

Cananıma papatyalar takmayı
Düğünlerde çayda çıra yakmayı
Özledim anamı bir de köyümü (Bekdemir

-2-

Ali Cevat Yürekli (İmranlı-Cerit köyü, 1950-)

Özledim

Yıllardır gezerim gurbet elleri
Sılamda doğduğum yeri özledim
Bilmem ki nicedir yârin halleri
Hasretine yandığım yâri özledim

İncecik eserdi seher yelleri
Yaylada açardı gonca gülleri
Eriyince buzlar akar selleri
Yüce dağ başında karı özledim

Muhabetler vardı çalardı sazlar
Maniler söylerdi gelinler kızlar
Düşündükçe benim yüreğim sızlar
Deyişler okuyan Pir'i özledim

Kurumuştur artık dereler çaylar
Kimseler kalmamış virandır köyler
Eskiden kurulan düğünler toylar
Oynanan köçeği barı özledim

Yiğitlik kalmadı mertlik bozuldu
Bütün kötülükler kader yazıldı
Namusuz kollandı yoksul ezildi
Haksızlara karşı zoru özledim
2008 günü tarafımızdan derlenmiştir. (D.K.)

Doğruluk var idi olmazdı yalan
Alın teri yenirdi yok idi talan
Yürekli'yim der ki kıymetim bilen
Sözünde bulunan eri özledim (6 Eylül Mart

-3-

Ali Kabadayı (Divriği- Diktaş köyü, 1939-)

Özledim

Diktaş köyüm seni ben çok özledim
Yana yana yüreğimi közledim
Yediden yetmişe her kim var ise
Büyüğünü küçüğünü özledim

İçtiğimiz ayranların tasını
Peynir ile çökeliğin hasını
Dürmeç olan keçi kavurmasını
Pilav sızgırt böreğini özledim

Deri yayığında taze yağını
Çayır güreşinde gençlik çağını
Her evde tütüren kış ocağını
Kütüğünü köçeğini özledim

Kenger kuzukulak dereotunu
Son güz aylarında keklik etini
Beyaz peynir ile aslan sütünü
Kavun karpuz keleşini özledim

Fasulye domates pattes çaparı
Fiğ yonca ekini beyaz arpası
Tandır aşısı haşıl herle çorbası
İçindeki topağını özledim

Kuzuları yoncalığa salarken
İbogil'in armutları yolarken
Elmalı'da karpuzları çalarken
Korkup kaçan ödleğini özledim

Tatlıçay'dan su getiren bacılar
Ağır olur cekkilleri gıcılar
Aç kurtların kaçırdığı bocular
Kedisini köpeğini özledim

Kar yağar çıkarsa çarık bağına
Biz de gider idik keklik avına
Deresine tepesine dağına
Kafesteki kekliğini özledim

Değirmende Bitli Veysel pağacı
Sıra için olurlardı davacı
Tarlalarda alıç armut ağacı
Kuşburnuyu sümsülüğü özledim

Seyit Baba Sultan'ı da ziyaret
Tekkesinde eder idik ibadet
O şehitler serverinden inayet
Türbesini ipeğini özledim

Kabadayı Almanya'da gülmedi
Elini öpecek büyük kalmadı
Hiç kimsenin bedduasın almadı

Davullu zurnalı üç gün düğünü
Yahnili turşulu gelen öğünü
Güzel köyüm bahçesini bağını
Ayvaların çiçeğini özledim

Damların üstünde aşık atardık
Kimse görmez ise hile katardık
Bazen olur mızıkçılık yapardık
Büyüklerin köteğini özledim

Karşı bostan ışımadan varmıştık
Etrafını köpeklerle sarmıştık
Şükrü ile bir porsuğu vurmştuk
Kırma çifte tüfeğini özledim

Uçguz'da keklige tuzak kurardık
Koşa koşa kendimizi yorardık
Kayıp olan koyuları arardık
Yünlerini yapağını özledim

Cuma tatil gezmek tozma kyağı
Tandır ekmeğiyle taze kaymağı
Söğüdün dibinde uzun havayı
Kiriş perde bağlamayı özledim

Dizlerim tutarken köyüme gelsem
Dünya gözü ile herkesi görsem
Tınk taşını döne döne çevirsem
Bulgur yarma kepeğini özledim

Beni seven sevmeyeni özledim (Kabadayı 2009:162-164)

-4-

Behzat Koca (Divriği- Akpelit (Gemhu) köyü, 1928-)

Çıktım Köyden

Yıllar evvel çıktım köyden Köyüm senin derdin büyük
Keşke doğmasaydım orda Sular akar bölük bölük
Yıkılmıştır evim köyüm Evler çökmüş damlar çürük
Keşke doğmasaydım orda Keşke doğmasaydım orda

Çok özledim dağın taşın Köyün üstü sıra kaya
Köyüm senin dertli başın Cehaletten kaldık yaya
Yollar yoktur zordur işin İnsanoğlu gider aya
Keşke doğmasaydım orda Keşke doğmasaydım orda

Dere tepe geçtik geldik Şafak söktü güneş doğdu
Gurbet elde mekân kurduk Çark-ı devran böyle döndü
Köyüm senden ayrı kaldık Köyüm senin anın kaldı
Keşke doğmasaydım orda Keşke doğmasaydım orda

Köyüm sana bir kez varsam Issız dağlar kuş ötmüyor
Dağı taşı gezip görsem Bağır bağır ses gitmiyor
Her yörenden sular içsem **Behzat** söyler dert bitmiyor
Keşke doğmasaydım orda Keşke doğmasaydım orda (Sinemi 2007:6)

-5-

Eyyüp Sabır (Şarkışla-Kalecik köyü, 1944-)

Köyümü Özledim

Karlı dağlar karlı dağlar Ekinlerin bitişini
Eteğinde sular çağlar Horozların ötüşünü
Şimdi çiçek açar bağlar Meyvelerin yetişini
Kardeş köyümü özledim Kardeş köyümü özledim

Kırlarda çiçek açıyor Baharda koyun kuzular
Turnalar gökte uçuyor Al yeşil olmuş yazılar
Herkes kaynak su içiyor Herkes sılasın arzular

Kardeş köyümü özledim

Kardeş köyümü özledim

Genç kızları halı dokur

Köye gelmiş ebe doktor

Bülbül gibi Kur'an okur

Herkesin saygısı çoktur

Herkesin dilinde şükür

Meyvelerde hormon yoktur

Kardeş köyümü özledim

Kardeş köyümü özledim

Gül sunarım Hak'tan yana

Bir su içsem kana kana

Akşam gelir inek dana

Kardeş köyümü özledim (Sabbır 2008:301)

-6-

Gürünlü Gülhanî [Gürün-Ayvalı (*Şeref*) köyü, 1940-]

Hacı

Yine bahar geldi özledim köyü

Güç yetmezdi yiğidine merdine

Ortaçal'da çiğdem bitti mi Hacı

Giden geri dönmez oldu yurduna

Kalanın ardına yuva yapardı

Hamit Amca'm mezarlığın ardına

İbibikler gelip öttü mü Hacı

Kürek omuzunda gitti mi Hacı

Eniştemiz Abdi davar güderdi

Mehmet Ağbey huy edindi sakayı

Çoban tutan olsa bayram ederdi

Borçluya kaptırdı iki yakayı

Gündüz gece demez dağa giderdi

Ne keçiyi koydu ne de tekeyi

Abayı köşeye attı mı Hacı

Leyland motorunu sattı mı Hacı

Değişti mi Rukiye'nin tavırı

Şerfe Bacı'm köyümüzün sunası

Yedi köyde duyulurdu zavuru

Daha ellerinde durur kınası

Bir bağırrsa korkuturdu gâvuru

Bir ineği vardı iki danası

Kızıp kaşlarını çattı mı Hacı

Yağ peynir çökelek sattı mı Hacı

Bir teyzem var idi göçtü Gürün'e

Yakup Amca hasta oldu dediler

Bekler gurbet eli körü körüne

Köyde üç-beş yaşlı kaldı dediler

Söylemez derdini demez birine

Çoklarını sordum öldü dediler

Hastaydı yatağa yattı mı Hacı

Kara toprak yedi yuttu mu Hacı

Gülhanî'yim dert doldurdum sineye

Nasip olsa geleceğim seneye

Benden selâm söylen Döndü Ana'ya

Dumanı bacadan tüttü mü Hacı (Aşık Gülhani 1992: 67)

-7-

Gürünlü Gülhanî

Köyüm

Bir zaman Şeref'tin şimdi Ayvalı

Yuva Deresi'nde kervan geçerci

Benim gibi bahtı karalı köyüm

Yolcu pınarında suyun içerdi

Bir yanın kıraçtır bir yanın sulu

Orağını alan ekin biçerci

Dört bir yanın dağlar sıralı köyüm

Böyle gidilir mi ileri köyüm

Kalanın ardında kayardık kızak

Dere tepe demez kendim yorardım

İkinciye doğru eserdi Sazak

Ayağın kanardı çaput sarardım

Odun bulunmazdı yakardık tezek

Serçe düşürmeye tuzak kurardım

Yirminci yüzyılda çıralı köyüm

N'oldu bu dağların maralı köyüm

Ne güzel çalardı çoban düdüğü

Kızılyüce Bozoğlan'ın eşidir

Kaynatıp yerlerdi taze hediği

Ağustos ayında adam üşüdür

Çayır çimen Tohdemir'in gediği

Ala karga bu dağların kuşudur

Akpınar'ın gözü-tereli köyüm

Avcılar kekliği vuralı köyüm

Yaz baharda hacı leylek gelirse

Çok sevilir yuvasını bulursa

Belki bir gün beni soran olursa

Desinler **Gülhanî** buralı köyüm (Şiir Antolojisi 2006:159-60)

-8-

Halil Doğan (Şarkışla, 1945-)

Köyüm

Gayet özlüyorum güzel köyümü

Gençleri gökçekti misafirperver

Şahin kayasını soğuk suyunu

Sirtına giyerdi zıvgayla şalvar

Yeşil yaylasını yüce dağını

O ne güzellikti onda ne hal var

Kokuyor burnuma gülleri köyün

Canlara şifadır balları köyün

Kozaklı derbeder buz gibi akar
Güldede dağının gülleri kokar
Sırlıklı gözükür sinemi yakar
Gıcılar kağnılar yolları köyün

Ne günler geçirdim ben de köyümde
Ağılında ormanında dağında
Ahdim kaldı Dinlendim'in suyunda
Serin eser bizim yelleri köyün

Koyunu kuzusu melemez olmuş
Komşular yurduna gelememiş
Ağlamış yüzleri gülemez olmuş
Ta ezelden kırık belleri köyün
278-79)

Doğan Beyyurdu'nu hayal edersin
Kendin gurbet elde nasıl gidersin
Gitsen dahi orda figan edersin
Şimdi perişandır halleri köyün (Sinemi 2007:

-9-

Halil İbrahim Bacak (Sivas-Hıdırnalı köyü, 1924-2008)

Köy Özlemi

Köyümü özledim seksen beşimde
Gündüz hayalimde gece düşümde
Gezmek istiyorum dağlar başında
Çiğdem çiçek kekik kokan dağlar oy

Köyüme gitsem de bir zaman kalsam
Derede tepede dönsem dolansam
Yorulsam acıksam evime dönsem
Çiğdem çiçek kekik kokan dağlar oy

Köyüm köyüm diye hâlâ özlerim
Gözüm görmez oldu tutmaz dizlerim
Ah köyüm vah köyüm diye sızlarım
Çiğdem çiçek kekik kokan dağlar oy
2008: 143)

Ömrüm boyu yağmurunu yaşını
Çok geçirdim baharını kışını
Özlüyorum toprağını taşını
Çiğdem çiçek kekik kokan dağlar oy (Eraslan

-10-

Hüseyin Genç (Kangal-Alacahan Bucağı, 1940-)

Köyümde Kaldı

Gine hatırladım eski günleri
Ağlayıp gülenler köyümde kaldı
Acı tatlı geçen bunca yılları
Yaşayıp ölenler köyümde kaldı

Ilık tandır kürsülerde oturdum
Elif-Be'yi ezberledim bitirdim
Ben babamı çok küçükken yitirdim
Tanıyıp bilenler köyümde kaldı

Bir evin ziyneti altın ve bakır
Çocuklar gizlice hep Kur'an okur
Annem gayet güzel mihraplı dokur
Arayıp bulanlar köyümde kaldı

Geriye bakanlar tarihi yaşar
Düşmüş bir sevdaya dünyasın boşar
Ezanı duyanlar camiye koşar
Beş vakit kılanlar köyümde kaldı

Millet cirit için ata binerdi
Davullar çalınır gençler dönerdi
Al yeşil bürüklü yenge inerdi
Arap at alanlar köyümde kaldı

Hüseyin meydanda herkes bakardı
Yiğitler güreşir biri yıkardı
Babam komşulara oda yakardı
Zikire dalanlar köyümde kaldı (Genç Byy.: 42)

-11-

İsmail Nar (Kangal- Karanlık köyü, 1940-)

Köyüm

Aklıma getirip seni andıkça
Bana göre bir başkasın sen köyüm
Geçmişine bakıp bakıp daldıkça
Bana göre bir başkasın sen köyüm

Sende doğdum seni unutmam asla
Şu gönlüm dolsa da gam ile yasla
Seni methederim gelecek nesle
Bana göre bir başkasın sen köyüm

Kömür yoktu tezek yaktık sobayla
Harman sürdük tığ savurduk yabayla
Herkes çalışırdı bin bir çabayla
Bana göre bir başkasın sen köyüm

Halay çeker saz çalardık düğünde
Koyun yaydık yaylasında dağında
Attın gurbet ele gençlik çağında
Bana göre bir başkasın sen köyüm

Sende yaşar yoksulları zengini
Herkes bulmuş lâyığını dengini
Gurbetin zehridir geçen her günü
Bana göre bir başkasın sen köyüm

İsmail Nar'ım der çalam sazımı
Zalim felek güldür gayri yüzümü
Sıla hasretiyle yaktım özümü
Bana göre bir başkasın sen köyüm (Ozanlar Ant

2002: 117)

-12-

İsmetî

Elveda

Nice yıllar ecdadımın ocağı
Gidiyorum şimdi size elveda
Tandırının buram buram sıcağı

Çok çiğnedim eşik ile yolunu
Çok sınadım uğur ile sulunu
Çok kokladım tütün ile külünü

Gidiyorum şimdi size elveda

Gidiyorum şimdi size elveda

Yok paraya gitti sarı inekler
Garip tavuklar da yerde pinekler
Dızır dızır uçan kara sinekler
Gidiyorum şimdi size elveda

İsmetî'yim azdı yine yareler
Bulamadım geçim ile çareler
Duvardaki saklı duran fareler
Gidiyorum şimdi size elveda (Kaya 1984: 35)

-13-

Kamberî (Kamber Nar, Kangal-Karanlık, 1956-)

Köyüm

Şimdi uzaklarda bir köyüm kaldı
Hayalimden gitmez hali köyümün
Yaşam dedi beni gurbete saldı
Yaz baharda coşar seli köyümün

Ne güzel olurdu kaymağı yağı
Çayır çimen olur yaylası dağı
Çiğdem çiçek açar bahçesi bağı
Burcu burcu kokar gülü köyümün

Çocukluğum orda hatıra dolu
Eğri büğrü çamur geçilmez yolu
İster diken olsun isterse çalı
Bir başka lezzette balı köyümün

Kamberî'yim işte böyle seslenir
Hasretinle göz pınarım ıslanır
Alır sazın bir köşeye yaslanır
Dertli dertli çalar teli köyümün (Nar 2002: 83)

-14-

Kaptanî [Hayrettin Köşe, Sivas-Çayboyu (Pirkinik) köyü 1952-]

Özledim

Yine hatırladım güzel Sivas'ı
Kardaş diyen dillerini özledim
Şimdi köylerinde duyulur sesim
O çamurlu yollarını özledim

Kışın kar üstünde kayardık kızak
Şirin köyüm şimdi bana çok uzak
Bazen kesmik yanar bazen de tezek
Tarladaki küllerini özledim

Benim memlekette olmaz ki tasam
Hoşunuza gider bir şey anlatsam
Koyun kaymağıyla beraber yesem
Kara kovan ballarını özledim

Kapkara bulutlar dağlardan aşar
Yağmurlar yağdıkça dereler coşar
Sıgmaz yatağına dereler taşar
Boz bulanık sellerini özledim

Ağustos ayında harman koşardık
Düvenin üstünde yanar pişerdik

Düğünlerde bizi uyku tutmazdı
Kaptanî'yim oyun halay bitmezdi

Fırsat bulsak bahçelere koşardık

Sofrasında pilav turşu yetmezdi

Vişnelerin dallarını özledim

Gençliğimin yıllarını özledim (Köse 2005:49)

-15-

Kelamî (İsmet Yılmaz, Ulaş- Eskikarahisar köyü, 1956-)

Bir Başkaydı

Köyümüz aklıma düştü

Yakar idik gaz lambası

Köyde hayat bir başkaydı

Odayı sarardı isı

Ayrılalı çok yıl geçti

Zenginin vardı lüküsü

Köyde hayat bir başkaydı

Köyde hayat bir başkaydı

Ev akardı yoktu çatı

Tarlaya tohum ekerdik

Geçinirdik iyi kötü

Kağnılarla sap çekerdik

Şafakta koşardık çiti

Alıp harmana dökerdik

Köyde hayat bir başkaydı

Köyde hayat bir başkaydı

Tığlar savururduk nice

Babamla kuzu yayardık

Mühür vurulurdu çece

Sayar hevşıye koyardık

Yanında yatardık gece

Her zor engeli aşardık

Köyde hayat bir başkaydı

Köyde hayat bir başkaydı

Kara lastik çarık giydim

Tandırda pişerdi çörek

Mil oynardım kızak kaydım

Yerdik kül kömbesi börek

Sokularda bulgur dövdüm

Çalışırdık kazma kürek

Köyde hayat bir başkaydı

Köyde hayat bir başkaydı

Olurdu kavurga kavut

Kemk kurulur bekinirdi

Yaparlardı güzel uğut

Halı kilim dokunurdu

Yayıktayardı yoğurt

Ahmediye okunurdu

Köyde hayat bir başkaydı

Köyde hayat bir başkaydı

Kelamî gam baştan gitmez

Bağım viran bülbül ötmez

Anlatmaya bunlar yetmez

Köyde hayat bir başkaydı (Sinemi 2007: 542)

-16-

Kemal Ozanoğlu (Zara 1929-)

Zara Destanı

Kimlerinde kimler dolmuş

Bizim yerler ah o yerler

Sanki dersin viran olmuş

Bizim yerler ah o yerler

Güççükgeçe o harmanlar

Konmuş ufak ufak damlar

Aldı beni dertler gamlar

Bizim yerler ah o yerler

O konaklar eski evler

İncik dayım Halil Söyler

Bile göçmüş ağ'lar beyler

Bizim yerler ah o yerler

Gezdim bir köşe bucak

Ne ark kalmış ne savacak

Değirmenler sönmüş ocak

Bizim yerler ah o yerler

Elif Hala deli miydi

Temürağa veli miydi

Bunlar Hakk'ın yeli miydi

Bizim yerler ah o yerler

Kışlalar bir ulu yazı

Bölük pörçük durur izi

Ah çekerim bazı bazı

Bizim yerler ah o yerler!

Fırın kebab oğlak kuzu

Mangallarda pelit közü

Et kokardı çarşı yüzü

Bizim yerler ah o yerler

Anlar mıyım durdan-sustan

Geçilmiyor gamdan yastan

Terk edilmiş bahçe bostan

Bizim yerler ah o yerler

Bir kuruca adın kalmış

Ağızlarda tadın kalmış

Kader bizi senden almış

Bizim yerler ah o yerler

O tanıdık çehreleri

Bulamadım yok yerleri

Bakar durur birileri

Bizim yerler ah o yerler

Sızar akar Haçinkaya

Köprü göçmüş kaldım yaya

Kızılırmak hasret suya

Bizim yerler ah o yerler

Mezarlıkta otlar bitmiş

Taşlar düşmüş adlar yitmiş

Sahipleri göçmüş gitmiş

Bizim yerler ah o yerler

Pur duvarlar yana yatmış
Kaldırımlar yüksek atmış
Sanki evler yere batmış
Bizim yerler ah o yerler

Çimdiğimiz göller nerde
Hoş sohbetli diller nerde
Her bir parçam hep bir yerde
Bizim yerler ah o yerler

Çok dolandım hep arandım
Terk edilmiş ören sandım
Hayıflandım buna yandım
Bizim yerler ah o yerler

Leyleklerin yuvası yok
Eski Zara havası yok
Gönül mahzun hevesi yok
Bizim yerler ah o yerler

Kim ağlaya kimler güle
Gülsüz viran bağ bülbüle
Dön geri de bir bak hele
Bizim yerler ah o yerler

Uzattım mı sözleri ben
Ağlattım mı gözleri ben
Kemal vurgun ta derinden
Bizim yerler ah o yerler (Acar: 115-116)

-17-

Kul Fanî (Mahir Güler, Sivas-Bademkaya köyü, 1960-)

Özledim I

Bir anda geçmişim geldi aklıma
Çamurlara batmasını özledim
Serçeyle sıvırcık vurursak yerdik
Sapan taşı atmasını özledim

Büyükler severdi giderken yolda
Bizlere nasihat olurdu dalda
Tahta çanta elde köyde okulda
Sırada el tutmasını özledim

Kızakla yarışır bazen düşerdik
Yarış kazanırsak köyde şişerdik
Akşam olur üşür eve koşardık
Anamın kaş çatmasını özledim

“Hopla Ara Gitti” “Bindiri Bin” de
Oynardık hatıram saklıdır sende
Maşlak sırtımızda Merakomgün’de
Koyun kuzu gütmesini özledim

Salıncak kurmaya urgan çalardık
Çayır yakar bahçelere dalardık
Sofu dede derdik gizli yolardık
Elmaların yetmesini özledim

İlkbaharda çiğdem çiçek eşerdik
Çerçi gelse sevinerek koşardık
Pişince tandırda hıngel yaşardık
Burnumuza tütmesini özledim

Mercimek yolardık yerdik gizlice

Herifene yapar yüzük saklardık

Düven sürer türkü söyledik nice
Savurunca tığı harmanda gece
Teç başında yatmasını özledim

Değirmene unluk buğday yüklerdik
Nenem süt çekerken başın beklerdik
Kaymağından tatmasını özledim

Kulfanî gerçektir değildir yalan

Sevinir hasılat köyde bol alan

Reşberin kurulu saati olan

Horozların ötmesini özledim (14 Nisan 2007 günü tarafımızdan derlenmiştir. (D.K)

-18-

Kul Fanî (Mahir Güler)

Özledim II

Köyde geçen yıllarımı ararım

Naylon terlik giymesini özlödim

Nenem pişirirdi tandır ketesi

Kete yiyip doymasını özledim

Adol çiğdem eşer yemlikte yerdik

Üstüne su içer çok şükür derdik

Dağlarda koyunla kuzu güderdik

Kelek sesi duymasını özledim

Siyret okurlardı bizler dinlerdik

Diz çöker oturur eyce anlardık

Uyku gelse yatmaz biraz yanlardık

Sohbetin aşk yaymasını özledim

Şad olun kaymağa ekmek banınca

Kışın ısınırdık tandır yanınca

Büyükler bizlere sevgi sununca

Küçüklerin saymasını özledim

Rüzgârlara karşı açardık bağı

Babam kızak yapardı ucu eğri

Büyük dağa çıkıp okula doğru

Kızağınan kaymasını özledim

Sabah horoz öter sonra da karga

Erkenden uyanıp giderdik herge

Gelin arabası olurdu cerge

Yörelere uymasını özledim

Hocanın Gölü'nde yazın yüzerdik

Bacalarda cıncık oynar gezerdik

Alıçları toplar ipe dizerdik

Ahlat dalı eymesini özledim

“Hopla Ara Gitti” oynu eserdi

Kimisi cıgızlar hemen küserdi

Dedem inek besler güzün keserdi

Nenem yapar kıymasını özledim

Dedemiz Sivas'ta yoğurt satardı

Gelirken tarlacı deste tutardı

Heybesinden meyve şeker atardı

Ekin biçer lası deste yapardı

Tırmık çeker bazen işten sapardı

Harman biter büyük eli öperdik

Sonra ordan tymesini özledim

Tre para soymasını özledim

Kulfan hayatın döndü rüyaya

Dostun emeğini veriyor zaya

Gördüm ki alışmış insan riyaya

Tövbe edip caymasını özledim (14 Nisan 2007 günü tarafımızdan derlenmiştir.)

-19-

Musa Merdanoğlu (şarkışla-Kaymak köyü, 1939-)

zledim

Öküzler önümde şapka başında

Yalınayak düşer idim yollara

Arpa buğday ekmesini özledim

Ahlat için çıkar idim dağlara

Çok kağnı yükledim o genç yaşında

Bir zamanlar oban durdum mallara

Gıcır gıcır çekmesini özledim

amurlara çökmesini özledim

Tandırlar yanardı tezek tüterdi

Düğünlerde doyamazdım oyuna

Kuşlar gelir dam başında terdi

Kuzu meler emzirirdik koyuna

Sarıiğdem her tarafta biterdi

iek toplamaya ardıç boyuna

Köklü köklü skmesini özledim

Yorulmadan çıkmasını özledim

Her aşığın kabul olmaz dileği

Bir yaram var sızılıyor derinden

Onun için sevmem ark-ı feleği

Gerçek aşık ayrılamaz pirinden

Kınalı koçlara anı keleği

Bizim evler harap olmuş yerinden

Seve seve takmasını özledim

Odasını sekmesini özledim

Merdanoğlu dştar bana ksmesin

Acı yeller üstümüze esmesin

Bizim ağaçları kimse kesmesin

Sıra sıra dikmesini özledim (Naari 1995: 686)

-20-

Ömer Tozar (Doğuşar, 1954-)

Doğuşar'a Özlem

Derdin ile oldum divane deli

Kıvrım kıvrım yollarını özledim

Gözümde tütüyor Sivri Tekeli

Çiçek kokan bellerini özledim

Çocuk iken boz eşeğe binerdim

Sevinerek yıkıldandan inerdim

Göl yapıp da ırmağında çimerdim

Boz bulanık sellerini özledim

Şu deli gönlüme vuramadım gem

Sakin bu halime eyleme sitem

Çaldibi'ni sarmış yağlıca çiğdem

Gonca gonca güllerini özledim

Salısok'tan kaval sesi duyardım

Bu nağmeye çaresizce uyardım

Geceleri yıldızları sayardım

Senin bu tür hallerini özledim

Duman almış Tekeli'nin başını

Arzularım baharını kışını

Evlik dolmasını herle aşını

Ocaklıkta küllerini özledim

Var mı seni benden daha çok seven

Bana gül görünür dağında keven

Harmanda sapların üstünde döven

Buğdayında çillerini özledim

Irmak kıyısında selvi söğütler

Düğünlerde o söylenen ağıtlar

Harmanlarda halay çeker yiğitler

"Kardaş beri gel"lerini özledim

Dağların boş olur gelince güzün

Kırların bir cennet olmasa düzün

Kağnıda koşulu kara öküzün

Ayağında nallarını özledim

Derlerdi ki; "Falanca yer perili"

Dört bir yanın birbirine girili

Odalarda kanepeye serili

Minderini çullarını özledim

Muhkem bir beldesi ora İslâm'ın

Olsa da gülersin kederin gamın

Haştaş Küllüce hem Alaçam'ın

Acı esen yellerini özledim

Güderdik dağlarda öküzle manda

Çocukluk ya durmazdık bir mekânda

Çelik ile tork oynardık harmanda

Yaylalarda mallarını özledim

Kırtıllarda kekliklerin dolaşır

Şahin sesi yükseğinden ulaşır

Yeşmelerde koyun kuzu meleşir

Yeşil sarı allarını özledim

Mezgitli Körselik Belbaşı durak
Gölyayla Dikenli bendeki merak
Çıkmıştır yollarda şimdi madımak
Döllüklerin döllerini özledim

Yılda bir gün panayırı kurulur
Mehter zurna çalar davul vurulur
Başpehlivan meydanlara kurulur
Dosta acık kollarını özledim

Babam bağırdıkça duymadığımı
Akşamki sopayı saymadığımı
Irmak kıyısında oynadığımı
Çökeğini limlerini özledim

Her gün düşlerimde seni görürdüm
Gelmek için canlarımı verirdim
Yıkanırken başıma da sürerdim
Çamurunu kollarını özledim

Yüzük odasında yiğidim diyen
Yüzük bende deyip sopayı yiyen
Yüzükte yenilip hılleti giyen
O acayıp kollarını özledim

Bir acayıp manzaradır Çalucu
Besürü havile tatlı alucu
Demirci örsünde döverken tucu
Alınıdaki terlerini özledim

2000:50)

-21-

Karasaban koşup tarla sürerdik
Toprakları kat kat edip düererdik
Caylıgol Hümvek'ten fındık dererdik
Kabuğunu follarını özledim

Top perçemli kızlar yorulmak neymiş
Bilmezler yeşmede ederler emiş
Vatandan ayrılmak ne illet şeymiş
Senlen olan yıllarımı özledim

Irmak kıyısında hep koşa koşa
Çocuklar çıkardık o Cırttutaş'a
Doğanşar güzelsin hep baştanbaşa
Cücüleri çallarını özledim

Duman sarmış Tekeli'nin başını
Özledim lorunu bir de keşini
Bir yol öpsem toprağını taşını
Kırlarını çöllerini özledim

Gelin olan genç kızların yasını
Karanlıkdere'nin dumanını pusunu
Minarelerinden ezan sesini
Hakk'a açık ellerini özledim

Doğanşar **Ömer**'in öz cennet yurdu
Eksilmez dağların dolanır kurdu
Hasretinden yine gönlüm kudurdu
Bir gel desen gellerini özledim (Karaman

Sefil Selimî (Ahmet Günbulut, Şarkışla-1932-2003)

Çarem Yok

Gurbette yaşamak zor ve ağırmiş
Varmak için can atiyom çarem yok
Vatanımdan dostlar beni çağırmiş
Sarmak için can atiyom çarem yok

Sapı döktüğümüz harman yerini
Unluk yuduğumuz ardıç kürünü
Bostanda karpuzla hıyar pürünü
Görmek için can atiyom çarem yok

Tavukların su içtiği yalağı
Mangır mangır mangırdayan balağı
Çocukların belendiği beleği
Sermek için can atiyom çarem yok

Komşulardan sapıttığım hızarı
Alıp vermediğim kalın gözeri
Gizli gizli taşın akşam üzeri
Kırmak için can atiyom çarem yok

Burunsuz Kızlar'ın Deli Kiraz'ı
Duruyor mu çaldığımız terazi
Boz kaldıysa rehin kalan arazi
Sürmek için can atiyom çarem yok

Kumarcıdan kaçırırdım yemeni
Ortakçıdan yürütürdüm samanı
Bibimgilin zekat gelen çamanı
Dürmek için can atiyom çarem yok

Faiz ile aldığımız parayı
Ev sahibi tehir etsin kirayı
İsterlerse açacağım arayı
Vermek için can atiyom çarem yok

Tarla bulup bolca ekin kısıyayı
Çok bitirsin keskin alın muskayı
Duydum kurtlar yutmuş coruk toskayı
Vurmak için can atiyom çarem yok

Halamın gelinlik kına tasını
Abdest ibriğini namaz fesini
Dedemgilin çok vuruşan tosunu
Yormak için can atiyom çarem yok

Gün aşmadan aşamıyom dağları
Sefil Selimî'yi bağlar bağları
Dişlerim tırnağımla dağları
Yarmak için can atiyom çarem yok

(Aslanoğlu:1978:79-81)

-22-

Şentürk İyidoğan (Zara-Beypınar köyü, 1969-)

Söyle Bana

Yıkılmış mı bizim köyler
Söyle bana söyle turnam
Hasta mıdır garip anam
Söyle bana söyle turnam

Çınar diktim boy vermiş mi
Komşular arpa dermiş mi
Halam bulgurun sermiş mi
Söyle bana söyle turnam

Ağır geçer kara kışı
Kar birikir damın başı
Bibimgilin var mı aşısı
Söyle bana söyle turnam
2008 günü tarafımızdan derlenmiştir)

Babam kalkıp ateş yakar
Tezeği kendince kokar
Habersizdir **Şentürk** bakar
Söyle bana söyle turnam (11 Aralık 2008

-23-

Şevki Kayaturan (Kangal-Gürpınar köyü, 1964-)

Öyle Özledim ki

Poyraz ile essem sılaya doğru
Hasretin Sivas'ım bitirdi gayrı
Senede üç-beş gün olmuyor hayrı
Öyle özledim ki sormayın gitsin

Demirölük suyu olsa da içsem
Sincan'dan yol alıp düzlüğe geçsem
Haziranda çayırlarda ot biçsem
Öyle özledim ki sormayın gitsin

Geçen yıl uğradım fazla durmadım
Sohbet için akranlarım görmedim
Camisinde çoktan cuma kılmadım
Öyle özledim ki sormayın gitsin

Kışın yağar iken kar ile dolu
Kapanırdı Sivas Malatya yolu
Kavurur insanı ayazı donu
Öyle özledim ki sormayın gitsin

Yanıyor yüreğim gurbette darda
Gel gör ki kardaşım kalmışım darda
Babamın bacımın mezarı orda
Öyle özledim ki sormayın gitsin
2008: 95-5)

Kayaturan coşup çağlarken seli
Tan vaktinde esen seherde yeli
Nevruzu çiğdemi bir de yemliği
Öyle özledim ki sormayın gitsin (Kayaturan

-24-

Şükrü Karataş (Sivas-Hıdırnalı köyü, 1959-)

Ben Köyümü Özlerim

Gurbet ele akın akın göç ettik
İnanın ki biz ne kadar suç ettik
Malı mülkü araziyi hiç ettik
Özlerim de ben köyümü özlerim

Mahvetti bizleri gurbet oyunu
Sağardık çalardık kara koyunu
İçerdim ayrıntı soğuk suyunu
Özlerim de ben köyümü özlerim

Baharında yaylaları göçüyor

Mor menekşe güzel koku saçıyor

Pelitler de yonca çiçek açıyor

Özlerim de ben köyümü özlerim (7 Haziran 2009 günü tarafımızdan derlenmiştir)

-25-

Yalınayak (Şarkışla-Yalanı köyü, 1959-)

Gidiyom

Bir türlü sığmadım baba yurduma

Zekât ceketimi attım dalıma

İçimde acıyla çıktım gidiyom

Kimse acımadı öksüz halıma

Dönemem ki naçar kesik ardıma

Yana yana boz öküze malıma

Haneme çaresiz baktım gidiyom

Gönlümü kahırla yıktım gidiyom

Görünmez gurbetin bilinmez ardı

Çalıştım çırpındım eyledim zarar

Garip viranemde çok ahım vardı

Bundan sonra onsam ne yara sarar

Felek kollarımı kökünden kırdı

Sahipsiz yetimi kim arar sorar

Bağrımı ah ile yaktım gidiyom

Başımı taşlara çaktım gidiyom

Elim boş gözüm yaş düştüm yollara

Hakkım yiyenlere eyledim haram

Kader bizi koydu acı hallere

Kapanmaz kardaştan açılan yaram

Hayattaki eski kendir çullara

Yersiz yurtsuz kime misafir varam

Eğildim gözlerim sıktım gidiyom

Kardaşın zulmünden bıktım gidiyom

Ele güne karşı çok verdim çaba

İki üç yaşım da anasız kaldım

Çektiğim çileler gelmez hesaba

Doğuştan sırtıma yükümü aldım

Velhasıl yuvadan atıldım baba

Boz tarlayı öptüm dizime çaldım

Kurduğum hayali yıktım gidiyom

Çırpına çırpına kalktım gidiyom

Sazım böyle çalar bizim havayı

O ulu divana koydum davayı

Yalınayak gezdim dağı ovayı

Gözeri direğe taktım gidiyom (Karadağ 2009: 101)

-26-

Yalınayak

İstiyom

Sıladan acılı bir haber aldım

Odaları yakan sahipler n'olmuş

Özledim köyümü görmek istiyom
Geçim derdi ile hasret kaldım
Yüzüm toprağına sürmek istiyom

Nadas yerlerine tohumlar dikip
Tırpanla kalıçla kökünü söküp
Kağıyla harmana sapını çekip
Saçıp düven ile sürmek istiyom

Sefalet bağrına çökmüş oturmuş
Kimini göçürmüş kimin batırmış
Hasret yatağına çoğun yatırmış
Kovalayıp oradan sürmek istiyom

2009: 107)

-27-

Yalınayak

Sılama Götürün Kardeş
Amansız taş koydu kader yoluma
Beni bir sılama götürün kardeş
Yoksulluk kelepçe vurdu koluma
Beni bir sılama götürün kardeş

Kızıloluk'unda çok mal yatırdım
Çökelik dürmecin suya batırdım
Körçe Pınarı'nda yetim oturdum
Beni bir sılama götürün kardeş

Nice ekin biçtim nice çift sürdüm
Aç susuz çileli çok günler gördüm
Virana yurduma ne emek verdim
Beni bir sılama götürün kardeş

Çok kızak güverdim Çalınbaşı'ndan
Bulup yiyemiyom ayran aşından

Çiçeği sararmış gülleri solmuş
Tarlalara boz ot dikenler dolmuş
Koşup boz öküzle sürmek istiyom

Yuvalar dağılmış ocaklar batmış
Duvarlar eğilmiş yan üstü yatmış
Çileler bağrında barınak tutmuş
Yarasına merhem sürmek istiyom

Âşık ***Yalınayak*** yıllardır yasta
Dilim ahu zarda yüreğim hasta
Telefon yol bozuk gitmiyor posta
Yokluğu köyümden sürmek istiyom (Karadağ

Daypaçoluğu'ndan Derindere'den
Sütoluk Kayalı Harmanyeri'nden
Hasret yara açtı bana derinden
Beni bir sılama götürün kardeş

Gürlenoluk'una varsam otursam
Kuzulağın ekmeğime yatırsam
Arada bir has suyuna batırsam
Beni bir sılama götürün kardeş

Kazamız Şarkışla köyüm Yalanı
Burnuma tütüyor her bir alanı
Kayıp ettim bulamıyom sılama
Beni bir sılama götürün kardeş

Âşık ***Yalınayak*** özlemim bitmez
Baba yurdum viran dumanı tütmez

Haber verin kuşlar çetin daşından Çile hasret bizden ölmeden yitmez
Beni bir sılama götürün kardaş Beni bir sılama götürün kardaş (Karadağ 2009:
104)

Kaynaklar

- Aslanoğlu, İbrahim (1978). *Yalınkat*, Sivas.
- Bekdemir, Adnan (2008). *Sivas İlinden Şair Dilinden*, Sivas
- Eraslan, Erhan (2008). *Halk Şairi Halil İbrahim Sivaslı*, Sivas.
- Genç, Hüseyin(bty.). *Sonbahar*, Byy.
- Gürünlü Âşık Gülhanî (1992). *Ben Beni Bilince*, Ankara.
- Kabadaşı, Gurbetçi Âşık Ali (2009). *Yüreğimin Şiirleri*, Ankara.
- Karadağ, Burcu Aysel (2009). *Yaşayan Âşıklar Sivaslı Âşık Yalınayak Hayatı Ve Edebi Kişiliği*, Ankara (Basılmamış Lisans tezi).
- Karaman, Fikri (2000). *Ozan Ömer*, İstanbul.
- Kaya, Doğan (1984). *Âşık İsmetî*, Sivas.
- Kayaturan, Şevki (2008). *Hayat Pınarımdan Damlalar*, İstanbul.
- Köse, Hayrettin (2005). *Âşık Kaptanî'nin Hayatı, Eserleri ve Sivas Âşıklık Geleneğindeki Yeri*, İstanbul.
- Naçari, Ozan (1995). *Anadolu Kültürü ve Ozanlarımız*, Ankara.
- Nar, Kamber (2002). *Türkülerin Yolundayım*, Ankara.
- Ozanlar Birliği Kültür Derneği Şiir Antolojisi (2006). Ankara.
- Sabır, Eyyüp (2008). *Sivas Kır Çiçekleri*, Sivas.
- Sinemî, Ozan (2007), *AN-DER (Anadolu Halk Ozanları Kültür ve Dayanışma Derneği) 2007 Şiir Antolojisi*, Ankara
- THT Ozanlar Antolojisi (2002) Ankara.
- Yıldız, Alim (2003). *Sivaslı Şairler Antolojisi*, İstanbul.

SÜRGÜN VE GÖÇ -BİR SÜRGÜNÜN HİKÂYESİ: FAHRETTİN MURTAZAOĞLU

İsmet ÇETİN*

Özet

Türk kültür coğrafyası, ister etnik, ister inanç ve siyasî düşüncelere bağlı olarak sürekli hareket halinde olmuştur. Özellikle 20. Yüzyılın başından itibaren yapılan tehcirler, sürgünler, göçler, adeta bir soykırıma dönüşmüştür. 1951 yılından itibaren dünya kamuoyu tarafından yeni yeni tanımlanan göç ve göç çevresinde oluşan başka kavramlar-yerinden edilmişlik, sürgün, iltica, mülteci, vb.- zaman zaman yasal düzenlemelerin yapılmasını zorunlu kılmıştır. Asya ve Avrupa ile Avrasya bölgesinde yaşayan Türkler, ya gruplar halinde, ya tek tek ya da aileler halinde yerlerinden edilmişlerdir. Yerinden/ yerlerinden edilmişlik kavramı içinde “vatandan edilmişlik” kavramına dikkat çekeceğimiz bu bildiride, Samsun-Batum-Omsk; Omsk-İstanbul-Trabzon-Samsun hattında bir “vatandan edilmişlik!”e maruz kalmış aile, ailenin hayat tarzı ve geliş gidişlerde yerleştikleri/ yerleştirildikleri kültür alanındaki kültür ve yaşamak istedikleri Türk kültürünü yaşama halleri ele alınacaktır.

Fahrettin Murtazaoğlu, aslen Trabzon - Köprübaşı'na bağlı Dağardı köyünden bir aileye mensuptur. Büyük baba Mehmet Efendi, Türk- Rus savaşında Ruslara esir olur. Diğer esirlerle birlikte bugün Gürcistan sınırları içinde bulunan ve Abhazy'a'nın başşehri olan Sohum'a gönderilir. Murtazaoğlu, birinci dünya savaşındaki Kafkasya Cephesi (24 Ekim 1914-30 Ekim 1918) I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Rusya ile savaşını ifade etmektedir. Bir süre Rus ordusunda esir kalan Mehmet Efendi, Osmanlı-Rus esir mübadelesinde iade edilir. Türkiye'ye dönen Mehmet Efendi, eşini ve henüz dört yaşında olan Abdullah Efendi'yi alarak bu defa çalışmak amacıyla Sohum'a bağlı Verhnyaya Eşara köyüne yerleşir. Yıl 1918'dir. Buranın topraklarının verimli olması, bölgeye Türkiye'den göçü de artırır. Muhtemeldir ki, bu dönem Rusya'da çarlık döneminin bittiği ve Bolşeviklerin iktidara geldikleri dönemdir.

Verhnyaya Köyü'nde yaşayanlar, Abhaz, Ermeniler, Türkiye'den gelip yerleşen gurbetçi Türkler ile Lazlardır.

Henüz dört yaşında iken Sohum'a gelen Abdullah Efendi, burada büyür. Tiflis'te eğitimini tamamlayarak öğretmen olur. Sohum'da bulunan Türk okullarında Türkçe öğretmeni olarak çalışır. 1936 yılında Sabiha Hanım¹ ile evlenir. Burada yaşayanların evlilik işlemleri Türkiye'nin Batum başkonsolosluğunda yapılmaktadır.

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi

¹ Sabiha Hanım'ın babası da tıpkı Fahrettin Bey'in ailesi gibi Türkiye'den gitmiştir. Aslen Sürmene'nin Aksu köyünden olan Dilaveroğlu Ahmet'in kızıdır. Annesi ise Ayşe Hanım ise Kasapoğlu lâkabıyla anılan bir aileye mensup olup Sürmene'nin Zarha mahallesindedir.

Fahrettin Murtazaoğlu anne ve baba tarafından Türkiye’den gelen bir aile ortamında 1937 yılında doğar. Anne ve baba tarafından birinci derecede akrabalar Verhnyaya Eşera köyünde yaşamaktadırlar.

İkinci dünya savaşının başlamasıyla birlikte aile Türkiye’ye dönmek için teşebbüste bulunur. 1939 yılında Fahrettin Bey’in dedesi, amcaları ve halaları Türkiye’yi döner. Abdullah Bey ve çocukları ise Anne Sabiha Hanım’ın eksik belgelerinden dolayı Türkiye’yi dönemezler. 1941 yılında belgeleri tamamlayan aile, Türkiye’ye dönmek için bütün hazırlıklarını tamamlar ve buradaki varlığını satmak suretiyle elden çıkarır. Ancak ikinci dünya savaşının şartları, Sovyetler Birliği’nin Alman-Türk ilişkileriyle ilgili endişeleri, Sovyetler birliğinde Türklere karşı olan tavrın burada da sürmesini getirir ve Abdullah Bey’in söylediği iddia olunan; “Göreceksiniz, Hitler Moskova’yı kısa bir süre sonra işgal edece.” ifadeleri sebebiyle Abdullah Bey tutuklanır. Abdullah Bey’in tutuklanmasıyla aile anneanne’nin annesine sığınır. Anneanne Ayşe Hanım çok otoriter ve koruyucu karakteri ön planda bir kadındır. Oğulları- Fahrettin Bey’in dayıları Nazım ve Tahsin - köyde bulunan kolhozda karın tokluğuna çalışmaktadırlar ve savaş şartlarının da ağırlığıyla geçim sıkıntısı yaşamaktadırlar. 1941 yılında tutuklanan Abdullah Bey, 1943 yılına kadar çok zor şartlarda hapis yatar. Fahrettin Bey’in ifadesine göre her gün işkenceden geçer, ancak isnat edilen suçu da hiçbir zaman kabul etmez. Nihayet 1943 yılında hapisten salınır ve sınır dışı edilir. Bu süre zarfında ailesiyle görüştürülmez. Dolayısıyla 1941 yılından itibaren Sabiha Hanım eşiyle, Fahrettin ve kendisinden üç yaş küçük olan 1940 doğumlu kardeşi Şefika bir daha babalarını göremezler.

Abdullah Bey’in Türkiye’ye gönderilmesinden hemen sonra bu defa da anne Sabiha Hanım, “asker kaçaklarına yardım etmek” suçlamasıyla tutuklanır ve üç yıl hapis cezasına çarptırılır. Ancak beş-altı ay sonra hapis suçu “casusluk” ile biter. Göçmen veya yerleşik Türklerin en büyük sıkıntısı, Türkiye’ye karşı casus olarak kullanılmalarıdır. Stalinist ve sosyalizm düşmanı olarak gösterilen Türkler, bilgi toplamak amacıyla sık sık Türkiye’ye gönderilmek istenmektedir. Üstelik bunların verilen görev ile ilgili bir eğitimden geçmemiş olmaları da dikkate şayandır. Hatta çoğu kez casus olarak görevlendirilen bu kişilerin okuma-yazması da yoktur. Anne Sabiha Hanım da hiçbir eğitim almadan, hata okur-yazar dahi olmadığı halde 1942 yılında Türkiye’ye gönderildi. Sovyetler Birliği bu durumu iki yönüyle faydalı buluyordu. Türkiye’ye gönderilen casuslar ya yakalanıp öldürülecek, yakalanmazlarsa da Sovyetler Birliği’ne bilgi getireceklerdi. Bu durum, o dönemde halk arasında böyle yorumlanıyordu.

Sabiha Hanım, eşinin Türkiye’ye gönderildiğini, iki çocuğa bakacak kimsenin olmadığını söyleyerek bu karara karşı gelse de, ilgili makamların; "Senin çocukların annenin yanında kalacak. Onlara biz yardım ederiz. Stalin ve sosyalizm uğruna Türkiye' gitmek zorundasın. Eğer hayır dersen Stalin gücendir, dolayısıyla akrabalarının ve çocuklarının başına çok kötü işler gelir: seni tekrar hapse, çocukları yeri belli olmayan bir kimsesiz çocuklar yurduna, akrabalarını ise sürgüne gönderebilirler. Daha kötü yaptırımlar da uygulanabilir."diyerek Sabiha Hanım’ı tehditle razı ederler. Sabiha Hanım çocukların ve yakınlarının başlarına geleceklerden korkular sebebiyle Türkiye’ye gelmeye razı olur. Türkiye’ye gelen Sabiha Hanım, kendisini ihbar eder. Bunun üzerine Sahibe Hanım’ı Kırşehir’e mecburî iskâna gönderirler. 1955 yılına kadar burada kalır.

Çocuklar anneanne Ayşe Hanım’ın yanına verilir. Ayşe Hanım kızının idam edildiğini veya edileceğini düşünerek her gün ağlamaktadır.

Fahrettin ve Şefika kardeşler anne ve babanın Türkiye’ye gönderilmeleri üzerine Türkiye’ye dönmek arzusunda ve Türk vatandaşı da olan anneanne Ayşe Hanım da dönemez. Torunlarının yanında kalmak mecburiyetindedir.

Fahrettin Murtazaoğlu ve akrabaları, bir yandan göçmen, bir yandan kimsesiz, bir yandan da yoksullukla başa çıkmaya çalışmaktaydılar. Sabiha Hanım'ın Türkiye'ye gitmesi karşılığı vaad edilen yardım, hükümetçe verilmiyordu. Ayşe Hanım'ın çocukları, Fahrettin ve Şefika'nın dayıları, yılda bir kez verilen gıda maddesi karşılığında kolhozda çalışmaktaydılar. Belki günlük ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri inekleri ve tavukları vardı, ancak bunların vergileri de oldukça ağırdı. Hayvan başına alınan vergi, post vergisi, yumurta vergisi, yağ vergisi vs.

İkinci dünya savaşı yıllarında Gürcistan bölgesinde Türkçe eğitim yapan okullar kapatılır. Dolayısıyla Fahrettin Bey'in okul döneminde Türkçe eğitim yapılmaz. O da Gürcü diliyle eğitim yapan okula gitmek zorundadır. Dokuz yaşına kadar Gürcüceye ihtiyaç duymayan, dolayısıyla Gürcüce bilmeyen Fahrettin Bey, okulda zorlanır.

Türkiye'ye gitmek için hazırlanan bir aile, Türkiye'ye gidip bir daha haber alınamayan anne ve baba... Geçinmekte zorlanan dayılar, teyze, anneanne, anneannenin annesi... Küçük, ama yaşama azmi olan, hayata var gücüyle bağlanan, bütün yokluk ve yoksulluklara karşı direnen, hükümetin baskısına boyun eğmeyen bir grup...

İkinci Dünya savaşı bitmiştir. Yavaş yavaş taşlar yerine oturmaya başlayacaktır. Ancak bir dedikodudur başlar. Türkler sürgüne gidecek!..

1949 yılına kadar hayat akıp gider. Sürekli huzursuzluk, sürekli korku, yoksulluk, kimsesizlik...

1949 Haziranında kapılara asker dayanır ve yıllarca devam eden dedikodular gerçekleşir. Türkler sürgüne! Fahrettin Bey on iki, Şefika Hanım dokuz, anneannenin annesi yüz yaşında... Anneanne ve dayılar ile teyze yetişkinler... Fahrettin Bey sürgün sabahını çocukluktan kalan silinmiş hafızayla şöyle anlatıyor: "Sürgün ettiklerinde ben 12 yaşındaydım. Her şeyi bugünkü gibi hatırlıyorum. Bir gün sabah birkaç asker geldi ve; "Siz burada Türkiye'ye yakınsınız, bu yüzden sizi buradan biraz uzaklaştıracağız. Şimdi iki saat içinde eşyanızı toplayın. Elinizde ne götürebilirsanız alabilirsiniz ve üç km. uzakta olan ve sizi bekleyen kamyonun yanına gidiniz" diye emrettiler. Gönderileceğimiz sürgün yerini söylemediler. Tam bir kaos içindeydik. Eşyaların sadece bir kısmını toplayabildik ve askerlerin denetiminde kamyonu kadar gittik. Geri kalan eşyamız, evimiz, ineklerimiz, tarla ve bahçemiz, ücretsiz olarak, köyümüze hükümet tarafından yerleştirilen Gürcülere verildi."

Sürgüne gönderilecek olanlar sabah erken saatlerde kamyonlarla Verhnyaya Eşera'dan Sohum'a nakledilirler. Köyde yaşayan bütün Türkler ve Türkiye'den gelen Lazlar topluca sürgüne tabii tutulmuşlardır. Verhnyaya Eşera ve köyün dışındaki bölgelerden Gürcü, Abhaz, Rus ve Ermeniler sürgüne gönderilmediler. Kazancıoğulları, Karahmetoğulları, Uzunalioğulları, Bernekoğulları, Uzunbekiroğulları, Bekiroğulları aileleri sürgüne gönderilen ailelerdi. Hata Türk asıllı Recep Emiroğlu'nun ve Laz asıllı Mehmet Bayraktaroğlu'nun eşleri Rus asıllı olmalarına rağmen, bunlar da sürgüne gönderildiler. Eş ve çocukları ise sürgünden muaf tutuldular.

Yolculuk Sohum'dan başlar. Sohum tren istasyonundan başlayan sürgün hatıralarını Fahrettin Bey çocuk zihninde kalan cümleler ile nakletmektedir: " İstasyonda bizi yük treni bekliyordu. Her vagona 5-6 aile yaşlılarıyla, körpe çocuklarıyla eşya gibi itile kalka dolduruldu. Ailelerle yüklenen vagonlarda korkunç bir manzara vardı: boğucu hava, aileleri bir birinden ayıran son derece dar geçitler, körpe çocukların değişik seslerle ağlaması, kadınların ağlamaktan kızarmış gözleri, erkeklerin endişe ve kaygı dolu yüzleri, askerlerin, ailelerin fertlerini kaba bir şekilde kontrol etmesi,...

Bir kaç saat sonra tren kalktı. Böylece, özellikle bizim aile Türkiye'ye gitmeyi beklerken tam tersine, kendimizi yeri bilinmeyen bir sürgün yolunda bulduk Sürekli askerlerin denetimindeydik. Bazı istasyonlarda 2-3 saat, bazılarında da 8-10 saat duruyorduk Sadece öğle yemeği veriliyordu..."

Sürgün treni Sohum'dan hareket ettikten Krasnodar'a gelir. Bu istasyonda Türk, Rum ve Ermeniler de sürgün kafilesine katılırlar. Daha önce sürgünden muaf tutulan Ermeni ve Rum ahalinin sürgüne gönderilmesine sebep, bunların Türkiye kökenli olmalarıydı. Sadece Türk olmak şüphelenmek için yetmiyor, milliyeti ne olursa olsun Türkiye'den gelmiş olmak da şüphelerin artmasına yetiyordu. Fahrettin Murtazaoglu, SSCB İçişleri Bakanlığı'nın böyle bir yönetmelik çıkardığını, bu yönetmelik gereğince I. Dünya savaşı öncesinden de olsa Türkiye ile her hangi bir bağı olanların sürgün olunmaları gereğini daha sonraki dönemlerde, hukuk formasyonu kazandığı zaman öğrenecektir. Zira Türkiye'nin 1946-1949 yılları arasında ABD ile çeşitli antlaşmalar yapması, müttefik olmaları, Sovyetlerin şüphelerinin artmasını ve dolayısıyla bu tedbirleri almasını mecbur kılıyordu.

Tren yeniden bilinmeyene doğru hareket eder. Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Rusya'nın en Kuzeydeki bölgeleri ya da Sibiry muhtemel gidilecek yerlerdi. Zira daha önceki sürgünler bu bölgelere olmuştu.

Fahrettin Murtazaoglu henüz on yaşındadır ve nereye gidileceği konusu önem arz etmez. Onun için önemli olan başka şeyler vardır. Bunları Fahrettin Bey'den aktaralım: "Benim ayrı endişe ve üzüntülerim vardı. Her şeyden önce babamın Türkiye'de olmasına rağmen ben tam tersine, Türkiye'den ve dolayısıyla babamdan uzaklaşıyordum. Öte yandan annemin hayatta olup olmadığı belli değil. Hayatta olup dönerse, bizi yaşadığımız yerde bulamayacak. Bizi sürgünde bulursa bile, Türkiye'de casusluk yaptığı halde bizimle Türkiye'ye dönemez diye çok üzülüyordum. Bir sonraki üzüntüm, 4. sınıf için aldığım Gürcüce ders kitaplarını unutmuş olmamızdı.. Bu olay aklıma gelince çok üzülüyordum. Çünkü okumayı çok seviyordum. Ancak, sürgün yerinin Gürcistan olmayacağını, dolayısıyla Gürcüce eğitim yapan okulların da orada bulunmayacağına aklım kesmiyordu."

Yük vagonlarında başlayan yolculuk yirmi sekiz gün sürer. Tren Tomsk şehrine varır, sürgünler indirilir ve kamyonlara bindirilip Tom nehri limanına nakledilirler. Buradan gemilerle sürgün dağıtımı yapılır!

Kimin nereye gideceğini kimse bilmez. Limana getirilen aileler gruplara ayrılarak farklı yerlere nakledilirler. Fahrettin Bey ve ailesinin bulunduğu gemi Ket nehri boyunca yol alır ve Tomsk'a bağlı Kurya köyüne varır. Kurya Köyü, Tomsk'a 400 km mesafede ve gemiyle dört günde varılan bir yerleşim yeridir.

Kurya ve civarı, 1928-1932 yılları arasında sürgüne gönderilen kulaklar (Çiftlik sahibi varlıklı Ruslar) tarafından kurulan bir yerleşim yeridir. Kulaklar buraya sürüldükten sonra soğuk ve açlık yüzünden nüfusun ancak yüzde onu hayatta kalabilmiştir.

Sürgün kafilesini boş bir araziye bırakırlar. Kendi ifadeleriyle "yabanî hayvan gibi, vahşi doğayla baş başa " bırakılırlar. Bırakıldıkları köyün çevresi tamamen bataklıklarla kaplıdır. Geldikler mevsim itibarıyla sivrisinek çok önemli bir tehlike kaynağıydı. Kendi barınaklarını/ barakalarını kendileri yapan sürgünler beyaz ağaç/huş ağacı veya ot kurularının dumanlarıyla kendilerini sivrisineklerden koruyabiliyorlardı. Burada bir ay geçirilir. Bir ayın sonunda Kuzurova adında bir köye götürülürler. Kuzurova'ya yerleştirilen ailenin yetişkin erkekleri- ki ailede Nazım ve Tahsin Bey bulunmaktadır.- buraya kırk km uzaklıkta bulunan bir orman köyüne götürülürler. Burada kesilen kerestelerin nehir yoluyla taşınmaları esnasında kayıkta kürekçilik yaptırılmaktadır. 1949 yılının eylül ayı geldiğinde soğuklar iyiden iyiye artmıştır. Hava sıcaklığı -60 dereceyi göstermektedir. Barınaklardan yerleştirildikleri yerden dışarı çıkmaları mümkün değildi. Zira kışlık giyecekleri yoktu. Yiyecekleri yoktu, çünkü orman işlerinde çalışan Nazım ve Tahsin dayılar nehrin biz tutması sebebiyle köye gelemiyorlardı. Çöplerde yiyecek toplayarak karınlarını doyurmaya çalışıyorlardı. Dilencilik ve çöpten yiyecek teminiyle günler günleri kovalıyordu. Fahrettin Bey'in ifadesine göre dilencilikte en kazançlı şey patates, çöpten ise patates kabuğu sahibi olmaktı.

Fahrettin Murtazaoğlu bunları şu cümleler ile ifade etmekte: "...Kendimizi insan olmaktan çıkmış hissediyorduk. Bunun yanı sıra bir de hiçbir yere ayrılmama, şehir şöyle dursun başka bir köyde yaşayan akrabaları ya da arkadaşları ziyaret etme hakkımız yoktu. Bu durumu kontrol etmek için her ay, 15 yaşını doldurmayan çocuklar hariç herkes, karakola gidip imzasını atmak zorundaydı.

Hatırlıyorum, bir gün anneannemin annesinin başına üstten bir tuğla düştü ve başı yarıldı. Yarasıyla uğraştığımız zaman kulaklarında Türkiye'den beri asılan altın küpelerini fark ettik. Bunun üzerine onları yiyecek karşılığı yerli Ruslara satma, yani yiyeceğe ulaşım bir süre daha yaşayabilme fikri aklımıza geldi. Bu durum o an hepimizi ümitlendirmiş ve çok heyecanlandırmıştı. Yiyeceğe ulaşım umidi. Yani birkaç patates ya da ekmek artığı... Yani bizi ölümden geri çevirecek bir şeyler. Çünkü hepimiz bitkin düşmüştük, açlıktan takatimiz, halimiz yoktu, hareket edemez hale gelmiştik, günlerce bir şey yememiştik Bu fikri gerçekleştirmek için anneannem sonraki gün köye gitti ve altın küpeleri iki kova patatesle değişim geldi. Patatesleri 1-2 günde yedik ve biraz canlandık. Benim, her aç insan gibi çok kötü şeyler aklıma geliyordu. Mesela, anneannemin annesi ölse de bize daha çok yiyecek kalsa diye düşünüyordum. Şimdi aklıma gelince utanıyorum. Ne var ki o zamanki şartlar öyleydi. Bu gibi şartlarda insan vahşi içgüdünün dışında hiçbir duygu duyamıyor. Yaşama, ya da ölüme direnme içgüdüsü..."

Sürgünün bir yılı böyle geçer. O yıl içinde güçlü ve genç olanlar direnirler. Hasta ve yaşlılar soğuk, stres ve açlıktan ölürler. Anneanne Ayşe Hanım da ölür. Dilenerek, düşe kalka, "yarı ölü" bir şekilde hayatta kalmayı başaranlar yaza kavuşurlar. Bir yıl böylece geçer. Fahrettin Bey imkânsızlıktan okula gidememiştir. Açlık ve yoksulluktan okula gitmek veya okula göndermek de kimsenin aklına gelmez. Yaz geldiğinde çevredeki nehirlerin buzları çözülür. Köyde bulunanlar balık avlamaya başlarlar. Avladıkları balıkları yer, satar ve bir kısmını da satarlar. Dayılarıyla irtibat kurulur ve dayılarından para gelmeye başlar. 1950 yılının Eylülünde okullar açılır ve Fahrettin Bey okula başlar. Ancak Türkçe ve biraz da Gürcüce bilen Fahrettin Bey Rusça bilmemektedir.

Köy sakinleri 1932 yılında sürülen Rus Kulaklar, 1949 yılında birlikte sürülen Türkler, Rumlar, Ermeniler, Ukraynalılar ve Litvanyalılarından ibaretti. Bunların ortak yönleri herkesin sürgün olmasıydı. Bu yüzden etnik problem yoktu. Milliyet bakımından kimse kimseyi aşağılamaz, kimse kimseyi düşman bellemezdi. Hatta tehcirle Türkiye'den giden Ermeniler bile Türk insanına karşı bir muhabbet ve minnet duygusu içinde olduklarını söylemekteydiler.

Zira tehcir esnasında Türk ailelerin kendilerini koruduğunu, yiyecek verdiklerini ve yolculuklarını sağ salim bitirdiklerini söylemekteydiler. Köyde bulunan Rus asıllı Starodubtsev Pavel ve Ryabtsev Gennadiy, Ermeni asıllı Demirçyan Kivor ve Şahmelyan Tigran, Rum asıllı Kiryakidi Yekaterina, Ukraynalı Grinişin Vladimir ve Blajenko Vera, Litvanyalı Senvaytis Vitovtas Fahrettin Bey'in unutamadığı yakın arkadaşlarından bazılarıdır.

Türk olmak Ruslar tarafından olumsuzluk örneği idi. Türk kavramı aşağılayıcı bir sıfat olarak geri zekâlı, yıkanmamış, pis, kültürsüz anlamlarında kullanılmaktaydı.

1956 yılında hayatlarını değiştirecek gelişmeler olur. Baba Abdullah Bey'den bir mektup alırlar. Aile ve bütün yakınları bu mektuba sevinirler. Abdullah Bey, Samsun'a bağlı Kaş Yayla köyüne yerleşmiş ve tarım işleriyle uğraşmaktadır. Maddî durumu iyidir. Fahrettin ve Şefika'yı davet eder. Abdullah bey'in mektubu Verhnyaya Eşera'ya gelir. Orada bulunan bir Ermeni tanıdıkları mektubu ulaştırmıştır. Bunun üzerine Batum Başkonsolosluğu'na müracaat eder ve Türkiye Cumhuriyeti pasaportunu alırlar. Resmî olarak Türk vatandaşlığını almışlar, Türk vatandaşı olduklarını tescil ettirmişlerdir.

Aynı yıl aldıkları bir başka sevindirici haber annelerindedir. Anne Sabiha Hanım bir mektup yazarak kendisinin Gürcistan'da olduğunu bildirir. Ailenin idam edildiği bilgisine sahip oldukları anne

de hayattadır. Gürcistan'ın Kobileri şehrinde oğlu Yusuf'la birlikte yaşadığını anlatır ve ziyarete geleceğini yazar.

Annenen alınan mektup çocukları hem heyecanlandırır, hem üzer. Zira bu iki haber iki çocuğun yetim ve öksüzlükten kurtulmaları demektir.

Ancak, annenin casus olarak gittiği Türkiye'de nasıl çocuk sahibi olduğuna dair sorular çocukları endişelendirir ve üzer. Fahrettin Bey bundan sonrasını şu cümleler ile aktarır: "Eylül 1956'da annem oğlu Yusuf'la gerçekten bizi ziyaret etti. Dahası, bir sene de orman işletmesinde sıradan işçi olarak çalıştı. Bir gün on üç sene içinde başına neler geldiğine dair şunları anlattı: Türkiye'ye geldiğinde ilk önce babasının köyü Aksu'ya uğruyor ve dayısı Dilaveroğlu Şaban'a her şeyi anlatıyor. Zoraki bir şekilde Türkiye'ye gönderilmesi nedeniyle karakola teslim olacağını söylüyor. Ancak bu düşüncesini gerçekleştirmeden önce köylülerden birisi onu ihbar ediyor. Bunun üzerine tutuklanıyor ve hakkında soruşturma açılıyor. Soruşturma birkaç sene sürüyor. Soruşturma esnasında babamla bile yüz yüze getiriliyor. Askerî mahkeme, annemizin Türkiye'ye zorunlu olarak gönderilmesini ve burada casuslukla ilgili her hangi bir faaliyette bulunmamasını, ayrıca iki çocuk annesi olmasını göz önünde bulundurarak, başka bir yerleşim yerinde yaşamaksızın zorunlu olarak Kırşehir'de yaşamasına karar vermiş. İşte annem, 1956'ya kadar o şehirde yaşamak durumunda kalmış. Burada da birisiyle fiilen evlenip çocuk sahibi oldu. 1956'da tahliye olup Sovyetler Birliğine döndü."

Ailenin anne babayla yeniden haberleşmesi, Sabiha Hanım'ın Sovyetler Birliği'ne dönmesi 1953 yılında Stalin'in ölümüyle başlayan nisbî rahatlamamanın sonucudur. Zira Kruşçev, Stalin döneminde yanlış uygulamalar yapıldığını kabul ederek anti-Stalinizasyon kampanyası başlatmıştı. Bu nisbî rahatlama ve Kruşçev'in yeni politikalarına uygun af kanunu çıkar. Sürgünlerin eski yerleşim yerlerine dönmeleri şartıyla serbest dolaşım hakkı verilir . Sürgün edilenlerin eski yerleşim yerlerine dönmeleri hâlinde, o bölgelere yerleştirilenlerle çatışmaların yaşanacağı tahmin edilmektedir. Bunun bir başka yönü ise sürgün olanların büyük çoğunluğu Türk'tür ve Karadeniz havzası Türk'ten arındırılmış ve dolayısıyla Türkiye ile olan irtibat da kesilmiş olacaktır.

Fahrettin Murtazaoğlu, babası Abdullah Bey'den haber aldıktan sonra Türkiye'ye dönmek için daha bir gayretle çalışır. Şefika Hanım annesiyle birlikte olmayı tercih eder. Ancak Sabiha Hanım'ın dönmüş olması, Türkiye'ye casusluk faaliyeti için gönderilmiş olması Fahrettin Bey'in de Türkiye ümitlerini kırar. Annesiyle de arasına soğukluk girer. Kendisi hep annesini sorguladığını, annesinin ise her defasında; "Türkiye'ye size dokunulmasın diye gittim" cevabını verdiğini ifade eder.

Anne casus olarak, baba sınır dışı edilerek Türkiye'ye; çocuklar Türk oldukları için Sibiryaya, ölüme gönderilirler. Dokunmamak böyle mi olur? Tomsk yaşanan köye 400 km mesafede, Moskova'ya uçakla 4 saat uzak. Casus annemle kalmak Fahrettin Bey'e zul gelir. Tek düşüncesi babasının yanına, Türkiye'ye gitmektir. 400 km yolu aşacak, Tomsk'a ulaşacak para bulunmaz. Fahrettin Bey ilköğrenimi tamamlar ve orman işletmesinde çalışmaya başlar. Bir yıl orman işçiliği yapar.

İlköğrenimini bitirmiş, bir yıl çalışarak para biriktirmiştir Fahrettin Bey. Temmuz 1957'de Verhnyaya Eşera'dan ayrılıp Tomsk'a gider. Orada İçişleri Müdürlüğü Yabancılar Şubesine Türk pasaportunu gösterip Türkiye'ye gitmek için gereken belgeleri ister. İlgili kişi; "Senin Türk vatandaşlığını tanımıyoruz. Sizin konsolosunuz her Türk pasaportu isteyene hayır demez. Elindeki Türk pasaportunu ister çöpe at, ister hatıra olarak sakla. Şimdi ise hemen gidip Rus kimliği (pasaportu) alacaksın. Sana üç gün süre veriyorum. Bu süre içinde Rus kimliğini almasan ağır yaptırımlara uğrarsın. İkincisi, rahat yaşamak istiyorsan, babanla yazışmana son ver. Türkiye bir numaralı düşmanımız olduğu halde sen oraya mektup yazıyorsun. Eğer yazışmaya devam edersen, bu konuda da yaptırıma uğrarsın".

Bunun üzerine Fahrettin Bey Türkiye'ye gitmekten vazgeçmek zorunda kalır. Kendi ifadesiyle "korkmuştur". Bu korkuyla Rus kimliğini alır, Türk pasaportunu da saklar.

Böylece Sovyetler Birliği tanımasa bile fiilen çifte vatandaştır. Türk ve Sovyet vatandaşı... Korkusundan Abdullah Bey'le yazışmayı da bırakır. Babasından gelen mektuplara cevap veremediği için, baba ümidin keser ve o da mektup yazmaz. Ancak Türkiye sevdası başından gitmez...

1957 yılında başlanılan Sağlık Meslek Okulu, 1960 yılında biter. Yatılı okulda boş zaman buldukça başka işlerde çalışılır ve nihayet Fahrettin Bey orta öğrenimini tamamlayıp bir meslek sahibi olur. Bu arada aile Kobuleti'ye yerleşmiştir. Fahrettin Bey de mezuniyetten sonra ailesinin yanına gider. Ancak Türk olduğu için kimse iş vermez. Nihayet Türk olduğunu saklar ve sağlık memurluğu yapar. İyi bir sağlık elemanıdır ve bundan dolayı hastanede bir müddet çalışır. Daha sonra, 1961'de askere gider ve Belorusya - Mogilyov şehrinde bulunan askeri birlikte Sağlık noktası müdürü olarak askerliğini yapar.

Hayata atılan Fahrettin Bey, Türkiye sevdasında vazgeçemez ve Sovyet hukukunda bulunan "vatandaşlar arasında eşitlik ilkesi"ne rağmen Türk olmasından dolayı o eşitler içine giremeyince, bu eşitliğin hukukî yollarını aramak için hukukçu olmayı ister. Askerliğini bitirdiği yıl, 1964 yılında Tomsk üniversitesi hukuk fakültesine başlar, beş yıl sonra, 1969'da mezun olur ve aynı yıl asistan olur.

Yeniden Türkiye'ye gitmek için teşebbüste bulunur. Turist olarak gitmenin yollarını arar. Ancak turist olarak gidenler arasında da ayırım had safhadadır. Turist olarak akraba ziyareti için Sovyetler Birliği dışına çıkanlara izin verildiği halde Türkiye ve Türkler için bu söz konusu değildi. Yine de denemek gerek. Fahrettin bey yasağı deler ve babasına bir mektup yazarak durumunu anlatır. Türkiye'den davet mektubu ve taahhütname gelir. 1969 yılında bu davetiye ile gerekli müracaatı yapar ama nafiye. İzin verilmez. Fahrettin Bey bu yıldan sonra kırgın, küskün bir hayat yaşar. 1988 yılına kadar bir daha Türkiye ile haberleşmez.

Akademik çalışmalarına devam eden Fahrettin Bey Tomsk Hukuk Fakültesi'nde çalışır, 1979 yılında hukuk doktoru, 1983 yılında da doçent olur. Artık iyi bir hukukçudur.

Bütün planlarını Türkiye'ye dönmek ve Türkiye'de yaşamak üzerine kuran Fahrettin Bey, evliliği de ertelemiştir. Aynı zamanda Türk olmayan biriyle evlenmeyi de asla düşünmez. Zira Türk olmayan biriyle evlendiği takdirde Türkiye'ye gitmede problem çıkmasından endişe etmektedir. Türkiye ümidini yitirince evlenmeye karar verir ve 1974'te Batum'da tanıştığı Natali Hanım'la evlenmeye karar verir. Aslen Trabzonlu olan Natali Hanım Aksu köyünden Dilaveroğlu ailesindedir. Babası Türkiye, annesi de Ahıska bölgesi Türk'tür. 1976 yılında kızı Gülnara, 1982 yılında da oğlu Rasim doğar. Hocayla tanıştığımız 1999 yılında kızı Gülnara Hanım'a Türçiska diye hitap ederdi.

Gorbaçev'in iktidara gelmesiyle (1986) Sovyetler Birliği'nde bir rahatlama oldu ve bunu fırsat bilen gruplar; Yahudiler, Almanlar, Rumlar ve diğer gruplar memleketlerine dönmeye başladılar. Bu durum Fahrettin Bey'in Türkiye'ye gitme ümidini canlandırır.

Türkiye'ye gitmek için yeniden teşebbüste bulunur ve 1988 yılında babasına mektup yazar. 19 yıl sonra babasından cevap alır. Ancak mektubunda istediği davetiyeyi göndermezler. Çünkü Abdullah Bey Samsun'un bir köyünde yaşamaktadır ve Fahrettin Bey ve ailesinin intibak edip edemeyecekleri konusunda tereddütleri vardır. Bunun üzerine hiç olmazsa ailesini görmek için Türkiye'ye gelmek isteğini bildirir, bunun üzerine babası bir davet mektubu gönderir. Davet mektubuna binaen Türkiye vizesi ve Sovyetler Birliği'nden izin alınarak Batum'a, oradan Hopa ve Samsun'a varılır.

Abdullah Bey 1951 yılında evlenmiş ve bundan üç çocuğu olmuştur. Samsun'a 30 km mesafede olan Kaşyayla Köyünde yaşamakta ve ancak kendisini geçindirebilecek kadar toprağı, birkaç baş büyük hayvanı vardır. Yoksul bir hayat yaşayan Abdullah Bey'in durumu Fahrettin Beyi ziyadesiyle üzer. Hem

Türkiye’de yaşamak, hem babasına yardım etmek için Türkiye’ye gelmeye karar verir. Ancak, ne doğru dürüst Türkçe bilir, ne okuması vardır, ne de yazması. 50 –60 kelimelik bir konuşma Türkçesi, o da Sürmene ağzı... Sadece Türkçeyi bilmemek değil, Türk kültürün de tanımıyor ve yaşamıyordu Fahrettin Bey. Yine de Türkiye’de yaşamak korkutmadı..

Türkiye’de yaşamak, dolayısıyla Türkçeyi bilmek, Türk dilinde eğitim görmek, Türk dilinde yayınlanan gazete ve kitap okumak Fahrettin Bey’in hayaliydi. Hayallerini çocukları için gerçekleştirmek maksadıyla şartlar ne olurla olsun, Türkiye’ye gelmeye kesin karar kararlıdır Fahrettin Bey...

Samsun’a gelen Fahrettin Bey 50 yıl aradan sonra basıyla buluşur. Elli yılın hasreti iki günde giderilmez. Abdullah Bey Fahrettin Bey’in Türkiye’ye gelebilmesi için gerekli davet mektubunu bu arada hazırlar ve bir gün sonra dönmek üzere Kaşyayla’ya gider. Ertesi gün kar yağar ve yollar kapanır. Birkaç gün geçer, Fahrettin Bey ve Natali Hanım’ın Türkiye’de kalma süresi biter. Samsun’dan ayrılırlar ve Tomsk’a dönerler. Babasını gören Fahrettin Bey, Türkiye’ye gitmeye hazırdır. Aradan bir hafta geçer ve babasının ölüm haberi gelir. Amcaoğlu Rıza Bey telefonla bu kara haberi vermiştir.

Bu arada Abdullah Bey’in temin ettiği taahhütname kaybolur. Aile tekrar Samsun’a gelir ve Samsun’daki kız kardeşi Hayriye Hanım taahhütnameyi verir.16 Ağustos 1991 tarihli taahhütname Türkiye’ye gidiş belgesidir.

Tomsk’a dönen Fahrettin Bey bir yandan da asker yoklama kaçağıdır ve Moskova Büyükelçiliği bir yazı yazar: ""Türkiye, Samsun İli Askerlik Şubesi Başkanlığından alınan bir yazıda, Türkiye’de askerlik hizmetinizi yapmamış olmanız sebebiyle yoklama kaçağı olarak arandığınız bildirilmektedir. Şayet Sovyetler Birliği’nde askerlik hizmetinizi yerine getirmiş iseniz, yaptığınızı gösterir belgelerin Türkiye Cumhuriyeti Moskova Büyükelçiliğine göndermeniz gerekmektedir. Öte yandan, Türk vatandaşlığından çıkmak istiyorsanız, bu konuda bir dilekçe vermenizi, Türkiye’de askerlik hizmetinizi yerine getirmek istiyorsanız ise en kısa zamanda T. C. Moskova Büyük elçiliğine başvurmanızı saygılarımla rica ederim."

Fahrettin Bey bu yazıyı alır almaz yeniden Türk vatandaşı olmanın mutluluğunu yaşar. Sovyetler Birliği’nde askerlik yaptığına dair belgeyi de alarak Moskova’ya gider ve daha önce alıp teslim ettiği Türk pasaportunu göstererek Türk vatandaşlığından çıkmayacağını, Türkiye’ye yerleşmek istediğini ve orada askerlik yapmak istediğini söyler. Bunun üzerine yeni bir pasaport verilir. Fahrettin Bey pasaportunu aldıktan sonra duygularını şu cümleyle ifade eder: "Sevincimden ne yapacağımı bilmiyordum."

Tomsk’daki işlerini tasfiye eden Fahrettin Bey 1993 yılında Türkiye’ye gelir. Türkiye’ye gelmeden önce; profesörlük unvanını almasına az bir süre kala üniversitedeki görevini bırakır. Zira bu unvanın Türkiye’de işe yaramayacağını düşünür. Dört ortakla kurdukları özel üniversitenin ortaklığından ayrılır. Sahip oldukları menkullerini ucuz fiyatla elden çıkarırlar.

Tomsk’tan ayrılan aile, 1992 yılın 9 Kasımında Batum’a Natali Hanım’ın akrabalarına gelirler. Burada uzun süre kalan aile, Tomsk’tan gelen eşyaları da alarak 28 Ocak 1993’te Samsun’a gelirler. Yolculuk kiralanan bir kamyonun şoför mahallinde yapılır. İki buçuk ay süren yolculuk, satılan eşyalardan elde edilen paraların da elden çıkmasıyla 500 dolarla noktalanır.

Samsun’a geldiklerinde yeni bir akraba, yeni bir dost bulan Yazıcı ailesi kullanımlarına verdikleri evleri, bütün maddi ve manevi destekleriyle Murtazaoğlu ailesinin ayakta durmasını sağlarlar.

Türkçe bilmeyen çocuklar okullara yerleştirilir.

Murtazaoglu ailesinin, özellikle Fahrettin Hoca'nın hayalleri gerçeleşir. Çocuklar Türkiye'de büyüyecek ve asimilasyona uğramayacaklar, Türkçe eğitim alacaklar, Türkçe yaşayacaklar ve yetiştiklerinde başka ülkeye değil kendi ülkelerine hizmet edecekler.

Sovyetler Birliği'nin dağılması, Fahrettin Bey'in Türkiye'ye gelmesi ödüllerin en büyüğü ve en şerefliyi. Bunca çileden sonra hak edilen bir ödül alınmıştı. Ancak sıkıntılar devam etmekteydi.

Murtazaoglu ailesi akrabalarla aynı soyadı taşıymıyordu. Fahrettin Bey'in soyadı da Yazıcı olarak kaydedilmişti. Ancak hayatının tamamı Murtazaoglu olarak geçmişti. Bütün belgeler Murtazaoglu olarak düzenlenmişti. Mahkeme iki buçuk sene sürer. Yazıcı soyadı Murtazaoglu olarak değişir.

Fahrettin Bey'in Türk vatandaşı olması, eşi ve çocuklarının Rus vatandaşı olması problem olarak duruyordu. Uzun bir uğraştan sonra bütün aile Türk vatandaşlığını aldı.

Dil problemi, problemlerin en büyüğü olarak ortadadır. Fahrettin Bey'in az ve bozuk Türkçesi belki hayatını devam ettirmeye yetiyordu. Ancak eşi ve çocukları Türkçe bilmiyorlardı. Fahrettin Bey temin ettiği gramer kitaplarıyla zor da olsa Türkçeyi öğrenir. Çocukları da okullarda öğrenirler. Öyle güzel Türkçe konuşulur ki, biraz Sürmene Türkçesi, Biraz Trabzon ağzı, biraz Rusça... Natali Hanım Türkçe üşümez, ya da üşüyemez. Soğukta soğur...

Dil bilmeme iş bulma problemini getirir. İlk yıl iş bulunmaz, iş bulunsa da çalıma imkanı olmaz. Vatandaşlık işlemleri tamamlanmamıştır. Akrabaların yardımıyla hayat devam eder. Köyde tarım işleriyle meşgul olunur. Ancak geçinmek için yeterli değildir.

Sovyetler Birliği'nde askerlik yapan Fahrettin Bey'in askerlikten muaf tutulması, 68 yaşında yoklama kaçağı sayılması ve 1998 yılında açık kalp ameliyatı geçirmesi dolayısıyla "askerliğe elverişli değildir" raporuyla vatanî görevden muaf olması traji-komik bir durum ve uzun soluklu bir hikâyedir.

Doç. Dr. Fahrettin Murtazaoglu, bir yandan akademik çalışmalarıyla Yök'ten denklik almaya çalışırken, bir yandan da iş arar. Nihayet Ankara'da bir şirketin hukuk müşavirliğini yapar. Bir süre Moskova'da bulunur.

1995 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'ne doçent olarak atanır. Hukuk ve Rusça dersleri okutur. Bir süre Kamu Yönetimi Bölüm Başkanlığı görevini yürütür.

1999-2000 yıllarında Uluslar arası Ahmet Yesevî Türk-Kazak Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanlığı görevini de yürüten Fahrettin Hoca, 2004 yılında yaş haddinden emekli olur. Emeklilikten sonra Kırgızistan'da Türk Dünyası Araştırmaları Vakfına Bağlı olan Celalabad Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı olarak çalışır.

Aileyi bir araya toplamaya, belki kendisi de toplanmaya uğraşan Prof. Dr. Fahrettin Murtazaoglu samsun'a yerleşir. 1979 yılında kaybettiği ve kendisine anne-babalık yapan Anneanne Ayşe Hanım'ı; ağabeylik ve babalık yapan Tahsin Dayı'yı minnetle anıyor ve özlüyor. Rusya Federasyonu'nda Kobuleti'de yaşayan kız kardeşi Şefika ve Nazım Dayı ile Batum Gonio'da yaşayan Feruze Teyze'nin de Türkiye'ye gelerek büyük ve geniş aile olmasını arzu ediyor.

Ve sonuç olarak diyoruz ki; Merhaba hürriyet, merhaba Türkiye ve merhaba Türkleşmek.

Göçebelik ve göçlük sadece yayladan kışlağa, ya da kışlaktan yaylağa; köyden şehre veya şehirde köye değil. Göç bazen ülkeler, hata kıtalar arası olurken, bazen sınırlar arası olmuyor veya olamıyor. Göç düşüncesi ve merakı, azmi çocuk zihninde var olup hürriyete göçmek hâline dönüşebiliyor. Fahrettin Hoca'nın zihnindeki göç bu tür bir göç. Hür olmak, Türk olmak ve Türkiye'de olmak. Bu olsa olsa akıl göçü olur.

AKADEMİK KAYNAK DERGİSİ YAYIN İLKELERİ (AKAD)

1. Genel:

Akademik Kaynak Edebiyat ve Dil Araştırmaları Dergisi (AKAD) yılda iki kez yayımlanır. AKAD hakemli bir yayındır. AKAD Türk dili ve edebiyatı, genel edebiyat, folklor, dilbilim, göstergebilim ve belâgat alanlarını kapsamaktadır. Yazılarda belirtilen düşünce ve görüşlerden yazarları sorumludur. Makalenin yazarı adını, soyadını, görev yaptığı kurumu ve akademik unvanını tam ve açık olarak belirtmeli, kendisiyle doğrudan iletişim kurulabilecek açık adres, telefon numarası ve elektronik posta adresini vermelidir. Dergide belirtilen konularla ilgili, aşağıda belirtilen türlerde yazılara yer verilmektedir.

2. İçerik:

2.1. Makaleler: Dergiye gönderilecek yazılar bahsedilen konularla ilgili akademik standartlara uygun, orijinal, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış çalışmalar olmalıdır.

2.2.Tercümeler: Belirtilen konu başlıkları ile ilgili yayımlanan yabancı dildeki makalelerin tercümelerine de yer verilecektir.

3. Hakemlik Süresi:

AKAD'da yayımlanmak üzere gönderilen özgün makaleler, yayın kurulu tarafından incelendikten sonra konunun uzmanı iki hakem tarafından değerlendirilir ve iki hakemin olumlu rapor vermesi hâlinde yayımlanır. Hakemlerden birinin olumsuz, diğerinin olumlu görüş bildirmesi durumunda yayın kurulu, hakem raporlarını inceleyerek makalenin işlem sürecini üçüncü bir hakeme gönderme yönünde ya da yazarına iade etme şeklinde belirler. Makalenin yayımlanabilmesi için en az iki hakemin olumlu görüş bildirmesi gerekir.

4. Dil:

Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Türkçe-İngilizce başlık, özet ve anahtar kelimeler (en az 3 en fazla 8) yazıya eklenmelidir.

5. Yazım Kuralları:

5.1. Yazılar Times New Roman yazı tipiyle 11 punto ve 1.5 satır aralığıyla yazılmalıdır. Paragraf başlarında tab tuşu, paragraf aralarında enter tuşu kullanılmamalıdır.

5.2. Metin içinde göndermeler ad ve tarih ve/veya sayfa olarak parantez içinde belirtilmelidir. Örnek: (Özsarı 2007) veya (Özsarı 2007: 98). Beş satırdan az alıntılar satır arasında ve tırnak içinde beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan birer santimetre içeride, blok hâlinde, 10 puntoyla, tek satır aralığıyla verilmelidir.

5.3. Açıklama notları metin sonunda numaralandırılarak verilmeli ve sadece açıklamalar için kullanılmalıdır.

5.4. Makalenin sonunda yer alacak Kaynaklar bölümünde kitaplar (italik) ve makaleler (dergi adı italik, cilt Romen rakamıyla, sayı, üst üste iki nokta sayfa numaraları) alfabetik sırayla verilmelidir.

GÖKÇEK, Fazıl (2004). “Bıçakçızâde İsmail Hakkı, Hayatı ve Eserleri”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İzmir, 11: 129-146.

TANPINAR, Ahmet Hamdi (1988). *XIX Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Basımevi.

5.5. Bir yazarın birden fazla yayını kaynak gösterildiği takdirde yayınlar tarih sırasıyla, aynı yazarın aynı yıldaki yayınları ise (2007a), (2007b) şeklinde harf sırasıyla verilmelidir.

5.6. Tezlerin hangi üniversitede yapıldığı ve hangi akademik dereceye (yüksek lisans, doktora) yönelik olduğu belirtilmelidir.

6. Makale Gönderisi:

Dergiye makale gönderisi mustafaozsari@hotmail.com veya mozsari@balikesir.edu.tr adresinden olmalıdır.

Yukarıdaki ilkelere uygun olmayan yazılar değerlendirmeye kesinlikle alınmayacaktır.

SUBMISSION GUIDELINES FOR JOURNAL OF ACADEMICAL SOURCE (JAS)

1.General:

Journal of Academical Source (JAS) is published twice a year. JAS is a refereed publication. JAS accepts works in social sciences such as Turkish Language and Literature, general literature, folklore, linguistics, semiotics and rhetoric. Authors themselves are responsible for opinions stated in their articles. The authors' names, last names and academic positions should be written. In addition, the full postal address, telephone numbers and a mail address of the author(s) who will check proofs and receive correspondences and offprint should also be included. Articles and other types of scholarly works indicated below will be considered for publication.

2. Content:

2.1. Articles: All submitted Works must be studies in the subjects indicated above, comply to academic standards, must be an original work having not published before.

2.2. Translations: The translations of the articles about the indicated titles published in foreign languages will also be involved in the journal.

3. Referring Time:

After original manuscripts are examined by Executive Board, they are peer-reviewed by two referees. In the case one of the referees informs negative opinion while the other positive, editorial board, examining the reports of referees, might decide either sending article to a third referee or returning it back to the author. For the article to be published, at least two referees agree on the publication of the work.

4. Languages:

The publication language of the issue are Turkish and English. The manuscripts must have title, abstract and also keywords (3 and 8) both Turkish and English.

5. Style Guidelines:

5.1. Manuscripts must be written with the times new roman 11 point with 1.5 line spaced. Tab and enter key must not be used for paragraphs.

5.2. Texts must follow in-text footnote system (APA System). In parentheses in the text, author's name, date of publication, and page number is given. If a source is cited many times, parentheses are given instead of "ibid, idem, op.. cit. etc." For example, (Ozsari 2007) or (Ozsari 2007:98). Quoted passages under five lines must be given by quotation mark. If quoted passages are over five lines, they must be given 1 cm margins from left and right side of line as block with 10 point and odd line spaced.

5.3. Additional information must be given end of the text as endnotes enumerated 1,2,3.

5.4. References must include only the cited sources and be given in alphabetical order. Books names must be written *italic*. Articles must be written (name of journal is *italic*, volume in Roman number, issue number, colon and page numbers) as below:

GÖKÇEK, Fazıl (2004). “Bıçakçızâde İsmail Hakkı, Hayatı ve Eserleri”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İzmir, 11:129-146.

TANPINAR, Ahmet Hamdi (1988). *XIX Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Basımevi.

5.5. If more than one source of the some author is cited, they must be put in a chronological order from the oldest to the newest. Sources of the some years must be given letters “2007a, 2007b”.

5.6. The university and academic degree (MA. Or PH.) of academic thesis must be given.

6. Submissions:

Submissions should be done via the e-mail address: mustafaozsari@hotmail.com and mozsari@balikesir.edu.tr.

Manuscripts not prepared on the directions above will not be taken into consideration for publication in AKAD.